SAINT-JUST

Beszédek és beszámolók

GONDOLAT

SAINT-JUST • BESZÉDEK ÉS BESZÁMOLÓK

SAINT-JUST

(Louis David festménye)

SAINT-JUST

BESZÉDEK ÉS BESZÁMOLÓK

Az előszót, az összekötő szövegeket
és a jegyzeteket írta

ALBERT SOBOUL

GONDOLAT, 1969

Saint-Just: Discours et Rapports, Éditions Sociales, Paris 1957

L'Esprit de la Révolution suivi de Fragments sur les Institutions Républicaines, Union Générale d'Éditions, Paris 1963

című művekből fordította

REMSEI FLÓRA

A fordítást az eredetivel egybevetette

ENGEL PÁL

ALBERT SOBOUL

SAINT-JUST (1767-1794)

Saint-Just thermidor 9-ének sokak számára mindmáig rejtélyes figurája maradt. Egyesek „vérszomjas tigrisnek", mások „jól fésült szörnyetegnek" nevezték; Sainte-Beuve kegyetlen és hatásvadász fiatalembernek tartotta; Lamartine szerint „a drákói köztársaság álma", Michelet szerint „a halál arkangyala" testesült meg benne; Taine számára „élő pallos", Barrès számára pedig „sírbeli lámpás" volt. Igazi történetét még meg kell írni.

Serdülőkorából, kialakulásának esztendeiből mindig csak a regényes vagy botrányos mozzanatokra volt szokás emlékezni. Sohasem mérték fel pontosan a konventben betöltött szerepét, s még ennél is kevésbé a Közjóléti Bizottságban folytatott tevékenységét. Azokból az évekből, amikor kiküldetésben volt a rajnai és az északi hadseregnél, csupán a proklamációit, proklamációinak érchangú stílusát említik. Személye körül bőséges irodalom alakult ki: egyaránt érdekelte az írókat és a költőket, sok filozófiai és irodalmi témához szolgáltatott anyagot. De ki vállalkozott eddig arra, hogy e kiemelkedő személyiségről kritikai tanulmányt készítsen?

Ne önmagukban vizsgáljuk tehát Saint-Just cselekedeteit és gondolatait, ahogyan ezt irodalmárok, filozófusok tették, vagy mint a *Beszédek és beszámolók* (Discours et rapports) és a *Köztársasági intézmények* (Institutions républicaines) című

művei kiadóinak többsége, hanem korának fényében, a XVIII. századi Franciaország gazdasági és társadalmi rendszerében. Ez a Franciaország lényegében paraszti, kézműves és kiskereskedő ország volt, melyben a tőkés gazdaság és a burzsoázia kezdeti fejlődése ellenére még mindig feudális formák uralkodtak a termelésben és a társadalomban, s ezzel együtt a kapitalizmus előtti gondolkozásmód is. Miért is vert volna Saint-Just szíve más ütemben, mint az egész korszaké? Puszta utópia — mondogatták és ismételgették a *Köztársasági intézmények* című írásával kapcsolatban. De hát nem viseli-e magán minden utópia a saját századának jellegzetességeit? Vajon Saint-Just, akit egyesek kőszívűnek mondanak, mások pedig — felületesen vizsgált politikai tevékenysége és hibásan kiadott írásai alapján — tetszelegve ábrázolnak embertelen szörnyetegnek, vajon ez a Saint-Just ne lett volna húsból és vérből való, érző és szenvedélyekkel teli ember, aki lelkes hévvel vállalt részt korából, s mindabból, ami abban nagy és ellentmondásos volt?

I. A FELSERDÜLÉS

Családi eredet és paraszti kapcsolatok

Saint-Just közrendű, nem pedig nemesi származású, amint azt a későbbiekben Camille Desmoulins „Saint-Just lovagnak" felrótta. 1767-ben született, a katonasors szeszélyéből történetesen a Bourbonnais-beli Decize-ben. Édesapja ugyanis eredetileg Cusset-ben teljesített szolgálatot csendőr őrmesterként, majd lovaskapitány lett, s 1766-ban Robinot mesternek, Decize királyi közjegyzőjének leányát vette nőül.

A Bourbonnais-ban született fiúgyermek élete első éveit és serdülőkorát Nampcelban (mai Oise département) töltötte atyja családjánál, majd pedig Blérancourt-ban (mai Aisne département). Őseinek hosszú sora paraszti munkából élt: a nagy uradalmak dolgozói és bérlői voltak. Ezen a réven

a földesurak feudális járandóságainak beszedői lettek, és igen régen megtelepedtek a mai Oise és Aisne département határvidékének megművelt síkságain. Sok munkával és takarékoskodással lassacskán némi jómódra tettek szert.

Saint-Just dédapja Chelles-ben volt földműves, a későbbiekben az attichyi uradalom adószedője lett. (Attichy a jelenlegi Oise département egyik kis járási központja volt.) Nagyatyja 1704-ben egy környékbeli, nampceli adószedő leányát vette feleségül, s a nampceli uraság tulajdonában levő, körülbelül 95 hektáros Petrons-tanyán gazdálkodott. 1707-ben a szomszédos Morsain-uradalom adószedője lett (a jelenlegi Aisne département-ban). 1746 táján visszavonult Nampcelba, ahol 1766-ban, kilencvenegy éves korában elhunyt.

Az apa, Louis-Jean, Morsainben született 1715-ben. Szép pályát futott be a hadseregnél: csendőr őrmesterként kezdte, s lovaskapitányként, Szent Lajos-kereszttel kitüntetve szerelt le. 1767-ben 600 livre[1] nyugdíjjal letelepedett Nampcelban, és átvette az itteni uradalom adószedői tisztjét, amely már vagy két évszázada öröklődött anyja családjában. Ugyanakkor apai földjein is gazdálkodott, sőt vásárolt hozzájuk újabbakat is. Feltehetőleg jómódnak örvendett, hiszen mindkét leányának — Saint-Just nővéreinek — 20 000 livre hozományt tudott adni. Családja révén tehát Saint-Just ahhoz a bizonyos középosztályhoz tartozott, amely Franciaországban a terror idején az uralkodó réteg volt. 1776-ban a család Nampcelból a szomszédos Blérancourt városkába költözött (jelenleg Aisne département). Itt halt meg hatvankét éves korában Louis-Jean.

Saint-Just (keresztnevén Louis-Antoine-Léon), aki 1767. augusztus 25-én született Decize-ben (jelenleg Nièvre département), elég fiatalon került tehát Nampcelba, ahol körülbelül tízéves koráig élt. Nem sokkal a Blérancourt-ba való átköltözés után Soissons-ban beadták az oratoriánusok papi kollégiumába, édesanyja azonban továbbra is Blérancourtban maradt, s szíve mindenkor ide húzza vissza.

Saint-Just tehát ősei révén abból a jómódú parasztságból,

a nagy uradalmak földműveseinek, bérlőinek és egyben adószedőinek ama rétegéből került ki, amely amolyan falusi burzsoáziává vált. Gyermekkorát és serdülőéveit tehát olyan országrészben töltötte, ahol nagybani gazdálkodás folyt, s a társadalmi ellentétek erősen kiütköztek. Hiszen az egész paraszti világ szemben állt a feudalizmussal és a földesúri jogokkal, s a szegényparasztok és a földnélküliek is nem kevésbé ellenségesen álltak szemben a tehetős, földtulajdonnal rendelkező parasztsággal. Bizonyos fokig ezek az évek, melyeket Saint-Just Nampcel, illetve Blérancourt parasztsága körében töltött el, adnak magyarázatot arra, hogy olyan nagy figyelemmel kísérte az agrárkérdést, s annyira megértette a falvak sans-culotte-jainak követeléseit. Kétségtelenül ebben a megvilágításban kell szemlélni a II. év ventôse hó 13-i (1794. március 3-i) dekrétum 2. cikkelyét: „valamennyi nincstelen kártalanításának módozatairól a forradalom ellenségeinek javaiból". És ugyanez vonatkozik egyes feljegyzéseire, a *Köztársasági intézmények* című írásának bizonyos megállapításaira is: „A birtokok felosztása nem engedhető meg, csak a haszonbérleményeké"; „Senki sem művelhet meg 300 arpent-nál [kb. 300 holdnál] többet." Ezek az előírások a kizsákmányolás kérdésének megoldására irányulnak, s igyekeznek lehetővé tenni a nincstelen parasztoknak, hogy földet bérelhessenek. Olyan területekre vonatkoznak, ahol nagybani gazdálkodás folyik és terjedelmes haszonbérlemények vannak, nem pedig azokra a területekre, ahol kicsiben gazdálkodnak, s ahol a gazdasági és társadalmi szerkezet körülbelül megfelelt Saint-Just egyenlősítési törekvéseinek.

Hogy a föld magántulajdonához is hozzá lehet nyúlni, ez eszébe sem juthatott Saint-Justnek. Az ő számára, csakúgy, mint azoknak a parasztoknak a számára, akik között élt, a földtulajdon követelése annyira lényegbevágó volt, hogy szinte a lét célját alkotta. Hiszen nem vásárolt-e ő maga is a nemzeti javakból Noyonnais-ban? Saint-Just elképzelései az agrárkérdésekben tehát korántsem elvontak vagy utó-

pikusak: tökéletesen megfelelnek a falvak sans-culotte-jai által táplált vágyaknak. S őket, a teljesen vagy részben földnélküli kisparasztokat és napszámosokat, akiket a mezőgazdaság tőkés fejlődése lassacskán a proletársorsra kárhoztatott, s faluról a városok gyáraiba űzött — őket igen jól ismerte Saint-Just, mert elég hosszú ideig élt környezetükben.

Dologtalan ifjúság: Az *Organt*

Édesapja halálakor, 1777-ben, Saint-Just tízéves volt. Élete a kollégium és családja között oszlott meg. A jómódú család — a gyöngéd anya és a két bájos nővér — természetesen nem kevéssé befolyásolta fejlődését. Saint-Justnek semmi oka sem lehetett a panaszra, nem úgy, mint Robespierrenek, aki szegénységben nőtt fel, s kora gyermekségében vesztette el édesanyját.

Saint-Just tanulmányait Soissons-ban, az oratoriánusok által fenntartott Saint-Nicolas kollégiumban végezte. 1785-ben, vagyis tizennyolc éves korában fejezte be iskoláit. Ebben az időben, Blérancourt-ba való visszatérte után, viszonya volt Thérèse Gellével, egy helybéli jegyző leányával. Amikor a dolog kipattant, Thérèse-t sürgősen férjhez adták Thorinhoz, apja írnokához, aki Blérancourt másik jegyzőjének fia volt, s később maga is jegyző lett. Egy balul sikerült szerelem őrjöngése, kamaszos kétségbeesés — ekkoriban történt, hogy egy kalandos, eddig még felderítetlen tettre vállalkozott. 1786. szeptember 8-ról 9-re virradó éjszaka Saint-Just megszökött a szülői házból, s nem mulasztotta el útravalóul magával vinni anyja ezüstneműjét sem. A kaland úgy végződött, hogy kissé erős szóval élve, „fogva tartották" Madame de Sainte-Colombe Picpus utcai házában, Párizsban, 1786 szeptemberétől 1787 márciusáig.

Midőn ebből az intézetből kikerült, anyja másodírnokként helyezte el Dubois-Descharmes soissons-i ügyésznél. A Picpus

utcai lecke mintha fegyelemre szoktatta volna. A Dubois-nál töltött idő alatt határozta el Saint-Just, hogy beiratkozik a reimsi jogi fakultásra. Neve és aláírása 1787 októberétől 1788 januárig szerepel a fakultás jegyzékein; jogi licenciátusát 1788. április 15-én szerezte meg.

Utána visszatért Blérancourt-ba, édesanyjához és nővéreihez. A felserdült ifjú tétlen életmódja, heves vére, forrongó képzelete és romantikus lelki alkata magyarázzák Thérèse Gellé iránti szerelmét éppúgy, mint *Organt* című költeményét, melyet 1789 végén tétetett közzé. Nem szándékunk elidőzni e rossz költeménynél, mely nagyon is a XVIII. század ledér hagyományainak szellemében íródott.[2] Meg kell azonban említeni két olyan vonását, amelyek hozzájárulnak Saint-Just személyiségének jobb megértéséhez.

E. N. Curtis — Saint-Just kétségkívül legjobb életrajzírója — nyomatékosan hangsúlyozza hősének közös vonásait az első német romantikusokkal, elsősorban F. Schlegellel, akikre mind igen-igen nagy befolyást gyakoroltak a nők, s akik valamennyien hagytak hátra olyan műveket, amelyekben éppenséggel nem az erkölcsi komorságot dicsérik. Ha az *Organt* című költeményt nem említenők Saint-Just fejlődéséről szólván, éppen olyan volna, mintha megfeledkeznének arról, hogy Schlegelnek van egy *Lucinde* című műve. Curtis ugyanakkor az angol romantikusokhoz is hasonlítja: szerinte Saint-Just a francia forradalom Shelleyje volt. A pontosság kedvéért mindenesetre meg kell jegyeznünk, hogy Saint-Justnél a romantikus lángolás hamarosan átcsapott cselekvési kedvbe; nagy szerepet kívánt játszani, abban a meggyőződésben, hogy a képessége is megvan hozzá.

Másfelől már kivehetők az *Organt*-ban Saint-Just gondolkodásának bizonyos elemei, melyek a későbbiekben egyre erősödnek majd: támadja a hagyományos vallást, a királyságot, könyörtelenül kigúnyolja az elavult eszméket, s történelmi meseszövésének áttetsző fátylán nagyon is átüt, hogy nem kíméli sem a nemességet, sem a királyt meg a királynőt. Így például a XVI. énekben:

„Zsarnok kormányoz Franciahonban,
A királynő kicsapong tébolyban,
Fiam, közönyös lábával tipor:
Lába alatt természet és a pór...

A földműves hasztalan tör ugart,
Mert hazatérve rettegés az est,
Komor kunyhója riadalmat fest,
És asszonyának sírás fojtja torkát:

— Kicsiny lakásunk fosztották-rabolták!
— Ki tette ezt? — A férj rettegve áll:
— Ki parancsolta, s tette? A király!
Fiam, lám, a király!"*

Már ezek a rossz verssorok is mutatják szinte azt a Saint-Justöt, aki egykor majd ragyogó beszédeivel harcol XVI. Lajos lefejezéséért.

A forradalmi megrázkódtatás: *A forradalom szelleme* (L'Esprit de la Révolution)

Hogy váltott át ennek a dologtalan fiatalembernek ledér romanticizmusa politikai becsvágyra és fegyelmezett tettekre? Nincs rá más magyarázat, mint a forradalom „sokkhatása". A francia népet megszálló általános lelkesedés magával ragadja Saint-Justöt is; lelkének legmélyén felébred a *vertu*, vagyis az erény, a patriotizmus, a közösség iránti odaadás szelleme, s kiszorítja onnan serdülőkorának énkultuszát és szabadosságát.

1790-ben bekapcsolódik a helyi politikába. Együttműködik barátjával, Thuillier-vel, akit 1790 februárjában nevezneknek ki Blérancourt községtanácsának titkárává. 1790 ápri-

* Fordította: Bodroghy Péter

lisában részt vesz abban a nagy vitában, hogy Aisne département központja Soissons városa, avagy Laon legyen-e, s hévvel kiáll Soissons megválasztása mellett. 1790. június 3-án megválasztják a blérancourt-i nemzetőrség ezredesének, s ebben a minőségében ő vezeti Párizsba azt a különítményt, amely részt vesz a július 14-i Föderáción[3]. 1790. augusztus 19-én levelet ír Robespierre-nek, kérve közbenjárását, hogy a blérancourt-i vásárokat ne helyezzék át Coucyba.

„Személyesen nem ismerem önt — írja Saint-Just —, de tudom, hogy ön nagy ember. Nem csupán egy tartomány küldötte, hanem az egész emberiségé és a köztársaságé is."

Ezzel kezdődött Saint-Just és Robespierre kapcsolata.

Miközben szűkebb honfitársainak félhivatalos képviselőjévé vált, Saint-Just politikai egyénisége egyre határozottabban megnyilvánult. A régi földesúr, bizonyos Grenet — Blérancourt hajdani márkija —, akinek nagy birtokai voltak főként Nord département-ban, szünet nélkül pereskedett parasztjaival a földesúri jogok és a közösségi javak miatt. A jogviták még a forradalom kitörése után is folytatódtak. Saint-Just 1790. október 17-én beszámol ezekről az ügyekről Blérancourt községtanácsának. Egy évvel később feljegyzést készített a Coucyban székelő körzeti törvényszék számára a közösség jogainak védelmében.

Ugyanebben az esztendőben, 1791-ben jelenteti meg Saint-Just *A forradalomnak és Franciaország alkotmányának szelleme* (L'Esprit de la Révolution et de la Constitution de la France) című írását. Montesquieu befolyása igen világosan megmutatkozik ebben a műben. Jóllehet Saint-Just Rousseau-t is olvasta, szemlátomást még nem tette egészen magáévá a rousseau-i gondolatokat; bizonyos idegenkedés van benne a közakarattal szemben, amelynek „igazságosnak és ésszerűnek" kell lennie, holott ezt a *Társadalmi szerződés* (Contrat social) szerzője magától értetődőnek tartotta. Rousseau szerint a közakarat valójában csak akkor létezik, ha valamennyi állampolgár eltekint a saját különérdekétől, s az erény, vagyis a közügy iránti odaadás szabályai szerint cse-

lekszik, tehát igazságosan és ésszerűen. Saint-Just fent említett írása révén nyomon követhetjük, hogy gondolatvilága milyen fejlődésen ment át 1791-től a forradalom II. évéig.

Ebben az írásában Saint-Just még nagy megelégedéssel tekint az alkotmányozó gyűlés munkájára. „Franciaország, amennyire csak képes volt rá, megközelítette a népi államot, s mindössze annyit vett át a monarchiából, amennyit képtelen volt nem átvenni." Aligha lehetne ebből a művéből arra következtetni, hogy Saint-Just majdan a terror egyik vezetője lesz: hiszen itt még teljes szívéből a halálbüntetés eltörlése mellett van![4] De azért parancsoló természete megnyilvánul már: a legnagyobb haraggal szól a nancyi zavargásokról, a fellázadt katonasággal kapcsolatos rémtettekről.[5]

Hogy miképpen ment végbe Saint-Just további fejlődése? Itt bizony nagy életrajzi nehézségekkel, hiányosságokkal állunk szemben. Semmit sem tudunk arról, hogy Saint-Just mit mondhatott, gondolhatott vagy cselekedhetett akkor, amikor a király Varennes-ba szökött; s akkor, amikor az 1792. június 20-i kiáltvány megjelent[6]; semmit sem tudunk arról, hogyan érintette az augusztus 10-i nagy népi megmozdulás. Homály takarja azt is, miképpen lett a leghajthatatlanabb republikanizmusnak és a királygyilkosságnak hívévé ő, aki az 1791-ben hozott alkotmányt még teljes egészében elfogadta. Megannyi olyan hézag, amely valószínűleg benne marad Saint-Just minden életrajzában.

II. A FORRADALMÁR

1792. november 13-án Saint-Just megjelenik a konvent szószékén. A király kivégzését követeli, akit a köz ellenségének nevez. Olyan tekintélyre tesz szert fellépésével, hogy a konvent már 1793. május 30-án beválasztja a Közjóléti Bizottságba azzal a feladattal, hogy készítse elő az „alkotmányos alapokat". S egy évvel később, thermidor 9-én (1794. július 27-én) már a bukás és a guillotine következik.

Üstökösszerű pálya ez, a legnagyszerűbbek egyike. Még ma, százötven esztendő elmúltával is fájdalmat kelt befejezetlensége, s valamiféle keserűséget is érzünk e fiatalon kioltott élet láttán.

A konvent szónoka

Saint-Just alig töltötte be huszonötödik évét, amikor — 1792. szeptember 2-án — megkezdődtek a nemzeti konvent választási előkészületei. Saint-Justöt département-jának választói, a Soissons-ban szeptember 5-én tartott gyűlésükön Aisne département ötödik képviselőjének jelölték: 600 szavazatból 349 esett rá. Saint-Just nyomban a legelsők soraiba került, nemcsak a konvent szónokai között, hanem a politikai vezérek körében is. Tekintélyét megalapozza az a képessége, hogy felismeri és forradalmi módon oldja meg a problémákat. Mikor a konvent a király pere ügyében jogi vitákba fullad, Saint-Just 1792. november 13-i és december 27-i beszédében politikai síkra tereli a kérdést: a konventnek nem igazságszolgáltatási aktust kell végrehajtania, hanem politikai tettet, nem ítélkeznie kell XVI. Lajos fölött, hanem harcolnia ellene.

S ugyanígy volt ez minden más nagy pillanatban is: éles szemmel mérte fel a körülményeket és a forradalom szükségleteit; elhatározása mint a villám, erélye hajthatatlanul tört a kitűzött cél felé. Saint-Justben a cselekvés géniusza lakozott. Mindamellett itt néhány árnyalatot pontosabbá kell tennünk.

Saint-Just, bár kétségtelenül a konvent legjobb politikai koponyáihoz tartozott, az 1793 júliusában megalakult nagy Közjóléti Bizottságban való részvételéig csak általános problémákra szorítkozott: monarchikus, katonai, alkotmányos kérdésekre. Az általános politika síkján marad, de állásfoglalásainak határozottsága máris meglepetést kelt.

1793. január 28-án, a hadügyminiszter jogkörének vitájában, valamint február 12-én, a hadsereg újjászervezésével

kapcsolatban katonai problémákat boncol. Mivel a háború, úgymond, viharos, kivételes helyzetet jelent, a haderő irányításának kizárólag a nemzetgyűlési képviselettől kell függnie, nem pedig a végrehajtó hatalomtól. A tábornokokat a nemzetgyűlés nevezze ki, a tiszteket maguk a csapatok válasszák meg. A nemzetet szolgáló népi hadsereg létének alapfeltétele, hogy a törvényhozó gyűlésnek legyen alárendelve és hogy a tisztikar demokratizálódjék.

Amikor a konvent 1793 tavaszán megnyitja a vitát az alkotmányról, Saint-Just támadja Condorcet girondista tervezetét, a szemére veti, hogy a kinevezett minisztereknek egész Franciaországra szóló teljhatalmat akar, míg a képviselőket csak az egyes département-ok választják; ez pedig előkészíti a notabilitások uralmát, a híres emberek patriciátusát. Egyben Saint-Just leleplezi a javasolt rendszer föderalista mivoltát. Szembeállítja mindezzel azt, amit ő tartana helyesnek: szuverén nemzetgyűlést, amely a lakosság arányában történő általános, közvetlen, egy-egy jelöltre szóló szavazással megválasztott küldöttekből áll, tovább olyan végrehajtó tanácsot a département-ok képviselőiből, amely alá van rendelve a nemzetgyűlésnek. Ez a törekvés, hogy biztosítani kell a nép felségjogából közvetlenül származó törvényhozó hatalom felsőbbségét a végrehajtó hatalom fölött, később is egyik állandó alkotmányjogi gondja maradt Saint-Justnek. Úgy tűnik, hogy egyes nézeteit sikerült érvényesítenie az 1793. június 24-én elfogadott alkotmányban.

1793 tavaszáig tehát Saint-Just mintegy kívül marad a pártharcokon, s csak általános szervezeti kérdésekben szólal fel. Vitathatatlan, hogy a konventben való részvétele első percétől a hegypárti politikával azonosul; de egészen a július 8-án tartott beszámolójáig (amelyet a június 2-án a konventből kizárt girondisták ellen mondott) nem állítható, hogy közvetlenül beavatkozott volna a pártharcokba. S ha most végül állást foglal, ennek oka az, hogy a girondista politikát, és annak betetőzését, a föderalista lázadást, a nemzeti egység ellen elkövetett bűnnek tartja. Egy demokratikus köztár-

saságon belül megteremtendő nemzeti egység vágya volt Saint-Just cselekedeteinek rugója attól a pillanattól, hogy a konvent újból beválasztotta a Közjóléti Bizottságba (1793. július 10.), egészen egy évvel későbbi (1794. július 28.) haláláig.

A kormányban

Attól kezdve, hogy létrejött a nagy bizottság (amelybe Robespierre-t 1793. július 27-én választották be), Saint-Just története szinte teljes egészében egybeolvad vele. Saint-Just a közös művet a maga sajátos stílusával egészíti ki. Akár mint a forradalmi kormányzat és a terror teoretikusa, akár mint a bizottság szóvivője a csoportosulások elleni harcban — a vádiratot is ő állítja össze —, akár midőn kiküldetésbe megy a hadsereghez, hogy a válságos helyzetben segítséget vigyen: Saint-Just mindenkor a nemzeti egység heves védelmezője. Ezen persze a forradalmi nemzet egységét kell érteni: nemzetnek csak a republikánus, az arisztokrácia igája alól felszabadult népet tartja.

Amikor Saint-Just vádat emel a csoportosulások ellen, amelyek valójában az osztályharc kibontakozását tükrözik, mindenekelőtt azt veti valamennyiük szemére — girondistáknak, cordelier-knek, dantonistáknak —, hogy megbontották a nemzeti frontot, szövetségre léptek a belső és külső ellenséggel, s ezzel csapást mértek a népi egységre, amely az arisztokrácia fölötti végső győzelem záloga.

„A külföld tehát annyi csoportosulást teremt, amennyit csak tud" — jelenti ki a II. év ventôse hó 23-án (1794. március 13-án) tartott beszámolójában; „mindegy neki, hogy milyenek ezek, csak kirobbanjon nálunk a polgárháború... Minden csoportosulás bűnös tehát, mert a polgártársak megosztására vezet, minden csoportosulás bűnös tehát, mert közömbösíti a közerkölcs erejét. — Köztársaságunk szilárdsága maguknak a dolgoknak természetében van. A nép szuverenitása a nép egységét jelenti; ellentétben áll tehát a

csoportosulásokkal: ezért minden csoportosulás merénylet a népszuverenitás ellen."

A girondistáknak, a megyei burzsoázia szószólóinak Saint-Just lényegében azt veti szemükre, hogy előbb ellenállást, majd gyűlöletet szítottak Párizs ellen: a forradalom agya és szíve ellen; hogy megpróbálták megosztani Franciaországot „elernyesztő hatást gyakorolva a köz erejére és jellemére, s nyomban után felsorakoztatni a megingatott départementokat — melyek gyöngeségük tudatában az egyesülésre vágynak — egy ellenforradalmi kormányzat köré"... Hébert-t és a Cordelier-csoportot azzal vádolja, hogy kísérletet tettek „Párizs megosztására, önmagával való szembefordítására, az erkölcstelenség terjesztésére Párizsban"; hogy intrikáltak a népi társaságokban, amelyek valamikor „az egyenlőség templomai" voltak, mert ezzel akarták megosztani a népet, elszigetelni képviselőitől, s lerontani a forradalmi kormányzat hatékonyságához szükséges egységet... A dantonistáknak, a polgárság egyik hegypárti frakciója képvielőinek, azt a szemrehányást teszi, hogy intrikáikkal és cselszövéseikkel a forradalom kezdete óta veszélyeztették a hazafiak egységét; hogy védelmezték az áruló Dumouriez-t; hogy a girondistákkal együtt a nemzeti érdekekkel ellentétes, megbékélési politikát hirdettek... Valamennyi csoportosulás az ellenforradalom felé sodorta Franciaországot. „Megkülönböztetett szigorral bántak a néppel, de az arisztokráciával szemben engedékenyek voltak."

Mint teoretikus, Saint-Just csakis szoros együttműködésben tudta elképzelni a forradalmi kormányzatot és a terrort, a nemzeti egység legmagasabb fokának, a társadalmi és politikai egységnek szolgálatában. A köztársaság nem mondható megalapozottnak addig, amíg a „népfelség akarata nem fojtja el a monarchikus kisebbséget". „A szabadságnak, bármi áron, de győznie kell." A forradalom megszilárdítása érdekében szorosan egybe kell forrasztani a népi egységet, le kell verni a föderalizmust, meg kell büntetni nemcsak az árulókat, hanem a közömbösöket is, „mindenkit, aki passzív ma-

rad a köztársaságban, és semmit sem tesz érte". „Mert amióta a francia nép kinyilatkoztatta akaratát..., aki nem része-se a népfelségnek, az ellenség."

Ezt az egységet a legtartósabban az egyenlőség kovácsolja össze. Saint-Just felfedi a bürokratikus eltorzulásokat.

„Már nem is volt hazánk..., amikor a képviseletből született minisztérium saját édesanyja kebelének rontott, amikor egy hivatalnok szultáni vakmerőséggel rendelkezett, s büntetlenül konspirált a közegyenlőség ellen. Ne is álmodjanak arról, hogy ezt az egyenlőséget másképp is megszilárdíthatják, mint egy tiszta és szenvedélyes kormányzattal... a törvény legyen kemény a haza ellenségeivel szemben, és szelíd, anyai szeretettől áthatott a polgártársak iránt!" Az erény fogja meggátolni, hogy a terrort ne téríthessék el céljától. „A közlelkiismeret kiformálására kell törekedni... Egy veszély azonban fennmarad: a korrupció, az erény hiánya, s ez lealacsonyítja a lelkeket, ellankasztja az üdvös erőfeszítéseket, aláaknázza a legjobb kormányzatokat, megrendíti a nép energiáját."

Mennyi része volt a terror gyakorlatában Saint-Justnek? Ha figyelmesen megvizsgáljuk az utasításokon szereplő aláírásokat, arra kell következtetnünk, hogy a Közjóléti Bizottságban kollektív vezetés uralkodott: Saint-Just sem jobban, sem kevésbé nem felelős, mint a bizottság bármely tagja. A vád alá helyezéseket valójában a megtorlási szervek alárendeltebb hivatalnokai készítették elő, feltehetőleg leginkább rendőrségi emberek. A terror törvényeit bürokratikusan alkalmazták anélkül, hogy a bizottság tagjainak törődniök kellett volna ezzel; amúgy sem volt idejük arra, hogy minden egyedi esetet felülvizsgáljanak. Ebből származtak a túlkapások.

Egy nemrégiben megjelent mű tisztára akarta mosni Saint-Justöt a terrorizmus vádja alól, s e tekintetben különbséget kívánt tenni közte és Robespierre között. A szerző szerint Saint-Just 1794 tavaszán „a terror felszámolása mellett volt",

míg Robespierre „újabb terrorizmust" akart megvalósítani.* Valójában azonban Saint-Just ott volt Párizsban, amikor kidolgozták a terror II. év prairal 22-i (1794. június 20-i) nagy törvényét, s semmi bizonyítékunk sincsen arra, hogy ne helyeselte volna. Minden kétséget kizáróan osztozott Robespierre-nek és a többi terroristának érzelmeiben, a mindig újjászülető „arisztokrata összeesküvésektől" való félelmükben, hiszen ez volt a túlzásba vitt megtorlások kulcsa. Sőt: úgy látszik, Saint-Justön is, akárcsak Robespierre-en, mindinkább erőt vett az állandó gyanakvás, amelyet teljes egészében megalapozott a nemzeti és nemzetközi méretekben folyó osztályharc kibontakozása.

A ventôse-i dekrétumok

A ventôse-i dekrétumok igen jelentős helyet foglalnak el abban a tevékenységben, melyet Saint-Just a Közjóléti Bizottság kebelén belül folytatott: ezek jellemzik társadalmi politikáját. Hogy e dekrétumokat megérthessük, bele kell helyeznünk őket a II. esztendő ventôse havának politikai légkörébe, amikor érlelődni kezdett a végül thermidorban kirobbanó válság.

Az „engedékenyek" csoportosulása diadalul könyvelhette el azt a ventôse 4-i (1794. február 22-i) dekrétumot, amely elrendelte, hogy a két bizottság — a Közjóléti és a Közbiztonsági Bizottság — vizsgálja felül a letartóztatott „gyanúsak" ügyeit, hogy dönteni lehessen a szükséges szabadon bocsátásokról. Vajon megengedik-e a kormány bizottságai saját jobbratolódásukat, igazolva ezzel azokat a haladó patriótákat, akik hadjáratot folytattak a mértékletesség, az ellenforradalom e szálláscsinálója ellen? A helyzet rendezésére és a népi ellenállás leszerelése érdekében Saint-Just kapott

* Ollivier, Albert: Saint-Just et la force des choses (Saint-Just és az események ereje), 1954.

megbízást arra, hogy ventôse 8-án (1794. február 26-án) beszámolót tartson a letartóztatásokról.

Saint-Just e beszámolója elsősorban védőbeszéd a terror és a forradalmi kormányzat mellett.

„A letartóztatásoktól függ ellenségeink veszte vagy diadala... Vannak, akik panaszkodnak a forradalmi rendszabályok miatt: holott mi mérsékeltek vagyunk minden más kormányzathoz képest... A hatalmára féltékeny monarchia harminc nemzedék vérében fürdött, s önök haboznának, hogy szigorúak legyenek egy maroknyi bűnössel szemben?"

Az „engedékenyeket" és a megalkuvókat Saint-Just aligalig burkoltan fenyegeti meg:

„Akik az arisztokraták szabadságát követelik, nem a köztársaságot akarják, hanem őket féltik... Felszólítom mindazokat, akik a letartóztatott arisztokrácia érdekében szót emelnek, hogy törvényszék előtt feleljenek a nyilvánosság vádjára."

Az „engedékenyek" csoportosulása valamennyi fő irányítójának kijut a világos célzásokból. Dantonról így szól: „van egyvalaki, aki szívében azt a szándékot hordozza, hogy bennünket visszafelé húzzon..." Camille Desmoulins magatartását ezzel jellemzi: „Ha a terrorról beszélsz neki [egy bizonyos politikai szektának], ő az irgalmat emlegeti; ha irgalmassá leszel, ő a terrort dicsőíti; ő boldog akar lenni és élvezni akarja az életet..."

Végül is mit akart Saint-Just elérni? Azt akarta-e, hogy letartóztassák, ha nem is Dantont — akit még erősen óvott forradalmi múltja —, de legalábbis környezetét, amely a haladó patrióták szemében a mérsékelt irányt jelképezte? Ez esetben állást kellett volna foglalnia a két csoportosulás egyike mellett. A kormányzat bizottságai mindennek ellenére azon iparkodtak, hogy fenntartsák az egyensúlyt, jóllehet ez egyre nehezebbé és nehezebbé vált. Saint-Just előbb megvédte a terrort, majd megfenyegette az „engedékenyeket" — s minthogy az utóbbi sovány elégtétel volt csak a haladó patrióták számára —, hogy követeléseiket elhallgattassa,

egy lényegesebb rendszabályra tett javaslatot: a „gyanúsak" javainak elkobzására. Az engedékenység és hívei elleni hosszú vádbeszéde végén („Ilyenek az új frakciók..."), hirtelen átvált:

„Csakugyan, az események ereje talán olyan eredményekre vezet bennünket, amelyekre nem is gondoltunk. A gazdagság a forradalom elég nagy számú ellenségeinek kezében van; a szükségletek függő viszonyt teremtenek a dolgozó nép és ellenségei között. Létezhet-e egy állam oly módon, hogy a polgári kapcsolatok a kormányzat formájával ellentétes viszonyokra vezetnek?"

A konvent a javasolt dekrétumot: „A forradalom ellenségének bizonyult személyek javai elkobzandók a köztársaság számára..." közfelkiáltással elfogadta.

A kormányzati politika értelmét, hogy ti. tompítani igyekszik a megalkuvás elleni népi támadást, s megpróbálja csillapítani a sans-culotte-ok követelődzéseit, még ugyanaznap este megvilágította a Jakobinus Klubban Collot d'Herbois, aki mindig aggodalmasan ügyelt arra, hogy valamennyi hazafi egysége fennmaradjon a forradalmi kormányzat körül: „Már túlságosan hozzászoktunk ahhoz, hogy minduntalan mondogatták és írogatták, hogy a konventet nemsokára magával fogja ragadni az engedékenység, melynek a szabadság barátai közül már utat törtek néhányan, akiket könnyűszerrel félre lehetett vezetni"; a konvent „ezeknek az arisztokrata módra irgalmas embereknek" alaposan megválaszolt, amikor „olyan törvényt hozott, melyet maga a francia nép diktálhatott volna, ha személyesen jelen van". A dekrétummal, amely elrendelte a „gyanúsak" javainak elkobzását, a konvent és a hegypárt bebizonyította, hogy semmiképp sem hajlik a megalkuvásra: ezért hát minden hazafi sorakozzék fel mögötte.

Saint-Just e művelet befejeztével a Közjóléti Bizottság nevében ventôse 13-án (1794. március 3-án) rendeletet hozatott, hogy községenként írjanak össze minden nélkülöző hazafit, s a bizottság, mihelyt ezeket az adatokat megkapta,

„beszámolót készít valamennyi nincstelen kártalanításának módozatairól a forradalom ellenségeinek javaiból..."

A kormányzat e törekvése azonban csődöt mondott. A haladó szellemű patriótákat nem tévesztették meg Saint-Just kirohanásai az engedékenység ellen, sem fenyegetődzései, melyeket a csoportosulás vezérei ellen hangoztatott, de még Collot d'Herbois bizonykodásai sem, hogy a konvent nem süpped bele a megalkuvás szellemébe: a kormányzat bizottságai ugyanis nem szánták rá magukat a kemény intézkedés megtételére. Ezenfelül, jóllehet a „gyanúsak" javainak elkobzása, s ennek kapcsán a nélkülöző honfiak tervbe vett kártalanítása megnyerte a sans-culotte közvélemény tetszését, ezek a rendszabályok, amelyeknek jótékony hatása csak hosszabb idő elteltével mutatkozott volna, nem feleltek meg a pillanatnyi követelményeknek, hiszen korántsem orvosolták a közellátás válságát; végül olyan követeléseket elégítettek ki, amelyeket régóta hangoztattak már a sans-culotte-ok, illetve a törekvéseiket kifejezésre juttató politikusok, s ez jelentősen csökkentette visszhangjukat a köztudatban.

Azok az eszmék, hogy a forradalom ellenségeinek semmiféle joguk sincs a köztársaságban, hogy javaik olyan hazafiak kártalanítására szolgáljanak, akik a köztársaságot életük kockáztatásával védik, nagyon régóta éltek a sans-culotte-ok körében, csakúgy, mint azon polgárokban, akik tudatában voltak az arisztokrácia részéről fenyegető veszélynek és a népi egyetértés szükségességének. 1793. május 8-án, abban az időszakban, amikor a leghevesebben dúlt a gironde elleni harc, a Társadalmi Szerződés (Contrat-Social) elnevezésű párizsi szekció közgyűlésén az egyik szónok azt követelte, hogy el kell kobozni valamennyi összeesküvő javait, s ezzel 150 livre életjáradékot biztosítani minden fegyveres forradalmárnak. 1793. szeptember 7-én a sedani Jakobinus Társaság, utalva a lyoni, bordeaux-i, touloni, marseille-i ellenforradalmi felkelésekre, azzal a kérelemmel fordul a konventhez, hogy szólítsa fel e rebellis városok legszegényebb rétegeit fegyveres forradalmi hadsereg megszervezésére; a lázadás

leverése után pedig kapják meg jutalom gyanánt az ellenforradalmárok javainak felét, s csak a másik felét kobozzák el a köztársaság számára.

Ezt a hangulatot 1793. nyarán a forradalom válsága fejlesztette ki, amely megmutatta a vagyon és az ellenforadalom összjátékát, ami viszont csak még jobban fokozta a sans-culotte-ok erőfeszítéseit, hogy megvédjék a köztársaságot. A fenti értelmű követelések szeptember folyamán megsokasodtak. Szeptember 16-án felhívják a jakobinusok figyelmét egy levélre, amelyben Hérault egyik zászlóalja azt kívánja, hogy a háború után osszák fel az emigránsok és az árulók földjeit a katonák között. Éhínség idején azok a földművelők, akik visszatartják gabonájukat, az ellenforradalom kezére játszanak: Lemaître, a Yonne-ban és Seine-et-Marne-ban tartózkodó kiküldött képviselők mellé rendelt biztos, szeptember 25-én levélben fordul szekciójához, tegyen javaslatot a konventnek, hogy „minden bérlőt és minden gabonatulajdonost, aki nem szolgáltat be a földje hozamával arányos búzamennyiséget, fosszanak meg földtulajdonától és azt osszák fel". 1793. október 12-én a népi társaság Lepeletier-szekciójában az egyik polgártárs azt a nézetet képviseli, hogy érdemes volna „fokozni a belső ellenség elleni védelmezőinknek, a vérbeli sans-culotte-oknak lelkesedését az ellenforradalmároktól elkobzott javak egy részének odaadományozásával...". Valamivel szerényebb a Fontaine-Grenelle-szekció frimaire 8-i (1793. november 28-i) petíciója, mely így szól: elrendelték ugyan a „gyanúsak" letartóztatását, de „megmaradt az ellenség kezében a korrupció eszköze"; ezért jövedelmüknek, a létük fenntartásához szükséges összeg levonása után, a nemzet kincstárába kell kerülnie. Ezek szerint különböző formában és többféle módozatban, de már régóta hangoztatták a sans-culotte-ok, hogy el kell kobozni a „gyanúsak" javait, akár a köztársaság, akár a hazafiak számára.

A népi törekvéseket figyelemmel kísérő politikusok hosszabb ideje szintén felvetették és kibővítették ezt a követelményt, részint azért, mert valóban meg voltak győződve

megalapozottságáról; részint azért, mert eszközt láttak benne, mellyel megbékíthetik a sans-culotte-okat. 1793 augusztusában Jacques Roux, a „Publiciste" című lapja 263. számában, annak az óhajnak ad kifejezést, hogy a hadjárat befejezte után „osszanak fel egy bizonyos részt az emigránsoknak, a föderalistáknak, valamint a posztjukat cserbenhagyó és a nemzetet eláruló küldötteknek a javaiból a győztes sans-culotte-ok, úgyszintén a hátramaradott özvegyek között". A „Père Duchesne" sem maradhatott el mögötte. A lap 289. számában, szeptember elején, Hébert a következőket írja: „Mindig csak azt hallom, hogy a tulajdon tiszteletben tartását prédikálják; ez igen szép és helyes; de vajon a legfőbb tulajdon nem maga a lét-e?..." Az efféle felfogás nagyon is a sans-culotte-ok szívéhez szólt. A továbbiakban Hébert részletesen kifejti ugyanazt az eszmét, melyet a sans-culotte Lemaître is felvetett:

„Rendeljék el, a teremburáját, hogy minden földtulajdonost, aki nem szállít a köztársaságnak a földjei hozamával arányos gabonamennyiséget, meg kell fosztani tulajdonától, és fel kell osztani mindazon sans-culotte-ok között, akiknek van ugyan erős karjuk, de nincs egyetlen művelhető barázdájuk sem."

Brumaire hó 7-én (1793. október 28-án) Henriot, a párizsi nemzetőrség sans-culotte tábornoka, aki köztudomásúlag kapcsolatban állt a haladó szellemű patriótákkal, a jakobinusokéhoz hasonló nézeteket vall:

„A forradalom még nem fejeződött be; egyedüli támogatói a sans-culotte-ok, de az ő érdekükben semmi sem történt. Bevettük Lyont, s Lyonért, melyet ama sans-culotte-ok között kellett volna felosztani, akik elvették a lázadóktól, ők a legcsekélyebb jutalomban sem részesültek. Mindaz, amit az arisztokraták elveszítenek, a hazafiaknak jár: házaikat, földjeiket, egyszóval minden javukat azok között kell felosztani, akik győzelmet arattak e gonosztevők fölött."

S az efféle hangulat nem csupán a sans-culotte-ok és a haladó szellemű patrióták között uralkodott el. Ugyanígy

vélekedtek a polgári forradalmárok is, mert érezték, hogy visszavonhatatlanul meg kell fosztani az arisztokráciát és az ellenforradalmat gazdasági hatalmától, a sans-culotte-okat pedig az elvett tulajdon révén kell még érdekeltebbé tenni a forradalomban. Így például Baudot — igaz, ő hegypárti volt — kijelentette 1793. július 21-én (a föderalista válság közepette), hogy föl kell bujtani a sans-culotte-okat az arisztokraták és a gazdagok ellen: „Biztosítsuk a sans-culotte-oknak mindazokat a tulajdonokat, melyeket erőnek erejével megkaparintanak."

Az az eszme tehát, hogy el kell kobozni a forradalom ellenségeinek javait, s kártalanítani velük a szegény sorsú hazafiakat — egyrészt mint az arisztokrácia elleni harc eszköze, másrészt mint a lázadás és árulás megtorlása —, minden válságos időszakban és minden hazafias fellángolás alkalmából felszínre került. Így például 1793 májusában, majd a nyár folyamán is. Dédelgetett eszméje volt ez hegypártiaknak és sans-culotte-oknak egyaránt, s ismét előtérbe került, amikor pluviôse havában újabb válság jelei kezdtek mutatkozni. A polgári vezetőknek főként a konfiskáció volt a fontos az ellenséges osztály tönkretétele érdekében; a haladó szellemű patrióták pedig, kevésbé fogékonyak lévén az abszolút tulajdonjog fogalma iránt, inkább a szegények kártalanítását tartották szem előtt.

Pluviôse 7-én (1794. január 26-án) Couthon, ha nem is javasolta, de újból elég világosan célzott a „gyanúsak" javainak elkobzására. Ez annak a vitának az alkalmából történt, amikor Merlin de Douai a Törvényhozási Bizottság nevében felvetette, hogy miből fizessék a „gyanúsaknál" hatósági zár alá vett javak őrzési költségeit. Couthon, aki igyekezett a vitát kiszélesíteni, megkérdezte, hogy nem volna-e hasznosabb a „gyanúsak" javainak elkobzása. Felszólalására a konvent megbízta két kormányzati bizottságát, hogy számoljanak be a kérdésről. Erre Couthon a pontosság kedvéért megjegyezte, hogy főképpen a „hajdani nemeseknek, kiváltságosoknak, papoknak, bankároknak, kereskedelmi ügynökök-

nek, nagybirtokok bérlőinek, emigránsok rokonainak stb. javait tartja szem előtt, tehát mindazokét, akiket a szeptember 17-i törvény „gyanúsaknak" nyilvánított. A szóban forgó beszámolót sohasem terjesztették elő. De miután tél végén a válság súlyosbodott, a sans-culotte-ok számára ismét napirendre került a „gyanúsak" javainak elkobzása, a megélhetés kérdésével kapcsolatban.

A párizsi Indivisibilité (Oszthatatlanság)-szekció pluviôse 30-án (1794. február 18-án) a konventhez benyújtott petíciójában már teljesen egybekapcsolja a két problémát. A konvent rendelje el a „gyanúsak" deportálását, vagy pedig kobozza el minden javukat és valamennyi jövedelmüket, s ez a rendelkezés „még két évvel a békekötés után is" maradjon érvényben. Az Indivisibilité-szekció sans-culotte-jai ezzel visszatérnek a Fontaine-Grenelle-szekció frimaire 8-án felvetett eszméjére is, s azt kívánják, hogy a „gyanúsaknak" csak napi 3 livre-t hagyjanak meg létfenntartásukra: nem tesznek azonban részletes javaslatot, hogy mi legyen a rendeltetése az elkobzott javaknak és jövedelmeknek. Ez az eszme, amelyet az Indivisibilité-szekció újból életre keltett a „gyanúsak" javainak elkobzásával kapcsolatban, ventôse hó elején mindjobban elterjed: számos szekciógyűlésen és szekciótársaságban képezi vita tárgyát. A közvélemény általában összefüggésbe hozza ezt a problémát a hazafiak kártalanításának kérdésével. Megfigyelők már ventôse hó elején jelzik a közvéleményben keringő mindenfajta nézeteket. Egyesek szerint a harcosokat nyomban a békekötés után kártalanítani kell, „valamennyit kivétel nélkül egy-egy megművelhető földdarabbal a gyanús emberek tulajdonából, akár Párizs környékén, akár másutt". Akadnak, akik agrártörvényt követelnek, vagyis a földbirtokok felosztását, mások kijelentik, hogy a köztársaság katonái nagyon is kiérdemelték, hogy „egyéni földbirtokot kapjanak, amiért megóvták területünk szabadságát". Henriot állítása szerint ventôse 2-án egy polgártárs kávéházi szónoklatot intézett a konventhez, s ebben felszólította, hogy „elveinek folyománya

gyanánt" iktassa törvénybe a „gyanúsak" javainak elkobzását: hiszen a köztársaság ellenségei csakis kincseikkel fizethetik meg bűneiket; a hazafiak „ebben az igazságosztó aktusban meg fogják találni a módját, hogy nagyobb eréllyel üldözzék az emberi nem összes elnyomóit". A szónokot viharosan megtapsolták.

Tehát e probléma — a „gyanúsak" javainak elkobzása és a szűkölködő hazafiak kártalanítása — már igen nagy vitákat kavart fel a párizsi szekciók szervezeteiben, úgyszintén a közvéleményben is, amikor Saint-Just a konvent szószékén foglalkozni kezdett vele. Ezért a ventôse 8-i és 13-i javaslataiban semmi kivételes, semmi meglepő nem volt. Persze, a maga sajátos stílusában, vitathatatlan erejű propagandát fejtett ki mellettük: „A nincstelenek a föld hatalmasságai..."; „A boldogság új eszme Európában...". Ám annak az elvnek meghirdetésével, hogy az, „aki országa ellenségének bizonyult, nem rendelkezhet benne tulajdonnal", olyan eszmét juttatott kifejezésre, amelyet a polgári forradalom már réges-régen magáévá tett, s az emigránsok javainak elkobzásával megfelelőképpen illusztrált is. Ugyanez vonatkozik ama kijelentésére, hogy a forradalom akkor szilárdul meg, „ha azoknak javára fordítjuk, akik támogatják, s azoknak vesztére, akik küzdenek ellene". Nem akarunk itt azzal foglalkozni, hogy a ventôse-i dekrétumok mennyire hiányosak voltak a sans-culotte-ok elképzeléseihez viszonyítva, sem pedig azzal, hogy milyen pontatlanul határozták meg a végrehajtás módozatait. Meg kell azonban állapítani azt, hogy a ventôse-i dekrétumok korántsem képezték — miként Mathiez állítja — „egy újabb forradalom programját",[7] hanem teljes egészükben beilleszkedtek a polgári forradalom általános irányvonalába, amely mélységesen ragaszkodott a tulajdonjoghoz. A magánjavak konfiskálása e forradalom számára sohasem jelentett mást, mint eszközt az arisztokrácia elleni harcban, miután az arisztokrácia, minden színlelés nélkül, pillanatig sem habozott, hogy lázadáshoz és áruláshoz folyamodjék.

Saint-Just gondolkodásának korlátai és ellentmondásai

Saint-Just gondolkodásának mélységes komolyságát természetesen nem lehet kétségbe vonni. Hogy a ventôse-i dekrétumok politikai rendszabályt jelentettek, az biztos. Nem tartották egyébnek többnyire sem a konvent tagjai, sem a bizottsági tagok. Mindazonáltal egybevágnak Saint-Justnek és Robespierre-nek vissza-visszatérő társadalmi nézeteivel. Ennek megvilágítására elegendő, ha összehasonlítjuk Saint-Just *Köztársasági intézmények* című írása néhány részletével: „Az, aki országa ellenségének bizonyult, nem rendelkezhet benne tulajdonnal"; „állítom, hogy nem akad több nincstelen, ha úgy rendezzük dolgainkat, hogy mindenkinek legyen némi földje; véget kell vetni a koldulásnak azzal, hogy szétosztjuk a nemzeti javakat a szegények között". S végül a következő irányelv, amely szinte magának a jakobinus diktatúrának programjaként hangzik: „Az ember arra született, hogy függetlenségben éljen."

Itt mutatkoznak meg Saint-Just gondolkodásának ellentmondásai és korlátai. Ő, aki előbb Montesquieu befolyása alatt állt, majd Rousseau tanítványa lett, úgy látszik nem tette magáévá százada materialistáinak gondolatvilágát, az enciklopédistáknak és a polgári filozófia legkiemelkedőbb képviselőinek gondolatait. Nyomát sem találjuk benne például Diderot hatásának. Saint-Just, akárcsak Robespierre, nem volt materialista. Még a forradalom II. esztendejében is lényegében Rousseau tanítványa maradt, s képmása volt annak a kis- és középpolgárságnak, kézműveseknek és kalmároknak, akik a jakobinusok erejét alkották. Saint-Just, éppúgy, mint Robespierre, a *Társadalmi szerződés* szerzőjének követője volt a demokrácia védelmezésében, ámde sokkal kevésbé érzékenyen reagált kora gazdasági problémáira. Míg a nagyburzsoáziának kifinomult érzéke volt a gazdasági fejlődés iránt, Saint-Just nem különbözött a harmadik rendnek ama középrétegétől, melyek a hagyományos gazdasági

formákhoz ragaszkodtak, annak ellenére, hogy politikai síkon éppen ők jártak az élen.

Amikor a polgári forradalom, a gazdasági szabadság révén konszolidálódik a termelés tőkés szervezete, Saint-Just — jóllehet 1792. november 29-én állást foglalt a gazdasági liberalizmus mellett („nem szeretem az erőszakos törvényeket a kereskedelem ellen") — az ár ellen úszik a ventôse-i dekrétumokkal. Éppúgy a sans-culotte-ok is, hiszen harcuknak csak egyetlen célja volt: megmaradni független kistermelőnek, hogy ne csússzanak le a proletársorba. Az ellentmondás különösen szembetűnő a parasztok esetében. A kisparasztok, a kevés vagy semmi földdel nem rendelkező napszámosok, társadalmilag a forradalom szolgálatában álló erőt képviselik. De hiába harcoltak elkeseredetten a földeket összeharácsoló nagybérlők tőkés vállalkozásai ellen, gazdaságilag az ő sorsuk is meg volt pecsételve. Mint ahogy halálra volt ítélve a kollektív jogokon és közösségi szokásokon alapuló hagyományos mezőgazdaság egész rendszere Észak-Franciaországnak azokon a vidékein, ahol nagyüzemi gazdálkodást folytattak, s ahol a XVIII. század végén teljes egészében dúlt a „mezőgazdasági forradalom".

Ezt a fejlődést, ezt az evolúciót Saint-Just nem értette meg. Mint legtöbb kortársa, nem is gondol a történelmi evolúció létezésére; úgy véli, hogy minden kielégítően elrendezhető bölcs, jótékony törvényekkel és intézményekkel; eszébe sem jut, hogy cselekedetei nemcsak a saját akaratától és erélyétől függenek.

De másképp ez nem is lehetett. Saint-Just a harmadik rendnek azokhoz a középrétegeihez tartozott, melyeket az arisztokrácia elnyomása a burzsoázia mellé állított, bár érdekeik nem voltak teljesen azonosak. Jakobinusok és sans-culotte-ok egyazon mentalitás különböző fokozatait tették magukévá. Kézművesek és mesterlegények, kereskedők és szatócsok, szabad foglalkozású közép- és kispolgárok stb. egyek lettek abban a közös gyűlöletben, melyet a gazdagok és a „nagyok" iránt éreztek, összefogtak a kapitalizmus ellen,

mely a proletárok soraiba való lezülléssel fenyegette őket. Egyenlősítési törekvéseik ebből származnak. Ennek ellenére nagyon is ragaszkodnak a polgári rendhez, hiszen van némi tulajdonuk, vagy legalábbis remélik, hogy majd lesz. Ebből származik azon óhajuk, hogy megtartsák a tulajdonból mindazt, ami jó, de csak bizonyos határok között, nehogy a tulajdon veszélyessé váljék számukra. Követelik ugyan az árszabályozást, mindazonáltal makacsul ragaszkodnak a kereskedés, a kézművesség, a kis földtulajdon függetlenségéhez, s ebben a burzsoázia gazdasági liberalizmusának követői.

Ezek az ellentmondások adnak magyarázatot arra, hogy miért voltak képtelenek átfogó, összefüggő gazdasági és társadalmi programot adni mindazok, akik a népi ügyet védelmezték. Vonatkozik ez Jaques Roux-ra és a „veszettekre", Hébert-re és a Cordelier-csoportra, Saint-Justre és a robespierre-istákra egyaránt. Sem Saint-Just, sem Robespierre — bár érezték, hogy a nagybirtok felosztása a földművelés lehetőségétől megfosztott falusi sans-culotte-ok szükséges követelése — soha nem javasolták ezt a rendszabályt: ez megsértette volna a földművelés szabadságát, a gazdasági szabadságot, sőt, bizonyos fokig még magát a tulajdonjog elvét is. Olyan ellentmondás volt ez, mely sikertelenségre kárhoztatta mind Robespierre híveinek, mind a sans-culotte-oknak minden erőfeszítését, hogy létrehozzák a független kistermelőknek azt az egyenlősítő, egalitárius köztársaságát, amely társadalmi eszménykép gyanánt lebegett szemük előtt.

Valójában mind Saint-Just, mind Robespierre túlságosan is politikusok voltak ahhoz, hogy alábecsüljék a burzsoázia vezető szerepét az arisztokrácia elleni harcban, s már csak ezért is óvakodtak a burzsoázia érdekeit keresztezni. Ebben is megnyilvánul Saint-Just embersége, ebből is megállapíthatjuk, hogy korántsem volt az a fellegekben járó utópista — aminek oly gyakran igyekeztek őt feltüntetni —, hanem nagyon is a maga korának mércéjéhez igazodott. És ebben

is megmutatkozik, hogy valamely társadalmi csoportnak, vagy akár egy igen-igen nagy embernek a törekvései és a fennálló objektív történelmi szükségszerűségek között milyen feloldhatatlan antagonizmus keletkezhet.

III. KIKÜLDETÉSBEN A RAJNAI HADSEREGNÉL

Saint-Just a hadseregekhez kiküldött képviselőként tovább folytatja ugyanazt a harcot, melyet a Közjóléti Bizottságban vívott. Ugyanazok az elvek lelkesítik, ugyanúgy gyűlöli a belső ellenséget és a szövetkezett külellenséget. A nemzeti egység és sérthetetlenség szolgálatában álló forradalmi akció megtestesítője. Elzász határán levelet kap egy porosz tábornoktól, s ezt felbontatlanul, a következő rövid szavak kíséretében küldi vissza: „A Francia Köztársaság nem fogad el semmit ellenségeitől; semmit sem küld nekik, legfeljebb ólmot". Bitche bevétele és Landau felszabadítása 1793 decemberében; Charleroi elfoglalása és a Sambre folyón való átkelés kierőszakolása 1794 májusában; végül a fleurusi győzelem 1794. június 26-án, ahol Saint-Just rohamra vezeti a republikánus hadoszlopokat megmutatja, hogy fegyveres kézzel is képes a nemzeti egység védelmére kelni.

A Saint-Just-legenda kialakulásához nagyban hozzájárult a rajnai hadseregnél teljesített kiküldetése. Proklamációinak visszhangja, döntéseinek gyorsasága, elveinek kérlelhetetlensége, a rövid idő alatt rendeződő helyzet — mindez hozzájárult Saint-Just nimbuszához: még életében legenda és dicsfény övezte. A történészek nem is annyira a tényekre, mint inkább a hagyományokra hivatkoznak, s ezeket még meg is toldják. Michelet például ezt írja:

„Saint-Just úgy jelent meg, mintha király, mintha isten volna, nem pedig képviselő. A korlátlan felhatalmazás, amelylyel két hadsereg, öt département fölött rendelkezett, nagyobbá tette még fennhéjázó és büszke természeténél is.

Írásaiban, szavaiban, legcsekélyebb tettében is kiütközött a hős..."*

Hős, minden bizonnyal, ha olyasvalakit értünk rajta, aki jelleme erejénél és lelki nagyságánál fogva parancsol tiszteletet. De király, isten...! Ámde mily furcsa: Michelet, aki Saint-Justöt „annyira mindenki más" fölé helyezte, két oldallal később kicsinyíteni igyekszik szerepét. „Saint-Justnek és bajtársának, Lebas-nak katonai tevékenységét teljes egészében eltorzították. A francia rögeszme, amely akár a bálványozás ösztönéből, akár a történelem egyszerűsítése kedvéért, mindent a központi hatalomnak tulajdonít, e téren teljesen tévútra vezette az elbeszélőket."** S Michelet, hogy újból összeállítsa ama hadjárat történetét, mely 1793. december 26-án Landaunak az ostromzár alóli felmentésével végződött, belemerül a kiküldetésben levő Baudot és Lacoste képviselők levelezésébe; pedig ugyanott, ahol ezeket felkutatta, a hadiarchívumban, könnyűszerrel megtalálhatta volna Saint-Just és Lebas levelezését is.

Nem feladatunk itt, hogy elbeszéljük Saint-Just kiküldetésének történetét, a rajnai hadseregben folytatott tevékenységét. Mindössze pontosabbá kell tenni cselekedeteinek bizonyos jellemző vonásait, s ebben olyan okmányra támaszkodunk, amelyet a Bibliothèque Nationale-ban (Nemzeti Könyvtárban) őriznek, s amely sokáig kiadatlan maradt. Címe: *A rajnai hadsereghez különleges megbízatással kiküldött Saint-Just és Lebas népképviselők levelezése és hadműveleteik* (Correspondance et opérations des représentants du peuple Saint-Just et Lebas envoyés extraordinairement à l'armée du Rhin).

* Michelet, Jules: Histoire de la Révolution française (A francia forradalom története), XV. könyv, I. fej.

** Ugyanott.

A történészek, akik figyelemmel kísérték Saint-Just elzászi kiküldetését, főképpen a katonai ténykedésével foglalkoznak. A II. esztendő brumaire havában a keleti határ helyzete igen siralmas volt. Wissembourg vonalában áttört az ellenség, Landaut ostromzár alá vette. A köztársaság cserbenhagyott, illetve elárult csapatain mélységes elkedvetlenedés lett úrrá. S most hirtelen megváltozik a helyzet. Helyreáll a fegyelem; néhány példamutató ítélet bebizonyítja a katonáknak, hogy a republikánus igazságszolgáltatás mindenkivel egyformán bánik; a csapatok ruhát, élelmet kapnak; létrejönnek a győzelem feltételei. Erről az akcióról Saint-Just levelezésében számtalan részlet található, s ezek megerősítik a már régebben hangoztatott nézeteket.

E levelezésből sokkal mélyebben megismerhetjük Saint-Justöt mint embert, és politikai törekvéseit is. Származásánál, fejlődésénél, temperamentumánál fogva igen fogékony lélekkel érezte meg a népi kívánalmakat; megértette, hogy mindenképpen a néphez kell folyamodnia annak, aki diadalra akarja vinni az arisztokrácia elleni harcot. Megbízása idején rendíthetetlenül támaszkodott a sans-culotte-okra, s küldetése teljesen világosan népi jelleget ölt:

„Ébredj fel nép, s áldjad sorsodat", hangoztatja az a hirdetmény, melyet Monet, Strasbourg hazafias polgármestere — akiben Saint-Just nagyon megbízott — függesztett ki. „...A kalmárszellem megszűnik Strasbourg-ban, kincsei pedig a te szükségleteidet fogják kielégíteni; az önző semmittevők könnyei az iparkodó és erényes sans-culotte-ok örömére szolgálnak majd... Szűkölködő családok, a haza tiszteletreméltó védelmezői, itt az ideje, hogy véget érjenek hosszantartó nélkülözéseitek... A hálás köztársaság titeket tesz meg az érzéketlen gazdagok felháborító fölöslegének örökösévé."

Bas-Rhin département egy régi hivatalnoka, aki thermidor 9-e után is még fogságban volt, thermidor 25-én levelet intézett a Közbiztonsági Bizottsághoz; a levélből csak úgy árad

a vagyonosok gyűlölete ama politikával szemben, melyet Saint-Just osztálya folytatott.

„Túlzott együttérzést színleltek a szegények iránt, s hogy magukhoz láncolják e kreatúrákat, jelentős pénzösszegeket juttattak nekik; az állítólagos gazdagokra egymillió hatszázhúszezer livre sarcot vetettek ki, azon a kilencmillión felül, amit Saint-Just és Lebas követelt volt tőlük."

Állítólagos gazdagok; a strasbourg-i *Megadóztatandó gazdagok névsora*, melyet a kilencmillió forradalmi hozzájárulás fedezésére állítottak össze, első helyen 300 000 livre adóval, Dietrich bankárt említi meg, a kor „vaskirályát". A thermidoristák nem bocsátották meg Saint-Justnek a gazdagság e megsértését: a III. év nivôse havában a konvent két tagja is követelte, hogy kártalanítsák azokat a strasbourg-i polgárokat, akiket a II. év brumaire havában megadóztattak. Az a szociális politika tehát, amelyet Saint-Just kiküldetése idején folytatott, előképe a ventôse-i dekrétumok irányvonalának — magától értetődően azonos ellentmondásokkal. Itt is a szűkölködő hazafiak kártalanításáról van szó (ugyanez a formula, mely a brumaire 10-i és 11-i utasításokban szerepel, visszatér majd a ventôse 13-i dekrétumban), valamint arról, hogy e hazafiakat tántoríthatatlanul a forradalom mellé állítsák.

Ebből a szociális politikából fakad a brumaire 10-i (1793. október 31-i) híres utasítás, amely Strasbourg gazdagjait kilencmillióval adóztatja meg (a szűkölködő hazafiak kétmilliót kaptak belőle); ebből fakad a brumaire 15-i (november 5-i) utasítás, melynek értelmében 100 000 livre-t kell szétosztani a város szekciói között, valamint a brumaire 18-i (november 8-i) utasítás, mely elrendeli, hogy Wissembourg körzet közigazgatási hivatalnokai osszanak szét 50 000 livre-t azon hazafiak között, akik e körzetből Strasbourg-ba menekültek. Ebből a politikából fakad a brumaire 21-i (november 11-i) utasítás, mely Nancy gazdagjaira ötmillió hozzájárulást vet ki, amiből egymilliót a szűkölködő hazafiak támogatására kell fordítani. S végül ebből fakad a brumaire 22-i

(november 12-i) utasítás is, amely Strasbourg községtanácsának 500 000 livre-t bocsát rendelkezésre azzal a céllal, hogy fordítsa a szűkölködő családok segélyezésének... A sans-culotte-ok valóban úgy érezhették, hogy a „kalmárszellem kincsei" az ő szükségleteiket fogják kielégíteni. Amidőn frimaire 1-én (1793. november 31-én) a Jakobinus Klubban megvitatták Saint-Just rendelkezéseit, Robespierre a leghatározottabban hangsúlyozta e rendelkezések osztályjellegét:

„Mint látják, kissé levetkőztettük a gazdagokat, hogy elláthassuk és felöltöztethessük a szegényeket. Ez fellendítette a forradalmi erőt és a hazafias erélyt. Az arisztokratákat már lefejeztük; most a porosz királynak Strasbourg-ban tartózkodó bankárjain a sor."

Forradalmi védelem és honvédelem: ez bizony csakugyan egyazon problémának nagyon is összefüggő két oldala volt.

Politikai tevékenység

Saint-Just politikai tevékenysége társadalmi tevékenységének kiegészítője volt. Elzászi kiküldetése során úgylehet jobban megnyilvánultak politikai törekvései és a sans-culotte demokráciáról való elképzelései, mint a Közjóléti Bizottságban és a konventben folytatott tevékenysége közben. Mint a kormányzat egyik vezetője, szigorúbban kellett ügyelnie arra, hogy ne becsülje le a társadalmi erők egyensúlyát, s ne tévessze szem elől a burzsoázia vezető szerepét az arisztokrácia elleni harcban. Strasbourg-ban viszont a helyi viszonyok, az árulás stb. kötelességévé tették, hogy szorosan együttműködjék a népi társaságban csoportosult sans-culotte-okkal.

Tőlük kér véleményt brumaire 7-én (1793. október 28-án) a város parancsnokának állampolgári megbízhatóságáról és katonai képességeiről, 9-én Bas-Rhin département közigazgatási embereinek forradalmi erényeiről. A strasbourg-i ható-

ságoknak brumaire 12-i (november 2-i) feloszlatása után, már másnap a népi társasághoz fordul, hogy az nevezzen ki egy bizottságot a hivataloktól megfosztott közigazgatási tisztviselők helyettesítésére. Ugyanaznap még a nemzetőrség vezérkarának és a hadsereg tisztjeinek állampolgári magatartásáról is tanácskozik a népi társasággal, s felkéri, nevezzék meg mindazokat a hazafiakat, akik pozíciók betöltésére méltók. Az a férfiú, akit Michelet zsarnoknak nevez, nem sajnálja a fáradságot, hogy megmagyarázza indítékait, igazolja akcióinak helyességét. Ezt tette például a brumaire 14-i (november 4-i) levélben, melyben megindokolta a lunéville-i népi társaságnak a társaság által megbírált 3-i rekvirálási utasítását.

Strasbourg népi társasága bátorkodott tiltakozni a brumaire 12-i utasítás ellen, mely elmozdította Bas-Rhinnek és a községtanácsnak közigazgatási embereit: Saint-Just és Lebas részletesen kimagyarázkodnak a 24-én (november 14-én) kelt levelükben:

„Mindenkinek tudnia kell az igazságot, s mi meg is fogjuk mondani önöknek... Bizalommal viseltettünk önök iránt; a társaság tagjaiból kértünk embereket, hogy őrködjenek a kapuk biztonsága fölött, hogy helyettesítsék az előzött hatóságokat; éjjel-nappal rendelkezésre álltunk, hogy meghallgassuk a katonákat és a polgártársakat; az erősekkel szemben a gyöngéknek a pártjára álltunk. S e pillanatban is ugyanilyen érzülettel szólunk önökhöz... Testvéreink és barátaink, csakis a népet szabad kímélni, sajnálni... Barátsággal tartozunk önöknek, nem pedig gyöngeséggel."

Így beszél-e egy zsarnok?[8] Saint-Just alaposabb vizsgálat után nem habozott jóvátenni a népi társaság kifogásait: a brumaire 13-i utasítása már meg is szüntette egynéhány közigazgatási tisztviselő letartóztatását.

Ilyenformán igyekezett Saint-Just már eleve megvetni az alapjait azon intézményeknek, amelyek — elgondolása szerint — hamarosan megszilárdítják majd a köztársaságot. A *Köztársasági intézmények* című írása szerint cenzorokról,

ellenőrökről kell majd gondoskodni; feladatuk az lesz, hogy figyelemmel kísérjék a közhivatalnokokat, leleplezzék, feljelentsék azokat, akik elnyomják polgártársaikat, akik pontos határidőn belül nem teljesítik a kormányintézkedéseket, valamint mindazokat, akik visszaélnek hivatalos hatalmukkal. A cenzorok intézménye a nép ellenőrzése alá helyezi a közhivatalokat... „A demokrácia gyakorlása a nép dolga" — írta későbbi feljegyzéseiben Saint-Just. Kiküldetésének ideje, amit a rajnai hadseregnél töltött, ezek szerint rendkívül fontos szerepet játszott Saint-Just politikai eszméinek keletkezésében: lehetővé tette neki az elmélet kipróbálását a gyakorlatban, lehetővé tette, hogy szembesítse a plebejus demokráciára való benső törekvését mindazon szükségszerűségekkel, amelyeket a forradalom harca, az arisztokrácia elleni küzdelem megkövetelt.

Gondoskodás az emberekről

Saint-Just és Lebas levelezése legalább annyi felvilágosítást nyújt magáról Saint-Just emberi mivoltáról, mint cselekedeteiről. Ez a „vérszomjas tigris" jó ember volt, ez a „jól fésült szörnyeteg" érző szívű volt, ez a „kegyetlen fiatalember" — hogy Sainte-Beuve szavait idézzük — hitt a barátságban, „a halál arkangyala" — miként Michelet nevezi — bízott az emberekben, bízott az életben. Számtalan vonás fedezhető fel a levelezésben, amely az eddiginél sokkal pontosabbá teszi Saint-Just figuráját, akit tetszelegve neveztek rejtélyesnek, miután hibás szövegek alapján rosszul értelmezték működését.

Az emberről való gondoskodás, amit Saint-Just a legeslegfontosabbnak tartott, mindenekelőtt a katonákkal szemben tanúsított magatartásából tűnik ki: a katonában elsősorban a polgártársat látta. Alighogy megérkezik a hadsereghez brumaire 3-án (1793. október 24-én), nyomban elrendeli a katonák jogos panaszainak orvoslását. Ügyel az öltözetre,

az élelmezésre: brumaire 8-án (október 29-én) elrendeli, hogy a hadseregnek másnaponként osszanak húst; 10-én 5000 pár csizmát és 1500 inget rekviráltat; 12-én felelősségre vonja azokat, akiknek hibájából a liszt rossz minőségű volt; 13-án letartóztatja a markotányosokat, akik nem tartják be az árszabályozást; 15-én elrendeli, hogy a gazdagokra kivetett adók terhére lássák el a lovasságot meleg holmival; 16-án megbünteti a Sainte-Marguerite kórház egészségügyi tisztjeit nemtörődömségükért; 23-án nyugtalanságában azon töri a fejét, hogy miképpen lehetne orvoslást találni a sebek gyorsabb meggyógyítására; 24-én 2000 ágyat rekviráltat a strasbourg-i gazdagoktól a sebesültek ápolása céljára.

A materiális feltételekkel való törődés közben, nem kisebb gondot fordít Saint-Just a katonák öntudatának megszilárdítására is. Célja, hogy összeegyeztesse a tekintély követelményeit a demokrácia kívánalmaival. Brumaire 14-én (1793. november 4-én) két tisztet azon „kedvező értesülések alapján", hagy meg rangjában, melyeket mindkettőről „a maga századától kapott", mert ezek a századok „megbecsüléssel nyilatkoztak tisztjeik jó magatartásáról, s kérték, hogy megmaradhassanak posztjukon". Eleget tesz a Puy-de-Dôme-i harmadik zászlóalj katonái kérésének: hozzájárul tisztjeik leváltásához, s felszólítja őket, válasszanak bizalmukra méltó tiszteket maguknak. Brumaire 22-én (november 12-én) kinevezi Lafond kapitányt alakulata vezetőjének, tekintettel arra, hogy ezredének tisztjei és vadászkatonái jó információkkal szolgáltak Lafond állampolgári magatartásáról és katonai képességeiről. 23-án tanácskozást folytat a nyolcadik jurai zászlóalj katonáival, hogy megtudja, miként vélekednek egyik tisztjükről, kellő megbecsülésben részesül-e: „Teljes egészében megbízunk a katonák igazságérzetében." Rhône-et-Loire, Mayenne és Manche département nyolc grénátos százada, mely helyőrség gyanánt tartózkodott Strasbourg fellegvárában, azzal a kéréssel fordult a kiküldött megbízottakhoz, hogy maradhassanak együtt, egy csoportban. A népképviselőket „meghatotta a testvériségnek ez az érzése,

amelyből kifolyólag nem szerettek volna szétválni", s teljesítették kívánságukat: brumaire 16-án (november 5-én) a Barátság Zászlóalja elnevezéssel tüntetik ki ezt az egységet. Saint-Just bízott a barátságban. Összhangot igyekezvén teremteni elvei és katonai akciója között, arra törekedett, hogy valóban nemzeti és népi hadsereget alakítson ki, olyan hadsereget, amelynek értéke egyenes arányban áll az emberekbe helyezett bizalmával.

S nemcsak általában tanúsított érdeklődést az emberek iránt, nem is csupán a szükséges harci szellemük érdekelte. Egészen egyéni ügyekre, egészen konkrét helyzetekre is gondot fordított. Ez talán még inkább megmutatja, mennyire törődött az emberekkel. Nem is egy példát találunk e lényeges jellemvonására levelezésében. Brumaire 7-én (október 28-án) Calmoutiers községtanácsa (Vesoul körzet) felszólítást kap arra, hogy vettesse be bizonyos özvegy Gérard-né földjeit, s gondoskodjék gabonája kicsépeléséről, mert egyetlen fia önkéntes katonaként szolgál Haute-Saône tizenötödik zászlóaljában:

„Reméljük, hogy tizenöt napon belül értesíteni fognak bennünket arról, hogy a testvériség szelleme mire ösztökélte önöket özvegy Gérard-né érdekében: reméljük, hogy nem lesz többé oka bánkódni fia távolléte miatt."

Ugyanilyen értelmű levelet kapott Westhoffen községtanácsa (Strasbourg körzet) a rákövetkező napon: Michel Anceinenek, a rajnai hadsereg önkéntes katonájának földjeit meg kell műveltetni:

„Mindnyájan kölcsönösen tartozunk egymásnak gondoskodással és ellenszolgáltatásokkal, mert valamennyiünket közös érdek fűz egybe: megtámadott szabadságunk megmentése. Önök franciák és republikánusok. Honfitársuk földje nem maradhat megműveletlenül."

Brumaire 22-én (november 12-én) Saint-Just és bajtársa, Lebas, igen szigorú hangú levélben róják meg Lamarche körzet egyik községtanácsát, amiért megtagadta a segítségnyújtást a kilencedik vosges-i zászlóalj két katonájának nővérétől:

„Az emberiesség, a köztársaság elvei és a törvény az önök kötelességévé teszi, hogy ezt a leányt ne hanyagolják el. Fivérei, egyedüli támaszai, vérüket ontják a hazáért. Csakis önök gondoskodhatnak helyettük róla. Az önök gondjára és felelősségére bízzuk e leány megélhetését."

Saint-Just brumaire 14-én (november 4-én) felszólítja Ville-Affranchie (Felszabadított Város: a forradalom idején Lyon új neve) községtanácsát, hogy köteles foglalkozni Pierre Papillonnak, Rhône-et-Loire második zászlóalja önkéntes katonájának érdekeivel, mert szülei az ostrom idején bombahalált szenvedtek. Brumaire 22-én (november 12-én) parancsot kap a vezérlő tábornok, hogy a katonák és családjuk támogatására szolgáló alapból 200 livre-t utaljon át Chamelet községtanácsának (Rhône-et-Loire département) az egyik katona felesége számára, akinek gyermekei a legnagyobb nyomorban sínylődnek. Így ülteti át a gyakorlatba Saint-Just a testvériség szellemét, melyet az újjászülető erkölcsök egyik igen fontos elemének, a republikánus morál lényegének tart.

Ezek a jellemvonások, melyeknek egyikéből-másikából a hagiográfia is bízvást meríthetne, lehetővé teszik, hogy kibányásszuk Saint-Just igazi énjét a rossz irodalomnak abból az óriási halmazából, mely teljesen eltorzította figuráját. A *Levelezések és hadműveletek* még a *Köztársasági intézmények* helyreállított szövegénél is sokkal jobban rekonstruálja a valóságos Saint-Justöt.

A tényekkel és emberekkel való érintkezés során bizonyos utópizmusba hajló jellemvonások elmosódnak. A tettek az elvekkel vannak összhangban.

„Amikor megérkeztünk — írta Saint-Just és Lebas brumaire 24-én —, a hadsereg szinte hasznavehetetlen volt, ennivaló nélkül, ruházat nélkül, fegyelem nélkül, vezetők nélkül sínylődött. A várost semmiféle rendőrség nem őrizte; a szegénynép a gazdagok igáját nyögte; azon gazdagokét, akiket egykor az arisztokrácia és a dúskálás tett szerencsétlenné." Majd akciójuk mérlegét a következőképpen állítják fel:

„Különféle rendészeti intézkedéseket tettünk, a nép visszanyerte jogait; a szűkölködés megszűnt; a hadsereg öltözékhez, élelemhez jutott, s erőre kapott; az arisztokrácia befogja a száját; az arany és a papírpénz egyensúlyban vannak."

S mi ennek a sikernek a titka? Megfejtése nemcsak Saint-Just intelligenciájában és erélyében keresendő, hanem legalább annyira elveinek szilárdságában is: az emberek iránti szeretetében, melyet a legelesettebbektől sem tagadott meg.

SAINT-JUST TÖRTÉNELMI NAGYSÁGA

Az előbbiek szerint tehát Saint-Just mint a forradalmi nemzet védelmezője egyaránt kiváló volt, a konvent szószékén, a Közjóléti Bizottság hivatalaiban, és a köztársaság hadseregeinek élén. A ventôse-i dekrétumok előterjesztésével a forradalom legvakmerőbb rendszabályának kezdeményezőjévé lett. S amidőn kiküldöttként működött a hadseregben, ő volt a cselekvés testet öltött géniusza. Meg kell azonban emlékeznünk korlátairól is.

Robespierre-rel összehasonlítva — aki lényegében a gyűlések embere, klubtag és hivatalnok volt —, Saint-Just igazi lénye a cselekvésben nyilvánult meg. Michelet azt mondotta róla, hogy volt benne valami katonás: lehet, hogy örökölt valami ilyesmit atyjától. A hadseregben betöltött szerepe révén ugyanolyan rangra emelkedett, mint a forradalom fiatal tábornokai. De Saint-Just elsősorban a hadseregnél mutatkozott határozottnak; ezt bizonyítja a thermidor 9-i magatartása is. Amikor Barras-t thermidor 9-e körülményei a tettérő és a vakmerőség szellemével töltik el, Saint-Justtől azt lehetett volna várni, hogy a konvent ellen irányítja a felfegyverzett szekciókat, melyek ott topogtak a kommün ablakai előtt. Hát nem állt-e Fleurusnál a hadoszlopok élére? Ám Saint-Just tétlen marad: ő sohasem volt a párizsi szek-

cióknak, a testvéri társaságoknak, a nagy népi megmozdulások napjainak az embere. Hiányzott ebből a forradalmárból a tömegakció iránti érzék.

S hiányzott belőle korszaka történelmi szükségleteinek pontos megértése is. Saint-Just képes volt arra, hogy ragyogó elmélettel igazolja a forradalmi kormányt és a terrort: korának társadalmi realitásaival azonban fegyvertelenül állt szemben. Sem utópista nem volt, sem egy újabb forradalom kezdeményezője: ő a polgári forradalom harcosa volt, az arisztokrácia elleni küzdelem egyik vezéralakja. De származása, fejlődése, politikai gondolkodása és érzékenysége éppen harcra ösztönözték ott, minden érdek ütközőpontján, ahol mindenekelőtt összebékíteni kellett volna a burzsoázia érdekeit a népi rétegekével: az utóbbiak nélkül a polgári forradalom nem győzhetett. Ebből fakadnak hiú erőfeszítései egy egalitárius köztársaság létrehozására akkor, amikor minden áramlat odairányult, hogy a gazdagság és a hatalom a burzsoázia kezében összpontosuljon. Meglehet, hogy Saint-Just, aki túlságosan tisztelte a burzsoázia érdekeit, semhogy tántoríthatatlanul maga mellé állítsa a sans-culotte-okat, túlságosan figyelembe vette a sans-culotte-ok szükségleteit, semhogy a burzsoázia kegyeibe férkőzzék, végső pillanatban számot vetett azzal, hogy nincs kiútja ebből a zsákutcából. Talán leginkább ezzel magyarázható az a megvető némaság, mellyel thermidor 9-e eseményeit fogadta.

Saint-Just mint ember mindig is ki fogja vívni a bámulatot és a csodálatot, s az a tény, hogy nem egy ízben az ár ellen küzdött, semmit sem von le nagyságából. A benne élő rendkívüli feszültség, az aktivitás mohósága, a végcél türelmetlen hajszolása mindvégig csak növekszik benne. Kétségtelenül ebből származik beszédeinek sajátos modora, szaggatott, felindult stílusa: szónoklatainak egyes paragrafusai között gyakran alig-alig fedezhető fel logikai összefüggés. Nyugodt méltósága, megrendíthetetlen egyensúlya jogos önbizalmából következik, abból a meggyőződéséből, hogy képességei nagy szerepet szántak neki. „Én tudom, hogy túlélem száza-

domat — írja 1792. július 20-án Daubignynak —, pálmafám mégiscsak nagyra fog nőni, s talán majd árnyékot is vet önökre." Kétségtelenül ez az erős önfegyelem, ez a hatalmas feszültség magyarázza Saint-Just szigorát önmagával és másokkal szemben akkor, amikor már megkezdődött forradalmi pályafutása, s ugyanez magyarázza meg állampolgári érzületeinek elvont jellegét. Érzéketlensége azonban csak látszólagos volt. Jóllehet Saint-Just el akarta fojtani ifjúkorának kavargó szenvedélyeit, mindazonáltal megmaradt érzékeny és humánus férfiúnak; az örök eszmék mögött, amelyeknek életét szentelte, képes volt meglátni az egyes embert, az egyéneket, s igen nagy fogékonyság volt benne a barátság és a testvériség iránt.

E feszültség magyarázza — azzal együtt, hogy ő volt a terror elméletének megalapozója —, hogy annyi irodalmár emlegeti Saint-Just embertelenségét. A győzelem, a béke helyreállása és a későbbi kor bizonyára enyhített volna ezeken a jellemvonásain. Saint-Just sorsának tragikuma az, hogy thermidor 9-e mindezt lehetetlenné tette.

Saint-Just a maga belső ellentmondásainak áldozata lett. Mint a forradalmi akció embere, bárki másnál többet tett azért, hogy leverje az „ancien régime"-et és elősegítse az új társadalom eljövetelét. Ám, ha a feudális arisztokrácia kipusztítása nagyon is egybevágott a saját kívánalmaival, úgyszintén a népével — melynek ügyét a magáénak vallotta —, azt aligha állíthatjuk, hogy a burzsoázia diadala, a kapitalizmus feltörése pontosan megfelelt volna óhajainak. Hiányzott belőle a történelmi érzék. S ez még csak érzékelhetőbbé teszi Saint-Just tragikus nagyságát.

Sem arkangyal, sem szörnyeteg, sem tigris. Húsból és vérből való ember volt, olyan férfiú, aki szívére és szenvedélyeire hallgatott, s következetes forradalmárként igyekezett összehangolni tetteit elveivel. Saint-Just teljes hévvel vett részt korának harcaiban. Mindörökre a II. esztendő forradalmának megtestesítője marad: e kor nagyságának éppúgy, mint ellentmondásainak.

SAINT-JUST ÉLETÉNEK ÉS MŰVEINEK ADATAI

1767. augusztus 25:
Saint-Just megszületik Decize-ben (Nièvre). Ugyanebben az esztendőben családja megtelepszik Nampcelban (Oise).

1776. október 16:
Apja házat vásárol Blérancourt-ban (Aisne); ide vonul nyugalomba családjával együtt.

1777. szeptember 8:
Apja halála.

1777 – 1785:
Soissons-ban tanul, az oratoriánusok kollégiumában.

1786. szeptember 9:
Megszökik a szülői háztól.

1786 – 1787 szeptember – március:
Saint-Just „fogva tartása" Madame de Sainte-Colombe intézetében (Párizs, Picpus utca).

1787 – 1788:
A reimsi egyetem jogi fakultásának hallgatója.

1788 április 15:
Megszerzi a jogi licenciátust.

1789 vége felé:
Megjelenik az *Organt:* költemény húsz énekben (Vö. 12. old.).

1790. április:
Chaunyban megtartott beszéd Aisne département székhelyének megválasztásáról (Vö. 14. old.).

június 3:
Blérancourt nemzetőrségének ezredese lesz.
július 14:
Ebben a minőségében, Blérancourt delegációjának élén. részt vesz a párizsi ünnepségeken.
augusztus 19:
Első levele Robespierre-hez (Vö. 14. old.).
október 17:
Beszámoló Blérancourt közösségi javainak ügyéről (Vö. 14. old.).

1791 vége felé:
Feljegyzés Blérancourt lakosai nevében az egykori földesúr ellen folytatott pereskedésekben (Vö. 14. old.). Megjelenik *A köztársaságnak és Franciaország alkotmányának szelleme* (Esprit de la Révolution et de la Constitution de la France) (Vö. 14. old.).

1792. július 20:
Daubignyhoz intézett levele (Vö. 287. old.).
szeptember 5:
Megválasztják Aisne département ötödik küldöttének a konventbe.

*

1792. október 22:
A Jakobinus Klubban mondott beszéd: „Arról a javaslatról, hogy a konventet vegyék körül... fegyveres gárdával" (Vö. 53. old.).
november 4:
Felszólalás a Jakobinus Klubban a gyanús fegyverkezésekről
november 13:
A konventben mondott beszéd „XVI. Lajos elítéltetéséről" (Vö. 64. old.).
november 29:
A konventben mondott beszéd „A közellátásról" (Vö. 76. old.).
december 12:
Dietrich, Strasbourg korábbi polgármestere perének áttételéről a besançoni bűnügyi törvényszékhez.

december 16:
A Bourbonok száműzetéséről és XVI. Lajos elítéltetéséről (Vö. 74. old.).
december 27:
Második hozzászólás XVI. Lajos elítéltetéséhez (Vo. 75. old.).

1793. január 1:
Hozzászólás a Jakobinus Klubban Robespierre egyik beszédéhez.
január 15:
Nyilatkozik a király bűnös voltáról, ellenzi, hogy az ítélet a néppel szentesíttessék.
január 17:
Határozottan kiáll a király halálraítélése mellett.
január 19:
Tiltakozik az ítélet halogatása ellen.
január 28:
Hozzászólás a konventben a hadügyminisztérium megszervezéséről (Vö. 91. old.).
február 12:
Válaszol egy vádra.[9]
február 12:
A konventben mondott beszéd „A hadsereg szervezetéről" (Vo. 91. old.).
március 9 – március vége:
Deville képviselővel együtt kiküldetésben van az Aisne és az Ardennek département-jaiban hogy felugyeljen a 300 000 fő újoncozására.
március 31:
Felszólalás Beurnonville ellen a Jakobinus Klubban.
április 24:
A konventben mondott beszéd „Franciaország alkotmányáról" és saját „Alkotmánytervezetének" benyújtása. Vö. 98. old.).
május 15:
Hozzászólás az országterület alkotmányjogi felosztásáról (Vo. 115. old.).
május 24:
Vita a municipális hatóságok lélekszámának maximumáról (Vö. 115. old.).

május: 30:
Beválasztják a Közjóléti Bizottságba.
július 8:
Beszámolót terjeszt a konvent elé a girondisták ellen (Vö. 120. old.).
július 10:
Újra megválasztják a Közjóléti Bizottság tagjának, amelyet ettől az időtől fogva „le grand Comité"-nak (a „nagy bizottságnak") neveznek.

1793. augusztus 9:
Beszámoló a hadseregek ellátásáról
szeptember 30:
Daubigny megvédése.[10]
október 10 (első hó 19):
A konventnek tartott beszámoló „Egy forradalmi kormányzatért" (Vö. 122. old.).
október 16 (első hó 25):
A Közjóléti Bizottság nevében beszámol a konventnek az angolok elleni törvényről (Vö. 136. old.).
október 17 (első hó 26) – december 30 (nivôse 10):
Kiküldetésben a rajnai hadseregnél, melyet egy rövid párizsi tartózkodás szakít meg; frimaire 22-én (december 12-én) visszatér Strasbourg-ba.

1794. január 22 (pluviôse 3) – február 13 (pluviôse 25):
Első kiküldetése az északi hadseregnél.
február 19 (ventôse 1):
Megválasztják a konvent elnökévé.
február 26 (ventôse 8):
A konventnek tartott beszámoló „A bebörtönzött személyekről" (Vö. 137. old.).
március 3 (ventôse 13):
A konventnek tartott beszámoló „A forradalom ellenségei ellen hozott dekrétum végrehajtásának módjáról" (Vö. 153. old.).
március 13 (ventôse 23):
A konventnek tartott beszámoló „A külföld frakcióiról" (Vö. 156. old.).
március 17 (ventôse 27):
Beszámoló Hérault de Séchelles letartóztatásáról (Vö. 180. old.).

március 31 (germinal 11):
Beszámoló a dantonisták ellen (Vö. 180. old.).
április 4 (germinal 15):
Beszámoló (a dantonisták ellen) egy újabb összeesküvésről (Vö. 302. old.).
április 15 (germinal 26):
A konventnek tartott beszámoló „Az államrendőrségről stb." (Vö. 181. old.).
április 29 (floréal 10) – május 25 (prairial 6):
Második kiküldetése az északi hadseregnél. A Közjóléti Bizottság prairial 6-án visszahívja, mivel gyilkossági kísérletet követtek el Collot d'Herbois és Robespierre ellen. Prairial 14-én (1794. június 2-án) érkezik vissza Párizsba.
június 13 (prairial 25) – június 29 (messidor 11):
Kiküldetés „az északi és keleti határra abból a célból, hogy a tengertől a Rajnáig felügyeletet gyakoroljon a köztársaság hadseregei fölött". A kiküldetési utasítást prairial 18-án (1794. június 6-án) Carnot írta alá. Saint-Just aláírása azonban egészen prairial 25-ig megtalálható a Közjóléti Bizottság utasításain: ebből következően jelen volt Párizsban, amikor a kormányzat kidolgozta és megszavaztatta a prairial 22-i (1794. június 10-i) terrortörvényt.
június 26 (messidor 8):
Nagy győzelem Fleurus mellett.
június 29 (messidor 11):
Visszatérés Párizsba.
június 22 – 23 (thermidor 4 – 5):
A Közjóléti Bizottság és a Közbiztonsági Bizottság plenáris ülése, amelyen Saint-Just megpróbálja összebékíteni a szemben álló feleket.
július 27 (thermidor 9):
Megkezdett beszéde... amelynek elmondását a konvent napirendre tűzte. (Vö. 204. old.).
július 28 (thermidor 10):
Kivégzése (este hat óra tájban).

1880:

Első ízben jelenik meg nyomtatásban Saint-Justnek *A köztársasági intézményekről. Vázlattöredékek* (Fragments sur les Institutions républicaines) című írása.

BESZÉDEK ÉS BESZÁMOLÓK

Albert Soboul összekötő szövegeivel
és jegyzeteivel

I. ARRÓL A JAVASLATRÓL, HOGY A KONVENTET VEGYÉK KÖRÜL A 83 DÉPARTEMENT-BÓL TOBORZOTT FEGYVERES GÁRDÁVAL

1792. október 22-én a Jakobinus Klubban mondott beszéd

A konvent, amelynek az volt a feladata, hogy új alkotmányt adjon Franciaországnak, első ízben 1792. szeptember 20-án ült össze, éppen a valmyi csata napján. Saint-Just az új gyűlésben Aisne département-t képviselte. A konvent a törvényhozó gyűléstől belső és külső veszélyekkel telt helyzetet örökölt. Valmy után a külföldi koalíciót visszaszorították, de nem győzték le; az augusztus 10-i népi felkelés után az ellenforradalomra csapást mértek, de nem verték le.

Noha a konvent az első ülésen egyhangúlag vetette el a diktatúrát és az agrártörvényt, megnyugtatva ezzel a vagyonosokat és a békés polgárokat, noha még egyhangúlag foglalt állást a királyság eltörlése mellett, ez a békesség nem tartott soká. A szakadást a gironde okozta, mely a még habozó hegypárttal szemben, a közép támogatásával kezében tartotta a többséget. A girondisták mindenekelőtt Párizs kommünjét támadták, ezt a felkelés szülte törvényhatóságot, amelynek fő szerepe volt augusztus 10-e eseményeiben.

1792. szeptember 23-án Brissot[11] a „Le Patriote français" című újságjában azzal vádolta a hegypártot, hogy meg akar semmisíteni minden létező hatalmat és a társadalmi osztályok kiegyenlítésére törekszik. Ugyanazon a napon a konventben Roland girondista belügyminiszter leleplezi az „anarchistákat", s azt javasolja, hogy a biztonságos tanácskozás érdekében a konventet vegyék körül jelentős fegyveres erőkkel. Szeptember 24-én heves vita robbant ki e javaslat miatt. Buzot,[12] felidézve a szeptemberi vérontásokat, szidalmazni kezdte a hegypártot, mint mondja:

„Ezt a gyülevész népséget, amelynek sem elveit, sem célját nem ismerem." A konvent végül elrendelte hat megbízott kinevezését, hogy számoljanak be a köztársaság, főként Párizs helyzetéről; és tegyenek javaslatot arra vonatkozóan, milyen eszközök szükségesek ahhoz, hogy a konventet a 83 département-ból toborzott gárda őrizze.

1792. október 8-án Buzot a konvent elé terjesztette az erre vonatkozó javaslatot. A vitát elnapolták: a többség visszariadt a Párizs népe ellen irányuló kivételes rendszabálytól. A kérdést napirendre tűzték a Jakobinus Klubban, ahol Saint-Just előadta a nyilvánvalóan a konvent számára készített beszédét.

Ha a magunk köré vont nemzeti erő eme intézménye az uralkodás szellemében született, akkor a belőle reám eső részt elengedem és visszaszármaztatom a néphez, hogy annak szolgáljon fegyverül elnyomói ellen. Ha ez az intézmény a rendbontás és az anarchia ellen akar fellépni, akkor más eszmék, nem az erőszak eszméi kellenek e bajok orvoslására. Végül, ha a tervezet szerzői elgondolásukat a józanság elvének vélték a politikában, megint csak tévednek. Egy nagy népet, amely három éven belül háromszor alakította át alkotmányát és szellemét, amely harcban áll saját nyugtalanságával és törvényei elégtelenségével, ezt a nagy népet sokkal szelídebb eszközökkel kell kormányozni. Egyesítsünk minden embert a haza körül, hivatkozzunk a békére és csillapítsuk le a szabadosságot azzal, hogy érdekeltté tesszük a közvélemény becsületét és büszkeségét valamennyi jog betartásában.

Polgártársak, ha azzal a tervvel, hogy önmagukat milíciával veszik körül, a birodalom nyugalmát akarták visszaadni, akkor kijelentem, hogy bár harcba szállok tervezetükkel, nekem magamnak sem mások a céljaim. Ám megvizsgálom, hogy milyen körülmények között élünk, hogy mik is vagyunk, milyen nehézségek várnak ránk, s azt hiszem, hogy más rendszabályokra van szükségünk nekünk magunknak, és annak az erkölcsi köteléknek a megteremtéséhez is, amelyről önök szólnak.

Akárcsak Buzot, én is úgy határozom meg a köztársasá-

got, mint ami „azoknak az embereknek szent konföderációja, akik egymást felebarátnak és testvérnek, egyenlőnek, függetlennek, de bölcsnek tekintik, nem ismervén el más urat, mint az általános akaratból származó törvényt, melyet az egész köztársaság képviselői szabadon juttatnak kifejezésre".*

Elveink közösek: következtetéseink eltérőek.

Azt is mondták önöknek, polgártársak, hogy a köztársaság egy és oszthatatlan; „hogy mindig helytől és emberektől teljesen elvonatkoztatva kell szembenézniük vele. A köztársaság az — úgy mondják —, amelyet önök tekintetbe vettek, amikor megakadályozták, hogy a képviselő-testületből bizonyos konzervatív része kizárassék.**

Itt megállok, hogy megfontoljam, mi is az az erő, mely a köztársaságban fenntartja pártjainak egyetértését és egységét.

Az ország megosztottsága korántsem a terület széttördeltségében áll; az egység nem a terület oszthatatlanságából fakad; a megosztottság éppen abban áll, amit a jelentéstevő az egység állítólagos elvének mond; abban, hogy kizárja a polgártársak egy részét a polgártársak tömegéből; így a jelentéstevő összetéveszti azt, ami mértéktelenül megszorítja a politikai igát és a zsarnokság felé tereli azzal, ami a polgártársakat egyesíti és összefogja, minden, akár a közhivatalban, akár önmagán belül jelentkező illegitim erő ellen.

Így a társadalom egészének helyes fogalma a helytől és személyektől való teljes elvonatkoztatásból származik ugyan; de abban a pillanatban, amikor a törvénnyel egybeolvadó közhivatal fel van fegyverezve, két személy létezik az államban. A rend már nem az egyetlen személy megmozdulásainak egybehangolásából ered, hanem a parancsoló erő ösztönzéséből.

* Buzot szavainak szó szerinti idézete az 1792. október 8-i beszámolójából.

** Idézet ugyanonnan.

A jelentéstevő hozzáfűzte: A képviselők a nemzet küldöttei, tehát a nemzetet kell felhívni arra, hogy éberségével megbecsülje őket.

Ha magát a népet hívnák fel erre az éberségre, azt mondanám, hogy ez ésszerű, s hogy a népnek kell biztosítania az önök szabadságát, hiszen önök az ő gondviselői, és semmi sem befolyásolhatja bölcsességüket sorsának megállapításában; ámde önök korántsem a nép védőpajzsa alá helyezkednek, hanem éppenséggel elkülönítik magukat tőle egy külön testülettel, amely, minthogy külön testület, nem azonos többé a néppel.

Ugyanez fog megesni önökkel magukkal is; elkülönülnek a néptől egy milíciától körülvéve, és ez nem mehet végbe anélkül, hogy ne vetkőznének ki a néppel való azonosságukból. Hogy a nép őrködjön önök felett, ahhoz az kell, hogy ő maga őrködjön: mert az magától értetődő, hogy a nép az akaratát a maga konventjében összpontosítja; az összesség akaratát érdeküknek magyarázza; de ha arról beszélnek, hogy egy katonai testületben összpontosuljon az azonosság elve a nép és önök között, akkor számomra ez már egy újjászülető személyi hatalom csírája olyan népnél, mely korántsem akarja, hogy uralkodjanak fölötte, hanem úgy akarja megalkotni szabadságát, hogy mindenki az egész társadalom oszthatatlan és homogén összhangjának engedelmeskedjék.

Ha az önök bizottságának az lett volna a feladata, hogy ellenezze a javasolt fegyveres erőt, akkor sem szólhatott volna más szavakkal.

Egyáltalán nem kívánom e terv ellen a pretoriánus gárdák példáját felhozni. Itt olyan törvényhozó testületről van szó, amely semmit sem szándékozik fegyverek által bitorolni, hacsak azt nem akarjuk mondani, hogy akik e rendelet meghozatalára hajlanak, a felkeléstől immár védve egy centumvirátus felé szándékoznak haladni.

De a jelentéstevő azon gondolat kizárása végett, hogy egyszerűen a párizsi rendőrség vendégszeretető uralma alatt éljünk, hozzáteszi még, hogy a Párizs lakosságából alakított

gárda, egyetlenegy ember akaratának alárendelve, hasonlatossá válhat Lafayette[13] pretoriánus gárdájához és vezérkarához.[14]

Ennek szükségszerűen bizonyos jelentősége van: ez az egyik módja annak, hogy az ellenzék fegyvereit önmaga ellen fordítsák. Csakugyan, mi is lehet közös a cézárok idejéből való, kormányzat és törvények nélküli Róma politikai testülete, meg a törvényeinek alárendelt, fejedelem nélküli Párizs nemzetőrsége között? Lafayette vezérkarát emlegetik. Lafayette törvényhozó és tábornok volt egy anarchikus időszakban. Tartanak-e manapság egy kicsit is Santerre-től?[15] Talán inkább annak a független hadseregnek vezetőjétől és vezérkarától kellene tartaniok, mely önök és a nép közé ékelődik.

Azt hiszem, hogy bizottságuk felületesen számította ki e tervezet belső arányait és politikai szempontjait.

A jelentéstevő frakciókról beszélt. Nekem is érdekem azt kívánni, hogy megszüntessék az összeesküvéseket. A baj nem csupán a heves lelkekben van. Alaposan megfigyeltem ezt a gyűlést is, és Párizst is. Követtem a népi mozgalmak fonalát olyan emberek szíve mélyén, akik képesek felszításukra. Vannak köztük talán, akik csendben gyűjtögetik hatalmuk tőkéjét a dolgok új rendjében; akik csak azért döntötték meg a trónt, hogy felkapaszkodjanak rá: az ő fegyvereik ravasz törvények lesznek, szelídséggel teli monstrumok, amelyek száműzni fogják a vad és mesterkéletlen erényt. Kevésbé félek egyesek zordonságától vagy tébolyától, mint az utóbbiak simaságától. Magányos lelke mélyén a filozófus látni fogja, hogyan viszik rabszolgaságba a népet a szabadság útján, s hogyan készítik elő saját felemelkedésüket a haza balsorsán. Íme, ezek azok a pártütők, akiket korántsem lehet milíciával megállítani. Az ő becsvágyuk, mely mindig legális, fel fogja kavarni a népet, fel fogja kavarni a hadsereget, fel fogja kavarni a törvényeket. Vajon milíciájuknak lesz-e joga arra, hogy mindent megmondjon, lesz-e hatalma, hogy mindent magával sodorjon? Nem, nem! Semmiféle

fegyvert a zsarnokoknak. Fegyverezzék fel az erényt a bűn ügyességével a bűn ellen; fegyverezzék fel a népet; neki kell uralkodnia. A bitorlás olyan rejtvény, melyet mindig túl későn fejtünk meg. Ismerem az egyéni meggondolásokat, melyek a reám hallgató szívekben születnek. A kirobbanás pillanata még nem érkezett el. Emlékezzenek arra, hogy ezen állapotban, melyben vagyunk, a legbiztosabb, a legfurfangosabb eszköz, hogy a népet visszavezessük a rabszolgaságba az, ha kifárasztjuk a szabadság válságaival, ha szüntelenül ama nagy dolgot emlegetjük, amit akarunk, ahelyett, hogy a jóról beszélnénk, amire szükség van. Még egy kis türelem, polgártársak, érlelődni kell hagyni a bűnt, s én kivárom.

S ez még nem minden; félniük kell attól, hogy milíciájuk, megtévedve ítéleteiben és bizalmatlanul a bölcsességgel szemben, jellemének hevessége folytán arra kényszeríti önöket, hogy fegyverek szankciója közepette tanácskozzanak.

Ennek az intézménynek, ahogy elgondolták, szükségszerűen külön szelleme lesz; ez természetéből ered. A köztársaság minden részéből hívnak embereket, önmaguk köré tömörítik az állam erejét, holott az állam akarata éppen önökben összpontosul. Isten adja, hogy ez az erő, mely magáról azt hihetné, hogy a nép akaratának támogatására szolgáló felfegyverzett közhivatal, sohase értelmezze maga ezen akaratot, hanem azt mindig az önök határozataiban lássa, és ne engedje át magát a pártok szelleme által felkeltett dölyfnek! S még ha ez az intézmény nem is volna romboló hatású a köztársaság egysége és az önök biztonsága szempontjából, akkor is azt mondanám, hogy nem mindig kell elhatározni magunkat valamire, ami önmagában jó, de esetleg elromolhat. Merjünk mindennel szembenézni és mindent meghallgatni, hogy egészségesen ítélhessük meg a dolgokat!

Párizsnak talán nincs joga megsértődni, hogy a képviselők rajta akarják kapni a csoportosulásokat, melyek, mint mondják, a városon belül erjednek: de Párizs, úgy vélvén, hogy éppoly mentes az eltévelyedéstől, mint azok, akik a birodalom minden sarkából ideérkeznek majd, Párizs, amelyet

tapasztaltabbá tett a balsorsa, a három törvényhozó testület nyilvánossága és a szeme előtt lejátszódott intrikák, a szabadságára és dicsőségére féltékeny Párizs nem lesz több bizalommal a felfegyverzett emberek, mint önök az ő emberei iránt.

Ne higgyük, hogy Párizs megelégedhet olyan érvekkel, miszerint meg akarják óvni a zavargásoktól, meg akarják erősíteni a rosszakaratúakkal szemben. A nép hiúságának több esze van, mint nekünk. Párizs kétségtelenül nem fogadná érzéketlenül ama rendszabályokat, melyek — mint Buzot mondja — hozzákapcsolnák a département-okat; de észre kell vennie, hogy az önök intézményének elve olyan lánccal fűzi egybe őt a département-okkal, amely a két felet nem annyira egyesíti, mint inkább a közös rabságot szolgálja. Beszélnek Párizsnak sok gyermekéről, felvilágosultságáról, a kebelében összpontosuló erényekről és tehetségekről, aztán arról, hogy katonákkal akarják őriztetni önmagukat, s bizalmatlanok e gyermekekkel, ezekkel az erényekkel és tehetségekkel szemben , holott ezek ércnél erősebben óvják önöket a frakcióktól: elfelejtik, hogy egy idegen erő mindig elnyomó, bárhol tartózkodik is; erőszakot követ el a város polgárjoga ellen, amelyet nem lehet törvényesen kényszeríteni, hogy eltűrje a közhivatal erejének megnövekedését, amikor saját ellenállása a régi marad.

Azt hiszik, hogy ezzel elrémítik az izgatókat? Ellenkezőleg, új ürügyeket nyújtanak nekik az izgatásra. Ez az eleven és érzékeny nép mindig szívesen fogja meghallgatni azokat, akik szabadságáról beszélnek neki, akik rámutatnak, hogy szabadsága veszélyben forog, s emlékezetébe idézik szolgaságát és csatáit, családja kiontott vérét, mely patakokban áradt a törvényhozó gyűlések körül, s megpecsételte valamennyi francia szabadságát: meg fogják mutatni neki vérének nyomát és győzelmeinek helyét, melyet az önök milíciája lábbal tapos. Óvintézkedései szüntelen újjászülető ürügyéül szolgálnak majd a nép dühének meg az anarchiának. Az anarchia, polgártársak, végső reménye egy elnyo-

mott népnek; joga van hozzá, hogy inkább ezt válassza, mint a szolgaságot, és inkább megszabadul uraitól, mint a szabadságától.

A nép mindig érdeklődéssel fogja meghallgatni azokat, akik balsorsáról szólnak, szomorú és egyetlen vigaszként. Párizs bánattól sújtott; minden családban vannak elhunyt gyermekek, a hadseregben szolgáló fiúk; fájdalommal látja, hogy a bűn ott kísért falai között, s ezt mindenki az idők szükségszerűségének tulajdonítja. Ne is emlegessék a nép előtt dicsőségteljes tetteit, a legyőzött zsarnokságot; ez csak sértés olyanoknak az ajkáról, akik idegen katonákról beszélnek neki.[16]

De mindezen érveken kívül arra kérem önöket, fontolják meg, milyen is ez az intézményük.

A nép nem urakat teremtett; a nép csak orákulumok után kutatott, a maga boldogságát kereste. Ha fondorlatosan azt mondják neki, hogy önök uralmukat akarják növelni; ha elterjesztik a département-okban, hogy fegyvereket adtak azért, hogy elnyomatásban legyen részük; ha, még fondorlatosabban értésükre adják, hogy ma izgatóknak nevezik azokat, akiket az udvar pártütőkként kezelt;[17] ha saját soraikban széthúzás van, s ilyen híresztelések akár egyesek ravasz bűnéből, akár mások oktalanságából hitelre találnak, akkor kérem, hogy bölcsen válaszoljanak minderre.

De mit tesz majd az erő, még az önök tiszta nézetei szerint is, az olyan emberek ellen, akik talán szélsőségesek, de szavakban minduntalan a természetre és annak jogaira hivatkoznak? Ha ezek megtévesztik a népet, milíciájuk nem mer majd rálőni; ha viszont nem félnek a nép megtévesztésétől, akkor minek fegyverkeznek?

Mindannyian felháborodnak, amikor az erő alkalmazása kerül szóba; csak semmiféle vérontást, hajtogatják szüntelenül; bátorkodom hát megkérdezni, hogy mit szándékoznak tenni azzal az erővel, melyet itt emlegetnek, ha szívből gondolják, hogy sohasem fogják felhasználni; ha sohasem kell igénybe venniök, minek teremtik meg?

A filozófia és a meggyőzés útjai méltók csak hozzánk egyedül; ezt önök mondták. A rendelet, melyet bizottságuk beterjeszt, korántsem az erély kifejeződése, az erély nem a katonai erő, hanem az állandó, szándékaiban tiszta és legyőzhetetlen bölcsesség; ez önmagától olyan torz jelleggel ruházza fel a gonoszokat, hogy a nép nyomban felismeri őket. De míg szenvedélyeink fegyverek védelmében csatáznak, addig meggyőzhetik a népet arról, hogy le akarjuk igázni, hogy az anarchia nem is benne, hanem azokban van, akik uralkodnak, vagy inkább a hatalomért marakodnak.

Ezért nincs semmi bizalmam ebben az erőben, még ha törvényes is. Sőt, az is megtörténhet, hogy milíciájuk, megbarátkozva szokásaival, úgy gondolkodnék, mint Párizs népe, s jól is tenné ez a milícia, ha inkább a néphez húzna, mint önökhöz, és nem árnyékolná be a szabadságot.

Azok, akik erő által kívántak uralkodni, szemünk láttára vesztek el, vagy pedig az önök foglyai. És a törvényhozó gyűlések a legfélelmetesebb csoportosulások közepette diadallal haladtak előre; a nép barátsága fegyverezte fel őket, csakúgy, mint önöket, nem a szón múlik. Törvényhozók! Az erő nem fogja jobban támogatni a szabadság eszközeit, mint a zsarnokokéit.

Ha van Párizsban olyan frakció, mely a nép elkeseredése révén szeretné magához ragadni a hatalmat, akkor ez örülni fog annak a törvénynek, melyet önök hozni akarnak. S csalódik, aki ezen erővel élve kíván bizalmat szerezni maga iránt; a királyokkal együtt a nép az erőszak minden rendszerével leszámolt, az erőszakkal, amely nem egyéb, mint egy másik királyság; s ez a győzelemhez szokott nép nem lesz rest ellenállni.

Kétségtelen, hogy önök nem akarnak uralkodni, az önök léte nem a politikán vagy az erőn alapszik; az erő törvényeiké, nem pedig önöké; az erőt a közhivatal képviseli, nem pedig a törvényhozó.

Így beszélnek majd önök ellen azok, akiknek panaszait a milíciák igazolni fogják. Rettegjenek, polgártársak, a frak-

ciók kétségbeesésétől és féltékenységétől; rettegjenek, mert megkísérelhetik helyreállítani azt a trónt, melyet a sajátjukén kívül bármily más zsarnokságnál szívesebben látnának; s előrelátásuk közepette számítsanak ama tehertételre is, hogy egy árulót meg kell még büntetniök. Csakugyan, fel akarnak fegyverkezni az összeesküvések ellen, de politikájuk megengedi, hogy börtönéből egy bűnös család[18] felkeltse egyesek könyörületét, mások bosszúvágyát, s ellenségeink által a nép dühét is: a nagy sorscsapások és a nagy bűnösök mindig felkeltik a kis lelkek részvétét! Ne engedjék át magukat túlságosan ennek az igazságossághoz és a természethez való visszatérésnek, mely a zsarnokok bukását követi, e fellángolásoknak, melyek hamarosan kihunynak: az anarchia időszakaiban az erény házasságra lép a bűnnel, s ekkor a korrupció saját eredményein elámulva egy pillanatra megtorpan. Legyen merszük meghallgatni e dolgokat; kevésbé végzetesek ezek, mint az álmosságuk; hozzáfűzöm még, hogy azokat az erőket, melyek a birodalom különböző részeiből jönnének, sok gyöngeség adójával kellene megfizetni; a bűn mindenütt felszabadítókat keresne...

Úgy vélem, bebizonyítottam, hogy bizottságuk terve éppenséggel önmaga ellen fordulhat; hogy az erőszak nem tartozik az önök természetéhez, s hogy egy törvényhozónak a bölcsességével kell uralkodnia, akár az isteneknek. Összefoglalva:

Adjanak új életet a törvényeknek, melyeket szétmarcangol az anarchia: a szabadság igájával gyűrjék le a frakciókat; fojtsák el a különvéleményeket; szegezzék szembe a zsarnokokkal valamennyi franciának pártütését; bénítsák meg a rendbontást, amely kusza elvek segítségével szerveződik és szerez hitelt magának; hozzanak ítéletet a haza ama kegyetlen ellensége ellen, akinek bűnét mindenütt a nép vére jelzi;[19] mutassanak példát a népnek a republikánus erényből! Evégett kérem, hogy vessék el az utasítást, amely elrendeli a fegyveres erőknek nyolcvanhárom département-ból való behívását; egyben javaslatot teszek a következő rendeletre:...[20]

Jóllehet a département-okból behívandó gárda megalakítására vonatkozó törvényjavaslatot sohasem szavazták meg, a girondisták szorgalmazták, hogy küldjenek Párizsba önkénteseket az ő département-jaikból. Főképp Bouches-du-Rhône, Calvados, Manche département-ból jöttek...; jogot formáltak arra, hogy a párizsi nemzetőrséggel együtt a konventet szolgálják. A párizsi harcosok jó fogadtatásban részesítették őket. 1792. október 29-én Robespierre óvatosságra intette a jakobinusokat a cselszövők csapdáival szemben; november 4-én Saint-Just ugyanarról a szószékről bizonygatta, hogy polgárháború veszélye fenyeget. Végül a konvent Hadügyi Bizottsága 1792. november 10-én azt javasolta, hogy a Párizsban állomásozó önkéntes zászlóaljakat küldjék a hadseregbe; azokat pedig, akik tizenöt napon belül nem hagyják el a fővárost, meg kell fosztani zsoldjuktól. Hosszú vita után a konvent elvetette e második javaslatot és napirendre tért az előző fölött: egy korábbi törvény felhatalmazta a hadügyminisztert, hogy a párizsi laktanyákban elhelyezett összes zászlóaljak fölött rendelkezzék.

Valójában a hegypárt kerekedett felül. A Párizsban maradt önkéntesek apránként a befolyása alá kerültek. December végén már a jakobinusok védőszárnya alatt tömörültek klubba. A gironde és a hegypárt konfliktusa a király pere alkalmából éledt újjá, mely a végsőkig fokozta a pártok harcát.

II. XVI. LAJOS ELÍTÉLTETÉSÉRŐL

1792. november 13-án a konventben mondott beszéd

XVI. Lajos pere alkalmából bizonyult be, hogy Saint-Just a hegypárt egyik vezetőjévé lett.

Az 1792. augusztus 10-i népfelkelés megdöntötte a bűnös monarchiát, mely lepaktált az ellenséggel. XVI. Lajos, a Temple foglya, ítéletére várt. De a gironde, amely túlsúlyban volt a törvényhozó gyűlésben, mit sem tett, hogy előkészítse a pert, s nem mutatkozott buzgóbbnak a konventben sem. A gironde félt a király perétől: belpolitikai irányzata, a párizsi nép iránti ellenséges érzülete arra vezetett, hogy kímélni akarta a megdöntött uralkodót. Szemlátomást augusztus 10-e felelőseit igyekezett vád alá helyezni, azokat, akik nem csatlakoztak a girondistákhoz: ez egyúttal XVI. Lajos ártatlanságát jelentette volna. 1792. december 2-án Robespierre kénytelen volt erőteljesen hangsúlyozni a következő alternatívát: „Ha a király nem bűnös, akkor bűnösök azok, akik megfosztották trónjától... Az alkotmány tiltja mindazt, amit tettek... Boruljanak Lajos lábához és rimánkodjanak kegyelméért." A király bűnösnek találtatott az árulásban, lehet-e nem kiszabni rá a halálbüntetést? Danton ezt mondta: „Ha perbe fogják, akkor meghalt." Tehát a gironde, hogy a királyt megmentse, szerette volna elkerülni a pert magát.

1792. október 16-án az iratokat a Törvényhozási Bizottság hosszasan tanulmányozta, hogy eldöntse, milyen eljárást folytasson. November 6-án, annak a huszonnégy tagú bizottságnak nevében, mely a Tuileriákban összeszedett iratok megvizsgálásával volt megbízva, Valazé, Orne képviselője egy felületes beszámolót terjesztett a konvent elé a király bűneiről; hogy a vádakat

enyhítse, csupán néhány másodrendű tényt, továbbá kereskedelmi spekulációt és élelmiszer-halmozást tett szóvá. November 7-én a Törvényhozási Bizottság nevében Mailhe kijelentette, hogy XVI. Lajos perbe fogható: a király nem hivatkozhat az 1791-es alkotmányban lefektetett királyi sérthetetlenség elvére, minthogy ő maga sértette meg ezen alkotmányt. Ez az alkotmány különben sem létezik többé, minthogy a nemzet az augusztus 10-i felkeléssel visszavette jogait. De XVI. Lajos fölött nem ítélkezhetnek közönséges törvényszékek, s különleges törvényszék sem; csupáncsak a konvent, amelynek az a feladata, hogy új alkotmányt adjon Franciaországnak, s így, minthogy az egész nemzet tekintélyét képviseli, ítélkezhet a király fölött. Mailhe végkövetkeztetésként azt javasolta, hogy jelöljenek ki három megbízottat, akik összegyűjtik XVI. Lajos bűnösségének bizonyítékait és előkészítik a vádiratot.

A vitát, Mailhe beszámolója alapján, 1792. november 13-án nyitották meg a konventben. Legelőbb elfogadták Pétion indítványát, hogy kezdetnek tárgyalják meg e kérdést: „Lehet-e ítélkezni a király fölött?" Morisson, Vendée-ból,[21] azt erősítgette, hogy a király távollétében lehetetlen lefolytatni a pert, végül pedig következtetéseiben eljutott a sérthetetlenségéig.

Ekkor Saint-Just emelkedett szólásra: most lépett első ízben a konvent tribünjére.

Arra vállalkozom, polgártársak, hogy bebizonyítsam, lehet ítélkezni a király fölött; hogy Morisson nézete, mely fenntartja a sérthetetlenséget, úgyszintén a bizottság nézete, mely szerint a királyt állampolgárnak kell tekinteni, egyaránt hamis; be akarom bizonyítani, hogy olyan elvek szerint kell fölötte ítélkezni, amelyek nem egyeznek sem az egyik, sem a másik nézettel.

A Törvényhozási Bizottság, amely nagyon józanul ismertette önök előtt a királyi sérthetetlenség alaptalan voltát és az örök igazság elveit, úgy látom nem fejtette ki az ezekből az elvekből fakadó összes következményeket; így a rendelettervezet, amelyet önök elé terjesztett, nem az említett elvekből következik, s hogy úgy mondjam, kiszívja erejüket.

A bizottság egyetlen célja az volt, hogy meggyőzze önö-

ket: a királyt mint egyszerű állampolgárt kell elítélni; én pedig azt mondom, hogy mint ellenséget kell elítélni, sőt, nem is annyira elítélnünk kell őt, mint inkább harcolnunk ellene, s mivel egyéb nem található ama szerződésben, mely minden franciát egyesít,[22] az eljárás formáit nem a polgári jog szabja meg, hanem az emberi jogok törvénye.

Ilyen megkülönböztetések híján belefúlunk az elvtelen formákba, melyek büntetlenséghez segítenék a királyt, túl hosszú ideig ráirányítanánk a figyelmet; vagy pedig az igazságtalan, illetve szertelen szigor maradandó foltja bélyegezné meg elítéltetését. Gyakran megfigyeltem, hogy álóvatos, halogató, fontolgató döntések jelentik az igazi meggondolatlanságot; s annál, hogy hátráltatjuk törvényeink meghozatalának pillanatát, csak az lenne végzetesebb, ha elodáznók a király ügyét. Talán eljön a nap, amikor azok az emberek, akik éppoly távol állnak előítéleteinktől, mint mi a vandálokéitól, csodálkozni fognak a század barbárságán, melyben valamiféle vallási tettnek számított egy zsarnok elítéltetése, melyben a nép az elítélendő zsarnokát előbb állampolgári rangra emelte, s csak azután vizsgálta meg bűneit, inkább törődve azzal, hogy az emberek mit fognak szólni hozzá, mint azzal, hogy mit kell tennie. S az emberiség utolsó osztályának, vagyis az elnyomók osztályának egyik vétkes tagját pedig megtette gőgjének vértanújává.

Az utókor csodálkozni fog egykor azon, hogy a XVIII. század kevésbé volt haladó, mint Caesar kora: ott a zsarnokot a szenátus kellős közepén koncolták fel, minden formaság mellőzésével, pusztán huszonhárom tőrdöféssel, s minden törvény nélkül, csupán Róma szabadsága nevében. És ma tisztelettudó eljárást indítunk egy nép gyilkosa ellen, akit vérbe mártott, bűnbe mártott kézzel tetten értek!

Akik ítélkezni fognak Lajos fölött, ugyanazoknak kell egy köztársaságot megalapozniuk: ámde, akik bármi fontosságot tulajdonítanak egy király igazságos megbüntetésének, sohasem fognak köztársaságot alapítani. Körünkben a szel-

lemnek és a jellemeknek a finomsága nagy akadálya a szabadságnak; megszépítünk minden tévedést, s az igazság legtöbbször csak ízlésünk káprázata.

Törvényhozási Bizottságuk példát mutatott erre a felolvasott beszámolóban. Morisson még csattanósabb példát nyújt: az ő szemében a szabadság, a nemzetek szuverenitása kész tény. Az elveket megállapítottuk, de a legtermészetesebb következtetéseket elhanyagoljuk. A beszámoló óta némi bizonytalanság mutatkozott. Mindenki a maga sajátos nézőpontjából figyeli a király perét, egyesek mintha attól félnének, hogy később megszenvednek bátorságukért; mások még le sem mondtak a monarchiáról. Emezek rettegnek az erény példájától, mely egybekovácsolná a közszellemet és az egységet a köztársaságban; amazokból végképp hiányzik az erély. Az egyre-másra jelentkező viszálykodás, álnokság, rosszindulat és düh vagy ügyes csapda, hogy fékezze egyesült erőinknek azt a fellendülését, amire szükségünk van, vagy pedig az emberi szellem tehetetlenségének jele. Nekünk tehát vakmerően kell célunkra törni, s ha köztársaságot akarunk, igen komolyan kell hozzálátnunk. Mi valamennyien szigorral, sőt, mondhatnám, heves szenvedéllyel ítéljük meg önmagunkat; csak a nép és a szabadság erélyének megváltoztatására gondolunk, s közben alig-alig vádoljuk a közös ellenséget, s mindenki a másikra néz, mielőtt ráérné az első csapást, mert egyeseket gyöngeség tölt el, mások viszont maguk is érdekeltek a bűnben. Keressük a szabadságot, és egymás rabszolgáivá válunk! Keressük a természetet, és olyan felfegyverzetten élünk, mint a dühödt vademberek! A köztársaságot, a függetlenséget és az egységet akarjuk, de egymás között meghasonlunk és kíméletesen bánunk egy zsarnokkal!

Polgártársak, ha a római nép hatszáz év erénye és királygyűlölete után, ha Nagy-Britannia Cromwell halála után, minden erélye ellenére, újjászületni látta a királyokat, akkor nem kell-e rettegniök a mi jó polgártársainknak, a szabadság barátainak, ha azt látják, hogy kezünkben megremeg a

bárd, s a nép, szabadságának első napjától, tiszteli bilincseinek emlékét? Milyen köztársaságot akarnak megteremteni külön csatáink és közös gyöngeségeink közepette?

Úgy tűnik, keressük a törvényt, mely megengedné a király megbüntetését. De ama kormányzati formában, melyet magunk mögött hagytunk, ha volt egyetlen sérthetetlen ember, akkor az ő volt, s ebben az értelemben sérthetetlen volt minden állampolgár számára; de természetes kapcsolatot nem ismerek többé nép és király között. Megeshet, hogy egy nemzet, megállapítva a társadalmi szerződés pontjait, olyan jelleggel ruházza fel elöljáróit, hogy képesek tiszteletben tartani az összes jogokat és kötelezni rá mindenkit; de mivel ez a nép javát szolgálja, ám a nép ellenében nincsen biztosítéka, sohasem válhat fegyverré a nép ellen olyan megbízatás, melyet a nép kénye-kedve szerint ad vagy visszavon. Az állampolgárok szerződésben kötelezik el magukat; a felség nem kötelezi el magát, a fejedelemnek nincs bírája és zsarnokká lesz. Ezért Lajos sérthetetlensége megszűnt bűnével és a felkeléssel; illetve, ha továbbra is sérthetetlennek tartanák, sőt, ha ezt egyáltalán kérdésessé tennék. ebből az következnék, polgártársak, hogy nem lehetett volna megbuktatni, s joga lenne bennünket a nép felelősségére elnyomni.

Az egyezség az állampolgárok közötti és nem a kormányzattal kötött szerződés: hiábavaló a szerződés annak számára, akit az nem kötelez semmire. Következésképp Lajos, aki nem vállalt kötelezettséget, nem vethető alá polgári ítélethozatalnak.[23] Ez a szerződés olyannyira erőszakos volt, hogy csak az állampolgárokat kötelezte, nem pedig a királyt; az efféle szerződés szükségszerűen semmis, mert semmi sem törvényes, ami híján van az erkölcs és a természet szentesítésének.

S ezeken az indokokon kívül, melyek mind arra késztetik önöket, hogy ne mint állampolgárt ítéljék el Lajost, hanem mint lázadót, vajon milyen jogon kívánhatná ő, hogy a vele kötött egyezség alapján[24] polgárilag ítélkezzenek fölötte,

amikor világos, hogy megsértette a velünk szemben vállalt egyetlen kötelezettséget, azt, hogy nem veszejt el bennünket. A zsarnokságnak miféle utolsó cselekedete lenne, ha azt követelné, hogy az általa eltiport törvények alapján hozzanak ítéletet fölötte? És ha hozzájárulnánk, polgártársak, hogy polgárilag, azaz törvényesen, azaz, mint állampolgárt ítéljük el, akkor e címen ő ítélkeznék mifölöttünk, elítélné magát a népet.

A magam részéről nem látok középutat: ennek az embernek uralkodni vagy meghalni kell. Be fogja bizonyítani önöknek, hogy mindazt, amit tett, azért tette, hogy a reá bízott letéteményt megóvja; mert ha belebocsátkoznak vele ebbe a vitába, nem tudják számon kérni tőle leplezett rosszakaratát: a vesztükbe fogja vinni önöket abban a circulus vitiosusban, melyet saját maguk hoznak létre azért, hogy őt megvádolják.

Polgártársak, az elnyomott népek saját akaratukból ilyenformán láncolják meg magukat feloldhatatlanul puszta gőgjükkel, holott egyedül az erkölcsnek és a hasznosságnak kellene szabályoznia a törvényeket. Azután pedig saját tévedéseiken futnak akadályversenyt, ahelyett, hogy egyenesen rátérnének az igazság útjára.

Milyen eljárást, milyen vizsgálatot akarnak lefolytatni a király vállalkozásairól és veszedelmes szándékairól? Akkor, amikor már felismerték, hogy a népfelség számára korántsem sérthetetlen, akkor, amikor bűnei már mindenhová fel vannak jegyezve a nép vérével, akkor, amikor védelmezőik vére, hogy úgy mondjam, már a lábaiknál patakzik és felfröcsköl még a Brutus-képre is, akkor, amikor már nem tisztelik a királyt! Elnyomott egy szabad nemzetet; ellenségének nyilvánította magát; visszaélt a törvényekkel: meg kell halnia, hogy biztosítsa a nép nyugalmát, miután le akarta törni a népet, hogy biztosítsa a magáét. Nem állíttatta-e fel a csapatokat szemlére az ütközet előtt? Nem futamodott-e meg ahelyett, hogy megakadályozta volna a lövöldözést?[25] Mit tett katonái eszeveszettségének csillapítására? S most azt javasolják önöknek, hogy polgári eljárással ítélkezzenek

fölötte, holott elismerik, hogy nem állampolgár, hogy nem vigyázott a népre, hanem mindig csak feláldozta a saját érdekében.

Sőt, többet is mondok: egy király által elfogadott alkotmány nem kötelezi az állampolgárokat, joguk volt őt már a bűne elkövetése előtt is proskribálni és elkergetni. Úgy ítélkezni egy király fölött, mintha ő is állampolgár volna! Ez meglepné a higgadt utókort. Ítélkezni annyit jelent, hogy alkalmazzuk a törvényt. A törvény igazságszolgáltatási viszony: de milyen igazságszolgáltatási viszony van az emberiség és a király között? Milyen közösség van Lajos és a francia nép között, hogy még árulása után is kíméletesek legyünk hozzá?

Akad olyan bátor lélek, aki más korban azt mondaná, hogy egy király ellen nem kormányzásának bűneiért kell pert indítani, hanem pusztán azért, mert király volt, hiszen ezt a bitorlást semmi a világon nem törvényesítheti; s hogy bármilyen illúziókkal, bármilyen hagyományokkal takarózik is a királyság, az maga az örök bűn, mely ellen mindenkinek joga van felkelni és felfegyverkezni: a királyság léte egyike azon merényleteknek, melyet még egy egész nép elvakultsága sem igazolhat. Az ilyen nép az általa mutatott példával a természettel szemben vétkezik, minden ember a természettől kapta azt a titkos küldetést, hogy gyökerestől irtsa ki az uralkodást az egész világon.

Nem lehet uralkodni ártatlanul: a képtelenség nagyon is nyilvánvaló. Minden király rebellis, minden király bitorló. Maguk a királyok másképp bánnak-e hatalmuk állítólagos bitorlóival? Nem folytattak-e eljárást Cromwell emléke ellen? Pedig biztos, hogy Cromwell sem volt nagyobb bitorló, mint I. Károly; mert ha egy nép elég hitvány ahhoz, hogy zsarnokoktól hagyja vezetni magát, akkor a legelső jelentkezőt is megilleti az uralom, és semmivel sem lesz szentebb vagy törvényesebb akár az egyiknek, akár a másiknak a kezében.

Íme, ezek azok a meggondolások, melyekről egy nemes

szívű és republikánus érzelmű népnek nem szabad megfeledkeznie, amikor egy király fölött ítélkezik.

Azt mondják nekünk, hogy a király ügyében törvényszéknek kell ítéletet hoznia csakúgy, mint más állampolgárokéban... De a törvényszékek csupán az állam tagjai számára létesültek, s én fel nem foghatom, hogy miképpen felejthetik el a társadalmi intézmények elveit annyira, hogy valamely törvényszék bíráskodhat egy király és a népfelség között; s azt sem, hogy mi teheti képessé arra, hogy ismét urat állítson a haza élére, felmentést adván neki, továbbá, hogy miként idézhető törvényszék elé a közakarat.

Azt mondják majd önöknek, hogy az ítéletet a nép fogja szentesíteni. De ha a nép szentesíti az ítéletet, miért nem a nép ítélkezik? Ha nem éreznénk ezeknek az eszméknek minden gyöngeségét, akkor bármilyen kormányzati formát honosítanánk is meg, rabszolgák lennénk; a népfelség sohasem találná meg a helyét, sem a közhivatal a magáét, a népet pedig semmi sem biztosítaná az elnyomás ellen.

Polgártársak, a törvényszék, melynek ítélkeznie kell Lajos fölött, korántsem jogi törvényszék. Az ítéletet egy tanácsnak, a népnek, önöknek kell meghozniok. S az általunk követendő törvények az emberi jog törvényei. Önöknek kell ítélkezniök Lajos fölött: de vele szemben nem vállalhatják a bíróság, az esküdt, a vádló szerepét; az ítélethozatalnak ez a polgári formája igazságtalanná tenné azt; s a királyt, ha állampolgárnak tekintjük, nem ítélhetik el ugyanazon ajkak, melyek megvádolják. Lajos idegen közöttünk: bűnének elkövetése előtt sem volt állampolgár, nem volt szavazati joga, fegyvert sem viselhetett, bűnének elkövetése óta még sokkal kevésbé nevezhető állampolgárnak. És milyen visszaélést követnének el önök magával az igazságszolgáltatással, ha állampolgárrá tennék őt ahhoz, hogy elítéljék! Mihelyt egy ember vétkes, kikerül az államközösségből, Lajos viszont, s ez mindennek a teteje, éppen bűne által kerülne belé. Sőt, tovább megyek: ha a királyt egyszerű állampolgárnak nyilvánítják, nem is tudják már támadni. Miféle

kötelezettségeiről beszélnének neki, a dolgok jelenlegi rendjében?

Polgártársak, ha arra vágynak, hogy Európa megcsodálja ítéletük igazságosságát, akkor azt ezen elveknek kell meghatározniok; a Törvényhozási Bizottság által javasolt elvek viszont éppenséggel az igazságtalanság emlékművét alkotnák meg. E perben minden formaság csak képmutatás; elveik alapján fogják megítélni önöket.

Sohasem fogom szem elől téveszteni, hogy amilyen szellemben hoznak ítéletet a király fölött, ugyanolyan szellemben alapozzák meg a köztársaságot. Az ítéletük elmélete lesz közhivatalaik elméletévé. És az ítéletükben megnyilvánuló bölcsesség szabja majd meg az alkotmányban biztosított szabadságuk mértékét.

Ismétlem, nem ítélkezhetünk egy király fölött az ország, illetve az állam törvényei szerint. A jelentéstevő ezt helyesen meg is mondta; ám ezen eszme túl korán elhalt lelkében, nem érlelődött meg gyümölcse. Numa törvényei semmit sem tartalmaztak arról, hogy ítélkezhetnek Tarquinius fölött; Anglia törvényei sem mondták ki, hogy elítélhetik I. Károlyt: az emberi jogok alapján ítélkeztek fölöttük; az erőszakot erőszakkal taszították vissza, kitaszítottak egy idegent, egy ellenséget. Íme, ez törvényesítette ezeket a vállalkozásokat, nem pedig üres formalitások, amelyek csak azon az elven nyugszanak, hogy az állampolgár a szerződésben elfogadja őket.

Sohasem fogom egyéni akaratomat szembeszegezni az összesség akaratával. Azt akarom majd, amit a francia nép vagy képviselőinek többsége akar: de mivel az én külön akaratom része ama törvénynek, mely még nem készült el, itt nyíltan megmagyarázom nézeteimet.

Nem elég, ha azt mondjuk, hogy a szuverenitás független a kormányzat jelenlegi formájától az örök igazságosság rendje szerint, s ebből arra következtetünk, hogy a királyt el kell ítélni; fel is kell fejlesztenünk a természetes igazságosságot és a szuverenitás elvét arra a szellemi magaslatra,

melyben megilleti az ítélkezés joga. Sohasem lesz köztársaságunk, ha nem ügyelünk ezekre a megkülönböztetésekre, amelyek a társadalmi rend minden részét a maguk természetes módján mozgatják, éppúgy, ahogy a természet az elemek kombinációjából teremti meg az életet.

Azért mondtam tehát mindezt, hogy bebizonyítsam, XVI. Lajost idegen ellenségként kell elítélni. Hozzáfűzöm még: nem szükséges, hogy halálítéletét a nép szentesítse;[26] mert a nép sugalmazhat ugyan a maga akaratából törvényeket, hiszen ezek a törvények az ő javát szolgálják; de minthogy még a nép sem törölheti el a zsarnokság bűnét, az emberek joga a zsarnoksággal szemben személyes, s a szuverenitás semmiképpen sem kötelezhet egyetlen állampolgárt sem arra, hogy megbocsásson a zsarnokságnak.

Tehát az önök dolga eldönteni, hogy Lajos ellensége-e a francia népnek, hogy idegen-e. Ha a többség felmentené a királyt, akkor volna szükség arra, hogy ezt az ítéletet szentesíttessük a néppel; hiszen ha egyetlen állampolgárt sem kényszeríthet a népfelség aktusa törvényesen arra, hogy megbocsásson a királynak, úgy még inkább áll az, hogy egy közhivatali aktus sem lehet kötelező a népfelségre nézve.

De siessenek ítélkezni a király fölött, mert nincsen olyan állampolgár, akinek ne lenne ugyanolyan joga vele szemben, mint Brutusnak volt Caesarral szemben; s éppúgy nem büntethetik meg azt, aki elköveti e tettet ezzel az idegennel szemben, mint ahogy nem rosszallották Lipót és Gusztáv[27] halálát sem.

Lajos egy második Catilina volt; a gyilkos azt hiszi majd, amit a római konzul, hogy megmentette a hazát. Lajos harcolt a nép ellen, és vereséget szenvedett. Egy barbár ő, egy idegen hadifogoly. Önök látták álnok szándékait; látták hadseregét; ez az áruló nem a franciák királya, hanem néhány összeesküvő királya volt. Titkos újoncozást csináltatott, külön közhivatalai voltak; az állampolgárokat rabszolgáknak tekintette; titokban proskribálta az összes derék és bátor férfiakat. Ő volt a gyilkos a Bastille-nál, Nancyban,

a Mars-mezőn, Tournayban, a Tuileriáknál;[28] milyen ellenség, milyen idegen okozott nekünk ennél több rosszat? Azonnal el kell ítélni; ez a bölcsesség és az egészséges politika tanácsa: a csalók valamiféle biztosítékra törekszenek. Igyekeznek szánalmat kelteni; nemsokára majd meg is vásárolják a könnyeket; mindent el fognak követni, hogy bennünket érdekeltté tegyenek, sőt, korrumpáljanak. Emlékezzél reá, nép, hogy ha a király valaha is felmentésben részesül, akkor mi nem leszünk többé méltók bizalmadra és álnoksággal vádolhatsz bennünket.

Saint-Just beszéde nagy feltűnést keltett. A szónok fiatalsága, logikájának ereje még a gironde-ra is mély benyomást gyakorolt. „Ebben a beszédben – írta a girondista Brissot »Le Patriote français« című lapja – ragyogó részletek vannak és olyan tehetséget árul el, mely Franciaország dicsőségére válik."

A vas faliszekrény rejtekének felfedezése, melyet XVI. Lajos utasítására a Tuileriák egyik falában helyeztek el, s az abban talált iratok bebizonyították, hogy a király titkos tárgyalásokat folytatott az ellenséggel; ez lehetetlenné tette a per elnapolását (1792. november 20.). December 3-án Robespierre visszatért Saint-Just érvelésére: „A király nem vádlott, önök nem bírák. Nem egy ember mellett vagy ellen kell állást foglalniok, hanem egy közjóléti rendszabályt kell hozniok, a nemzeti gondviselés aktusát kell gyakorolniok." A konvent december 6-án kijelölt egy bizottságot, melynek feladatává tette, hogy készítse elő „Louis Capet bűnvádi iratait".

A király pere 1792. december 11-én kezdődött; felolvasták a Lindet által készített vádiratot, mely történetileg felsorolta és alátámasztotta a király kétszínűségét a forradalom valamennyi válságos szakaszában. Saint-Just még kétszer szólt hozzá a per vitáihoz.

1792. december 16-án a girondisták mesterkedni kezdtek, hogy a per lefolytatását késleltessék: denunciálták az orléans-i herceget, Égalité Fülöpöt,[29] aki a hegypárt padjaiban ült, s javasolták az összes Bourbon száműzését. „Követelem, hogy kergessék el az összes Bourbonokat – jelentette ki Saint-Just –, kivéve a királyt, akinek itt kell maradnia, önök jól tudják, hogy miért."

1792. december 27-én Saint-Just válaszolt XVI. Lajos védelmezőinek, s leleplezte a girondisták újabb üzelmeit, akik, jóllehet nem merték nyíltan ellenezni a halálbüntetést, most azt hangoztatták, hogy az ítéletet a népnek kell szentesítenie. „Egyesek arról szóltak, hogy a néphez kell fellebbezni, netán a monarchiát akarják felidézni?... Nem önök vádolják és ítélik el Lajost; a nép vádolja és ítéli el őt önök által. Haditörvényt hirdettek a világ zsarnokai ellen és tapintatoskodnának a sajátjukkal?"

1793. január 15-én arra a kérdésre: „Bűnös-e Louis Capet, a franciák egykori királya a szabadság elleni összeesküvésben és az állam biztonsága elleni merényletben?", Saint-Just „igen"-nel felel. Ugyanaznap arra a kérdésre: „A Lajos fölött hozandó ítéletet alá kell-e vetni az ősválasztók gyülekezeteiben összejött nép szentesítésének?" — Saint Just kijelentette: „Ha nem tartanám a nép jogának hogy ítélkezzék a zsarnok fölött, akkor a természet jogának tartanám. Nem." Január 17-én arra a kérdésre: „Milyen büntetést érdemel Lajos, a franciák egykori királya?" — Saint-Just így válaszolt: „Minthogy XVI. Lajos ellensége volt a népnek, a nép szabadságának és boldogságának, a halálára szavazok." 19-én arra a kérdésre: „Adható-e haladék Louis Capet ítéletének végrehajtására?" — Saint-Just „nem"-mel felelt.

1793. január 21-én XVI. Lajost kivégezték a Place de la Révolutionon.

1792. november 29-én a konventben mondott beszéd

A politikai válságot, amely a pártok ellentétében jutott kifejezésre XVI. Lajos pere alkalmából, megtetézte az ősz kezdete óta tartó gazdasági válság. Súlyosbította a gironde merőben negatív szociális politikája is, az, hogy szüntelenül védelmezte a vagyonos osztályok kiváltságait. A gironde a meghódított országok kizsákmányolására számított a gazdasági válság megoldásaként, de számítása tévesnek bizonyult.

A pénzügyi válságot elmélyítette az új assignaták folyamatos kibocsátása, ami az élet gyors drágulására vezetett. Egyes hegypártiak, kiváltképp Saint-Just, a kibocsátások beszüntetését, a pénzügyek szanálását javasolták, mint a drágaság egyedüli orvoslását. Cambon, a konvent Pénzügyi Bizottságának vezetője ragaszkodott az assignatákhoz, a könnyebb politikához, s ez a papírpénz értékének folytonos zuhanásával járt. 1793 februárjában az assignata már csak 50%-át éri névleges értékének.

Következésképp súlyosbodik a közellátás válsága. A bérek átlagban napi 20 sou-t[30] tesznek ki vidéken, 40-et Párizsban; a kenyér ára viszont egyes helyeken fontonként 8 sou-ra is emelkedik. A kenyér azonban nemcsak drága, kevés is; a termés jó volt ugyan, de a tulajdonosok és bérlők elrejtik, nem sietnek piacra vinni gabonájukat az elértéktelenedett papírpénzért. A nagyvárosokban nincs elég kenyér. A nyári válság idején hozott törvények lehetővé tették volna a termelők üzelmeinek letörését a gabona összeírásának elrendelésével és a rekvirálás engedélyezésével. Roland girondista belügyminiszter, a gazdasági szabadság híve ellenzi ezt; szüntelen ostorozza Párizs kommünjé-

nek tékozlását, amely az adózók terhére 3 sou-n tartja a kenyér árát.

Ilyen körülmények között mind nyomasztóbb a szociális válság. Ősz kezdete óta súlyos zavargások vannak az élelmiszer drágasága miatt a falvakban és a városokban: Lyonban, Orléans-ban szeptember végétől, Versailles-ban, Etampes-ban, Rambouillet-ban október folyamán, novemberben pedig Beauce vidékén és a vele határos területeken. A lázadók a gabona árszabályozását követelik, sőt erőszakkal alkalmazzák is.

1792. november 29-én Párizs kommünje főtanácsának egy küldöttsége megjelent a konvent előtt, hogy felhatalmazást kérjen a hatóságok számára a legfontosabb közszükségleti cikkek árszabályozására. A létfenntartás kérdéséről általános vita bontakozott ki. Több szónok után Saint-Just kezdett beszélni, hogy megvédje a gazdasági szabadság elvét.

Polgártársak,

Én korántsem osztom a bizottság nézetét;[31] nem szeretem az erőszakos törvényeket a kereskedelem ellen. Azt kellene mondanunk a népnek, amit egy karthágói katona mondott Hannibálnak: „Tudsz győzni, de nem tudod kihasználni a győzelmedet." Vajon azok a bátor férfiak, akik ledöntötték a zsarnokságot, ne ismernék önmaguk kormányzásának és fenntartásának művészetét?

A nagy összevisszaság igen sok rosszat rejt magában. Meg kell keresni ennek eredetét rossz gazdasági rendszerünkben. Törvényt kérnek az élelmiszerekre vonatkozólag! Írott törvény erre sohasem lesz bölcs tett.

A bőség a jó közigazgatás gyümölcse: tehát a miénk rossz. Őszinte szóval kell manapság rávilágítanunk az igazságra. Nem tárgyalhatom hasznosan a létfenntartás kérdését, ha nem fejtem ki néhány részletében, hogy gazdaságunk miben bűnös; ki kell térnem azokra az elvekre, melyeknek elfeledése vitt minket veszedelmekbe. Ugyanaz a bűn rendítette meg a kereskedelmet, mint a mezőgazdaságot, s a következőkben ez fogja megrendíteni az összes törvényeket is. Ha tehát a rend és jólét újjászületését akarják, a forradalom

kezdetétől teremtsenek világosságot francia gazdaságunk útvesztőjében.

E nagy nép — amelynek monarchiáját gazdasági rendszerének bűnei rombolták le, s amelyet a filozófiának és a szabadságnak vágya már régen gyötör — azzal a nehézséggel áll szemben, hogy a gazdaságot a közszellem jogereje és függetlensége közepette kell helyreállítani.

De ami állandósítja a bajt, az ama túl sokáig megtűrt ideiglenes kormányzat gondatlansága, melyben minden összezavarodott; melyben a szabadság puszta elemei úgy hadakoznak egymással, ahogyan a világ keletkezése előtti káoszt ábrázolják.

Vizsgáljuk hát meg, milyen a jelenlegi helyzetünk. Abban a szörnyű anarchiában, melyben leledzünk, az ember, mintegy újra vademberré válva, nem ismer el többé törvényes gyeplőt; a függetlenség ellen felfegyverzett függetlenségnek nincsen többé törvénye, nincsen bírája, és az igazságosság összes eszméje, biztosíték híján, erőszakot és bűnt szül; az egyes elszigetelt akaratok nem kötelezőek senkire; és az emberek, úgy cselekedvén, mint a törvényhozás és a közigazgatás természetes része, a rendről alkotott külön-külön eszméjükkel általános rendetlenséget hoznak létre.

A dolgok természetéből fakad, hogy gazdasági ügyeink egyre inkább összekuszálódnak mindaddig, amíg a megalapozott köztársaság nem fogja át az összes kapcsolatokat, az összes érdekeket, az összes jogokat, az összes kötelességeket, s nem ad közös irányzatot az állam valamennyi részének.

Egy népnek, amely nem boldog, nincs hazája; az ilyen nép nem szeret semmit; s ha meg akarják alapozni a köztársaságot, akkor gondot kell fordítaniok arra, hogy kiemeljék a népet a bizonytalanság és a nyomor állapotából, amely megrontja őt. Ha akarják a köztársaságot, akkor úgy igyekezzenek, hogy a nép merjen erényes lenni: büszkeség nélkül nincsenek politikai erények; ám a kétségbeesés nem termi meg a büszkeséget. Hasztalan kívánják a rendet; önökön múlik, hogy rendet teremtsenek a jó törvények szellemével.

Az erkölcsről szólván, gyakran hallhatjuk: ez csak elméletben jó. Mert az emberek nem látják azt, hogy az erkölcsnek kell a törvények elméletévé lennie, mielőtt a polgári élet elméletévé válna. A szabályokba foglalt erkölcs mindenkit elszigetel egymástól; de ha beolvad, hogy úgy mondjam, a törvényekbe, akkor mindenkit hajlamossá tesz a bölcsességre, mert csakis igazságos kapcsolatokat létesít az állampolgárok között.

Nem leplezhetjük, hogy törvények és igazságos kapcsolatok híján, gazdaságunk és minden egyéb is, e pillanatban leromlott állapotban van. Féraud[32] hivatkozott önök előtt Smithre és Montesquieu-re. Smith és Montesquieu sohasem szerzett tapasztalatokat abban, ami most nálunk történik. Beffroy lefestette önöknek számtalan visszaélés képét: orvoslási módokat is ajánlott, de nem számította ki alkalmazásuk hatását.[33] Roland elismételte itt a közgazdászok tanácsait: ám ez korántsem elegendő. Persze, igaz, hogy a kereskedelem szabadsága a bőség anyja; de honnan származnak e szabadság béklyói? Az ínség ezer okból fakadhat. A gabona szűkös voltának Franciaországban sajátos oka van, és ha mi itt egy önmagában jó, de bajainktól független orvoslást akarunk alkalmazni, akkor megtörténhet, hogy ez a gyógyír éppenséggel ártalmas lesz, vagy legalábbis a semmivel egyenlő.

Igen, ez esett meg velünk. Hasztalanul beszélnek nekünk a gabonakereskedelem szabadságáról, amikor bajaink elsősorban nem a szabadság hiányából származnak, illetve, ha a szabadságnak ez a hiánya olyan okból ered, amely fölött szemet hunyunk.

Merem állítani, hogy nem létezhet jó, gyakorlati gazdasági kézikönyv. Minden kormányzatban előfordulnak visszaélések, és a társadalmi szervezet betegségei nem kevésbé kiszámíthatatlanok, mint az emberi szervezeté. Ami Angliában vagy bárhol másutt van, annak nincs köze ahhoz, ami nálunk történik: nekünk a mi saját dolgaink természetéből kell megkeresnünk betegségeinket és orvoslásukat.

Franciaországban a gabonakereskedelem rendszerét a forradalom kitörése óta az assignaták szeszélyes kibocsátása borította fel.[34] Minden érc- és területi gazdagságunk képviselve van: minden értéknek az értékjegye bekerült a kereskedelembe; s mindezek az értékek a nullával egyenlők a kereskedelemben, mert semminek sem számítanak a fogyasztásban. Sok az assignatánk, s nagyon kevés áruval rendelkezünk.

A törvényhozóknak számításba kell venniök az állam összes termékeit oly módon, hogy az assignata ezeket képviselje; ha viszont a földeket, s egyúttal a földek termékeit is képviseli, elvész az egyensúly, és az áraknak jelentékenyen emelkedniök kell: a pénznek tehát nem a földeket, hanem csak a termékeket szabad képviselnie.

Így állunk tehát. A luxus megszűnt: az összes fémet drága áron felvásárolták, illetve előhozták rejtekükből, ahol a fényűzés tartogatta, s átváltották őket assignatákra. Nem maradt több fém, sem pedig luxus az ipar számára: íme a félig megduplázott assignata felére csökkenti a kereskedelmet. Ha ez így folytatódik, az assignata végül teljesen elértéktelenedik; cserekereskedelmünk felborul, iparunk elapad, erőforrásaink kimerülnek. Nem marad egyebünk, hogy felosszuk és felfaljuk, csak a föld.

Amikor e nagy város közepette sétálok, sóhajtoznom kell, hogy milyen bajok várnak rá, s milyen bajok várnak minden városra, ha nem előzzük meg pénzügyeink teljes romlását: szabadságunk viharként fog tovavonulni és győzelme elhal, mint a mennydörgés. Nem szólok Párizs élelmiszer-ellátásáról; ez a rendészet[35] ügye, és semmi köze a közgazdasághoz.

Élelmiszereink szabadságunk kiterjedésének mértékében tűntek el, mert még alig-alig tettük magunkévá a szabadság elveit, ám teljesen figyelmen kívül hagytuk a kormányzás elveit.

A dolgok természetében rejlett, hogy igen gyorsan kellett olyan erélyessé válnunk, amilyenek most vagyunk. Sürgető szükségleteink elnyelték összes előítéleteinket; szabadságunk a nyomorúság leánya. Nincs többé időnk arra, hogy hízeleg-

jünk magunknak; de elbátortalanodnunk sem kell. Rendezzük be köztársaságunkat, adjunk magunknak törvényeket, ne várjunk tovább: mit számít nekünk a világ ítélete? Ne keressük a bölcsességet oly messze távolban. Mit érne nekünk a világ minden elve, ha szabadságunkat elvesztenénk? Az emberek felvilágosodásának hódolatára várunk és a földgolyó szabadságának látványáról álmodozunk, de közben az emberi gyöngeség, a mindenfajta visszaélés, a bűn, a becsvágy, a tévedés, az éhség nem halogatja a pusztítást, és diadallal visszataszít bennünket a szolgaságba. Mintha párbajra akarnánk kihívni a rabszolgaságot, amikor a szabadság elé annyi nehézséget gördítünk. Vesztünkbe rohanhatunk, ha nem vizsgáljuk meg végre, hogy hol tartunk és mi a célunk. Az élelmiszereknek és minden másnak a megdrágulása az assignata aránytalanságából származik; a bizalmi papírok még fokozzák az aránytalanságot: mert a törlesztési alapok forgalomban vannak; a szakadék napról napra mélyül a háborús szükségletek folytán... A manufaktúrák nem csinálnak semmit, senki sem vásárol, a kereskedelem úgyszólván csak a katonaságra terjed ki. Már csak elővigyázatlanságunkat és vérünket látom a kereskedelemben: minden pénzzé válik, a föld termékeit összeharácsolták vagy elrejtették; s végül az államban már csak a nyomort, a gőgöt és a papirost látom. Nem tudom, miből él annyi kereskedő, de nem áltathatjuk magunkat, sokáig már nem tengődhetnek: szinte látom a házak belsejét szomorú, vigasztalan családokkal; lehetetlen, hogy sokáig ilyen helyzetben maradjunk. Fel kell lebbenteni a fátylat: senki sem panaszkodik ugyan, de hány család sírdogál magányában! Önök hasztalanul hízelegnek maguknak azzal, hogy köztársaságot csinálnak, ha a lesújtott nép képtelen elfogadni.

Állítólag a kézműves napszámja az árucikkek árával arányosan növekszik; de ha a kézművesnek egyáltalában nincsen munkája, ki fizeti meg tétlenségét? Titkos uzsora van Párizsban. Mit csinál most az a sok ember, aki a gazdagok fényűzéséből élt? A nyomorúság szülte a forradalmat, a

nyomorúság teheti tönkre. Meg kell tudni, hogy az a sokaság, amely nemrég még egy másik osztály fölöslegeiből, luxusából, bűneiből élt, képes-e megélni saját szükségleteinek egyszerű összehangolásából. Ez nagyon veszélyes helyzet; mert ha az emberek csak a szükségleteikre keresnek, a kalmárok osztálya nem kereshet a maga vállalkozásai révén; illetve, ha a kereskedelem végül is csak ezekre a szerény szükségletekre korlátozódik, akkor hamarosan vesztét leli a cserekereskedelemben. Ez a romboló rendszer az egész birodalomban gyökeret fog verni. Mit csinálunk a hajóinkkal? A gazdasági kereskedelem elfoglalta helyét a világegyetemben, mi nem fogjuk elvenni a hollandoktól, az angoloktól, más népektől. Különben is, mivel nem lesz több exportcikkünk, sem a külföldiek számára elfogadható assignatánk, végül mindenfajta kereskedelemről le kell mondanunk.

Még nem tettük fel magunknak a kérdést, hogy mi a célunk és milyen kereskedelmi rendszert akarunk létesíteni. Nem hinném, hogy úgy szándékoznak élni, mint a szkíták és az indiánok. Éghajlatunk és alkatunk nem tesz minket alkalmassá sem a lustaságra, sem a pásztoréletre; holott anélkül, hogy észrevennők, az ilyen élet felé haladunk.

Ne gondolják, hogy Európa kereskedő népei a mi szép szemünkért érdeklődnek a lázadók ügye, valamint a királyok iránt, akik ellenünk háborút viselnek: ezek a népek megfigyelnek bennünket: szemlélődésük tárgya gazdaságunk, pénzügyeink; és dolgaink jelenlegi állásában abban tetszelegnek, hogy hamarosan meggyöngül kereskedelmünk és feloszthatják hagyatékainkat.[36] Ezek a népek ellenségeink; és ha mi okosak lennénk, akkor ők hadat üzennének nekünk. Így csak aranyukkal háborúznak ellenünk.

Elsősorban az assignata aránytalansága tette tönkre a kereskedelmet és a gazdaságot; az assignata természete hozta magával a gabonahiányt.

Korábban nem volt ennyi assignata; nagy részüket mindig tezaurálták; ez még csökkentette is az árakat. Egyes években, ugyanazon bőség közepette, gyakran láthattuk

az árak ingadozását; ennek oka, hogy az adott időszakban, bizonyos fordulatok következtében, a tezaurált assignata előjött rejtekéből, s kisebb vagy nagyobb mennyiségben bekerült a forgalomba. Ma már nem tezaurálnak; aranyunk nincs; pedig egy államnak szüksége van aranyra: máskülönben felhalmozzák vagy visszatartják az árukat és a pénz egyre kevesebbet ér. A gabonahiány semmi másból nem származik. A földművelő, aki nem akar értéktelen papirosért eladni, nem szívesen válik meg gabonájától. Minden más kereskedelemben szükség van eladásra, hogy a nyereség biztosítsa a megélhetést. De a földművelő nem vásárol semmit; szükségleteit nem találja meg a kereskedelemben. Ez az osztály hozzá volt szokva ahhoz, hogy minden évben tezaurálja a föld termékeinek egy részét ércpénzben; ma nem gyűjti a papirost, hanem inkább megtartja gabonáját. Ebből következik, hogy az állam assignatája korántsem mérkőzhet meg a föld termékeinek legjelentékenyebb részével, azokkal, melyek el vannak dugva, mert a földművelőnek nincsen szüksége az assignatára és termékeiből éppen csak annyival kereskedik, amennyiből kifizetheti bérleti díját.

Valaki itt felpanaszolta, hogy a földművelők luxusban élnek. Nem dönthetem el, hogy a luxus önmagában jó-e; ám ha olyan szerencsések volnánk, hogy a földművelő szeretné a luxust, akkor bizony el kellene adnia gabonáját, hogy megvásárolhassa a fényűzési tárgyakat. Én ezekre a lesújtó következtetésekre jutottam: elmélkedni önöknek kell rajtuk, mert önök hozzák a törvényeinket. Köztársaságunknak luxusra volna szüksége, vagy pedig olyan erőszakos törvényeket kell hozni a földművelő ellen, melyek vesztébe kergetik a köztársaságot. Nagyon is sokat kellene gondolkodni helyzetünkön; egyáltalában nem gondolkodunk rajta eleget. A köztársaságot persze mindenki akarja; de senki sem vállalja a szegénységet meg az erényt. A szabadság hadat visel az erkölcs ellen, úgyszólván annak ellenére szeretne uralkodni.

A törvényhozó hatalomnak tehát azt kell elérnie, hogy a földművelő költse el, illetve ne utasítsa vissza a papírokat; hogy a föld valamennyi terméke bekerüljön a kereskedelembe és egyensúlyt tartson az assignatával. Végül pedig arányosítani kell egymással az assignatákat, a termékeket és a szükségleteket; íme, ez a gazdasági igazgatás titka.

Kérem önöket fontolják meg hát, vajon a termékek, a szükségletek és az assignaták arányban állnak-e a köztársaságban? A termékeket eldugdossák, a szükségletek tovatűntek a zsarnoksággal; az assignata megnégyszereződött, — valóságos és relatív módon. A termékeket alig-alig lehet kiragadni a fukar, szorongató markokból. Ezek azok a közös bűnök, melyeket le kell küzdenünk, hogy eljussunk a republikánus állapotba: hiszen senkiben sincs meg a kellő jóérzés, s a haza tele van szörnyetegekkel és gazemberekkel.

Igyekezzenek csillapítani e bajokat, s megelőzni a még nagyobbakat. Azok, akik nekünk korlátlan kereskedelmi szabadságot ajánlanak, igen nagy igazságot mondanak általánosságban; de most egy forradalom bajairól van szó, arról van szó, hogy köztársaságot csináljunk egy olyan néppel, amelyet át meg áthatnak a monarchia maradványai és bűnei, arról van szó, hogy megteremtsük a bizalmat, s erényre oktassunk rideg embereket, akik csak önmaguknak élnek.

Az a meglepő ebben a forradalomban, hogy köztársaságot csinálunk vétkek közepette: csináljuk tovább erényekkel; nem lehetetlen dolog ez.

Egészséges eszmékre könnyű egy népet rávezetni. Azt hiszem, hamarabb lehet a népet bölccsé tenni, mint egy-egy jóravaló embert. Önök készítik elő a törvényeket, a nép vétkes vagy erényes volta az önök műve lesz. Vannak az államban olyanfajta erkölcsök, melyekre csak az idők folyamán lehet szert tenni. Vannak politikai erkölcsök, melyeket a nép már azon a napon magáévá tesz, amikor törvényeket kap. Önök fogják eldönteni, hogy a francia nép hódító legyen-e, avagy kereskedő, ezt én itt nem vizsgálom; de önök egy bizonyos pillanatban hazát adhatnak neki;[37] s akkor a szűköl-

ködő megfeledkezik a szabadosságról, a gazdag pedig megérzi, hogy van szíve. Szinte semmi ideiglenes orvoslást nem ismerek azon bajok ellen, melyek az anarchiából és a rossz közigazgatásból születnek: kiváló alkotmányra van szükségünk, amely egybefűzi az összes érdekeket. A törvény nélküli szabadság képtelen kormányozni az államot; nincsenek olyan rendszabályok, amelyek orvosolhatják a visszaélést, ha nincs a nép számára kedvező kormányzat: az ilyen törékeny testnek minden táplálék rossz. Védjük a gabonakereskedelem szabadságát, a szabadság nevében harácsolnak; gyakoroljunk kényszert a földtulajdonosokkal szemben, kergessük el az iparűzőket: a terror a kereskedők kibúvója lesz. Nagyon is hiányzik már az a társadalmi harmónia, mely csak törvényekkel érthető el.

Nem hozhatunk külön törvényeket a visszaélések ellen; csak valamennyi törvény együtteséből fakad a jólét.

De ha ennek a nagy népnek republikánus törvényeket akarnánk adni, s közvetlenül egybekapcsolnánk jólétét szabadságával, akkor olyannak kell a népet elfogadnunk, amilyen, enyhítenünk kell bajait, le kell szerelnünk a közhitel bizonytalanságát; mert végtére is, alig merem kimondani, ha a birodalom feldarabolódna, az, aki némi értéket tulajdonít a jólétnek, tudni szeretné, hogy mivé lesz a nála levő fiktív vagyon, ha árfolyamát megállapítják. Megesküdtek az egység fenntartására, de az események menete fölötte áll az erős törvényeknek, ha az alkotmány nem szentesíti őket.

Meg kellene hallgatni a népet, meg kellene fejteni szíve minden titkát és összes bajait, s nem volna szabad úgy bánni egy szeretetre méltó, szellemes és érzékeny néppel, amelynek egyetlen bűne, hogy nem jut kenyérhez, mintha vademberekből állna.

A birodalom az alapjáig megrendült; a háború tönkretette az állatállományt; a közlegelők felosztása és felszántása bevégzi vesztüket, s hamarosan nem kaphatunk sem bőrt, sem húst, sem gyapjút. Megjegyzendő, hogy az éhség különösen az 1763-as rendelet [38] óta érezhető, akár azért, mert az állat-

állomány csökkentésével csökkent a trágyázás, akár azért, mert a nagy bőség utat nyitott a mértéktelen kivitelnek. Eljön majd a nap, amikor kénytelenek lesznek a földművelőt arra biztatni, hogy rendezze földjeit és ossza meg munkáját a gabonafélék és az állatállomány között. Ne higgyék azt, hogy ha a földek egy részét legelővé teszik, a másik része nem tudja kielégíteni szükségleteinket; több lesz a trágya, s a jobban gondozott föld többet hoz majd. Kisebb mérvű lesz a gabonakereskedelem; az állatállomány majd a nép rendelkezésére áll, hogy táplálkozhassék és öltözködhessék; a bőrökkel és a gyapjúárukkal pedig kereskedünk. Harminc évvel ezelőtt egy font hús 4 frankba került, a posztó 10 livre-be, a cipő 50 garasba, a kenyér 1 sou-ba; de akkor a legelők még nem voltak felszántva; ez azóta megtörtént. S hogy ne is e pillanatnyi átmeneti válságot vegyük példának: 1787-ben a posztó 20 livre-t ért, a hús 8 garast, a cipő 5 és 6 livre-t, a kenyér két és fél sou-t. Mit nyertünk a rekettyések és lankák felszántásával? Kihurcoltuk a pénzünket Angliába és Hollandiába, hogy onnan hozzunk be bőröket: eladtuk gabonánkat, hogy öltözködhessünk; csakis Európa számára dolgoztunk. Zsugoribbak és ravaszabbak lettek az emberek; a mértéktelen mezei munka járványokat okozott; a közgazdászok betetőzték a bajt, a kormányzat kufárkodott. A nagyurak negyven év alatt háromszor harmadoltak;[39] s hogy vállalkozásaikat birtokbavételi aktussal szentesítsék, ezeket a harmadolt földeket silány fákkal erdősítették, melyek megsokszorozták a vadállományt, s ez a termés elpusztítását, az állatállomány csökkentését okozta: a természet és a kényelem így már pusztán a nemeseket és az állatokat illette meg, a szegényember pedig csak értük szántott-vetett. Eljött a forradalom, és mint említettem, az assignata elvesztette értékét, mert a termékeket elrejtették.

Ez tehát a helyzetünk. Szegények vagyunk, mint a spanyolok, az aranynak, illetve az assignatának bősége és a forgalomban levő áruknak szűkös volta miatt; nincs többé sem állatállományunk, sem gyapjúnk, sem iparunk a keres-

kedelemben. Az iparűző emberek a hadseregben vannak, s már csak az államkincstárral üzletelünk, úgyhogy körben forgunk önmagunk körül és érdekeltség nélkül kereskedünk. Mindent elfogyasztunk, semmi sem megy ki külföldre, s a cserekereskedelem egyre inkább ellenünk fordul.

Ha nem csalódom, akkor az, ami ma egy tallért ér, egy-két év múlva 10 livre-t ér majd, amennyiben nem változtatunk rendszerünkön. A gyártás körülbelül 200 milliónyi készpénzt fog kitenni; az emigránsok összes javainak assignatái forgalomban lesznek; az adóhátralékot assignaták kibocsátása helyettesíti, s az adók fő része a hátraléknak megfelelő assignatákkal forog majd. Ekkor a nép a törvényhozó gyűlések előcsarnokában fog jajveszékelni; a lázadó nyomor megrendíti a törvényeket; a fix járadékok a semmivel válnak egyenlővé; maga az állam sem lel többé segélyforrásra a pénz előteremtésében; nem lesz ilyen. Nem tudjuk tisztességgel megfizetni adósságainkat ezekkel az értéktelen pénzekkel. Miben reménykedhetünk akkor még? A zsarnokság bosszúállón és diadallal fog előtörni a népi lázadások öléből. Ha még léteznek majd az emberi jogok, akkor az emberi jogokat a nép vérével fogják felírni a szabadság sírkövére. Erőszakkal betörnek a földművelő hajlékába, tönkreteszik talán a jövendő aratások reménységét is, s mirólunk fog szólni a tanmese egész Európában.

Polgártársak, bocsássanak meg nekem ezekért a gondolatokért. Minden afelé halad, hogy ezek a dolgok bekövetkezzenek; de az orvoslás az önök kezében van. A törvényhozó hatalom nem ismerhet rémületet; ítéletét veti latba, nem pedig rettegését. Dolgozzunk végre a nép jólétéért, s a törvényhozók, akiknek fénybe kell borítaniok a világot, haladjanak merészen pályájukon, mint a nap.

Mivel gazdaságunk vétke az assignata túltengése, ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy ne gyarapítsuk, s ezzel ne növeljük elértéktelenedését. A lehető legkevesebb pénzt kell kibocsátanunk; de ahhoz, hogy ide eljussunk, csökkenteni kell az államkincstár terheit, akár úgy, hogy földet adunk

hitelezőinknek,[40] akár úgy, hogy kielégítésükre évi törlesztést folyósítunk, de további assignaták nélkül; mert ez a módszer a gazdaság romlását okozza, s ahogyan kimutattam, felborítja a forgalmat és a dolgok rendjét. Ha például önök eladják az emigránsok javait, ezeknek az önmagukban passzív alapoknak feltételezett értéke bekerül a forgalomba azon termékek ellenében, melyek harmincszor kevesebbet érnek. Miután nagyon drágán kerülnek eladásra, a termékek is arányosan fognak megdrágulni, ahogyan ez a nemzeti javaknál történt, s önök mindig versenyben állnak majd önmagukkal.[41]

Ha ellenben az évjáradékok, egyszerű szerződésként, nem kerülnek be assignata gyanánt a kereskedelembe, akkor nem kelnek versenyre a termékekkel, s így az egyensúly lassan-lassan helyreáll. Ha hadseregeik meghódítják a szabadságot a népek számára, nem igazságos, hogy önök önmagukat kiszipolyozzák e népekért; nekik éppen hogy könnyíteniük kell államkincstárunkon: s akkor majd kevesebbet kell költekeznünk hadseregeink fenntartására. Végül kinyilvánítom az elvet, hogy az egyetlen mód a bizalomnak és az áruk forgalmának helyreállítására az, ha csökkentjük a kibocsátott papírokat és fukarkodunk az újak megteremtésében. Ezen a módon veszteség nélkül kiegyenlítődnek az állam adósságai; s minden hitelezőt érdekeltté tesznek a köztársaság vagyonában; az adósság megfizetése nem fogja károsítani a természetes forgalmat; ha viszont ehelyett előzetesen fizetnek, a kereskedelem egy csapásra megfullad, s önök az igazgatás oktalanságával az éhínséget és a szabadság elvesztését készítik elő.

Ennyit akartam mondani a gazdaságról; láthatják, hogy a nép egyáltalán nem vétkes; de a kormányzat működése nem bölcs. Ennek végtelen sok káros hatása van, amit mindenki bűnül ró fel, innen származnak a viszálykodások, melyek félrevezetve a törvények készítőinek bölcsességét, megrontják a törvényhozás forrását; közben pedig éhen halunk, a szabadság odavész, s a természet gyöngéd remé-

nyei elenyésznek. Polgártársak, merem állítani, minden visszaélés elevenen tenyészik, amíg a király él; addig sohasem jutunk megegyezésre, s háborúzni fogunk egymással. A köztársaság nem békélhet meg a gyöngeséggel: tegyünk meg mindent, hogy a királyok gyűlölete a nép vérébe ivódjék; akkor majd valamennyi tekintet a haza felé fordul.

Pillanatnyilag minden abban foglalható össze, hogy meg kell gátolni a papírpénz mennyiségi növekedését; el kell érni, hogy a földművelő eladja gabonáját, illetve hogy a kormányzatnak legyenek gabonaraktárai a legínségesebb időkre, s hogy a kincstár terhei csökkenjenek.

Javasolom a következőket, s kérem, hogy a szempontokat ismertessék az egyesített Pénzügyi és Mezőgazdasági Bizottsággal:

1. El kell adni az emigránsok javait, az évjáradékokat át kell alakítani olyan szerződésekké, melyek az adósság visszafizetését szolgálják.

2. A földadót természetben kell fizetni és közraktárakban tárolni; rendszabályokat kell hozni a hátrálékok megfizettetésére.

3. Utasítást kell adni a gabona szabad forgalomba hozatalára, s ezt nyilvánosságra kell hozni a köztársaság minden helységében.

4. A nemzeti konvent jelentse ki, hogy belföldön szabad a gabonaforgalom, exportálása azonban halálbüntetéssel jár.

5. Törvényt kell hozni a folyók hajózási szabadságáról, mert ilyen törvényünk nincs; ezenkívül meg kell alkotni egy népi törvényt, mely a köztársaság szelleméhez híven, magának a népnek a felügyelete alá helyezi a kereskedelem szabadságát.

Ez utóbbi törvényre én fogok javaslatot tenni.

6. Szentesíteni kell azt az elvet, hogy a földbirtokok semmiképpen sem lehetnek képviselve a kereskedelmi forgalomban.

Ezek azok a célok, melyeknek végrehajtását alkalmasnak tartom a jelenlegi nyugtalanság lecsillapítására; de ha a

kormányzat megmarad olyannak, amilyen, ha nem történik semmi a köztársaság szellemének kibontakoztatása érdekében, ha a szabadság az általam észlelt mindenféle elővigyázatlanság, mindenféle erkölcstelenség áradatának prédájává válik, ha a nemzeti konvent nem őrködik vigyázó szemmel minden visszaélés fölött, ha a gőgnek és az esztelen dicsőségimádatunknak több része lesz ügyeink intézésében, mint a feddhetetlenségnek és a jólét kitartó szeretetének, ha a döntések bizonytalanok és egymásnak ellentmondók, végül, ha a köztársaság alapjait haladéktalanul nem rakjuk le, akkor a szabadság fél éven belül megszűnik létezni.

Saint Just tehát a gazdasági szabadság hívének vallotta magát. Beszédét gyakran szakították félbe tapsokkal; a konvent egyhangú szavazatot hozott. 1792. december 8-án dekretálták a legteljesebb kereskedelmi szabadságot.

A továbbiakban a válság súlyosbodott. A nép elégedetlensége a „veszettek" követeléseiben jutott kifejezésre. 1792. december 1-én Jacques Roux abbé leleplezte az üzérkedőket, a harácsolókat és az árulókat. A „veszettek" az áruk árszabályozását, a gabona rekvirálását követelték, valamint segélyt a szegényeknek és az önkéntes katonák családjainak. 1793 elején bebizonyosodott, hogy a girondisták által folytatott és a hegypártiak által megtűrt be-nem-avatkozási gazdasági politika megbukott. De a gironde elleni harcban a hegypárt kénytelen volt engedményeket tenni a népi követeléseknek: „Parancsoló szükséglet, hogy élelmezzük a szegényeket — írta 1793 márciusában Jeanbon Saint-André Barère-nek"[42] ha azt akarjuk, hogy segítsenek befejezni a forradalmat." Ám a hegypártiak annyira ragaszkodtak a gazdasági szabadsághoz, hogy csak az 1793-as nyár végzetessége és a rákövetkező népi nyomás késztette őket végül is arra, hogy kénytelen-kelletlen elfogadják az 1793. szeptember 29-i törvényt, mely bevezette az általános árszabályozást.

Így nyilvánulnak meg a hegypártiak gazdasági eszméinek korlátjai, beleértve Robespierre híveit és magát Saint-Justöt is.

1793. február 12-én a konventben mondott beszéd

A nemzeti védelem kérdései igen kiéleződtek 1793 elején. XVI. Lajos javaslatára a törvényhozó gyűlés 1792. április 20-án belesodródott a háborúba: de előkészítésére semmit sem tettek meg. Sok nemesi származású tiszt emigrált; a katonai igazgatás dezorganizálódott; rendetlenül és tékozlóan folyt a hadiszállítás; az egyes hivatalok között nem volt kapcsolat, s ez még fokozta az igazgatás tehetetlenségét. Igaz, hogy az önkéntesek lelkesedése megmentette az inváziótól 1792. szeptember 20-án Valmynál Franciaországot, november 6-án pedig megverték az osztrák csapatokat Jemappes-nál. De a háború 1793 elején általánossá lett, s most már megmutatkozott, hogy a hadviselést nem elegendő rögtönözni, meg kell szervezni.

1793. január 28-án Saint-Just első ízben szólt hozzá ezekhez a problémákhoz a hadügyminisztérium megszervezéséről folyó vitában; a rendelettervezetet, az Általános Védelmi Bizottság nevében, Sieyès terjesztette elő. Saint-Just ellenezte a hadügyminisztérium létesítését, mert az vagy mindenható lenne, vagy pedig nem lenne semmi hatalma. Előre látván az olyan kormányzat veszélyét, mely az összes katonai kérdések igazgatását kezében tartaná, úgy vélte, hogy a háború irányítását ki kell venni a végrehajtó hatalom kezéből és a konvent számára kell fenntartani azért, hogy a nemzet biztonságát ne veszélyeztethesse semmiféle merénylet a szabadsága ellen: prófétai meglátás volt ez. „Szükséges tehát, hogy az államban csak egyetlenegy akarat legyen, s hogy ugyanaz az akarat, mely a törvényeket hozza, legyen a hadműveletek parancsnoka is." Ezzel meghirdette a

törvényhozó hatalom elsőbbségét a katonai parancsnoklás fölött.

A hadsereg egyik nagy gyöngesége abban az antagonizmusban rejlett, mely a régi királyi hadsereg sorezredei és az önkéntes katonák zászlóaljai között fennállt. Az önkéntesek maguk választották tisztjeiket és nagyobb zsoldot kaptak. A toborzás és a szervezés ilyen áldatlan kettősségének megszüntetésére Dubois-Crancé[43] február 7-én alapvető reformot javasolt: az „egybeolvasztást" *(amalgame)*, ami azt jelentette, hogy egy-egy fél dandárban két zászlóaljnyi önkéntest és egy zászlóaljnyi sorkatonát egyesítenek, s a sorkatonák ugyanolyan előnyökben részesülnek, mint az önkéntesek. A tisztek egyharmadát a rangidősség szerint, kétharmadát választás alapján nevezik ki: a tisztek, illetve altisztek három jelöltet terjesztenek elő a megüresedő helyre, s ezek közül választják meg a tiszteket, illetve altiszteket. „Ez a művelet arra irányul, hogy szorosabbra fűzze a testvériség kötelékeit; a kiképzés és fegyelem példáját nyújtsa az egyik félnek, az igazi állampolgári magatartás és a haza iránti odaadás példáját a másiknak." Ily módon tették nemzetivé a hadsereget.

1792. február 12-i hozzászólásában Saint-Just támogatta a konvent Katonai Bizottságának javaslatát.

Korántsem csak a katonák számától és fegyelmétől várhatjuk a győzelmet; győzelmet csak úgy arathatunk, ha a republikánus szellem fejlődni fog a hadseregben. Szinte semmi sem látszik alkalmasabbnak arra, hogy ezt kiváltsa, mint a Katonai Bizottság tervezete, amelyet Dubois-Crancé terjesztett elő. Én ennek a szervezetnek csak egyetlen részével foglalkozom, azzal, mely a legtöbb nehézséget okozta, s amelyet a legalkalmasabbnak tartok a fegyelem helyreállítására, bár mint a fegyelem rombolására képes tényezőt támadták. Az ezredek és zászlóaljak[44] egybeolvasztására gondolok, főképp pedig a katonai választásokra.

Az önök Katonai Bizottsága érezte, hogy semmi sem félelmetesebb, mint az a fegyveres alakulat, mely a monarchia utolsó, veszedelmes maradványa. Mert bármennyire hangoztatta is Barère, hogy az egymással rivalizáló testületek közötti vetélkedés fokozza a bátorságot, az a párhuzam,

amelybe a monarchia bizonyos alakulatainak, illetve a köztársaság katonai intézményeinek rivalizálását állította, számomra alapjaiban képtelennek tűnt.[45] Hiszen milyen hasonlóság lehet az önmagukban gyenge, csupán a zsarnok elméjében létező rangjuk szerint különböző, s annak kénye kedve szerint kormányzott, őt körülvevő és csak a zsarnok tetszését kereső, gőgben vetélkedő alakulatok, meg a 200 000 főből álló két testület között? Ha ezek elkezdenének egymással vetélkedni, a polgárháborún keresztül a hatalombitorláshoz és a katonai kormányzathoz vezetnének el bennünket!

Nemcsak azt mondom, hogy az ezredek és a zászlóaljak egybeolvasztása bölcs cselekedet, hanem állítom, az idő sürget is bennünket, hogy ezt megtegyük. Oktalanság lenne, ha minden részletében kifejteném, hogy milyen okok késztettek engem erre az elhatározásra. Gondolják meg, hogy ha kudarcok érnék önöket, kiknek kellene a jelenlegi helyzetben elsőnek elhagyniok a köztársaságot. Ha viszont győznek, a katonai gőg fog fölébe kerekedni az önök tekintélyének; a köztársaság egysége megköveteli a hadsereg egységét: a hazának csak egy szíve van, s önök sem akarják, hogy fiai karddal osztozzanak rajta.

Csak egy módot ismerek, hogy Európának ellenálljunk: ha szembeszegezzük vele a szabadság géniuszát. Egyesek azt állítják, hogy a katonai választások szükségszerűen gyöngítik és megosztják a hadsereget; én, éppen ellenkezőleg úgy hiszem, hogy ez megsokszorozza erőit.

Jól tudom, szembeszegezhetik velem azt, hogy a katonai előléptetés bizonytalansága elkedvetlenítheti a vezetőket; hogy szabadosságra bírhatja a katonákat, meglazíthatja a fegyelmet és tönkreteheti az alárendeltség szellemét. De mindezek az aggályok alaptalanok; éppenhogy erőszakot kell alkalmazni a rossz erkölcsök ellen, meg kell őket zabolázni; előbb a hadsereget kell legyőzni, ha azt akarjuk, hogy ő maga győztessé legyen. Ha a törvényhozó hatalom nem néz szembe a nehézségekkel, akkor azok nyomban dia-

dalmaskodnak. Nem tudom, kevesebb vakmerőség kell-e a törvényhozónak, mint a hódítónak; az egyik csak emberek ellen harcol, a másik a tévedés, a bűn és az előítélet ellen. Ámde akármelyikűket fogja el a gyöngeség, az elveszett; csakis ebben a szellemben vezethetjük a köztársaságot végső kifejlődéséhez. Csupán egyvalamitől félek, s ez az, hogy a francia nép erejét nem teszik eléggé próbára ellenségei olyan nagy akadályokkal, melyek egy népet erényre késztetnek. Forradalmat nem lehet félig csinálni. Úgy látom, hogy önöknek az a rendeltetése, hogy megváltoztassák Európa kormányzatainak arculatát; nem szabad hát megpihenniök addig, amíg ez a földrész szabaddá nem lesz: Európa szabadsága biztosítja majd az önök szabadságát. Háromféle gyalázat van a világon, amellyel a republikánus erény sohasem egyezkedhet. Egy: a királyok; kettő: a nekik való engedelmeskedés; három: a fegyvernyugvás akkor, amikor még bárhol is létezik úr vagy szolga.

Ugyancsak az erény parancsa az, hogy a katonai választások, a beosztások a köztársaság javára létesültek, s egyáltalán nem azok érdekében akik e helyeket betöltik. Amikor itt azt hallom, hogy pénzzel kell jutalmazni egy hivatalos közeget meghatározatlan szolgálataiért, kedvem támad felajánlani neki valamely pasa három lófarkát; s ugyanígy, ha néhány becsvágyó tiszt érdekét fontolgatják, olyan esetekben, amikor hadseregeink erélyéről van szó, felvetődik bennem, vajon a haza rabszolgája-e a hadfiaknak? Nem szándékom elhallgatni, hogy a katonai választások veszélyesek lehetnének, ha kiterjednének a hadseregek vezérkarára és tábornokaira; meg kell hát állapítani az elveket és a helyükre kell tenni őket. A csapattesteknek joguk van tisztjeiket megválasztani, mert valóban testületek. Egy hadsereg nem választhatja meg vezérét, mert nincsenek állandó elemei, mert minden változik és módosul benne egyik pillanatról a másikra; egy hadsereget nem nevezhetünk csapattestnek, hiszen több csapattest halmazata, s ezeket egymással csupán a köztársaság által kijelölt vezérek kapcsolják

össze; olyan hadsereg tehát, mely maga választaná vezéreit, a rebellisek hadserege lenne.

Talán azt fogják mondani nekem, hogy elveim nem nyújtanak biztosítékot az erőszakkal szemben; erre csak azt válaszolhatom, hogy az igazságnak mindig megvan a biztosítéka, mindent magával ragad; a bűn a tévedés szülötte!

A csapattestek vezetőinek megválasztása a katona állampolgári joga; minthogy ezt a jogot egyedenként gyakorolják, az erő mindig készenlétben áll, hogy megakadályozza a visszaélést; ám ilyen visszaélés sohasem keletkezhet, mert egy ezred vezetői sohasem fenyegethetik a hazát.

A tábornokok megválasztása az egész államközösség joga. Egy hadsereg nem tud sem tanácskozni, sem pedig egybegyűlni. Magára a népre, illetve a törvényes képviselőire tartozik azoknak a kiválasztása, akiktől a közjólét függ.[46]

Ha megvizsgáljuk a katona szavazati jogának elvét, ez a következő: ő a tanúja annak, hogy milyen a magatartása, bátorsága és jelleme mindazoknak, akikkel együtt él, s ezért nála jobban senki sem tudja megítélni őket.

Továbbá, ha a kinevezést mindmegannyi katonai helyen a tábornok vagy a végrehajtó hatalom kezében hagyják, akkor ezzel hatalmasabbá teszik őket önmaguknál, s helyreállítják a monarchiát.

Általános szabály, hogy monarchia van mindenütt, ahol a végrehajtó hatalom rendelkezik a fegyvernemek tiszti rangjairól és az előléptetésről.[47]

Ha köztársaságot akarnak megalapozni, lehetőleg csak kevés hatalmat vegyenek ki a nép kezéből, s bízzák rá mindazon funkciók gyakorlását, amelyekre képes.

Ha itt valaki, még e fejtegetések után is ellenzi a katonai választásokat, kérem, hogy egyeztesse össze elveit a köztársasággal.

Ami engem illet, én itt csak a nép szabadságát, a katonák jogait tartom szem előtt, s azt óhajtom, hogy a népi függetlenség gémiusza letörjön minden tőle idegen hatalmat. A miniszterek előszobája ne legyen többé a közhivatalok

börzéje, és a hazán kívül semmi se számítson nagynak a szemükben. Mihelyt valaki magas állásban van, engem már nem érdekel, sőt, úgy vélem, hogy éppenséggel függőségi állapotba került. A parancsnoklás nem szabatos szó, mert aki bármely fokon betartja a törvényt, az korántsem parancsol.

Nincsen tehát igazi parancsnoklás a közakaraton és a törvényen kívül; itt semmivé foszlik a hamis becsvágy vagy az elzárkózó gőg; s ha mindenkit áthatnának ezek az igazságok, sohasem kellene tartanunk hatalombitorlástól, mert a bitorlást csak saját gyengeségünk kapcsolja egybe a haramiaállapottal.

A tiszta hazaszeretet a szabadság alapja. Nem szabad az a nép, ahol a vagyon csillogása bármit is számít az állam szolgálatában. Ezért bizottságuk tervében azt a javaslatot, hogy havi egy tallér zsoldkiegészítést adjunk mindazon önkénteseknek, akik egynél több hadjáratban vesznek részt, egyáltalán nem tartom méltónak egy katona büszkeségéhez.

Eljön majd a nap, amikor a monarchia önteltsége elenyészik, s akkor a katonai rangokat nem a zsold, hanem a megbecsülés fogja megkülönböztetni. A rang képzelt dolog. A magas állásban levő ember idegen a népfelségtől. Akinek semmi hivatala nincs, több egy miniszternél.

Köztársaságot csak erénnyel és mértékletességgel ehet megalkotni. Mi köze van a dicsőségnek a vagyonhoz?

Támogatom tehát bizottságuk tervezetét; ha azt az ellenvetést teszik, hogy azonnal nem lehet végrehajtani, akkor azt válaszolom, hogy a hozzáértők csak annyi időt kérnek bevezetéséhez, amennyi egy szemléhez kell.

Szívesen vettem volna, ha bizottságuk ugyanilyen bölcs és politikus szellemben kifejti javaslatát az újoncozásról is. Továbbá kívánatosnak tartom, hogy vezető tábornokot csakis a konvent nevezhessen ki. Kérem, hogy szavazásra tegyék fel a bizottság tervezetét, azzal a módosítvánnyal, hogy a végrehajtást fel kell függeszteni azoknál a hadseregeknél, amelyek túlságosan közel tartózkodnak az ellenséghez.

A girondisták többsége ellenségesen nyilatkozott a javasolt reformról. Mindamellett elfogadták 1793. február 24-én, ugyanaznap, amikor 300 000 főt újoncoztak: ám túl későn ahhoz, hogy a hadjáratba lépése előtt alkalmazhassák. 1793 nyarán egységesítették az egyenruhát, a zsoldot, a szabályzatokat, s a sorkatonaság beolvadt az önkéntesek alakulataiba. A dandárokba való beosztás csak a következő télen lépett életbe; s ez nagyban hozzájárult a II. esztendő tavaszán kivívott győzelmekhez.

1793. április 24-én a konventben mondott beszéd

1792. augusztus 10-e után, amikor is a párizsi nép megdöntötte a trónt, a konventet azzal a fő küldetéssel választották meg, hogy Franciaországnak új alkotmányt adjon. Minthogy a konvent működésének első hónapjaiban a király perét tárgyalta, az alkotmány kérdésével csak 1793 februárjában kezdett foglalkozni.[48] A vita márciusban és áprilisban is folytatódott, miközben a katonai helyzet egyre súlyosabb lett és a politikai feszültség fokozódott. A hadseregek nehézségei a határokon, a vendée-i felkelés, az assignata elértéktelenedése és a közellátás válsága megmutatta, hogy a gironde képtelen megmenteni a köztársaságot.

Saint-Just több ízben hozzászólt az alkotmányról folytatott vitához. Az 1793. április 10-i első beszéde felöleli az alkotmányosság egész kérdését. Szerinte egy erős kormányzat semmiképp sem összeegyeztethetetlen a szabadsággal, amit a népek igazán csak akkor tudnak visszanyerni, ha az emberek között igazságos kapcsolatok jönnek létre. De a főhatalommal a nemzeti képviseletnek kell rendelkeznie, „az állami egység őrzőjének, a törvények legfőbb letéteményesének"; a minisztertanács csakis neki lehet alárendelve. Végezetül Saint-Just előadott egy alkotmánytervezetet.

Minden zsarnok szeme rajtunk függött, amikor elítéltünk egy közülük valót: ma, amikor önök már szelídebb szándék által vezéreltetve, a világ szabadságáról elmélkednek, a népek, a föld igazi nagyjai fognak önökre felfigyelni.

Önök féltek az emberek ítéletétől, amikor elveszejtették a királyt. Ez az ügy csak gőgjüket érintette, de amit most fognak megcselekedni, az sokkal mélyebbre ható, mert dicsőségüket érinti: az alkotmány lesz válaszuk és kiáltványuk a világnak.

Engedtessék meg nekem, hogy néhány gyakorlati eszmét előadjak. A könyvek nagyon részletesen foglalkoznak a közjoggal; de nekünk nem adnak semmi útmutatást az alkalmazására, sem pedig arra, amire nekünk van szükségünk.

Európa békét kér majd azon a napon, amikor alkotmányt adnak a francia népnek.

Ugyanazon a napon megszűnnek majd a viszálykodások, a letört frakciók összecsuklanak a szabadság igája alatt; az állampolgárok visszatérnek műhelyeikbe, munkájukhoz, s a köztársaságban uralkodó béke megremegteti a királyokat.

Ámde önöknek, legyen béke vagy háború, erőteljes kormányzatra van szükségük; egy gyönge és zilált kormányzat, ha hadat visel, olyan emberre emlékeztet, aki lanyha vérmérséklettel szertelenségeket követ el. Hiszen mai kényes állapotunkban — ha szabad magamat így kifejeznem — a francia népnek nincs elég erélye, hogy az idegen zsarnokság erőszaka ellen küzdjön; a törvények sorvadnak, a szabadság féltése összetörte fegyvereit. Eljött az ideje annak, hogy lábra állítsuk ezt a szabadságot és lerakjuk biztos alapjait. A béke és a bőség, a közerkölcs, a győzelem: mindez benne van az erőteljes törvényekben; a törvényeken kívül álló dolgok mind meddők és halottak.

Minden nép képes az erényre és képes a győzelemre; nem kényszer kell ehhez, hanem bölcs vezetés. A franciát könnyű kormányozni: szelíd alkotmányra van szüksége, mely azonban nem nélkülözheti a józanságot. Ez a nép eleven, és alkalmas a demokráciára; csak nem szabad túlságosan kifárasztani a közügyek összekuszáltságával: gyöngeség nélkül, de egyúttal kényszer nélkül kell kormányozni.

Általában a rend nem olyan mozgalmakból fakad, melyekre az erő nyomja rá bélyegét. Semmi sem mondható rende-

zettnek, ami nem önmagától, saját összhangjának engedelmeskedve mozog; az erő feladata csak annyi, hogy eltávolítsa azt, ami ettől az összhangtól idegen. Ez az elv kiválóan alkalmazható a birodalmak természetes alkotmányára. A törvények mindössze a rosszat vetik el, az ártatlanság és az erény függetlenek e földön.

Arra gondoltam, hogy a társadalmi rend maguknak a dolgoknak a természetében van, s az emberi szellemtől csak azt a gondoskodást igényli, hogy a különböző elemeket helyükre tegye; arra gondoltam, hogy egy nép kormányozható anélkül, hogy járomba hajtanák, kormányozható anélkül, hogy túlzott szabadságban, vagy elnyomásban volna része; hogy az ember a békére és az igazságra született, s csak az uralkodás fondorlatos törvényei teszik boldogtalanná és rosszá.

S ily módon elképzeltem, hogy ha az emberek olyan törvényeket kapnának, melyek természetük és szívük szerint valók, akkor nem lennének többé sem boldogtalanok, sem rosszak.

Minden művészet csodákat teremtett; a kormányzás művészete szinte csakis szörnyeket nemzett; mert gondosan ügyeltünk arra, hogy kedvteléseinket a természetben, elveinket viszont gőgünkben keressük.

Így vesztették el a népek szabadságukat; akkor fogják újra meglelni, midőn a törvényhozók csakis igazságos kapcsolatokat teremtenek az emberek között; minthogy a rossz idegen az érdeküktől, az igazságosság válik mindenkinek megváltoztathatatlan és szenvedélyes érdekévé.

Az ilyen rendet könnyebb létrehozni, mint gondolnók. A társadalmi rend megelőzi a politikai rendet, mely a hódítással szembeni ellenállásból keletkezett. Egyazon társadalom emberei természetes békében élnek; háború csak népek között folyik, jobban mondva csak azok között, akik uralkodnak fölöttük.

A társadalmi állapot az emberek egymás közötti viszonya; a politikai állapot egyik népnek a másikhoz való viszonya.

Ha némi figyelmet szentelünk ennek az elvnek, és alkal-

mazni akarjuk, akkor azt látjuk, hogy a kormányzat fő ereje a külpolitikai viszonyokra irányul, belföldön pedig inkább csak harmóniát tart, semmint parancsol, amennyiben az emberek közötti természetes igazságosságot tekintik a társadalom elvének.

Külön kell tehát választani a kormányzatban a külső erőkkel szembeni ellenálláshoz szükséges erélyt azoktól az egyszerűbb eszközöktől, melyek a kormányzáshoz kellenek.

A népek szolgaságba döntése az eggyé olvadt kormányzati erőkből keletkezett, mert a kormányok a néppel szemben ugyanazt a hatalmat használták fel, mely az ellenséggel szemben szolgált nekik.

Az emberi lélek romlása még más eszméket is szült; feltételezték, hogy az ember természetétől fogva elvadult és gyilkos, hogy ily módon megszerezzék a szolgaságba döntés jogát.

Így az emberi rabszolgaság és boldogtalanság elve szentesítést nyert a szívekben; az ember elvadultnak hitte magát a zsarnok szava szerint; s békésen engedte, hogy feltételezzék és megszelídítsék vadságát.

Az emberek csak az elnyomók ítélete szerint voltak elvadultak; egymás között korántsem erőszakoskodtak; ámde azok, akik ma háborút viselnek a szabadság ellen, nem találnak-e bennünket nagyon is elvadultnak, mert bátorságunk megingatta az ő országlásukat?

Engedjék meg, hogy kifejtsem eszméimet; oda vezetnek, ahová jutni akarok, azon leszek, hogy hozzáidomítsam őket a dolgok jelenlegi rendjéhez, s korántsem fogom megtagadni a törvénytől azt az erőt, melyre szüksége van, ha úgy tekintjük az embereket, mint amilyenek. Egy erőteljes és törvényes kormány fogalmát vizsgálom, s itt már nem a természetes államtan a kérdés, egyáltalában nem ilyesmiről akarok szólni.

Harcolok azonban a zsarnokok által hangoztatott természetes erőszak ellen, mely arra ürügy, hogy uralkodhassanak. De ha az emberek valóban olyan elvadultak lennének, akkor

uralkodhatnának-e fölöttünk? S nincs-e mindannyiunknak egyforma természetünk? Ki az hát, aki elsőnek lett bölcs és civilizált? Milyen nyelven szólt a tudatlanokhoz, akik nem is érintkeztek egymással? Ha viszont érintkeztek egymással, akkor a társadalmi rend nem előzte-e meg jóval a politikai rendet?

Montesquieu a butaság jelének tartja a vadember rémületét, akire az erdőben rátaláltak; de ez a vadember, aki mint mondja, reszketett és menekült bennünket meglátva, reszketett és menekült volna-e, ha olyan ember áll előtte, aki a saját fajtájából való és az ő nyelvét beszéli? A vadállatok is vadembereknek gondolhatnának bennünket, ha reszketünk tőlük és menekülünk előlük.

Az emberek nem önmaguktól mondtak le a társadalmi állapotról; hosszas változásokon keresztül jutottak el ehhez a zsarnokok által kitalált vad csiszoltsághoz.

A régi frankoknak, a régi germánoknak úgyszólván nem volt igazgatásuk; a nép volt a fejedelem és a legfőbb hatalom; de amikor a népeknek elment a kedvük a gyűlésektől, mert kereskedni és hódítani akartak, akkor a fejedelem elkülönült a népfelségtől, s bitorlással maga lett a legfőbb hatalom.

Itt kezdődött a politikai élet.

Ekkor nem törődtek többé az állampolgárok helyzetével; már csak az urak helyzetéről volt szó.

Ha önök vissza akarják vezetni az embert a szabadsághoz, akkor csak érte hozzanak törvényeket, de ne roskasszák össze a hatalom terhével. Mostanság tele vagyunk illúziókkal; az a hit járja, hogy az elnyomók nem születnek újjá; pedig Lükurgosz után is megjelentek az elnyomók, akik szétrombolták művét. Ha Lükurgosz konventet létesített volna Lakedaimónban, hogy megóvja a szabadságot, ugyanezek az elnyomók elfojtották volna a konventet. Minósz még elő is írta törvényben a népfelkelést: de a krétaiakat ennek ellenére leigázták. Egy nép szabadsága alkotmányának erejében és tartósságában rejlik: szabadsága mindig vele együtt vész

el, mert elvész a zsarnokok által, akik erősebbé válnak, mint maga a szabadság.

Gondoskodjanak tehát, polgártársak, arról, hogy a zsarnokság hatalmával és elveinek romlottságával erős alkotmányt állítsanak szembe. Az alkotmány bármilyen gyöngesége sem szolgál a nép javára, sőt, éppen ellene fog fordulni, a hatalombitorló javára.

Önök kinyilvánították, hogy egyik nemzedék sem láncolhatja meg a másikat; ám a nemzedékek egymásba folynak; valamennyien gyámság alatt vannak, s túl gyöngék ahhoz, hogy jogaikat követeljék. Korántsem elég kinyilatkoztatni az emberi jogokat; megtörténhet, hogy akad olyan zsarnok, aki éppen ezekkel a jogokkal fegyverkezik fel a nép ellenében; s valamennyi nép közül a legelnyomottabb éppen az lesz, melyet a saját jogai nevében egy látszatra szelíd zsarnokság nyom el. Az ilyen szent zsarnokság alatt a nép nem merhetne többé semmit sem szabadsága érdekében, anélkül hogy bűnt ne követne el. Az élelmes bűn pedig valamiféle vallássá tolná fel magát, a ripőkök kerülnének a szentélybe.

Nekünk most nem erőszakos uralomtól kell félnünk, az elnyomás sokkal veszedelmesebb és tapintatosabb formát öltene. A népnek semmi egyéb nem nyújthat biztonságot, csak egy erős és tartós alkotmány, valamint a kormányzat megingathatatlansága.

A törvényhozó a jövőnek parancsol; semmit sem ér el azzal, ha gyönge; neki kell akarnia és állandósítania a jót; rajta múlik, hogy olyanná tegye az embereket, amilyennek látni szeretné őket. Aszerint, hogy a törvények miképp járják át a társadalom magatehetetlen testét, úgy keletkeznek az erények vagy a vétkek, a jó erkölcsök vagy a durvaság. Lakedaimón erénye Lükurgosz szívében volt, a krétaiak állhatatlansága pedig Minósz szívében.

A mi romlottságunk a monarchia idején valamennyi királyunk szívében lakozott; a romlottság nem természete a népeknek.

De amikor egy forradalom egy csapásra megváltoztat egy

népet, amelyet megpróbálunk megreformálni, számolva azzal, hogy olyan amilyen, akkor alkalmazkodnunk kell a gyöngeségeihez és belátással alá kell rendelnünk azokat az intézmények szellemének; nem arra kell törekedni, hogy a törvényeknek megfeleljen, hanem arra, hogy a törvények feleljenek meg neki. Alkotmányunknak a francia nép sajátjává kell válnia. A rossz törvények hosszú ideig egyetlen ember kormányzásának vetették alá a népet, mely most egy másik féltekére átplántált növényre hasonlít, mesterségesen kell segíteni neki, hogy érett gyümölcsöket teremjen az új éghajlat alatt.

Egy szót még a törvényhozás természetéről:

Kétféle módon lehet szemügyre venni: vagy szabályokból áll, vagy törvényekből.

A szabályokból álló törvényhozás nem tartós; a szabályok a törvény elvei, nem maguk a törvények. Mihelyt kivetkőztetjük értelméből e két eszmét, a népnek és a közhivatalnak jogai és kötelességei nélkülözik a szentesítést. A törvények, melyeknek viszonyokat kell kifejezniök, már csak egymástól elszigetelt előírások, amelyeket összhang híján előbb-utóbb az erőszak késztet betartani; így megtörténhet, hogy a szabadság elvei jogosítják fel a hatalmat kilengésekre, hiszen nincsenek törvényeink, nincs mit alkalmazni. Az emberi jogok Szolón fejében voltak; írásba nem foglalta, de szentesítette és gyakorlattá tette őket.

Feltehetőleg úgy vélték, hogy e gyakorlati rendnek a nevelésből és az erkölcsösségből kell kialakulnia; az erkölcsök tudománya csakugyan benne foglaltatik a nevelésben; maguk az erkölcsök azonban a kormányzat természetéből fakadnak.

A monarchiában az erkölcsi elveket a szellem csiszoltságának tartották; mégis mindazok, akik megtanulták ezeket az elveket, ma ellenségei a népnek és a szabadságnak. Szívükben nyoma sem volt soha az igazságosság eszméjének. Hiába volt fejük telve az erény példáival, a bátorság jellemvonásaival, fennkölt okulásokkal és igazságokkal, gyáván és gono-

szul éltek a világban. Tudásuk a bűn udvariassága volt, erényük a vétek fényűzésének tűnt.

A kormányzat mindent magához vont; minden beleolvadt a fejedelem eszméjébe; az államban hemzsegtek a bűnös és előkelő foglalkozások; a nevelés értük dolgozott. Az ilyen társadalomban, amelyben csak tolvajokra, s kétes, mindenféle bűnre elszánt emberekre volt szükség, a szabályokból álló nevelés feledésbe ment abban a pillanatban, amikor valaki társasági életet kezdett élni; a nevelés csak arra szolgált, hogy agyafúrtabbá tegye a szellemet a szív kárára; derék embernek csak az számított, aki lábbal tiporta a természetet. A törvény vétekké változtatta a legtisztább hajlamokat. Az érzelem és a barátság nevetség tárgyává lett. Cak azt tartották okosnak, aki szörnyeteg volt. Az érett kor bölcsessége pedig annyit jelentett, hogy légy bizalmatlan felebarátoddal, kételkedj mindenben, ami jó, s légy meggyőződve arról, hogy minden szükségképpen rosszra fordul; csak azért éltek, hogy csaljanak vagy megcsalassanak, s az emberi természet tartozékainak vélték ezeket a borzalmas elfajulásokat, holott csupán a fejedelemtől és a kormányzat természetéből eredtek.

A zsarnokság, hosszú rombolással lezülleszti az embereket, s már maguk is úgy látják, hogy képtelenek a jóra. Töröljék el a zsarnokságot az egész világon, s helyreáll a béke és az erény.

A zsarnokságnak érdeke, hogy a nép lagymatag legyen; a zsarnokság érdekelve van a bűnökben; félig-meddig részese minden aljasságnak, minden merényletnek; a polgári törvénnyel felfegyverezte a fiút az apja ellen, felfegyverzi a halottakat az élők ellen; mindenütt csak elnyomás és megtorlás. Maga a zsarnokság gyilkol az útonálló kezével, a zsarnokság rontja meg a szíveket és aljasítja le őket jármával. Elaltatja az emberi lelket. Ha viszont nincs többé a nép szeme előtt az a pompás fényűzés, mely nem kevésbé rontja meg a szegényt, mint a gazdagot, mert iriggyé teszi, mert lealacsonyítja a nyerészkedés csalétkével, mert hitvány fog-

lalkozásokra ösztönzi és csábítja; ha a dolgok ilyen rendje megszűnik, akkor a nép újjászületik és ismét önmagává válik.

Az imént mondottakból következik, hogy a kormányzó személyek mértékletessége az állam erkölcseinek és szabadságának forrása; törvényeink letéteményeseit igénytelenségre kell ítélni avégett, hogy a közszellem és a közízlés a törvényeknek és a hazának a szeretetéből fakadjon.

A népnek tisztelnie kell elöljáróit; ne hízelegjen nekik, de ne is féljen tőlük; ne tekintse a törvényeket az ő akaratuknak, különben a törvények hamarosan csak a nép elnyomására szolgálnak ahelyett, hogy vezetnék őt. Hogy a népet a törvényekre szoktassuk, korántsem elegendő, ha eltereljük figyelmét az elöljárók gőgjéről. A közérdeknek is szüntelenül le kell kötnie a nép tevékenységét, s a törvényhozó feladata elérni, hogy az egész nép kitűzött célja felé haladjon.

Egy nép lezüllése a lustaságnak és a hatalomnak a gyümölcse; az erkölcsi elv az, hogy mindenki dolgozzék a haza javára és senki se váljék szolgává, sem pedig henyélővé.

Egy monarchia addig tartja fenn magát, ameddig a népnek a fele dolgozik, a másik fele pedig erény helyett gazdagságra törekszik.

A francia monarchia azért veszett el, mert a gazdagok osztálya megutáltatta a másik osztállyal a munkát. Minél többet dolgoznak, illetve serénykednek egy államban, az állam annál szilárdabb. A szabadság és az erkölcsök mértéke ezért alacsonyabb is egyetlen személynek a kormányzata alatt, mint akkor, ha többen vannak uralmon, mert az előbbi esetben a fejedelem sok semmittevőt tesz gazdaggá, az utóbbiban viszont az arisztokrácia kevesebb kedvezményt osztogat. S ugyanígy a népi kormányzatban az erkölcsök önmaguktól szilárdulnak meg, mert a közhivatal nem korrumpál senkit, mert mindenki szabad benne és mindenki dolgozik.

Ha tudni akarják, hogy milyen hosszú életű lehet köztársaságuk, számítsák ki, hogy mennyi munkát képesek elvégez-

tetni, s hogy mekkora szerénység fér meg azzal az eréllyel, melyre egy nagy terület közhivatalának szüksége van.

Az önök elé terjesztett alkotmányban, melynek érdemét nem akarom lebecsülni, és amelyet sem támadni, sem dicsérni nem óhajtok, talán több a szabály, mint a törvény, több a hatalom, mint az összhang, több a lendület, mint a demokrácia. A szabadság szent képmása ez, de korántsem maga a szabadság. Íme a tervezete: egy föderatív képviselet, mely a törvényeket megalkotja, egy képviseleti tanács, mely végrehajtja őket.[49] Egy összképviselet, mely az egyes département-ok külön képviseleteiből alakul, nem képviselet többé, hanem kongresszus: a törvényeket végrehajtó miniszterek nem alkothatnak tanácsot: az ilyen tanács természetellenes; a miniszterek külön-külön hajtják végre azt, amit együttesen megvitattak, és szüntelenül kibúvókat találhatnak; az efféle tanács a saját számos akaratának szolgája, illúzió csupán, hogy önmaga fölött őrködhet.

Tanács és miniszterek két heterogén, különálló dolog; ha összekeverjük őket, a népnek isteneket kell keresnie, hogy közülük válogassa ki minisztereit, hiszen a tanács sérthetetlenné teszi őket, a miniszterek pedig megfosztják a népet minden biztosítéktól a tanáccsal szemben. E kettős jelleg ingatagsága kétélű fegyver: egyik éle a képviseletet, a másik az állampolgárokat fenyegeti; minden miniszter megtalálja a tanácsban azokat a szavazatokat, melyek folyvást készek kölcsönösen szentesíteni az igazságtalanságot. A végrehajtó hatalom egyre terebélyesedik az elképzelhető legszabadabb kormányzatban is; ám ha ez a hatalom egyben határozatokat hozó és végrehajtó, akkor hamarosan függetlenné válik. A zsarnokok megosztják a népet, hogy uralkodjanak; önöknek meg kell osztaniok a hatalmat, ha azt akarják, hogy immár a szabadság uralkodjék. A királyság nem egyetlen embernek a kormányzatát jelenti, a királyság ott van minden hatalomban, amely határoz és kormányoz; az önök elé terjesztett alkotmány alapján két év múlva a nemzeti képviseletnek nem lesz többé meg az a tekintélye, melyet ma szán-

nak neki; felfüggeszti majd ülésezéseit, mert nem lesz több anyaga a törvényhozásra; s akkor nem látok már magam előtt mást, mint a tanácsot: immár szabályok és megkötöttség nélkül.

E tanácsot a népfelség jelöli ki; tagjai a nép egyedüli és igazi képviselői. Ám a korrupció minden eszköze a kezében van; uralkodik a hadseregek fölött; merényletei könnyűszerrel megnyerik a közvéleményt, mert legálisan él vissza a törvényekkel; kézben tartja a közszellemet a kényszer és a csábítás minden eszközével. Ezenfelül fontolják meg, hogy az ajánlás és a megrostálás kiválogatási módjánál fogva, a miniszteréknek ez a királysága csak híres embereknek jut; és ha megfontolják, hogy milyen súlya lesz hatalmuknak, számolva a képviseleti jellegükkel, erejükkel, személyes befolyásukkal, közvetlen hatalmuk akadálytalanságával, az őket létrehozó közakarattal; ha arra gondolnak, hogy szüntelenül szembehelyezkedhetnek bármilyen egyéni ellenállással, ha meggondolják, hogy e törvényhozó testület elveszti minden tekintélyét, mi kezeskedik majd a szabadságért? Tapasztalták, hogy miféle változások mehetnek végbe fél év alatt egy birodalomban: és ki felelhet önöknek fél év múltán a közélet szabadságáért, amelyet a jószerencse hullámaira bíztak, mint egy gyermeket bölcsőstül.

Mert megtörténhet, hogy olyan szabad alkotmányt kapunk, amely nem egyéb, mint csalóka és diadalmas átmenet a rabszolgaságba.

Egy gyönge alkotmány e pillanatban nagy szerencsétlenséget vonhat maga után, és új forradalmakkal járhat, melyek végzetesek lehetnek a szabadságra. Tartós műre van szükségünk.

Még ha nem is dőlne meg a köztársaság, húsz éven belül patríciusság alakulna ki minisztertanáccsal; ettől fogva csakis a híres emberek és családtagjaik juthatnának be a minisztériumokba; mert a sok szavazat tömörülése ily kisszámú emberre, a respektus, mely az efféle hatalommal felruházottak iránt hamarosan megnyilvánulna, a megválasztandók félté-

kenysége, becsvágya: mindez kiszorítaná a népet a tisztségekből. Nem áll fenn ugyanez a nehézség a törvényhozó gyűlésekkel kapcsolatban; létszámuk jóval nagyobb; nem kezelnek közpénzeket: jellegük kevésbé politikai. Eltörölték az örökletességet a közhivatalokban; de hol lesznek önök tizenöt év múltán? S ki tudja, nem lesznek-e akkorra számkivetettek, éppen a saját kezük munkája folytán, hogy nem fogják-e lázadóként üldözni önöket? Egy alkotmány biztosítéka csakis önmagában rejlik; gyönge alkotmány nem lesz tartós; a zsarnokság útját fogja egyengetni, mely elfojtja majd a felkelést, s a nép szabadsága előkészítésének ürügyén a zsarnokok könnyű visszatérését és büntetlenségét készíti elő.

Egy végrehajtó hatalom, mely a köztársaság ura, ezt a jövőbeli képet vetíti elém; vele szemben a szabadság képtelen a megtorlásra. Ha pedig szemügyre veszem a nemzeti képviseletet, ama formájában, amelyben a bizottság elgondolta, akkor, ismétlem, csak egy kongresszust láthatok benne.

A minisztertanácsot valami módon az egész köztársaság jelöli ki; a képviselet a département-ok révén alakul meg. Nem lett volna sokkal természetesebb, hogy a képviselet, az állam egységének őre, a törvények legfőbb letéteményese az egész nép által testületileg választassék, a tanács pedig egészen más módon jöjjön létre, alárendeltségének hangsúlyozása és a szavazatok megkönnyítése végett?

Ellenkezőleg, a köztársaság által megválasztott minisztertanács képviseli a köztársaságot, s annak fő testületévé válik; a département-ok által kijelölt törvényhozó kongresszus csak a nép megbízottja, s az erkölcsi rangsorban második helyre kerül. Amikor a bizottság által benyújtott alkotmány elveinek és indokolásának kifejtését az őt megillető figyelemmel elolvastam, akkor annak fejtegetésében, hogy a törvényhozás elve egy szabad államban a közakarat és mindent ez az elv határoz meg, keresni kezdtem, hogy mit is értenek a közakarat eszméjén, hiszen csakis ezen eszméből származhat minden egyéb.

A közakarat, szabatosan, a szabadság nyelvén fogalmazva, a külső befolyás nélküli, egyénileg összesített különkülön akaratok többségéből alakul ki. Az ily módon kialakított törvény szükségszerűen a közérdeket szentesíti, mert mindenki a saját érdekére törekedvén, az akaratok többségéből az érdekek többségének kell származnia.[50]

Úgy vélem, hogy a bizottság a közakaratot a maga intellektuális vonatkozásában szemlélte oly módon, hogy a pusztán spekulatív közakaratot inkább a szellem nézeteiből, és nem az egész társadalom érdekeiből vezette le, a törvények pedig inkább a kívánalmat, semmint a közakaratot fejezték ki.

Az efféle szempont lezülleszti a közakaratot; a szabadság már nem ténylegesen a népé, hanem a közjóléttől idegen törvénnyé válik: ez a hanyatlóban levő Athén, mely már demokrácia nélkül szavazott és saját szabadságának elvesztését hozta határozatba.

A közakaratnak efféle eszméje, ha érvényre jut a világon, száműzi a szabadságot; az efféle szabadság már nem a szívben fog lakozni, hanem a szellem ingatag vágyává lesz; a szabadságot minden lehető kormányforma alatt kiagyalják; mert a képzeletben minden elveszti természetes alakját, minden meghamisul, s úgy teremtenek szabadságokat, ahogyan a szem lát különböző alakzatokat a felhőkben. Ám ha leszűkítjük a közakaratot igaz elvére, akkor a nép materiális akaratává, együttes akaratává válik, s célja, hogy a nagy többség aktív érdekét szentesítse, nem pedig annak passzív érdekét.

Rousseau, aki szívével írt, s aki akarta is mindazt a jót a világnak, amit csak elmondani tudott, koránsem gondolt arra, hogy amikor a közakarat a törvények elvévé válik, a közakaratnak lehet valaha is olyan elve, mely tőle magától idegen.

Csak önökön múlik, ha húsz év múltán a spekulatívvá vált közakaratnak felkínált hullámzások és illúziók helyreállítják a trónt.

Ha akarják a köztársaságot, forrjanak egybe a néppel, csakis érte tevékenykedjenek; boldogságának formája egyszerű, s a boldogság nem áll távolabb a népektől, mint a magánembertől.

Nem mindig az a legegyszerűbb kormányzat, mely annak látszik. Japán kormányzata is egyszerű, de a nép el van nyomva. Egyszerű kormányzat az, ahol a nép független, mert igazságos és szavatolt törvényei vannak, s ahol a népnek nem kell ellenállnia az elnyomással szemben, hiszen elnyomásra nincs is lehetőség. Ámde mihelyt mód van arra, hogy elnyomják a népet, hosszan senyved rabszolgaságban, mielőtt rászánná magát bilincsei széttörésére. Elképzelhető az is, hogy egy népet feljogosítanak arra, hogy szembeszegüljön az elnyomással, de mindig úgy, hogy végül még erősebb ellenállást szerveznek vele és szabadságával szemben.

Egy szultán átnyújthatná népének a jogai kódexét, de így szólhatna hozzá: az akaratom az, hogy ezeket a jogokat betartsák; s ha valaki közületek megsérti az akaratomat, melylyel szabaddá teszlek benneteket, az a halál fia.

A szabadságot nem könyvben kell lefektetni; magában a népben kell gyakorlattá válnia.

A franciák alkotmányának nevetségessé kell tennie a királyságot egész Európában; meg kell mutatnia, hogy a királyság képtelen hivatására, a képviseletre, az erkölcsre. Alkotmányunknak egyszerűnek, könnyen bevezethetőnek, végrehajthatónak és terjeszthetőnek kell lennie. Az erkölcs erősebb a zsarnoknál; minden új eszméje szerteáradt a világban, ha formái egyszerűek voltak; az emberi szellemben megérett forradalmak elpusztítják azokat, akik küzdenek ellene. Kiszúrták Lükurgosz szemét: Lakedaimónban az ő törvényeit követték; a zsarnokok küzdenek ellenünk, de a törvényeink fognak felülkerekedni.

A felvilágosult nemzetek nemsokára leszámolnak azokkal, akik uralkodnak fölöttük; a királyok a pusztába, a vadállatok, hasonmásaik közé fognak menekülni; s a természet újra érvényesíti jogait.

Mindennek ama törvények gyümölcsének kell lennie, melyeket önök hoznak. Nem, semmit sem tűrhetnek meg, ami a leigázás és a hatalombitorlás csírájává lehet; a szabadság épületének minden egyes köve ki van faragva: ugyanazon kövekből templomot vagy sírboltot emelhetnek neki.

Alig akad ember, aki titokban ne vágyódna a gazdagságra. A becsvágy számításai kifürkészhetetlenek; rombolják szét, polgártársak, rombolják szét mindazokat az utakat, melyek a bűnre vezetnek. Ritkán adódtak oly korszakok a világban, amikor az erény felszabadító törvényeket adhatott az embereknek: ne szalasszák el az alkalmat; kevesen akarják a nép javát magáért a népért; a gőg és a becsvágy sok mindent művelt már e földön; de műve vele együtt kimúlt. Önök végre az emberiségért dolgoznak; az elsők lesznek, mert régóta minden az emberiség ellenében történt; s mennyi erény temette magába titkát! Az elvek megvetésén mérhetők le a rejtett követelődzések; természetesen mindig arra a gondolatra jutok, amit már többször mondtam.

Köztársaságunk alapvető elvének tartom, hogy a nemzeti képviseletet a népnek testületileg kell megválasztania.

Az, akit a nép nem közvetlenül választ meg, nem képviselő.[51] Amikor népképviseletről beszélek, ezen korántsem a népfelség képviseletét értem; egyszerűen csak azt, hogy a népképviselet tanácskozik a népfelség nevében, a nép pedig visszautasítja vagy elfogadja a határozatokat.

Az, akit nem a közakarat együttes részvételével jelöltek ki, nem képvisel mást, csak a népnek ama részét, mely kijelölte; és ezeknek a töredékrészeknek a képviselői, ha összegyűlnek, hogy képviseljék az egészet, elszigetelődnek egymástól, szavazataik között nincsen kapcsolat és nem alkothatnak legális többséget. A közakarat oszthatatlan; önök maguk jelentették ki tegnapelőtt. Ez az akarat nemcsak a törvényekre alkalmazandó, hanem a képviseletre is; s ennek így is kell lennie, minthogy a nép helyett tanácskozik mindennapi ügyekben, melyekben a nép nem hallatja hangját. A képviseletnek és a törvénynek ilyenformán közös az

elve. Ez tehát nem indulhat ki sem a területből, sem pedig a számszerűen megosztott és képviselt lakosságból; nem indulhat ki egy föderatív képviseletből, még mindennapi ügyekben sem, mert egy kongresszus többségének csak akkor van tekintélye, ha a birodalom egyes részei önkéntesen csatlakoznak; a népfelség pedig megszűnt létezni, minthogy megosztották.

Így a képviselők a többség sorrendjében a közakarat összeírásából kerülnek ki.

Az előbbiekben elmondottak alapján a végrehajtás miniszterei nem alakíthatnak tanácsot.

A tanács közvetítő testület a képviselet és a miniszterek között, hogy a népnek biztosítékot nyújtson; ez a biztosíték nem áll fenn többé, ha a miniszterek és a tanács nem válnak külön.

A tanács cselekedetei nem bírnak képviseleti jelleggel: a népet akaratának végrehajtásában nem kell képviselni: ha a tanácsot közakarattal választják meg, akkor hatalma veszedelmessé és ijesztővé válik, azáltal, hogy képviseletté vált; úgy gondolom tehát, hogy a tanács tagjait a départementoknak kell megválasztaniok; ez az oszthatatlan tanács a kormányzás összpontosításával hozzájárul a köztársaság egységéhez.

A köztársaság egysége fölött a kormányzás egysége őrködik; de csak a közakarat gyakorlása és a képviselet egysége tud érte kezeskedni. Ha tehát a tanács függő helyzetbe kerül, akkor veszélytelenül rábízhatják az alaptörvények védelmét, s ezeket sohasem lesz képes áthágni.

Mindenfajta kongresszus föderatívvá teszi az alkotmányt; s bármit is cselekszenek, bármit is színlelnek és képzelnek, a köztársaságnak fel kell bomlania egy napon, s veszte a képviseleti kongresszusból fog fakadni.

A saját súlya által egyensúlyban tartott alkotmány elvei a következők: bármily érdeme van is máskülönben egy alkotmánynak, nem válhat tartóssá, ha a közakaratot nem alkalmazzák helyesen a törvények és a képviselet megalkotására,

illetve, ha azt olyan hatóságok megalkotására alkalmazzák, amelyek ezáltal a képviselet és a törvény versenytársaivá lesznek.

Engedjék meg, hogy átnyújtsak önöknek egy kisebb tanulmányt, mely ennek az elvnek a jegyében fogant: talán újabb eszméket adhat olyanoknak, akik nálam helyesebben gondolkodnak.[52]

VI. A MUNICIPÁLIS HATÓSÁGOKRÓL

1793. május 24-én a konventben mondott beszéd

Saint-Just 1793. május 15-én visszatért az alkotmány problémájára. A terület felosztásának kérdésében a köztársaság oszthatatlanságának elvét támogatta, és visszautasított mindenfajta föderalista eszmét.

Május 24-én a konvent a kommünök maximális lélekszámát vitatta meg; Saint-Just felszólalásában támadta az Alkotmánybizottságnak azt a javaslatát, hogy osszák fel a lakosságot egyenlő módon municipális hatóságokba. De ezt az alkotmányjogi vitát a pillanatnyi politikai harcok hatották át. Kihasználva a hegypárt ellen, hogy a département-ok bizalmatlanok Párizzsal és a párizsi szekciókkal szemben, a gironde korlátozni akarta a főváros befolyását, kijelentvén, hogy Párizst csak a „befolyás nyolcvanharmad része" illeti meg, éppúgy, mint bármely más département-t. Mivel ellensége volt Párizs kommünjének, több municipális hatóságra szándékozott felosztani a fővárost.

Az egység kitartó híveként Saint-Just nagy hévvel utasította vissza a főváros ellen felhozott vádakat és kelt védelmére a párizsi népnek.

Polgártársak!

Meg kell-e szabni a lakosság lélekszámának maximumát a municipális hatóságok számára?[53]

Sajnálom, hogy már a legelején nem fektettük le ama kormányzás alapelveit, mely megfelelne Franciaországnak. Európa korántsem láthatja vitáinkban a köztársaság szellemé-

nek azt a nagy fejlődését, melyet joggal várt el, s amely felkeltené a szabadság ösztönét. Az önök művében mindenekfölött azon alapvető rendelkezéseket keresem, melyeknek biztosítaniok kell az emberi jogok alkalmazását, s nem találok törvényeinkben a saját akaratunkon kívül semmi egyebet.

Fájdalommal veszem tudomásul, hogy annak utána, hogy a népfelség egyes részeit kantonoknak nevezték el, ami a földterületre vonatkozik, nem pedig kommünöknek, ami embereket határoz meg, hogy annak utána, hogy a köztársaság felosztását a terület és a hatóságok elosztása által jelezték, az állampolgárok és a szavazatok felosztása helyett: ma azt javasolják önöknek, hogy osszák fel a lakosságot municipális hatóságok szerint.

A municipális hatóság nem politikai szerv, a dolgokat, nem a személyeket igazgatja, íme az elv, amin alapszik. Nem oszthatják fel egy város lakosságát municipális igazgatása szempontjai szerint, ez a társadalom megosztása lenne; csakis a szavazati jog gyakorlása céljából oszthatják fel. Köztársaságban nincs helye olyan felosztásnak, amely lényegénél fogva közigazgatási.

A municipális hatóság tehát nem osztható fel; mivel valamely város vagy helység hangja egy, municipális hatósága is csak egy lehet.

Kinyilatkoztatták, ámde nem alkalmazták azt az elvet, hogy a nép egyik része sem rendelkezhet saját területe fölött; önök kinyilatkoztatták, ámde nem alkalmazták azt az elvet, hogy a népfelséget illeti meg a legfőbb rang az államban és annak felosztásában. S mielőtt a népfelség egységét létrehozták volna, túlerőben levő közhivatalt konstituáltak a megosztott néppel szemben. Abból, amit mind e mai napig tettünk, előre látom, hogy milyen sors vár ránk. A hatóság minden département-ban függetlenként konstituálódik, s a területe függetlenségének, saját körülhatároltságának révén mindegyik département-nak különálló képviselői lesznek, s ha majd a képviselet az érdekek vagy a szenvedélyek össze-

csapása folytán meghasonlik, a francia köztársaság fel fog bomlani.

Hát nem látják, hogy a kormányzat súlya milyen könnyűszerrel gázolhatja le az így szétszórt népet? Önök, akik úgy vélik, hogy a népfelség egységes, s az az alapvető rendelet, mely a területet oszthatatlanná és elidegeníthetetlenné nyilvánította éleselméjűségről tanúskodik, miért engedik, hogy a municipális hatóságot a lakosság lélekszámához méretezzék, miért nem ellenzik azon ravaszkodásokat, melyek ezt alátámasztják? Önök félnek egyes városok roppant nagy lakosságától, Párizs lakosságától; ez a lakosság korántsem veszedelmes a szabadságra nézve! Ó, önök, akik akarva, nem akarva felosztják Párizst, elnyomják vagy megosztják Franciaországot! Az egész nemzetnek jól meg kell vizsgálnia azt, ami e pillanatban történik. Fejbe akarják verni Párizst, hogy a csapás a nemzetet érje; azt mondogatják neki, hogy éppenséggel az ő érdekét szolgálja Párizsnak ez a felosztása, s hogy saját kebelén belül létesíthet törvényhozó testületeket. Már csak ennek az indoknak is arra kell késztetnie önöket, hogy ne osszák fel Párizst: ha a törvényhozó testületekben olyan megosztottság uralkodna, mint mi közöttünk, Párizs hamarosan önmaga ellen fogna fegyvert. Párizsban nincsen nyugtalanság; csak azok, akik erről beszélnek, nyugtalanítják Párizst vagy önmagukat. Az anarchia korántsem a népben van, hanem a hatalomimádatban vagy a hatalomféltésben.

Párizst épségben kell tartani, meg kell tenni minden francia közös jóléte kedvéért, meg kell tenni az önök bölcsessége és példaadása révén.[54] S ha Párizs forrong, ez csak visszhangja a mi kiáltozásunknak, átveszi e hangot egész Franciaország. Párizs nem szenvedett a vendée-i háború miatt, mégis sietett elfojtására a département-okkal együtt. Ne vádoljuk hát Párizst, s ahelyett, hogy megosztanók és a köztársaság iránt gyanakvóvá tennők, kárpótoljuk barátsággal e várost mindazokért a bajokért, amelyeket értünk elszenvedett. Mártírjainak vére összevegyült más franciák vérével; az ő fiai a többiekkel együtt ugyanabban a sírban nyugszanak. Netán

minden département vissza akarja követelni a maga halottait, s el óhajt szakadni?

Ha megosztják a lakosságot, hogy megosszák a municipális hatalmat, akkor vagy örökös háborút szítanak a polgárok között, vagy pedig a zsarnoki törvények, az erkölcstelen törvények megutáltatásával szüntelenül szembeállítják őket a kormányzattal. A népi erőszak előbb vagy utóbb igazságot szolgáltat az esztelen és értelmetlen törvényekkel szemben.

Úgy hiszem tévednek, akik azt állítják, hogy több municipális hatóság jobban kormányoz ugyanabban a városban, mint egy. Örökös viták lennének közöttük, az adók felosztása veszéllyel járna, s egy közös, összehangoló központ híján, a közigazgatási hatalom döntőbírává válván, túlságosan erőszakos, önkényes és megvesztegethető lenne.

Ám ha megvizsgálják a municipális igazgatást a maga természetében, látni fogják, hogy ez népi, atyai, családi igazgatás; ez a törvényhozásnak az a része, amelynek a legegyszerűbbnek kell lennie; ez az igazgatás, hogy úgy mondjam különáll a kormányzattól. Itt a nép, szinte családi körben, maga rendezi ügyeit. „Nem kell elválasztani a barátokat egymástól" — mondja Lükurgosz. Ennek az igazgatásnak különben sincs semmilyen külső kapcsolata, nincs semmiféle befolyása a köztársaság többi részére; s ha elhiszik, hogy azoknak, akik a népeket kormányozzák, szintén megvan a maguk erkölcse, megvannak a maguk körülhatárolt jogaik, s áthatják őket az igazságosságnak olyan szabályai, amelyeket nem szeghetnek meg, akkor természetesen elismerik azt is, hogy egyazon város polgárainak csak akkor szabad érezniök a legfelsőbb hatalom tevékenységét, ha belső közigazgatásukban elszakadtak a törvényektől.

Ezért ahhoz, hogy egy város önmagát irányíthassa, egy összehangoló központ kell, mégpedig a városon belül. Különben, mint már mondottam, nincs többé szabadság, s a népre túlságos nyomás nehezedik.

Egy nagy köztársaságban, melyben a kormányzat kiterjedt kapcsolatai folytán erőteljes tevékenységet fejthet ki,

mi szerepe lenne az így megosztott városok leigázásának? Azt fogják nekem mondani, hogy ugyanez a nehézség a falvakkal kapcsolatban is fennáll. Én azonban azt felelem, hogy nem lehet elnyomni egy népet, ha nem nyomják el az egész népet egyszerre, s hogy a lakosság nagy tömörülései igen sok biztosítékot nyújtanak a falvaknak. A városok épp úgy nem fenyegetik a kunyhókat, ahogyan a hegyek nem fenyegetik a völgyeket, melyeknek biztosítékot nyújtanak a mennyköcsapás ellen.

Nem tudom, hogy a municipális igazgatást lehet-e egyáltalán törvényesen megosztani, hiszen nem tehetik törvényessé azt, ami igazságtalan. Ez az igazgatás egy természetes tanácsot alkot: e tanács megszűnik létezni, ha a polgároknak nincs többé közös érdekük és nem igazgatják őket többé közösen.

Ezért kívántam volna, hogy a municipális hatóság elnevezést, mely értelem híjával való a köztársaságban, helyettesítsük a kommünális tanács elnevezéssel. A polgártársak csakis ebből az elnevezésből vehetik tudomásul, hogy e tanácsnak az ő magánviszonyaikon kívül semmi más ügyköre nincsen; a municipális hatóság kifejezésnek nálunk koránt sincs pontos értelme.

Összefoglalva: meg akarták osztani Párizst a kormányzat megnyugtatására, én viszont azt gondolom, hogy nekünk igazságos kormányzat kell egész Franciaország megnyugtatására; nekünk úgy kell minden akaratot összpontosítanunk a törvényre, ahogyan a föld szikrái villámmá egyesülnek. Párizst nem szabad megosztani, sem pedig saját tévedéseinket ráerőltetni, s ezzel örökös hangoskodások ürügyévé tenni. A célra kell törni és a jót kell elősegíteni; bármilyen formát választunk is, ne kényszerítsük rá mindenkire; kétségtelenül akad néhány tehetség ebben a birodalomban, aki megítéli a külön nézeteket és higgadtan küzd ellenük. A következő elv kimondásával fejezem be: a municipális igazgatás felosztásának nincs törvényes alapja az államban.

Követelem, hogy a városokban csak egyetlen municipális hatóság, illetve kommunális tanács legyen, függetlenül a lakosság számától.

Az alkotmányról folytatott vitában a gironde és a hegypárt összecsapása csúcspontjára ért.

A gironde szorgalmazta a háborút, de nem tudta irányítani. Mivel szenvedélyesen ragaszkodott a liberalizmushoz, elősegítette a gazdasági válság súlyosbodását. Mivel fontosabbnak tartotta osztályérdekeit a nemzeti védelem kívánalmainál, irtózott attól, hogy a néphez felhívással forduljon a veszélyben levő köztársaság megmentésére. Pétion, a gironde egyik vezetője, 1793. április végén a párizsiakhoz intézett üzenetében a vagyonosokat buzdította küzdelemre: „Tulajdonotok veszélyben forog, s ti szemet hunytok." Ugyanakkor Robespierre a Jakobinus Klubban, majd a konventben nyilatkozatot olvasott fel az emberi jogokról: a tulajdont alárendelte a társadalmi hasznosságnak. A hegypárt számot vetett azzal, hogy a nép nélkül nincs menekvés; hajlandó volt társadalmi engedményeket tenni, s ezzel maga mögé állította a sans-culotte-okat.

A helyzetet megint a párizsi nép közbelépése oldotta meg. Az 1793. május 31-i első kísérlet után a párizsi szekciók június 2-án körülzárták a konventet és kényszerítették, hogy rendelje el a girondista vezetők letartóztatását. Ezzel a nagypolgárságot, mely saját hasznára igyekezett kormányozni, ideiglenesen félreállították.

De még mindig nem oldódott meg a nemzeti és forradalmi védelem számos problémája. A hegypárti konvent, annak hangsúlyozására, hogy nem akar örökösen hatalmon maradni, úgyszintén a département-ok megnyugtatására, 1793. június 24-én olyan alkotmányt fogad el, mely lényegében egy demokratikus rendszerre jellemző. Kidolgozásában Saint-Just is részt vett az Alkotmánybizottság tagjaként: az elfogadott szöveg több helyen megegyezik azzal a tervezettel, melyet 1793. április 24-én terjesztett a konvent elé.

Május 30-tól, amikor kinevezték a Közjóléti Bizottság tagjává, Saint-Just már a kormányzat felelős munkájában is részt vett. 1793. július 8-án ebben a minőségben terjesztette a konvent elé beszámolóját a harminckét letartóztatott, illetve szökevény

girondista küldöttről: igen mérsékelt, a tények pontos elemzésén alapuló beszámolóját a konvent július 28-án elfogadta. Azokat a girondista küldötteket, akik kijátszották az ellenük kiadott június 2-i rendeletet, s fellázították a département-okat a konvent ellen, hazaárulónak nyilvánították; a velük cimboráló küldötteket vád alá helyezték, a többi letartóztatott küldött, akik „inkább megtévesztettek, semmint bűnösök" voltak, visszahívták a konventbe. „A szabadság nem lesz könyörtelen azokkal szemben, akiket lefegyverzett, s akik alárendelik magukat a törvényeknek" — jelentette ki Saint-Just. „Ki kell zárnunk azokat, akik elszöktek előlünk, hogy fegyvert ragadjanak, szökésük azt bizonyítja, hogy a letartóztatást nem kellő szigorral hajtották végre. Ki kell zárnunk őket, nem azért, amit mondtak, hanem azért, amit tettek."

Ugyanakkor, amikor Saint-Just bevádolta a girondistákat, az általuk felbujtott föderalista lázadás egybekapcsolódott a vendée-i felkeléssel, közben pedig a határokon is súlyosbodott a helyzet. Az 1793. április 6-án létrehozott első Közjóléti Bizottság, amelynek Saint-Just május 30-án lett tagja, képtelen volt úrrá lenni a válságon. 1793. július 10-én, a második Közjóléti Bizottság megalakításakor, a konvent újból bizalmat szavazott Saint-Justnek.

A II. év első havának 19-én (1793. október 10-én) a Közjóléti Bizottság nevében a konventnek tartott beszámoló

A forradalom válsága 1793 nyarán súlyosbodott. A girondisták és a royalisták csapásai folytán a département-ok egy része kicsúszott a konvent kezéből: Lyon, Bordeaux, Marseille, Toulon a lázadók birtokába került. A határokon az invázió kikezdte a nemzeti területet: Dunkerque, Maubeuge, Landau az ellenséges hadseregek ostroma alatt állt. A gazdasági válság a végsőkig élezte az osztályellentéteket.

1793. szeptember 5-én a nép újabb nyomására a konvent új forradalmi rendszabályokat hoz. Szeptember 17-én megszavazzák a „gyanúsak törvényét"[55], 29-én az általános maximum-törvényt, mely bevezeti az árucikkek és a munkabérek árszabályozását. A Közjóléti Bizottság belátja, hogy nem győzhet a nép nélkül. Vállalja, hogy teljesíti kéréseit: a városok sans-culottejainak élelmezését, a vezérkar és a közigazgatás megtisztogatását, az árulás megtorlását. A nép nyomására 1793 szeptemberében tehát napirendre tűzi a terrort.

A kormányzat azonban szervezetileg nem állt a helyzet magaslatán. A nemzeti védelemnek, a Vendée elleni, a mindenfajta föderalizmus és ellenforradalom elleni harc szükségessége, az általános maximum-törvény gazdasági szükségletei és alkalmazása most forradalmi kormányzat létrehozását követeli, vagyis a kivételes rendszabályok egybehangolását a Közjóléti Bizottság kizárólagos hatalmával. Ennek nevében Saint-Just 1793. október 10-én előterjeszt a konventnek egy tervezetet a köztársaság ideiglenes szervezetéről, hogy leküzdjék a szörnyű nehézségeket, melyek rátörtek a forradalomra.

Miért kell annyi törvény, annyi törekvés után, ismét felhívni figyelmüket a kormányzat visszaéléseire, a gazdasági kérdésekre és a közellátásra? Az önök bölcsessége és a hazafiak jogos dühe még nem győzte le a rosszindulatot, mely mindenütt harcol a nép és a forradalom ellen: a törvények forradalmiak; akik végrehajtják őket, nem azok.

Itt az ideje, hogy kimondjunk egy igazságot, amelyre mostantól fogva szüntelenül gondolniuk kell azoknak, akik kormányoznak; a köztársaságot nem alapozzuk meg addig, amíg a népfelség akarata nem fojtja el a monarchikus kisebbséget és nem uralkodik fölötte a hódító jogán. Kíméletlenül kell fellépniök a dolgok új rendjének ellenségeivel szemben, s a szabadságnak bármi áron, de győznie kell.

Közjóléti Bizottságuk, mely az összes eredmények középpontjában áll,[56] számba vette a közélet bajainak okait; az okokat abban a gyöngeségben találta meg, mellyel az önök rendeleteit végrehajtják, továbbá a közigazgatás silány gazdálkodásában, az állam nézeteinek ingatagságában, a kormányzatot befolyásoló szenvedélyek forgandóságában.

A bizottság tehát elhatározta, hogy bemutatja önöknek a helyzetet, előtárja az eszközöket, melyeket alkalmasnak vél a forradalom konszolidálására, a föderalizmus leverésére, a nép felemelésére és jólétének megteremtésére, a hadsereg megszilárdítására, az államot zaklató összeesküvések felszámolására.

Semmiféle felvirágzást nem remélhetünk addig, amíg a a szabadság utolsó ellensége még lélegzik. Nemcsak az árulókat kell megbüntetniök, hanem még a közömböseket is; mindenkit meg kell büntetni, aki passzív marad köztársaságunkban, és semmit sem tesz érte. Mert amióta a francia nép kinyilatkoztatta akaratát,[57] senki nem részese többé a népfelségnek aki ennek ellenszegül; s aki nem részese a népfelségnek, az ellenség.

Ha az összeesküvések nem kavarták volna föl ezt a birodalmat, ha a haza nem esett volna ezerszer is áldozatul engedékeny törvényeknek, akkor kellemesen uralkodhatnánk a

béke és a természetes igazságosság irányelvei alapján: ezek az irányelvek jók a szabadság barátai között; ámde a nép és ellenségei között nincs többé semmi közös, csak a pallos.[58] Vassal kell kormányozni azokat, akiket igazságossággal nem lehet: el kell nyomni a zsarnokokat.

Önökben megvolt az erély; a közigazgatásból hiányzott. Önök a gazdaságosságra törekedtek; a számvitel semmiben sem segítette erőfeszítéseiket. Mindenki fosztogatta az államot. A tábornokok háborút viseltek hadseregük ellen; a termék- és árutulajdonosok és a monarchia összes bűnei összeszövetkeztek a nép és önök ellen.

A népnek csak egyetlen veszedelmes ellensége van: a kormánya; az önöké állandóan és büntetlenül hadat visel önök ellen.

Ellenségeink sehol sem ütköztek akadályba, amikor összeesküvéseket szőttek. A régi kormány idején megválasztott közegek, a royalisták párthívei, a haza elleni minden merénylet született bűntársai. Igen kevés hazafias miniszterünk van; ezért történhetett meg, hogy a hadsereg és a közigazgatás legfőbb vezetői, akik, hogy úgy mondjam, idegenek a néptől, minduntalan prédáivá váltak ellenségeik szándékának.

A nép tévedhet, de azért kevésbé téved, mint az egyes ember. Nincs rokonszenv a tábornokok és a nemzet között, mert a tábornokok megválasztása nem a nemzettől és nem is képviselőitől függ[59] kisebb megbecsülésnek örvendenek a katonák részéről; a választás kérdése olyan jelentős, hogy a tábornokok kisebb tiszteletet parancsolnak; ezt megszenvedi a fegyelem; a tábornoki kar még a monarchia természetének tartozéka.

Talán nincsenek-e olyan katonai parancsnokok, akik szerencséjüket titokban a királyok érdekében elkövetett árulásra alapítják?[60] Nemigen azonosíthatjuk a hadfiakat a néppel és a hazával.

Ugyanez elmondható a kormány legfőbb közegeiről; balszerencsénk egyik oka a számvivők rossz megválasztása:

az állásokat vásárolják, s nem mindig rendes emberek vásárolják meg; az intrikusok örök életűek: ha kidobják a csalót az egyik igazgatói állásból, keres magának másikat.

A kormány tehát örökös összeesküvést jelent a dolgok jelenlegi rendje ellen. Ha minisztertől függ az állásokba való kinevezés,[61] lehet, hogy makulátlanok, de kérelmezők ostromolják őket, s vakon választanak; az utánuk következő főembereket szintén ostromolják és ezek ugyanúgy választanak; ily módon a kormány a tévedések és jogsértések hierarchiája.

A miniszterek beismerik, hogy közvetlen és másodfokú alárendeltjeiktől lefelé már csupán tehetetlenséget és nemtörődömséget tapasztalnak.

Megeshet, hogy Franciaország ellenségei három hónapon belül összeesküvőkkel foglaltatják el az önök egész kormányzatát. S ha mindössze három ellenség lép funkcióba, ezek majd elhelyeznek hatot; s ha e pillanatban komolyan megvizsgálnók azokat a férfiakat, akik az államot igazgatják, harmincezer alkalmazott közül talán alig néhányra adná a nép szavazatát.

Polgártársak, a köztársaság valamennyi ellensége helyet foglal a kormányzatában. Hasztalan emésztik magukat ebben a teremben, hogy törvényeket gyártsanak; hasztalan a bizottságuk, hasztalan, hogy egyes miniszterek önök mellett állnak, minden és mindenki ellenük és önök ellen konspirál.

Megállapítottuk, hogy a kórházak igazgatásának közegei hat hónap óta szállítanak lisztet Vendée lázadóinak.

A gazdagok még gazdagabbak lettek az árszabályozás óta, holott ezt főképp a nép kedvéért vezettük be; megkettőzték kincseik értékét; megkettőzték vele a csábítás eszközeit.[62]

A jómódúak, ez kétségtelen, a háború folytatását akarják. Ők azok, akik a felvásárlásoknál mindenütt versenyben állnak az állammal. Letétbe helyezik javaikat a hűtlen közigazgatási szerveknek, bizományosoknak, alkuszoknak kezébe; a kormányzat összeszövetkezett velük. Üldözik a harácsolókat; de képtelenek üldözni azokat, akik látszólag a hadsereg számára vásárolnak.

Lángelme kellene ahhoz, hogy olyan tilalmi törvényt hozzunk, amely semminemű visszaélést nem tűr meg: az elcsapott tolvajok a lopott javakat utódaik kezébe csempészik. A gyanúsnak nyilvánítottak[55] többségének betétje van a szállításokban. A kormányzat a biztosítópénztára minden rablásnak és minden bűnnek.

Minden egymásba fogódzik a kormányzatban; az egyes részekben meglevő rossz kihat az egészre. Az államkincstár eltékozlása hozzájárult az áruk megdrágulásához és az összeesküvések sikeréhez, mégpedig a következőképpen:

A szállítók és mindenfajta ügynökök által ellopott hárommilliárd áll ma versenyben az állammal a beszerzéseknél, a néppel a piacokon és az üzletekben, a katonákkal a helyőrségekben, a kereskedelemmel az exportban. Ez a hárommilliárd erjed a köztársaságban. Az ellenség számára verbuvál; a tábornokokat korrumpálja; a közhivatalokat megvásárolja; a bírákat és bíróságokat részrehajlásra csábítja; a bűnt a törvénynél erősebbé teszi. Azok, akik meggazdagodtak, még gazdagabbak akarnak lenni; az, aki a szükséges után sóvárog, türelmes, de az, aki a fölösleg után sóvárog, kegyetlen. Innen a balsorsa a népnek, melynek erénye tehetetlen ellenségei tevékenységével szemben.

Törvényeket hoztak a harácsolók ellen;[63] éppen azok harácsolnak, akiknek be kellene tartaniok a törvényeket: így hozott törvényt a nőtlenség ellen két agglegény, Papius és Poppoeus konzul.

Senki sem őszinte a közigazgatásban: a hazafiasság kalmárkodás a szavakkal; mindenki feláldozza a többieket, és semmit sem áldoz fel a saját érdekeiből.

Sokat tettek a népért azzal, hogy kivontak 1 800 milliót a forgalomból, csökkentették vele a haza gyötrelmeit. De az árszabályozások óta azok, akiknek tőkéjük volt, nyomban megduplázták tőkéjüket, mint ezt már mondottam; meg kell tehát adóztatni a fényűzést, törvényszéket kell felállítani, hogy mindazok, akik négy év óta a köztársaság dénárjait kezelik, számot adjanak vagyonukról. Ez a hasznos

felülvizsgálat távol fogja tartani a csirkefogókat a hivataloktól. Az államkincstárnak meg kell telnie a tolvajoktól elvett kártérítésekkel, s a büntetlenség után most már az igazságnak kell uralkodnia.

S ha már elvágták a baj gyökerét, s szegénnyé tették a nép ellenségeit, akkor azok már nem fognak a néppel konkurrálni; akkor önöknek sokkal kevesebb kiadásuk lesz a hadseregek felszerelésére és fenntartására: akkor a szűkölködő népet már nem fogja megalázni a gazdagoktól való függőség. Keserű a kenyér, melyet a gazdag ad, megszégyeníti a szabadságot; egy bölcsen vezetett államban a kenyér jogos tulajdona a népnek.

De ha önök a gazdaság helyreállítása és az árulók megsarcolása helyett újabb assignatákat bocsátanak ki, s nem az árulókkal fizettetik meg a háború költségeit, akkor ezek még gazdagabbakká válnak, önök pedig egyre több kártékony eszközt adnak ellenségeik kezébe.

Meg kell mondani a teljes igazságot. Az árszabályozásokra szükség volt a körülmények miatt;[64] de ha folytatódik az assignaták kibocsátása, ha a kibocsátott assignaták forgalomban maradnak, a gazdag, akinek tartalékai vannak, megint csak konkurrálni fog a néppel, a mezőgazdasággal, a hasznos mesterségekkel, hogy elragadja tőle a szükséges munkáskezeket.

A földművelő el fogja hagyni ekéjét, mert jobban keres, ha a dúskálót szolgálja. Szabályozták a termékek árát, de el fogják venni önöktől azokat a kezeket, melyek megtermelik, s ha a termékekben hiány mutatkozik, a gazdag mégiscsak képes lesz megszerezni őket magának, az éhínség pedig csúcspontjára hág.

Ha az áruk árát az előző árak harmadában, negyedében, felében szabályoztuk, akkor ki kell vonni a forgalomból az assignatának, illetve a pénznek a harmadát, negyedét, felét.

A gazdag, akinek az árszabályozások megkettőzték jövedelmét, köteles visszaadni a hazának e jövedelem egy ré-

szét, mégpedig az árszabályozásból keletkezett hasznának arányában.

Az áruk árának leszállítására és a túlzott vagyonok csökkentésére az egyik legjobb eszköz megtakarításra kényszeríteni azt, akinek túl sokja van.

Ezeket az egyszerű igazságokat mindenkinek fel kell fognia, hiszen inkább a szívhez, mint az észhez szólnak.

Néhány különleges vonatkozásban szemügyre kell venniök a jelenlegi körülmények között a pénzt, melynek értéke az 1790—91-es igen gyors eladások után szertelenül megnőtt; az évi törlesztések és a kamatok, melyeket ma önöknek fizetnek, nem felelnek meg többé az assignata jelenlegi értékének, s az állam a földek eladásával hatalmas veszteséget szenvedett.[65]

Nem azért teszem ezeket a megjegyzéseket, hogy aggaszszam a vevőket. Bármilyen veszteségek érték is az államot, a nemzeti hitel elvesztése még nagyobb baj lenne, s a francia nép feddhetetlensége kezeskedik az állami birtokok átruházásáért.

Ilyenformán mindez azt bizonyítja, hogy meg kell adóztatniok a gazdagokat, hogy szigorú gazdálkodást kell bevezetniök, s minden számvivőt a legaprólékosabban kell ellenőrizniök, hogy ne veszítsenek a kamatok és a törlesztések értékén felül.

Ezek az eszközök egyszerűek; maguknak a dolgoknak a természetében rejlenek, s sokkal különbek, mint azok a rendszerek, melyek egy idő óta elárasztják a köztársaságot.

Az önök Közjóléti Bizottsága úgy véli, hogy a gazdaságosság és a szigor a legalkalmasabb eszköz e pillanatban az áruk árának csökkentésére. A Közjóléti Bizottságnak különféle tervezeteket mutattak be: kölcsönökről, mindenfajta bankokról és valutaügyletekről, a pénzről és az élelmiszerekről. A bizottság mindezeket elvetette, mert a fukarság vagy a külföld sugalmazásának tartotta őket. A mi elvünk az legyen, hogy az assignaták tömege csakis elégetéssel csökkenthető.

Vessünk egy pillantást a kereskedelemre és a külkereskedelemre.

Szólnék e helyütt Európa politikájáról és kereskedelméről is, ha nem kellene majd külön is beszámolnom a gyarmatokról.[66]

Tehát nem beszélek itt azokról a kereskedelmi nézetekről, melyek megfelelnek a köztársaságnak. A kereskedelemmel csakis a mostani válságunkkal kapcsolatban akarok foglalkozni.

Sok árucikk ritka lett; azok, melyeket országunkban nem termelnek; és még ritkábbá váltak a beszerzés nehézsége folytán. Nincs többé külkereskedelem; de érdemesebb lemondanunk a luxuscikkekről, mint a bátorságról és az erényről.

Szükségesnek mutatkozik, hogy az önök Kereskedelmi Bizottsága vizsgálja meg, hogy a legfontosabb élelmezési cikkek, melyek a köztársaság földjén megteremnek, arányban állnak-e a nép szükségleteivel, mert semmivel sem kárpótolható a teljes ínség.

Európa egész kereskedelme sorvadozik; ellenségeink önmagukat büntették meg, hasonlatosan a méhhez, mely elveszti életét, ha belénk szúrja fullánkját. A háború óta ezernyi csőd keletkezett Londonban. Az angol kormány, mihelyt felfedez egy gazdagot, lorddá teszi. Ezzel akarja erősíteni a patríciusokat és a monarchiát; de ezzel a módszerrel tönkreteszi a kereskedelmet, s ha akad néhány vakmerő férfiú az alsóházban, akkor az alsóház talán hamarosan megszünteti a Lordok Házát meg a trónt, mégpedig a köznyomornak és a kereskedelem nehezítésének segítségével.

Jelenlegi erkölcseink lehetővé teszik, hogy szívesen viseljük el a nélkülözéseket. Nem ugyanez a helyzet a velünk háborúzó monarchiákban: a nép jajveszékelése teljesen megingatta őket.

Az áruk még jobban megdrágultak a fuvarozás nehézségei, a takarmány és a lovak drágasága miatt; az utak többségükben tönkrementek.

A Közjóléti Bizottság arra gondolt, hogy utak helyreállítására, Saint-Quentin és Orléans csatornáinak áttörésére, a hajófa fuvarozására, a folyók kotrására a jogosan gyanúsnak talált személyeket alkalmazzuk. Ez lenne az egyetlen jó, amit a haza érdekében tehetnének; az önök bölcs megítélésétől függ, hogyan mérlegelik ezt a gondolatot. A köztársaságban semmilyen meggondolás sem lehet fontosabb a közérdeknél, s igazságos volna, ha most a nép uralkodhatna elnyomói fölött, akiknek gőgös homloka verejtékben fürödne.

A különféle törvények, melyeket korábban az élelmiszerekről hoztak, jók lennének, ha az emberek nem volnának rosszak.

Amikor meghozták a maximum-törvényt, a nép ellenségei, akik gazdagabbak nála, a maximum fölött vásároltak.

A piacokra nem szállítottak árut az eladók kapzsisága miatt: az áruk ára csökkent, de kapni alig lehetett belőlük.

Számos kommün megbízottai egymással versengve felvásárolták az árukat; s minthogy a nyugtalanság önmagát táplálja, mindenki raktárakat akart létesíteni, s ezzel előkészítették az éhínséget, melyet pedig el akartak kerülni.

A termékeny département-okat elárasztották megrendelésekkel; mindent lefoglaltak: még a yorki herceg[67] számára is vásároltak; láttak olyan megrendelőket is, akik guineákat[68] hordtak maguknál.

A katonai élelmezés igazgatása és a nép, kötelezve lévén a maximumért vásárolni, nem talált már mást, csak amit a bűn és az érdek óvatosságból nem mert magasabb áron eladni.

Így ellenségeink még a mi törvényeinkből is hasznot húztak, s úgy forgatták ki őket, ahogy nekik kedvezett.

A Közjóléti Bizottság véleménye, hogy erősen meg kell fékezniök ezt a versengést a nép és ellenségei között, s a beszerzéseket, illetve rekvirálásokat láttamozásnak kell alávetniök; e rendszabály a rossz szándékú ügynököket leleplezné, a rekvirálásokat viszont szervezetté tenné.

A köztársaság jelenlegi körülményei közepette az alkotmányt nem lehet bevezetni; saját maga által vinnők pusztulásba.[69] Az alkotmány a szabadság elleni merényletek biztosítékává válna, mert híján lenne a megtorlásukhoz szükséges erőszaknak. A jelenlegi kormányzat is túlságosan ügyefogyott, önök pedig túl távol vannak mindezektől a merényletektől: a törvények pallosának mindenütt gyorsan kellene lesújtania, az önök kezének mindenhova el kellene érnie, hogy megálljítsa a bűnt.

Önöknek be kell biztosítaniok magukat a közigazgatás függetlensége ellen, meg kell osztaniok a hatalmat, azonosítván azt a forradalmi mozgalommal és önmagukkal, meg kell sokszorozniok ezt a hatalmat.

Mindenütt szorosra kell fogniok a felelősség gyeplőjét, irányítaniok kell a hatóságokat, melyek gyakran oly szörnyen bánnak a hazafiakkal, de oly engedékenyen az árulókkal. Hiszen a néppel szemben mindenki elhanyagolja kötelességeit, tűrhetetlen a magas állásban levők arcátlansága, s a vagyonok egyik pillanatról a másikra keletkeznek.

Lehetetlen a forradalmi törvények végrehajtása, ha maga a kormányzat nincs forradalmi módon megszervezve.

Nem számíthatunk felvirágzásra, ha nem létesítünk olyan kormányzatot, mely enyhe és mérsékelt a néppel szemben, de véleményeinek erélye folytán kegyetlen lesz önmagához; e kormányzatnak önmagát, nem a népet kell megterhelnie. Az állampolgárok iránti minden igazságtalanságot, minden árulást, a hazával szembeni minden közömbösséget, minden lagymatagságot tökéletesen el kell fojtani.

Pontosan körül kell határolni a feladatokat, a pallos járjon mindenütt a visszaélés nyomában, s legyen ezáltal mindenki szabad a köztársaságban, kivéve azokat, akik összeesküsznek ellene és akik rosszul kormányoznak.

Az összeesküvések, melyek egy éve marcangolják a köztársaságot, figyelmeztettek bennünket arra, hogy a kormányzat konspirált a haza ellen; a vendée-i kitörés megnövekedett anélkül, hogy útjába álltak volna: Lyon, Bordeaux,

Toulon, Marseille fellázadt, eladta magát, s a kormány mit sem tett, hogy megelőzze vagy megállítsa a bajt.[70]

Ma, amikor a köztársaságnak egymillió kétszázezer embert kell élelmeznie, a lázadókat levernie és a népet megmentenie, ma, amikor arról van szó, hogy bebizonyítsuk Európának, nem áll hatalmában helyreállítani nálunk az egyszemélyi hatalmat, ma olyanná kell tenniök a kormányzatot, hogy alkalmas legyen szándékaikat támogatni, alkalmas legyen a gazdálkodás és a közjólét megszervezésére.

Biztonságba kell helyezniök a kikötőket, sok hajót kell sürgősen építtetni; meg kell tölteni az államkincstárt, vissza kell hozniok a bőséget; a béke megkötéséig úgy kell élelmezniök Párizst, mintha ostromállapotban volna; mindenbe és mindenkibe tevékeny szellemet kell oltaniok; fel kell sorakoztatniok a hadseregeket a nép és a nemzeti konvent mellé.

Nem fölösleges az sem, hogy a hadsereg mellett működő képviselőknek szigorúan előírjuk feladataikat.[71] Váljanak a katonák atyjaivá és barátjaivá. Aludjanak sátorban, legyenek jelen a hadgyakorlatokon, ne nagyon barátkozzanak a tábornokokkal, hogy a katona több bizalommal fordulhasson igazságérzetükhöz és pártatlanságukhoz. A katona találhassa meg őket az éjjel és a nappal bármely szakában, hogy elmondhassa panaszát. A népképviselőknek egyedül kell étkezniük. Legyenek mértéktartók, s ne feledjék, hogy a közjólétért felelősek: ne feledjék, hogy a királyok végleges bukása sokkal többet ér az átmeneti kényelemnél.

Akik e világ forradalmait csinálják, akik a jóra törekszenek, csak a sírban találnak pihenésre.

A nép képviselőinek a táborokban úgy kell élniök, mint Hannibálnak, mielőtt Capuába érkezett, s tudniok kell, mint Mithridatésznek, úgyszólván minden katona nevét. Üldözniök kell minden igazságtalanságot, minden visszaélést, mert hadseregeink fegyelme vétkesen meglazult; a rajnai hadseregben akadtak zászlóaljak, melyek alamizsnát kértek a piacon: egy szabad népet az ilyen aljasságok megaláznak;

ámde akik nem nyúltak Belgium kincseihez, azok meg éhen haltak![72]

Egy boldogtalan katona boldogtalanabb mindenki másnál; hiszen miért harcol, ha nincsen amit védjen ama kormányzaton kívül, mely őt elhanyagolja? A parancsnokok jelleme pedig nemigen alkalmas arra, hogy könnyítse bajai elviselését. Kevés olyan emelkedett lélek akad a hadseregek élén, aki mámorossá tudná tenni a katonákat, s a dicsőség szeretetét, a nemzeti büszkeséget, a győzelemre vivő fegyelem tiszteletét sugalmazza nekik; mind ez ideig az önök hadseregeinek élén csak agyalágyultak és ripőkök álltak. A Közjóléti Bizottság tisztogatást hajtott végre a vezérkarokban, de még mindig szemére lehet vetni valamennyi tisztnek, hogy nem elég szorgalmasak a szolgálatban; alig-alig tanulmányozzák a győzelem művészetét, dorbézolásokat engednek meg maguknak, távol maradnak alakulatuktól a gyakorlatok és a csaták idején, fennhéjázóan osztogatják parancsaikat, következésképpen gyengék. A veterán titokban kineveti parancsnoka ostobaságait, s lám mindez vereségekre vezet.

Mostanáig nélkülöztük a megalapozandó köztársaság rendszerének megfelelő katonai intézményeket és törvényeket.[73] Holott mindaz, ami nem új, ártalmas a megújhodás időszakában. A monarchia katonai művészete már nem felel meg nekünk, most más emberekről és más ellenségekről van szó: a népek hatalma, hódítása, politikai és katonai tündöklése egyetlen központtól, egyetlen erős intézménytől függ. Így például a görögök katonai dicsőségüket a falanxnak köszönhették, a rómaiak a légiónak, mely legyőzte a falanxot. Ne higgyük, hogy a falanx meg a légió csak egyszerű elnevezése bizonyos létszámból álló alakulatnak; ezek bizonyos csatarendet, bizonyos katonai alkotmányt jelentenek.

Nemzetünknek már kialakult a jelleme; katonai rendszerének másmilyennek kell lennie, mint az ellenségének. Hiszen, ha a francia népet hevülékenysége, ügyessége teszi félelmetessé, s ha ellenségei nehézkesek, hidegek és késleke-

dők, akkor a francia katonai rendszernek hevesnek kell lennie.

Ha a francia népet ebbe a háborúba az erős és nemes szenvedélyek hajtották bele: a szabadságszeretet, a zsarnokoknak és az elnyomásnak gyűlölete; és viszont ellenségei zsoldos rabszolgák, szenvedélymentes automaták, akkor a francia fegyverek hadirendszerének a rohamnak kell lennie.[74]

Ennek a tevékeny szellemnek ki kell terjednie minden katonai egységre; az igazgatás segítse elő a fegyelmet.

A hadseregek igazgatása tele van brigantikkal: ellopják a lovak fejadagját, a zászlóaljak hiányt szenvednek ágyúkban vagy a vontatásukra szolgáló lovakban, nincs semmiféle engedelmesség, mert mindenki lop, mindenki lenézi a másikat.

Itt az ideje, hogy orvosolják ezt a sok hibát, ha meg akarják szilárdítani a köztársaságot; a kormányzat ne csupán az arisztokráciával szemben legyen forradalmi, forradalminak kell lennie azokkal szemben is, akik meglopják a katonát, akik arcátlanságukkal lezüllesztik a hadsereget, s akik a közpénzek elherdálásával visszataszítják a népet a rabszolgaságba, a birodalmat pedig balsors okozta feloszlás felé hajtják. Mindeme sok baj forrása egyesek korruptságában és mások felületességében van.

Bizonyos, hogy a forradalmakban, minthogy a változás kedvéért le kell küzdeni egyesek ellenállását, mások lustaságát, minthogy le kell győzni egyeseknél a lerombolt tekintély iránti babonás tiszteletet, másoknál pedig a becsvágyat és a képmutatást, az új kormányzat csak nehézségek közepette jöhet létre, s csak fáradságosan alakíthatja ki tervét és irányelveit; sokáig tart, amíg döntő határozatokat hozhat; a szabadság a gyermekkorát éli, nem mernek sem szigorral, sem gyöngeséggel kormányozni, mert a szabadságot egy üdvös anarchia hozza meg, míg a rabszolgaság gyakran az abszolút renddel köszönt be.

Ám az ellenség megkettőzi erőfeszítéseit és aktivitását; korántsem abban a reményben visel háborút ellenünk, hogy

fegyverekkel győzzön le bennünket, hanem úgy hadakozik, hogy kifárassza a kormányzatot és megakadályozza révbe jutását. Azért háborúzik ellenünk, hogy kiontsa a szabadság védelmezőinek vérét, s csökkentse számukat avégett, hogy az összes bátor halála után egyezkedni kezdjen azokkal a gyávákkal, akik reá várnak. Százezer hazafit vitt pusztulásba egy év óta: szörnyű csapás a szabadságra! Ellenségünk csupán rabszolgákat vesztett; a járványok és a háborúk erősíteni szokták a királyok hatalmát.

Kormányzatunknak tehát más módszerekkel kell visszanyernie azt, amit elveszített. Lehetetlenné kell tennie a szabadság valamennyi ellenségének, hogy kárt okozzon, lehetetlenné kell tennie, máskülönben a becsületes emberek mind odavesznek. Elővigyázatosan kell folytatnia a háborút, takarékoskodva vérünkkel, mert ellenségeink éppen erre törnek: Európa szomjazik. Százezer emberünk fekszik a sírban, akik nem védik többé a szabadságot.

A kormányzat a gyilkosuk; mindez egyeseknek a bűnéből, másoknak a tehetetlenségéből és alkalmatlanságából fakadt.

Valamennyi kormányalkalmazott lusta; a pozícióban levők semmit sem csinálnak egyedül, hanem kisegítőket vesznek maguk mellé, az első kisegítőnek is megvannak a maga kisegítői, s a köztársaság húszezer ostoba martalékává válik, akik lezüllesztik, küzdenek ellene, eret vágnak rajta.

Az önök feladata, hogy mindenütt csökkentsék a kisegítő közegek számát avégett, hogy maguk a vezetők dolgozzanak és gondolkozzanak.

A minisztérium egy papirosvilág; szinte nem is tudom, hogy Rómát vagy Egyiptomot hogyan kormányozták e segédeszköz nélkül? Talán sokat gondolkoztak és keveset írtak. Kormányzatunk levelezésének és rendeleteinek terjengőssége a tehetetlenség egyik jele, lakonizmus nélkül lehetetlen kormányozni. A képviselő, a tábornokok, a közigazgatási emberek hivatalokkal vannak körülbástyázva, mint hajdan az udvari személyek; semmi sem történik és a költség mégis roppant nagy. A hivatalok léptek az egyeduralmi rendszer

helyébe, az írás démona hadat visel ellenünk, és senki sem bír vele.

Intézményeink élén kevés a széles látókörű és jó szándékú ember; a közszolgálat, ahogyan most végzik, nem erény, hanem mesterség.

Végül minden összefogott, hogy a nép szerencsétlenségét és az ínséget fokozza: az arisztokrácia, a kapzsiság, a tehetetlenség, a tolvajlás, a rossz módszerek. Rendbe kell tehát hozni az egész kormányzatot, hogy megakasszuk ellenségeink szándékát, akik azon erőlködnek, hogy bennünket a zsarnokság felé taszítsanak. Ha az összes hibát kiküszöböltük, akkor a bajok elfojtása a jót hozza magával, s látni fogjuk amint a bőség önmagától újjászületik.

Röviden ecseteltem az állam helyzetét, szükségleteit és bajait, a többi az önök bölcsességén múlik; minden tehetség fogjon össze a Közjóléti Bizottság nézeteinek elmélyítésében.

Saint-Just beszámolóját követőn a konvent határozatot hozott, hogy a béke megkötéséig forradalmi ideiglenes kormányra van szükség; az 1793 júniusi alkotmány életbe léptetését tehát elhalasztották; a minisztereket, a tábornokokat, az alkotmányos testületeket közvetlenül a Közjóléti Bizottág ellenőrzése alá rendelték, s a bizottság a kormányzat legfontosabb szerve lett.

Néhány nappal később, 1793. október 16-án, Saint-Just a Közjóléti Bizottság nevében beszámolt a konventnek az angolok elleni törvényről. Anglia üzelmei Franciaország belső csatáiban szükségessé tették, hogy közvetlen felügyelet alá helyezzék a Franciaországban élő összes angol állampolgárt. Amikor az egyik küldött kijelentette, hogy vagy vessék el a törvényt, vagy pedig terjesszék ki valamennyi idegenre, akkor a konvent, Saint-Just beszámolója alapján elrendelte, hogy a béke megkötéséig fogva kell tartani mindazon idegeneket, akik a francia köztársasággal hadban álló országok állampolgárai.

A II. év ventôse havának 8-án (1794. február 26-án) a Közjóléti Bizottság és a Közbiztonsági Bizottság nevében a konventnek tartott beszámoló

A hadviselő köztársaság kormányát, amelyet 1793. október 10-én forradalminak nyilvánítottak, véglegesen a II. év frimaire hó 14-i (1793. december hó 4-i) dekrétummal alakították meg. Legfontosabb szerve a Közjóléti Bizottság lett, mely belügyekben a Közbiztonsági Bizottságra támaszkodott.

A forradalmi kormányt szüntelenül támadták a közvéleményben, a népi társaságokban és a klubokban, sőt magában a konventben is jelentkező kettős ellenzéki nézetekkel. Egyesek úgy vélték, hogy a közvetlen veszély elmúlt (1793 végén a vendéeiakat visszaverték, a föderalistákat elnyomták, a határokat felszabadították), s követelték, hogy a terror rugóit lazítsák meg. Mások viszont erős rendszabályokat kívántak, főként amikor 1794 februárjától a gazdasági válság súlyosbodása újból nyugtalanította a párizsi néptömegeket.

A dantonista „engedékenyek" hadjáratát Camille Desmoulins[75] vezeti; 1793. december 5-én megindítja a „Vieux Cordelier"-t: az újságot hamarosan olvassák Párizsban mindazok, akik többé vagy kevésbé bevallottan ellenforradalmárnak számítanak. A lap harmadik számában Desmoulins már nemcsak támadja a vetélytársat, a „túlzók" csoportját, Hébert-t,[76] a „Père Duchesne" szerkesztőjét, s annak Cordelier-klubbeli barátait; magát a terrort és a forradalmi kormányt ítéli el álnok célozgatásokkal. A negyedik számban Desmoulins követeli, hogy helyezzék szabadlábra mindazon állampolgárokat, akiket „gyanúsaknak neveznek", és létesítsenek egy „kegyelmi bizottságot", amivel kérdésessé teszi a Közjóléti Bizottság egész politikáját.

A bizottság először is a pártok kérdésében foglalt állást. Robespierre a Jakobinus Klubban a II. év nivôse havának 5-én (1793. december 25-én) rávilágított a mértékletesség és a szélsőségesség kettős veszélyére; lelkesen magasztalta a forradalmi kormányt. De az „engedékenyek" hadjárata oly erős volt, hogy a II. év ventôse havának 4-én (1794. február 22-én) rákényszerített a konventre egy határozatot, amely megbízta az egyesített Közjóléti és Közbiztonsági Bizottságot: vizsgálja felül a letartóztatott gyanúsak ügyét avégett, hogy a szükségesnek mutatkozó szabadlábra helyezésekről dönthessenek.

De közben, Robespierre és Saint-Just sugalmazására, a Közjóléti Bizottság igyekezett lefegyverezni a „túlzók" „ultra" frakciójának ellenzékiségét, s kielégíteni a sans-culotte-ok egyik lényeges követelését. Ha a letartóztatás indokait felülvizsgálják, hogy az oktalanul bebörtönzött hazafiakat kiszabadítsák, akkor viszont el kell kobozni a köztársaság javára azon személyek vagyonát, akiket a forradalom ellenségeinek nyilvánítottak.

A kormány két bizottsága Saint-Justöt bízta meg, hogy ventôse hó 8-án (1794. február 26-án) számoljon be erről a konventnek.

Önök e hó 4-én elrendelték, hogy az egyesített két bizottságuk, a Közjóléti és a Közbiztonsági Bizottság, számoljon be a letartóztatásokról,[77] továbbá az ártatlanság és az elnyomott hazafiság felderítését és felmentését, valamint a vétkesek megbüntetését szolgáló leggyorsabb rendszabályokról.

Korántsem óhajtom önök előtt úgy tárgyalni ezt a kérdést, mintha vádló vagy védő volnék, illetve önök bírák volnának, hiszen a letartóztatások nem jogi viszonylatokból fakadtak, hanem a nép és a kormányzat biztonsága érdekében történtek. Korántsem óhajtok úgy szólni egy forradalom viharairól, mint valami szónoki vitáról, s mivel önök nem bírák, korántsem a magánjogi érdek alapján kell határozniok, hanem a nép üdvére, mely mindannyiunk fölött áll.

Mindig igazságosnak kell lennünk; csakhogy nem a magánérdekeket, hanem a közérdeket kell következetesen szolgálnunk.

Tehát nem annyira az egyik vagy a másik egyént illetően

kell dönteniök, mint inkább azt kell elhatározniok, hogy mi a fontos a köztársaságnak; nem annyira a magánvéleményeknek kell engedniök, mint inkább egyetemes szempontokat kell diadalra vinniök.

A letartóztatások számos politikai kérdést ölelnek fel: közük van a népfelség teljessé tételéhez és megszilárdításához; közük van a republikánus erkölcsökhöz, az erényekhez, illetve vétkekhez, az eljövendő nemzedékek boldogságához, illetve boldogtalanságához; közük van gazdaságunkhoz, azon eszme révén, melyet a gazdaságról, a birtoklásról alkotnunk kell. Olyan elvek ezek, amelyekről mind a mai napig megfeledkeztünk, olyan félreismert összefüggések, melyek nélkül köztársaságunkat csak álmodnánk, s fölébredésünk után semmi sem maradna belőle. A letartóztatásoknak közük van az ész és az igazság fejlődéséhez. Tekintsenek végig azokon az időszakokon, melyek előidézték. A lázadó kisebbséggel kapcsolatban számos szakaszon mentünk keresztül: a megvetéstől a gyanakvásig, a gyanakvástól az intő példáig, e példáktól a terrorig.[78]

A letartóztatásoktól függ ellenségeink veszte vagy diadala. Nem értek hozzá, hogy gondolataimat csak félig-meddig fejezzem ki, irgalmatlan vagyok országom ellenségei iránt, csak az igazságot ismerem.

Szinte lehetetlen kellő alapossággal és eredményességgel megtárgyalni a letartóztatások kérdését, sőt még megértetni sem tudom magam, ha egyben nem tekintem át helyzetünket is.

Vajon egy birodalom a saját súlyánál fogva tartja-e fenn magát, vagy pedig szüksége van az intézmények mélyrehatóan összetett rendszerére, mely összhangot teremt benne? Olyan társadalom, melynek politikai viszonyai korántsem a természetben gyökeredznek, melyben a közvéleménnyel szemben álló érdek és kuporgatás a titkos rugója sok ember cselekedetének, akik azon erőlködnek, hogy mindent megrontsanak és ezzel elkerüljék az igazságszolgáltatást: vajon az ilyen társadalomnak nem kell-e a legnagyobb erőfeszítése-

ket tennie, hogy megtisztuljon fennmaradása érdekében? És azok, akik meg akarják gátolni megtisztulását, nem megrontani akarják-e? És azok, akik meg akarják rontani, nem megdönteni akarják-e?

Egy monarchiában csak kormány van; egy köztársaságban ezenfelül intézmények is vannak, s ezek vagy arra szolgálnak, hogy nyomást gyakoroljanak az erkölcsökre, vagy pedig arra, hogy megakadályozzák a törvényeknek és az embereknek megrontását. Az olyan állam, melyből ezen intézmények hiányoznak, csak képzelt köztársaság; s minthogy a szabadságon mindenki szenvedélyeinek és fösvénységének függetlenségét érti, a hódítás és az önzés szelleme betör a polgártársak közé: azok a külön eszmék pedig, melyeket az egyes emberek alkotnak a maguk érdekének megfelelően a saját szabadságukról, vezetnek mindenki rabszolgaságára.

Van kormányzatunk; ez a kötelék olyanforma, mint másutt is Európában: hatóságokból és közigazgatásból áll; híján vagyunk azoknak az intézményeknek, melyek a köztársaság lelkét alkotják.

Nincsenek olyan polgári törvényeink, amelyek biztosítják jólétünket, természetes kapcsolatainkat és szétrombolják a zsarnokság elemeit. Az ifjúság egy része még az arisztokrácia hatása alatt áll, ez hatalmas és gazdag; a külföld, mely azon volt, hogy megrontsa a tehetségeket, most úgy látszik, szívünket is rideggé akarja tenni. Elárasztanak bennünket természetellenes írásokkal: istenítik a türelmetlen és fanatikus ateizmust;[79] szinte azt lehetne hinni, hogy a pap ateistává, az ateista pedig pappá lett: ne is mondjunk többet! Erélyre volna szükségünk: delíriumot és gyöngeséget sugalmaznak nekünk.

A külföldnek csak egy módja van elveszejtésünkre: az, ha természetellenessé tesz és megront bennünket, minthogy egy köztársaság csak a természeten és az erkölcsökön alapulhat. Fülöp izgatta fel Athént; a külföld akarja helyreállítani a trónt, s elröppenő szavainkra maradandó, mélységes bűnökkel felel.

Amikor egy köztársaság, mely zsarnokok szomszédságában él, nyugtalan, akkor erős törvények kellenek neki; nem kell viszont semmiféle huzavona ellenségeinek híveivel szemben, de még a közömbösökkel szemben sem.

A külföld azonban szolgálatkészen védelmezi a bűnösöket.

E romlottság természetes ügynökeinek közös az ügyük a köztársaság ellenségeivel, mert a bosszú és az érdek vezérli őket.

Köztársaságot akartak; ha nem akarják egyúttal mindazt, ami megalkotja, akkor a köztársaság a romjai alá fogja temetni a népet. A köztársaság megalkotásához az kell, hogy tökéletesen kiirtsunk mindent, ami vele szemben áll. Vannak, akik panaszkodnak a forradalmi rendszabályok miatt: holott mi mérsékeltek vagyunk minden más kormányzathoz képest.

1787-ben XVI. Lajos nyolcezer mindkét nemű és különféle korú személyt koncoltatott föl Párizsban, a rue Mélée-n és a Pont-Neufön. Az udvar ugyanezt a rémjelenetet ismét megrendezte a Mars-mezőn;[80] az udvar a börtönkben akasztásokat hajtatott végre; a Szajnából kihalászott vízbe fúltak az ő áldozatai voltak; a foglyok száma négyszázezret tett ki; évente tizenötezer csempészt akasztottak fel, s háromezer embert törtek kerékbe, jóval több bebörtönzött volt Párizsban, mint manapság. Az ínség időszakaiban kivezényelték a nép ellen az ezredeket. Tekintsék át Európát: Európában a foglyok száma négymillió, s ezek jajkiáltását nem hallják önök, miközben hazaáruló mértékletességükben diadalmaskodni hagyják kormányzatuk minden ellenségét. Amilyen esztelenek vagyunk, értelmetlen fényűzéssel fitogtatjuk elveinket, s nálunk ezerszer kegyetlenebb királyok pedig nyugodtan alszanak bűneik közepette.

Polgártársak, milyen ámítással lehet azt bizonyítani, hogy önök embertelenek? Forradalmi Törvényszékük háromszáz gonosztevőt ítélt el egy év alatt[81]: mennyivel többet veszejtett el a spanyolországi inkvizíció? S milyen ügy érdekében,

ó istenem! És az angol törvényszékek vajon senkit sem küldtek halálba ebben az esztendőben? És Bender[82], aki tűzön süttette a belgák gyermekeit, s a németországi sötétzárkák, melyekben a nép el van temetve: ezekről senki sem beszél? S hallott-e valaki az európai királyok kegyelméről? Nem, polgártársak, ne hagyják magukat meglágyítani!

A londoni udvar, mely retteg a háborútól, a béke ellenségének látszik; olyan magatartást színlel, mely félrevezeti az angol népet. De ha szilárdnak mutatkoznak, ha megalkotják az államot, ha politikájuk súlya eltiporja a londoni udvar minden hívét és elfojtja minden kombinációját, akkor békeajánlatot fog tenni önöknek, mégpedig a rákövetkező napon, amikor úgy tűnt, hogy a legtávolabb áll a békétől, s a legbizakodóbb volt a maga erejében, s a legfennhéjázóbb a követeléseiben.

Nincs-e jogunk úgy bánni a zsarnokság híveivel, ahogyan másutt a szabadság híveivel bánnak? Bölcs dolog lenne-e másképpen cselekedni? Megölték Marat-t[83] és száműzték Margarot-t[84], akinek elkobozták javait is; ezt valamennyi zsarnok örömmel üdvözölte. Vajon attól félünk-e, hogy elveszítjük megbecsülésüket, ha éppoly politikusnak bizonyulunk, mint ők?

Bár térne vissza Margarot Botany-Bayból! Nem szabad elpusztulnia! Bár lenne sorsa erősebb, mint az őt elnyomó hatalom! A forradalmak balsorsú kiválóságokkal kezdődnek, akiket megbosszul a végzet. Kísérje a gondviselés Margarot-t Botany-Bayban!, s a felszabadult nép dekrétuma hívja vissza a puszták mélyéről, vagy pedig álljon bosszút emlékéért!

Polgártársak, hiába állítják meg az emberi szellem fellázadását; el fogja nyelni a zsarnokságot; de minden a mi példánktól és rendszabályaink szilárdságától függ.

Szemlátomást előkészülőben van valamilyen merénylet, melynek eredményére számítanak a királyok, minthogy elszenvedett kudarcaik után is arcátlanok. Feltételezni sem lehet, hogy lemondtak terveikről, hogy lemondtak vesztünk

előkészítéséről! Ezt korántsem hihetjük, hacsak nem vagyunk esztelenek. Fontolják meg most, mindent a józan ész mérlegére téve, hogy kik is az árulók: azok-e, akik szigorúságot, vagy pedig azok, akik engedékenységet tanácsolnak önöknek?[85]

A hatalmára féltékeny monarchia harminc nemzedék vérében fürdött, s önök haboznának, hogy szigorúak legyenek egy maroknyi bűnössel szemben? Akik az arisztokraták szabadságát követelik, nem a köztársaságot akarják, hanem őket féltik. A bűn iránt tanúsított irgalom az árulás csattanós bizonyítéka egy olyan köztársaságban, mely csak hajthatatlanságra épülhet. Felszólítom mindazokat, akik a letartóztatott arisztokrácia érdekében szót emelnek, hogy törvényszék előtt feleljenek a nyilvánosság vádjára. A bűnösök, a züllött és a korrumpált emberek hangja számításba jöhet-e a hozzájuk hasonlók megítélésében?

Lehet, hogy az engedékenység hívei némi hálára számítanak a zsarnokság részéről, ha a köztársaság megbukik; lehet, hogy attól tartanak: egy fokkal több hév és szigor a nézetekben és az elvekben elpusztítja őket; de az biztos, hogy van egyvalaki, aki szívében azt a szándékot hordozza, hogy bennünket visszafelé húzzon, vagy pedig elnyomjon.[86] S mi úgy kormányzunk, mintha bennünket sohasem árultak volna el, mintha soha többé nem árulhatnának el! Ellenségeink bizakodása arra figyelmeztet, hogy mindenre fölkészüljünk és hajthatatlanok legyünk.

A törvények törvénye: a köztársaság megőrzése; s itt gyakran még a legkényesebb kérdéseket sem ebben a vonatkozásban vizsgáljuk. Titkos megfontolások lesznek úrrá a tanácskozásokon; az igazságot mindig a gyöngeség és a kegyetlen irgalom szempontjából mérlegelik, s nem vesznek fáradságot annak megfontolására, hogy az a párt, melynek kedveznek, az állam romlását idézheti elő. Az igazságosság nem az irgalom; az igazságosság a szigor.

Van Franciaországban egy politikai szekta, mely lassan haladva kijátssza valamennyi pártot. Ha a terrorról beszélsz

neki, ő az irgalmat emlegeti; ha irgalmassá leszel, ő a terrort dicsőíti; ő boldog akar lenni és élvezni akarja az életet; szembeállítja a tökéletességet a jóval, az óvatosságot a bölcsességgel. Így egy olyan kormányzatban, ahol a morál még korántsem vált gyakorlattá erős intézmények révén, melyek a vétket rúttá teszik, a köz sorsa a szép lélek és a rejtett szenvedélyek kénye-kedve szerint változik.

Ha csapások érnek bennünket, az engedékenyek balszerencsét jövendölnek, ha győztesek vagyunk, alig-alig esik szó róla. Legutóbb is kevesebbet foglalkoztak a köztársaság diadalaival, mint néhány pamflettel,[87] s miközben elterelik a nép figyelmét a férfias dolgokról, a bűnös összeesküvések kezdeményezői lélegzethez jutnak és felbátorodnak.

Elterelik a közvélemény érdeklődését a legnemesebb tanácsokról, a francia népét pedig a saját dicsőségéről, hogy polemikus veszekedésekkel foglalkoztassák.[88] A hanyatló Róma, az elfajuló Róma, feledve erényeit, nézte ugyanígy a cirkuszban a vadállatok verekedését. Nálunk is elhomályosodni látszik mindannak emléke, ami nagy és nemes volt, s egyúttal a közszabadság elvei lassan-lassan elmosódnak; akik kormányoznak, ellankadnak, s éppen ezt akarják azok, akik vesztünk meggyorsítására törnek. Engedékenységet az összeesküvők iránt, a népnek pedig szigort! Szinte semmibe sem veszik a kétszázezer hazafi kiontott és elfeledett vérét. Igaz, megemlékeztek róla: hiszen írásban erényesek, s ez elég; könnyítettek lelkiismeretükön. Meghíztak a nép zsírján, s miután jóllaktak vele, gyalázzák, s diadalmenetben haladnak előre a bűn vonzásában, amely iránt az önök részvétét kívánják felkelteni, mert most már valóban nem lehet tovább hallgatni a legnagyobb bűnösök büntetlenségéről, akik le akarják rombolni a vérpadot, mert attól tartanak, hogy maguk kerülnek oda.[89]

A köz balsorsát azon irányelvek ellanyhulása okozza, melyeknek szükséges szigorát nap mint nap támadják; ez tünteti el a jólétet, a nyugalom ürügyével ez zavar meg bennünket egyre jobban és jobban. Mindenki feláldozza a köz

jólétét a sajátjának; a szegény húzza az igát és védelmezi a forradalmat; az állások többsége a szabadság révén meggazdagodott csalóknak és az igazság ellen háborút viselő számvivőknek jut.

Ez az ellanyhulás kívánja a börtönök megnyitását, s ezzel a nyomort, a nép megalázását, a további Vendée-kat kívánja. Aki kilép a börtönből, fegyvert fog ragadni, ebben ne is kételkedjenek. Ha egy évvel ezelőtt letartóztattunk volna minden királypártit, sohasem tört volna ki polgárháború.

Feltehetően ugyanolyan összeesküvés szövődik megmentésükre, amilyen annak idején a király megmentésére szövődött. Szívem teljes őszinteségével szólok itt; semmit sem tartok annyira érzékelhetőnek, mint ezt a párhuzamot. A monarchia nemcsak egy király, hanem maga a bűn; a köztársaság nemcsak egy szenátus, hanem maga az erény. Bárki is támogatja a bűnt, az a monarchia helyreállítását és a szabadság feláldozását akarja.

S azután, hogy elvetemült képmutató tehetetlenséggel megrontották a jólétet és a kormány erejét, most elkezdenek szónokolni ellene. Úgy látom, mintha egy roppant lánc fogná körül a francia népet, melynek egyik végét a zsarnokok tartják, a másik végét az engedékenyek csoportosulása, hogy megfojtsanak bennünket.

A legegyszerűbb kérdéseket is szofizmákká változtatják, hogy önöket megbéklyózzák: így történt például, amikor Vergniaud,[90] látván, hogy alkotmányt szándékoznak adni a köztársaságnak, az egész közjogot kétessé tette, s olyan megoldandó kérdések sorozatát javasolta, hogy azok megvitatására egy évszázad kellett volna.

Teljesen ugyanezt a magatartást utánozzák azok, akik azt ajánlják, hogy vizsgálják felül a letartóztatásokat a szelídség elveinek szellemében; ezzel hamis érzelmek áradatával árasztják el önöket, elválasztják a törvényhozást és az érzelmet a közjótól. És a ripőkök, a zsarnokok, a haza ellenségei, vajon az önök szemében a természethez tartoznak-e, amelynek nevében, ó igen, önök közbenjártak értük?

A mi célunk a dolgok olyan rendjének megteremtése, hogy a jóra irányuló egyetemes hajlam kibontakozzék; hogy a frakciók minél előbb vérpadra kerüljenek; hogy férfias erély hajtsa a nemzet szellemét az igazságosságra; hogy belföldön szert tegyünk a szükséges nyugalomra a nép boldogságának megteremtése érdekében. Mert, mint Brissot idején, csakis az arisztokrácia és az intrika mozgolódik; a népi társaságokban semmi elevenség nincsen, a hadseregek békések, a nép dolgozik; tehát csupán ellenségeink tevékenykednek, s ezek a forradalom megdöntésére törnek. A mi célunk olyan őszinte kormányzat létrehozása, hogy a nép megelégedett legyen; végül, hogy csakis a bölcsesség és az örök gondviselés irányítsa a köztársaságot, s ne rendítse meg többé naponta valami újabb hitszegés.

A forradalmak a gyöngeségtől a vakmerőség felé, s a bűntől az erény felé haladnak. Korántsem kecsegtethetjük magunkat azzal, hogy szilárd birodalmat létre lehet hozni nehézségek nélkül; hosszú háborút kell folytatnunk mindenféle követelődzéssel szemben; minthogy pedig az emberi érdek legyőzhetetlen, alighanem csak a pallossal lehet megalapozni egy nép szabadságát.

A forradalom kezdetén elhangzottak bizonyos engedékeny kijelentések azoknak az érdekében, akik a forradalom ellen küzdöttek; ez az engedékenység, mely akkor csak egynéhány vétkest kímélt meg, azóta kétszázezer emberünk életébe került a Vendée-ban; ez az engedékenység abba a kényszerhelyzetbe hozott bennünket, hogy egész városokat töröljünk el a föld színéről;[91] ez tette ki a hazát teljes pusztulásnak; s ha ma helyt adnak ugyanilyen gyöngeségnek, akkor ez, úgylehet, harmincévi polgárháborúba fog kerülni.

Nehéz kialakítani egy köztársaságot másképp, mint minden bűn hajthatatlan felülvizsgálatával. Précy, Larouerie és Paoli sohasem szervezhetett volna pártot egy vigyázó és kemény kormányzat alatt.[92] Önöknek szükségük van az éberségre: nincs joguk sem arra, hogy irgalmasak legyenek, sem arra, hogy érzékenykedjenek az árulásokkal szemben; nem

magukért, hanem a népért dolgoznak. Lükurgosz ezt a gondolatot hordozta szívében, amikor kérlelhetetlen szigorral megteremtvén hazája jólétét, önként száműzetésbe ment.

Némelyek engedékenységének láttán azt hihetnők, hogy ők sorsunk birtokosai és a szabadság főpapjai. Történelmünk múlt május óta mintapéldája azon szörnyű kilengéseknek, melyekre az engedékenység vezet.[93] Ebben az időszakban Dumouriez kiüríttette mindazon területeket, melyeket meghódítottunk; a hazafiakat lemészárolták Frankfurtban. Custine feladta Mainzot, a Pfalzot, majd a Rajna vonalát;[94] Calvados tűzben állt; végül pedig a Vendée győzelmet győzelemre halmozott; Lyon, Bordeaux, Marseille és Toulon kelt fel a francia nép ellen. Condé, Valenciennes, Le Quesnoy megadta magát; balszerencsések voltunk a Pireneusokban, a Mont Blanc-nál.[95] Mindenki elárulta önöket, s úgy látszott, hogy akik elvállalják az állam kormányzását és a csapatok parancsnokságát, már csak azért teszik, hogy kiszolgáltassák őket, a többit pedig eleméssze. A flottákat kiárusították; a fegyvertárak, a hajók hamuvá égtek; a pénz leromlott; bankjainkban és iparunkban a külföldiek lettek az urak; s a legnagyobb bajunk akkoriban az volt, hogy valamiféle félelem gátolta az állam megmentéséhez szükséges hatalom kifejtését. Olyannyira, hogy a jobboldal[96] összeesküvése hallatlan fortéllyal már előre összetörte a fegyvereket, melyekkel önök harcolhattak volna ellene és idővel megbüntethették volna: s ezeket a fegyvereket most ismét darabokra akarják törni.

Az alkotmány egyesítette a népfelséget.[97] A szerencse és a győzelem önöknek kedvezett, s végre ugyanolyan eréllyel léphettek fel a szabadság ellenségeivel szemben, mint azok önök ellen. Hiszen mialatt egyesek aggályokat keltettek önökben, hogy meg kell-e védeni a hazát, azalatt Précy, Charette[98] és valamennyi összeesküvő főbelőtt mindenkit, aki nem osztozott véleményükben és vonakodott gyűléseiknek engedelmeskedni; azok viszont, akik bennünket elernyeszteni igyekeztek, nem tesznek és nem javasolnak semmit ellensé-

geink elernyesztésére. Őket hallván, azt hihetnők, hogy Európa nyugodt és korántsem intéz támadásokat ellenünk; őket hallván azt hihetnők, hogy a határokon olyan békesség uralkodik, mint köztereinken.

Polgártársak, gúzsba akarnak kötni, el akarnak kábítani bennünket, hogy megkönnyítsék vereségünket. Amikor oly kedvtelve tájékoztatják önöket az elnyomók sorsáról, az ember szinte kísértésbe jön azt hinni, hogy elnyomatásunk alig-alig zavarná őket.

Ilyenek az új frakciók; egyáltalában nem vakmerőek, mert van egy törvényszék, mely azonnali halált hirdethet[99]; de e csoportosulások ostromolják összes elveinket és megbénítják a kormányzat testét. Hosszú időn át heves erővel támadtak bennünket; ma sorvadásos betegségekkel akarnak elgyöngíteni. Ám miként festett a Brissot és bűntársai kivégzése folytán rideggé fajult köztársaság:[100] akkoriban arattak önök mindenütt győzelmet; akkoriban ment le az árucikkek ára, és tett szert a valuta némi értékre.[101]

Az igazság diktatúráját bevezető forradalmi kormány lendülete visszaesett. Azt hihetnők, hogy a bűnösök és a bírák szíve, a példáktól rémülten, teljes csöndben megegyezett egymással, hogy befagyasztják és megkerülik az igazságot.

Azt hihetnők, hogy mindenki, saját lelkiismeretétől és a törvények hajthatatlanságától elszörnyedve, így szólt önmagához: „Nem vagyunk elég erényesek ahhoz, hogy ennyire borzalmasak legyünk. Filozófus törvényhozók, szánják meg gyöngeségemet; nem merem azt mondani: bűnös vagyok, ehelyett inkább azt mondom: önök a kegyetlenek!"

Ilyen irányelvekkel nem fogunk stabilitásra szert tenni. Mondottam már, hogy a köztársasági rendszer az arisztokrácia kiirtásától függ.

Csakugyan, az események ereje talán olyan eredményekre vezet bennünket, amelyekre nem is gondoltunk.[102] A gazdagság a forradalom elég nagy számú ellenségének kezében van; a szükségletek függő viszonyt teremtenek a dolgozó nép és ellenségei között. Létezhet-e egy állam oly módon, hogy a

polgári kapcsolatok a kormányzat formájával ellentétes viszonyokra vezetnek? Aki félig csinál forradalmat, csak a saját sírját ássa. A forradalom elvezet bennünket azon elv felismerésére, hogy aki országa ellenségének mutatkozott, nem rendelkezhet benne tulajdonnal. Még kell néhány nagyszerű tett ahhoz, hogy megmeneküljünk.

Netán azért ontja a nép a határokon vérét, azért visel minden család gyászt gyermekeiért, hogy zsarnokai zavartalanul élvezzék az életet? El kell ismerniök a következő elvet: csakis annak vannak jogai hazánkban, aki felszabadításában közreműködött. Szüntessék meg a koldulást, amely megbecstelenít egy szabad államot; a hazafiak tulajdona szent, de az összeesküvők javai a nincsteleneket illetik. A nincstelenek a föld hatalmasságai; nekik van joguk úrként szólni az őket semmibe vevő kormányokhoz. Ezek az elvek döntik meg a korrupt kormányzatokat; az önöké is tönkremenne, ha eltűrnék korrumpálódását; áldozzák fel hát az igazságtalanságot és a bűnt, ha nem akarják, hogy önök essenek áldozatul.

Fel kell hívnom a figyelmüket arra is, hogy milyen módon tehetjük a demokráciát és a képviseletet megingathatatlanná. Minden hatóság, és mindenféle közvetítő a nép és önök között, erősebb önöknél és a népnél.

Hozzanak egy általános törvényt, mely fegyverbe hívja az egész nemzetet, törvényüket végrehajtják, s az egész nemzet fegyverben fog állni.[103] Ám hozzanak rendeletet egy tábornok ellen, a kormányzat valamely visszaélése ellen, s korántsem biztos, hogy minden esetben engedelmességre találnak. Ez a törvényhozás gyöngeségéből, változandóságából fakad, meg az arisztokrácia érdekében tett szemérmetlen javaslatokból, melyek megrontják a közvéleményt. Ez a közhivatalnokok büntetlenségéből fakad, abból, hogy a nép még a népi társaságokban is csak közönsége a hivatalnokoknak, ahelyett, hogy bírálná őket. Abból fakad, hogy ezer meg ezer intrika verseng az igazsággal, mely nem mer odacsapni. Minél inkább elfoglalják a hivatalnokok a nép helyét, annál kevesebb a

demokrácia. Amikor egy népi társaságban tartózkodom, és a népet figyelem, mely tapsol, ám másodrangúvá vált, mennyi gondolat szomorít! A strasbourg-i társaság, amikor feladták Elzászt, csupa hivatalnokból állt, akik dacoltak kötelességeikkel; felelős közegek központi bizottsága volt ez, mely hazafias mezben háborút viselt a forradalom ellen.[104] Tegyünk mindent a helyére: az egyenlőség nem a nép számára hasznos hatóságokban van, hanem az emberekben; az egyenlőség nem abban áll, hogy mindenki gőgössé váljon, hanem abban, hogy mindenki szerény legyen.

Merem állítani, hogy a köztársaság hamarosan virágzásnak indulna, ha a legfőbb befolyást a nép és a képviselet tartaná kézben, s ha a népszuverenitást megtisztítanók az arisztokratáktól és a számvivőktől, akik szinte bitorolják, hogy büntetlenségre tegyenek szert. Van-e valami remény az igazságra, ha a gonosztevőknek hatalmukban áll elítélni bíráikat? — kérdi William.

Ne bocsásson meg és ne hagyjon büntetlenül a kormányzat semmit, ami rossz; az igazság a köztársaság ellenségei számára félelmetesebb, mint maga a terror. Mennyi áruló szökött meg ama terror elől, mely csak beszélt, ámde nem tudnak megszökni az igazság elől, mely mérlegre teszi a bűnöket! Nálunk az igazság a nép ellenségeit és a zsarnokság híveit örök rabszolgaságra ítéli. A terror még reményt hagy nekik, hogy kivárják a végét, mert minden vihar elül egyszer, ezt önök is látták. Az igazság a hivatalnokokat becsületességre ítéli; az igazság boldoggá teszi a népet és konszolidálja a dolgok új rendjét: a terror kétélű fegyver, melyet egyesek a nép megbosszulására, mások a zsarnokság szolgálatára használtak; a terror megtöltötte a börtönöket, ámde a vétkesek nem bűnhődtek meg; a terror zivatarként tovavonult. Tartós szigort a közéletben csakis az intézmények erejétől várhatunk. Viharainkat mindig szörnyű nyugalom követi, s a terror után mindig engedékenyebbek is vagyunk, mint ánnak előtte.

Ennek a lezüllésnek az értelmi szerzői az engedékenyek,

akik nem törődnek vele, hogy bárkitől bármi számon kéressék, nehogy tőlük maguktól valamit is számon kérjenek; ily módon, a haza az összes bűnökkel való hallgatólagos egyezkedéssel, egyesek érdekének áldozatává válik, ahelyett, hogy az összes magánérdekeket feláldoznák a haza kedvéért.

Marat-nak volt néhány szerencsés gondolata a képviseleti kormányzatról, sajnos, magával vitte őket; rajta kívül senki sem mondhatta el; csakis a szükségszerűség fogja lehetővé tenni, hogy majd mások szájából halljuk.

Forradalom ment végbe a kormányzatban; ám a polgári állapotba nem hatolt be.[105] A kormányzat a szabadságon alapszik, a polgári állapot az arisztokrácián, amely mint a szabadság ellensége ékelődik a nép és önök közé. De távol maradhatnak-e a néptől, az egyetlen barátjuktól? Kényszerítsék a közbeékelődő réteget arra, hogy a nemzeti képviseletet és a népet szigorúan tisztelje. Ha ezeket az elveket magunkévá tennénk, hazánk boldog lenne és Európa hamarosan lábaink előtt heverne.

Meddig hagyjuk még, hogy az orrunknál fogva vezessenek bennünket belső ellenségeink a helytelen engedékenységgel, és külső ellenségeink, akiknek terveit pedig gyöngeségünk segíti elő? Kíméljük csak az arisztokráciát, ötven év zavargását készítjük elő. Merjünk! E szó magában foglalja forradalmunk egész tartalmát.

A külföld az egyenetlenség révén akar rajtunk uralkodni; fojtsuk el az egyenetlenséget azzal, hogy elkülönítjük ellenségeinket és híveiket. Háborúra háborúval feleljünk. Ellenségeink már nem tarthatnak ki soká ellenünk; háborújukban egymást teszik tönkre. Pitt[106] az osztrák uralkodó házat akarja tönkretenni, az Poroszországot, valamennyi együttvéve Spanyolországot; s ez a szörnyű szövetség akarja tönkretenni Európa köztársaságait.

Önök pedig tegyék tönkre a rebellis pártot; kovácsolják ércnél keményebbé a szabadságot; bosszulják meg az intrika áldozatául esett hazafiakat; tűzzék napirendre a józan észt és a szerénységet; ne tűrjék, hogy az államban egyetlenegy

szerencsétlen vagy szegény ember is akadjon; csupán ezen az áron teremthetik meg az igazi forradalmat és az igazi köztársaságot! S vajon hálás lenne-e önöknek bárki is a jók szerencsétlenségéért, a gonoszak boldogságáért?

Bizottságaink a következő dekrétumot terjesztik önök elé:

Első cikkely. — A Közbiztonsági Bizottság felhatalmazást kap, hogy szabadlábra helyezze a letartóztatott hazafiakat. Mindazon személyek, akik szabadlábra helyezésüket kérik, számoljanak be magatartásukról 1789. május 1-től fogva.

Második cikkely. — A hazafiak tulajdona szent és sérthetetlen. A forradalom ellenségének bizonyult személyek javai elkobzandók a köztársaság számára; ezek a személyek a béke megkötéséig letartóztatásban maradnak, majd mindörökre száműzetnek.[107]

IX. A FORRADALOM ELLENSÉGEI ELLEN HOZOTT DEKRÉTUM VÉGREHAJTÁSÁNAK MÓDJÁRÓL

A II. év ventôse havának 13-án (1794. március 3-án) a Közjóléti Bizottság nevében a konventnek tartott beszámoló

A ventôse 8-i dekrétum a gyanúsak javainak elkobzásával hatalmas politikai és társadalmi művelet kezdetét jelentette. Ventôse 13-án a Közjóléti Bizottság nevében Saint-Just javaslatot tett a konventnek egy újabb dekrétumra, mely elrendeli az összes szűkölködők összeírását, valamennyi letartóztatott magatartásának felülvizsgálatát, s megbízza a Közjóléti Bizottságot, hogy készítsen beszámolót „minden nincstelen kártalanításáról a forradalom ellenségeinek javaiból."[108]

Polgártársak,

A Közjóléti Bizottság nevében előterjesztem a forradalom ellenségei ellen hozott e hó 8-i dekrétum végrehajtásának módját.

Igen általános helyeslést váltott ki az az eszme, miszerint a kormányzat minden bölcsessége odairányuljon, hogy térdre kényszerítse a forradalommal szemben álló pártot és boldoggá tegye a népet, mégpedig az összes vétkeknek és a szabadság összes ellenségeinek rovására.

Ez a forradalom megszilárdításának eszköze: a forradalmat azok hasznára kell fordítani, akik támogatják, s azok romlására, akik harcolnak ellene.

Azonosítsák magukat gondolatban ama titkos rezdülésekkel, melyek minden szívben közösek, küzdjék le azokat a közbeékelődő eszméket, melyek elválasztják önöket a maguk

elé tűzött céltól. Érdemesebb siettetni a forradalom menetét, mint kényre-kedvre kitenni mindazon összeesküvéseknek, melyek összekuszálják és megbéklyózzák. Önökön múlik a terv meghatározása és az eredmények sürgetése az emberiség javáért.

Söpörje el politikájuk sebes futása a külföld minden cselszövényét: ha egyetlen nagy csapást mérnek rá, ettől valamennyi király trónja és szíve megremeg. A részlettörvények és a részletintézkedések csak tűszúrások, melyeket a megátalkodott elvakultság nem érez meg.

Szerezzünk magunknak megbecsülést, büszkeséggel hangoztatván a francia nép rendeltetését; bosszuljuk meg a népet az ősei ellen ezerkétszáz esztendő óta elkövetett gaztettekért.

Európa népeit becsapják, hamisan tájékoztatják arról, hogy mi is történik nálunk; vitáinkat elferdítik; de korántsem ferdíthetik el az erős törvényeket: tüstént olthatatlan villámcsapásként hatnak más országokban is.

Európának meg kell tudnia, hogy egyetlenegy szerencsétlent, de egyetlenegy elnyomót sem akarnak önök látni többé francia területen; s ez az eszme megtermékenyítheti az egész földet, az erény szeretetének és a boldogságnak hírdetőjévé lehet. A boldogság új eszme Európában!

A következő dekrétumra teszek javaslatot:

Első cikkely. — A köztársaság valamennyi kommünje összeállítja a nélkülöző hazafiak nyilvántartását, mely magában foglalja nevükön kívül életkorukat, foglalkozásukat, gyermekeik számát és életkorát is. A kerületi direktóriumok a legrövidebb határidőn belül megküldik ezeket a nyilvántartásokat a Közjóléti Bizottságnak.

Második cikkely. — Mihelyt a Közjóléti Bizottság megkapta ezeket a nyilvántartásokat, beszámolót készít valamennyi nincstelen kártalanításának módozatairól a forradalom ellenségeinek javaiból, mégpedig a Közbiztonsági Bizottság által átadott és nyilvánosságra hozandó névjegyzék alapján.

Harmadik cikkely. — Mindezekből kifolyólag a Közbiztonsági Bizottság pontos utasításokat ad a köztársaság valamennyi felügyeleti bizottságának, hogy — távolság szerint minden kerület számára külön megállapítandó határidőn belül — küldjék meg az összes letartóztatottak névsorát, s közöljék, hogy 1789. május 1-e óta ezek milyen magatartást tanúsítottak. Ugyanez vonatkozik mindazokra, akiket a továbbiakban tartóztatnak le.

A II. év ventôse havának 23-án (1794. március 13-án) a Közjóléti Bizottság nevében a konventnek tartott beszámoló

A ventôse-i dekrétumokkal – bármilyen hátsó gondolatai voltak is a Közjóléti Bizottság egyes tagjainak, akik hamarosan azon töprengtek, hogyan csökkentsék e dekrétumok jelentőségét és hogyan szabotálják alkalmazásukat – a forradalmi kormány Robespierre és Saint-Just ösztönzésére eltávolodott az „engedékenyektől", a tulajdon állandó védelmezőitől, s a haladó hazafiakhoz közeledett. De ezt a politikát nem értette meg Hébert és a Cordelier-csoport. Hébert és barátai határozott társadalmi program híján a párizsi szekciók harcos sans-culotte-jainak és a testvéri társaságoknak inkább csak az uszályában voltak, semmint élükön: főként a nép nehéz helyzetét akarták kihasználni (az élelmezés válsága a tél végén aggasztó méreteket öltött), hogy kielégítsék politikai becsvágyukat és hatalomra jussanak.

A Cordelier csoport ahelyett, hogy támogatta volna a kiegyezésre hajló Közjóléti Bizottságot, úgy vélte, hogy nagyobb nyomást kifejtve, magával ragadja majd a párizsi szekciókat a kormány ellen, s azt teljesen elsodorja. Hébert, a „Père Duchesne" szerkesztője és Párizs kommünjének egyik vezetője, Vincent, a hadügyminisztérium főtitkára, Ronsin, a forradalmi hadsereg tábornoka és Momoro, a párizsi département tagja, akik nem annyira valamely program megváltoztatására, mint inkább a hatalom megszerzésére törekedtek, ellenzékbe vitték a Cordelier Klubot, ahol nagy befolyásuk volt. Ventôse 4-én (1794. február 22-én) Hébert már támadta az „elaltatók" új csoportosulását: ezzel a névvel illette a robespierre-istákat. Ventôse 14-én (1794. március 4-én) a Cordelier Klubban úgy látták, hogy könnyű lesz

hasznot húzni a nép elégedetlenségéből, amelyet nem csillapítottak a ventôse-i dekrétumok, s újabb forradalmi napot robbanthatnak ki, mely hatalomra juttatja őket: proklamálták a felkelést.

Ám a proklamálás után semmit sem tettek a felkelés megszervezésére. A párizsi szekciók, a Marat-féle szekció kivételével, bizalmatlanok voltak, a kommün ellenséges: a felkelésre való felhívás a pusztába kiáltott szó maradt. A Cordelier Klub akkor már visszavonult, s nyilvánosan megkövette hibáját, de hasztalan. A kormány bizottságai az élelmiszerek hiánya miatt attól tartottak, hogy a nép elégedetlensége a Cordelier Klub és a párizsi szekciók szervezetei között összejátszásra fog vezetni, mégpedig éppen akkor, amikor küszöbön állt ama hadjárat megkezdése, amelytől a köztársaság megmentése függött.

A Közjóléti Bizottság és a Közbiztonsági Bizottság elhatározta, hogy véget vet ennek az állapotnak, s ventôse 22-én (1794. március 12-én) jóváhagyta a Saint-Just által előkészített vádirat következtetéseit ama csoportosulások ellen, melyeket azzal vádoltak, hogy összejátszanak az ellenséggel és soraikban gyanús külföldiek vannak. Saint-Just ventôse 23-án (1794. március 13-án) terjesztette beszámolóját a konvent elé.

Polgártársak, a francia nép képviselői!

Természetes egyezmény van a szabad kormányzatok és a szabad népek között, melynek értelmében a kormányzatok kötelezettséget vállalnak, hogy feláldozzák magukat a hazának, a népek pedig, semmilyen kötelezettséget sem vállalva, csak azt ígérik, hogy igazságosak lesznek. A felkelés a népek biztosítéka, melyet sem tiltani, sem módosítani nem lehet: de a kormányzatoknak is kell biztosíték, s ez a nép igazságosságában és erényében leledzik.[109]

Ezekből az eszmékből következik, hogy a legvégzetesebb összeesküvés, melyet egy kormányzat ellen szőhetnek az, ha lezüllesztik a közszellemet, eltérítik az igazságosságtól és az erénytől avégett, hogy a biztosítékától megfosztott kormányzat tönkretételére mindent meg merjenek tenni.

Ma tehát le akarom róni a Közjóléti Bizottság nevében a hazaszeretet szigorú adóját: aljas tervet fogok leleplezni a

francia nép előtt, mely a kormányzat biztosítékát szándékszik felforgatni, mely összeesküvés a francia nép és Párizs ellen.

Minden kertelés nélkül fogok keserű igazságokat mondani önöknek, olyanokat, melyek eddig rejtve voltak. Még egy korrupt szenátusban sem vetették meg egy dunai paraszt szavát: hát hogyne lenne szabad mindent megmondani önöknek, akik a nép barátai, a zsarnokság ellenségei. Hová jutnánk, Polgártársak, ha az igazságnak kellene elnémulnia és elrejtőznie, míg a vétek mindent megengedhetne büntetlenül magának? A szabadság ellenségeinek vakmerősége engedtessék meg a szabadság védelmezőinek is! Amikor egy szabad kormányzat létrejön, annak tartania is kell magát minden méltányos eszközzel: nagy eréllyel léphet fel törvényesen is; köteles szétverni mindazt, ami szembeszegül a közösség jólétével; merészen fel kell tárnia minden összeesküvést. Bátran kijelentjük önöknek és a népnek: itt az ideje, hogy mindenki visszatérjen az erkölcshöz, az arisztokrácia pedig rettegjen; itt az ideje, hogy hadat üzenjünk a fékevesztett korrupciónak, hogy feladatunkká tegyük a gazdaságosságot, a szerénységet, a polgári erényeket, s megsemmisítsük a nép ellenségeit, akik hízelegnek a romlott emberek bűneinek és szenvedélyeinek azért, hogy pártokat alakítsanak, hogy felfegyverezzék a polgártársakat a polgártársak ellen, s a polgári széthúzások közepette újra felállítsák a trónt és kiszolgálják a külföldet.

Bármily nyers is ez a beszéd, csak azoknak a nemtetszésével találkozhat, akiknek nem drága a haza, akik vissza akarják vezetni a népet a rabszolgaságba és szét akarják verni a szabad kormányzatot. A köztársaságon belül összeesküvést sző a külföld, melynek célja, hogy a korrupcióval megakadályozza a szabadság megszilárdulását. [110]A külföld célja, hogy valamennyi elégedetlen összeesküvővé váljék, s minket lehetőleg az egész világegyetem színe előtt befeketítsen az intrikák botrányával. Kegyetlenkedéseket követnek el, hogy aztán ezekkel a népet és a forradalmat vádolják; még mindig

a zsarnokság követ el minden látható rosszat, s a zsarnokság kovácsol belőle vádat a szabadság ellen. A külföld mindent lezülleszt. Amióta bevezettük az öltözködés egyszerűségét, a célja az, hogy egész gazdagságát az étkezésekben való dúskálásra, tivornyázásra, a nép tönkretételére fordítsa, s egyúttal minden bűnt a maga zsoldjában tartson.

Nagyon is megérezte a külföld, hogy csapást mértünk rá, amikor megjelentek a forradalom ellenségeit javaiktól megfosztó dekrétumok,[111] s zavargásokat szított, hogy nyugtalanítsa és késleltesse a kormányzat tevékenységét.

Csupán egy eszközt tudunk a baj megállítására: azt, hogy teremtsük meg végre a forradalom polgári státusát,[112] és viseljünk hadat mindenfajta elvetemültség ellen, amit azért szítanak körünkben, hogy meggyöngítsék a köztársaságot és aláássák biztosítékát; azt, hogy tagadjunk meg mindazoktól, akik támadják a dolgok jelenlegi rendjét, mindenfajta engedékenységet, s kérlelhetetlenül áldozzuk fel a zsarnok szentségtelen sírján mindazokat, akik visszasírják a zsarnokságot, mindazokat, akik érdekeltek megbosszulásában és mindazokat, akik újjáéleszthetik a zsarnokságot nálunk. A külföld terve nemcsak az volt, hogy lezüllessze a köztársaságot és hosszas megrázkódtatásoknak tegye ki; e beszámoló későbbi része megmutatja, hogy összeesküvést készítettek elő hirtelen szétzúzásunkra és a jelenlegi kormánynak egy királyi kormánnyal való felváltására. A lezüllesztés hatását az összes külföldi kormányok együttes vakmerő csapása követte volna, hogy megdöntse a demokráciát.

Nem árulhatjuk el a népet, most, amikor felelősek vagyunk üdvéért. Ki az, aki önöknél érdekeltebb abban, hogy megmentse és ne árulja el a népet? Ki az, aki önöknél érdekeltebb a nép jólétében? Ügyük elválaszthatatlan a népétől: nem boldogulhatnak nélküle; nem élhetik túl a szabadság vesztét: a nép ügyére ugyanaz a diadalkocsi, vagy ugyanaz a sír vár, mint önökre.

Esztelen politika tehát, amely intrikákkal megfosztja a népet a jóléttől, hogy aztán éppen önöket vádolja érte.

Netán önök lennének a királyok barátai, ó, önök, akik előtt valamennyien elsápadtak trónjukon, akik megalkották a demokráciát, akik a zsarnok halálával bosszulták meg a nép lemészárlását és először gondoltak a világszabadság megteremtésére?

Ki a barátja önöknek a földön? A nép, amíg szabad; s a méregpohár, ha a nép megszűnt szabad lenni.

Bejelentem tehát önöknek, hogy a köztársaságban egy külföldről irányított összeesküvés van, mely a népnek éhínséget és újabb bilincseket készít elő. Úgy látszik, hogy számos személy szolgálja az összeesküvést. Amott elföldeltek élelmiszereket, nyugtalanítással feltartóztatták a felszállítást;[113] emitt lázító beszédekkel keserítették a polgártársakat. Eszes emberek is akadnak, akik a külfölddel tartanak, s vannak mások, akiket különböző ürügyekkel csábítottak el. Egyeseknek a bosszúszomját szították fel, másoknak a becsvágyát használták ki; hasznot húztak a már régóta leleplezettek reménytelenségéből, s igyekeztek minden kockázatra rábírni őket. hogy elkerüljék a megtorlást. Felkeltették az erénytől való irtózást azokban a megbélyegzett emberekben, akik nem remélhetnek sem jólétet, sem vagyont, ha a köztársaság megveti a lábát. A nép ellen, a kormányzat ellen felfegyverkezett bűnök ligája ez. Tudunk róla, hogy ez a sötét összeesküvés már régóta előkészületben van; ki fog robbanni, de kirobbanunk mi is, hogy a meglepett, az igazságot felismerő nép örökre elhallgattassa ellenségeit. Az összeesküvés fő értelmi szerzője az angol kormány.[114] Íme néhány mondat, amely az államtanácsban két nappal a parlament összehívása előtt hangzott el:

„Ha háborút folytatunk, Franciaország megrendült kormánya új hatalmi eszközökre fog szert tenni az ellenállásból; ha békére törekszünk, Franciaországban polgárháború lesz: rontsuk hát meg a köztársaságot." Sőt, még ezt is hozzáfűzték: „Minden ülésünket e szavakkal nyissuk: rontsuk meg a köztársaságot." Úgy mondották, „hogy elő kell készíteni a háborút, de késleltetni a hadjáratot; s ebből kettős haszon

származik: mind az angol nép elnyomása, mind pedig az, hogy magunkkal szemben semmit sem kockáztatunk".

Eszerint nem lephetik meg többé önöket az előkészülőben levő új viharok. Ezekből az irányelvekből következik, hogy Párizsban a gazdagok felfalják a nép elől a legszükségesebbet is; hogy fejenként száz tallérba kerülő lakomákat rendeznek. Az összeesküvők ismertetőjeleket hordanak a színházakban, az összejöveteleik, az étkezéseik helyén.

Az angol kormány e kettős játékba kezdett, hogy egyfelől látszatra gyorsan előkészíti a háborút, másfelől fellobbantja minden becsvágyó, mohó és korrupt ember szenvedélyét.

Mivel önök azzal bíztak meg minket, hogy gondosan őrködjünk a haza jóléte fölött, mi mindent elkövettünk, hogy kipuhatoljuk ellenségeink szándékát. Minthogy győzelmünket nem tudták megakadályozni, tervük az, hogy közjogi eszméinket összekuszálják, erkölcseinket meglazítják és féktelen kapzsiságot plántálnak belénk, hogy a bűnöktől eltompultan, a közügyekbe belefáradva, csak az élvezeteket hajszolván, az egyetemes lustaság révén érezhetővé váljék egy vezető szükségessége, és minden elő lévén készítve, ez a vezető diadalmenetben meg is jelenjék. S ennek a vezetőnek az eszméje át is hatotta egyesek nevetséges reményét, akik már pajzsra emelten látják magukat. A hazát már fel is osztották az összeesküvők között, s valamennyit a nagy vagyon reménye kecsegteti. Így hízelegte körül a külföld a könnyelműségüket, a nevetséges reményeiket, és a megvesztegethetőségüket is.

Az összeesküvésnek ezt a tervét, e lehető legádázabb tervet, minthogy feláldozza a bűnnek az erényt és az ártatlanságot, a következőképpen hajtanák végre.

Olaszok, bankárok, nápolyiak, angolok tartózkodnak Párizsban, akik azt mondják magukról, hogy hazájukban üldözöttek. Ezek az új Szinónok[115] megjelennek a népgyűléseken; előbb saját országuk kormányzata ellen szavalnak; aztán befurakodnak a miniszterek előszobáiba; mindent kikémlelnek; belopakodnak a népi társaságokba; nemsokára

egybefonódnak az őket támogató közhivatalnokokkal. Rendeletet hoztak az idegenek ellen;[116] másnap már azt javasolták önöknek, hogy tegyenek kivételt a művészekkel; s másnapra minden ellenségünk művész, még az orvosok is. Ha jól szemügyre vesszük ezeket az összeesküvés-gyártókat, tulajdonképp csodálkoznunk kell, hogy hitelre lelnek. De védelmezik őket azok, akiket megvesztegettek, hiszen közös az ügyük. Támadják csak meg őket, meglátják, hogy egységben vannak. Mint felkészült közbeszólók, interpellálni fognak. Az egyik Catót játssza meg, a másik Pompeiust. A Chabot-ügy megmutatja önöknek, hogy a külföld híveivel összehangolt jelenetek után is szinte mulatni kellett azon, mekkora súlyt tudtak szerezni maguknak a nyilvánosság előtt.[117]

Ez a jelenet több ízben megismétlődött. Nemesek, külföldiek, henyélők, megvásárolt szónokok: íme, ezek a külföld eszközei; íme, ezek esküdtek össze a haza, a nép ellen. Hadat üzenünk a hazafiasság ezen álszentjeinek; érdekmentességük, hozzászólásaik egyszerűsége, tanácsaik bölcsessége alapján fogjuk megítélni őket, nem pedig tettetésük szerint.

A színlelő, utánzó szellem a bűn bélyege. A mai ellenforradalmárok, nem mervén mutatkozni, a hazafiasság mezét öltik magukra. Néhány hónappal ezelőtt felbukkant Nancyban egy Marat, s ez új Vendée-t akart lángra lobbantani. Strasbourg-ban is akadt egy Marat, a rajnai Maratnak nevezte magát, pap volt és osztrák, s ellenforradalmat szított.[118] Marat csak egy volt: utódai képmutatók, szelleme szégyenkezik miatta. Nem utánozni kell az erényt; az ember vagy erényes a maga módján, vagy képmutató. Ha Pitt Franciaországba jönne, hogy kikémlelje a kormányzatot, becsületes embert alakítana, hogy ne ismerjék fel. Ugyanez vonatkozik azokra, akik szemérmeskedve az antik kor nagy embereinek nevét bitorolják; az efféle színlelés mindig alattomost rejteget, aki eladta lelkiismeretét.

A becsületes embernek, aki a tiszta jellem bátorságával és nyugodt tekintetével lép a nép elébe, csak egy neve van, mint ahogy a szíve is csak egy. Ez a romlottság a külföld összees-

küvésének gyümölcse: ezek mögött a nevek mögött kell keresni az összeesküvők egy részét.

Az egyszerű józan ész, a lélek erélye, a szellem hidegsége, a lángoló, tiszta szív heve, a zord szigorúság, az érdekmentesség; íme, a hazafi jelleme; a külföld ezzel szemben mindezt eltorzította. Egy mai patrióta szégyellte atyja nevét, s felvette egy hősét, akit semmiben sem utánoz.[119] E hős megölt egy zsarnokot és szerényen élt; védte a népet, szerényen vonult vissza hivatalaiból; utánzója arcátlan pimasz, aki megöli a hazát, meggazdagszik, akinek a méltatlanságokkal telt élete utálatos, aki eltitkolja nevét, hogy elfeledtesse merényleteinek emlékét... Mit akar? Beszéltetni magáról, hatalomhoz jutni, s holnap drágábban adni el magát.

Úgy tűnik, mintha be szeretnék vezetni nálunk azt a mesterkedést, melyet az angol parlament néhány tagja űz: arcátlansággal miniszterséget szerezni. Körünkben bizonyos réteg riadt képet ölt, felháborodást tettet, s arra vár, hogy vagy a külföld vásárolja meg, vagy pedig a kormány biztosítson állást neki.

Hogyan? Kormányzatunk oly mértékben megalázott lenne, hogy zsákmányává válna egy gonosztevőnek, aki áruba bocsátja tollát és lelkiismeretét,[120] s aki úgy váltogatja színeit, hol a reményhez, hol a veszélyhez igazodva, mint egy napfényben csúszó-mászó hüllő! Pimaszok, menjetek a műhelyekbe, menjetek a hajókra, menjetek földet túrni; gonosz állampolgárok ti, akiknek külföldi parancs szerinti feladatotok a közbéke megzavarása, valamennyi szív megrontása; menjetek a csatába, hitvány mesterei a bajkeverésnek, menjetek, tanuljatok becsületet a haza védelmezői körében!... De nem, nem fogtok menni; tireátok a vérpad vár!

A külföldnek szándékában áll, hogy megossza Párizst és szembefordítsa önmagával, hogy elterjessze az erkölcstelenséget és új fanatizmust keltsen életre, kétségtelenül a bűnöknek és az esztelen kicsapongások szeretetének fanatizmusát. A jakobinusok a hazafiság nemes erőszakával döntötték meg a trónt; emezek a szabad kormányzat ellen a korrupció erő-

szakával akarnak harcolni: az összeesküvés ezért szegné nyakát a jakobinusoknak. E förtelmes merénylet ürügye a közjólét, miként a szörnyű Anne Montmorency Istenhez imádkozva, az ég nagyobb dicsőségére irtotta a polgárokat.[121] E sötét terv félrevezette a becsapott patriotizmust. Patrióták, gondolkozzatok hát! És akkor vajon nem ezt fogjátok-e felelni a bűnre buzdítóknak: „A nép nem zsarnok; ha azt akarjátok cselekedni a dolgok jelenlegi rendje ellen, amit a nép cselekedett a zsarnokság ellen, akkor elvetemültek vagytok, s le kell titeket leplezni. Ma a nép van uralmon, s őt akarja az arisztokrácia detronizálni. Állást akartok? Védelmezzétek a szerencsétleneket a törvényszékeken. Gazdagságot akartok? Tudjatok lemondani a fölöslegekről: lássuk az asztalaitokat, a berendezésteket. A polgári erényekről beszéltek a népnek? Adtok-e példát a szigorból? Hallott-e valaki arról, hogy oktatjátok és nevelitek a gyermekek szívét és eszét? Hol vannak az elnyomottak, akiknek könnyeit ti szárítottátok fel? Jaj nektek, kik ismeritek a meggazdagodás útját, de nem ismeritek a sötét utakat, melyek a nyomor hajlékaiba vezetnek! Makacsul törtök a fölöttetek álló hatalomra, lenéztek minden egyebet, s nem gondoltok az alattatok álló szenvedőkre. S ha majd a népi igazságszolgáltatás ellenetek fordul, elnyomásnak fogjátok tekinteni ezt az igazságszolgáltatást."

Íme ez az, amit válaszolni kell. Az összeesküvésekre mindig jellemző az álarc: óvatlanság volna, ha meghirdetnék szándékaikat és bűneiket. Korántsem szabad tehát megelégedni a látszattal, ami a szavakból kitetszik, hanem abból kell megítélni egy embert, amit ma a lelkiismeret tanácsol. A lelkiismeret most azt tanácsolja, hogy egységesek maradjunk és adjuk oda a népnek az öt forradalmi év fáradságosan szerzett gyümölcseit; a lelkiismeret a forradalom összes ellenségeinek elveszejtését tanácsolja. De nem tanácsolja, hogy ellenségeinkre olyan csapást mérjünk, mely egyúttal a hazát is éri. Tell Vilmos, akit arra kényszerítettek, hogy gyilkos nyílvesszővel lője le az almát gyermeke fejéről, példaképe az önmaga

ellen felfegyverzett népnek. Lebbentsük fel az összeesküvéseket takaró fátylat, kémleljük ki mindenkinek a szavait, a viselkedését, a szellemét.

Ha valaki ezzel a kiáltással futná be Párizst: „Nekünk király kell!" — akkor letartóztatnák és azon nyomban vesztét lelné. Ha valaki egy népi társaságban azt merné mondani: „Állítsuk helyre a zsarnokságot!" — akkor elpusztítanák. Mit kell hát tenniök azoknak, akik nem mernek így beszélni? Színlelniük kell. Akik a királyok uralma alatt a köztereken így szóltak volna: „Nem kell nekünk király, döntsük meg a trónokat!" — azokat felakasztották volna. Mit tettek akkor a zsarnokság ellenségei? Színleltek. Közismert, hogy aki valamely fennálló rendszer ellen konspirál, annak színlelnie kell. Korántse ítéljük meg ezért az embereket mindig a szavaikból és a külsőségességekből. Rábizonyíthatjuk a színlelést azokra, akik ma olyat tesznek és mondanak, amit nem tettek és mondtak tegnap. Van tehát egy párt, mely szemben áll a szabadsággal, s ez a párt az, amely színlel. Akik a nép pártján vannak, azoknak manapság nem kell többé színlelniök; azonban alakoskodik az, aki egy nézet vezérének nyilvánította magát, és, amikor ez a párt alulmarad, a bírák és a nép megtévesztésére a saját nézete ellen szónokol. Ezt a tükröt tartom a vétkesek elé.

Így kezdődött Précy lázadása Lyonban; sokáig színlelt;[122] aztán mellébeszélt; kimagyarázta, hogy mit mondott az előző napon; ha ez nem sikerült neki, akkor alkalmazkodott a szabadsághoz; minden órában, minden körülmények között annak mutatkozott, aminek látszania kellett; húzta-halogatta az időt; ha vádolták, hazafi volt. Végül kirobbant: magával ragadta a gyöngéket, parancsolgatott az erősebbeknek. Félredobta a színlelést, kitűzte a fehér kokárdát, s harcba fogott.

Így végzi majd minden párt. A megszilárdult köztársaságban minden párt rosszat akar. Párizsban is van egy párt: a royalista falragaszok, a külföldiek és a nemesek arcátlansága, suttogó hírverésük, minden ezt bizonyítja.

Amikor egy párt jelentkezik, bármily színt ölt is, újabb csapda. Az igazság nem ravaszkodik; de ők ravaszkodnak, ők, akik számadással tartoznak a nép igazságszolgáltatásának, de ki akarnak bújni alóla, a hivatalnokok, akik a nép és a nemzeti képviselet közé állnak, hogy elnyomják az egyiket is, meg a másikat is, Chabot cinkostársai, akik meg akarják őt menteni. A külföld pártja ravaszkodik, amikor azzal az ürüggyel, hogy az önöknél nagyobb szigort kell alkalmazni a letartóztatottakkal szemben, csak egy zűrzavaros pillanatra vár, hogy kinyissa előttük a börtönkapukat. Látom köztük Précy utánzóit, ő Lyont lázította fel a szabadság ellen; Charette utánzóit, ő a Vendée-t keltette fel a francia nép ellen.

A népi társaságok azelőtt az egyenlőség templomai voltak; a polgártársak és a törvényhozók ott tárgyalták meg a zsarnokság vesztét, a királyok bukását, a szabadság megteremtésének módjait. A népi társaságokban ott láttuk a népet, egységben képviselőivel, amint megfigyeli és megítéli őket. De amióta a népi társaságok megteltek ravaszkodókkal, akik nagy szavakkal pályáznak arra, hogy bekerülhessenek a törvényhozásba, a minisztériumba, a tábornoki karba; amióta ezekben a társaságokban túl sok a hivatalnok, túl kevés a polgártárs, a nép a semmivel lett egyenlővé. Már nem ő ítélkezik a kormányzat fölött; a szövetkezett hivatalnokok, befolyásukat egyesítve elhallgattatják a népet, megfélemlítik, elválasztják a törvényhozóktól, akiknek tőle elválaszthatatlanoknak kellene lenniök, s lezüllesztik a közvéleményt, amelyet kezükbe ragadnak, s amellyel hallgatásra bírják a kormányzatot, sőt, vádaskodnak még a szabadság ellen is. Ki nem látja mindezeket a buktatókat, melyeket a külföld a mi saját eszközeink révén állíthatott nekünk?

A demokrácia elveszett Franciaországban, ha a közhivataloknak nagyobb a befolyásuk, mint a népnek, s ha ez a befolyás egyben a felemelkedés módja. Még senki sem merte kimondani ezeket az egyszerű igazságokat, éppen azon oknál fogva, hogy a kormányzat hierarchiájának felborulásával egyetlen eszme, egyetlen elv sincsen a helyén; azon oknál

fogva, hogy maga a kormányzat félni látszik számvivői bitorolt befolyásától; azon oknál fogva, hogy máris erőre kapott a hatóságok több tagjának összeszövetkezése a nép ellen, a szabadság ellen, a nemzeti képviselet ellen.

Híján vagyunk egy deklarációnak, mely magában foglalná közjogi elveinket, mely szent és félelmetes törvény, a nép üdvének legfőbb törvénye lenne. Semmi szükség arra, hogy az arisztokrácia szembeszálhasson a kormányzattal; semmi szükség arra, hogy egy lázadó, aki eladja országát, szembeszegülhessen az igazságszolgáltatással, mondván, hogy ő az elnyomással szegül szembe; semmi szükség arra, hogy az árulók konspirájának az igazság ellen, mely üldözi őket, s a törvényes hatalom ellen, mely megbünteti őket.

Ez tehát a gyümölcse ama hazaáruló engedékenységnek, mely ellen néhány nappal ezelőtt felszólaltam. Észrevették-e, hogy azóta a hazafias nézetek és hangoskodások ellenére, milyen színt öltött a külföld frakciója? Fojtott híresztelés terjedt el a börtönök megnyitásáról; a vásárcsarnokokban terjesztett röplapok királyt követeltek.[123] E csoport megpróbálta megkaparintani azt az ösztönzést, melyet önök adtak az igazságszolgáltatásnak éppen őellene; megijedt a boldogtalan szívektől, melyeket ez a jótékony dekrétum megnyert volna a szabadságnak; elveszettnek hitte magát, s ezért hamarabb robbant ki, mint elhatározta volna; újból halálba akarta vinni a hazafiakat és a kormányzatot, s az állambiztonság ellen fordult azzal az erőszakkal, amelyet mi éppen ezen frakció ellen kértünk: hiszen valamennyi összeesküvés egyesült; a határozatlanok menekülni látszanak, ámde mégis belevegyülnek. Az „engedékenyek" csoportja, mely meg akarja menteni a bűnösöket, és a külföld csoportja, mely üvölt, hogy le ne leplezze magát, de szigorát a nép védelmezői ellen fordítja: mindezek a csoportok éjszakánként hangolják össze a nappali merényleteket; látszólag egymás ellen harcolnak, hogy a közvélemény megoszoljék közöttük; majd nyomban közelednek egymáshoz, hogy két bűn közé fojtsák a szabadságot.[124]

Az engedékenység nemcsak a letartóztatott bűnösök kímélésében mutatkozik; az az engedékenység sem kevésbé vétkes, mely kesztyűs kézzel bánik a nép álcázott ellenségeivel.

Foglalja magába politikájuk a megújhodás roppant nagy tervét! Merjenek mindent, amit a szabad állapot érdeke és megszilárdítása megkövetel. Hol van hát a tarpeji szikla?[125] Avagy egyáltalán nincsen bátorságuk, hogy ledöntsék onnan az arisztokráciát, bármily álarccal takargatja is gőgös homlokát? Hogyan, egy nappal azután, hogy hajthatatlan szigort javasoltunk a forradalom letartóztatott ellenségeivel szemben, máris a hazafiak ellen próbálták fordítani a lendületet, melyet ez az eszme a közvéleménynek adott: meggyőződhetnek ebből a haza ellenségeinek ügyességéről. Miatt a derék polgártársak a szabadság újabb diadalának örültek, egy hirtelen, előre nem látott roham következett be. Szóltunk önöknek a boldogságról;[126] az önzés visszaélt ezzel az eszmével, hogy a végsőkig fokozza az arisztokrácia hangoskodását és dühét. Nyomban vágyakat ébresztett ama boldogság után, mely a másokról való megfeledkezésben és a fölösleg élvezetében áll. Boldogság! Boldogság! — kiáltották. Ámde nem Perszepolisz[127] boldogsága volt az, amit mi kínáltunk; ez a boldogság az emberiség megrontóinak boldogsága; mi Spárta boldogságát és Athén szép napjaiét kínáltuk fel; az erény, az elfogulatlanság és a mértékletesség boldogságát kínáltuk; azt a boldogságot, amely örömet talál dúskálás nélkül is a szükségesben; mi boldogság gyanánt a zsarnokság gyűlöletét, egy kunyhonak meg a kezetekkel megművelt termékeny földecskének örömét kínáltuk. Mi a népnek a szabadság és a nyugalom boldogságát, a forradalom gyümölcseinek és erkölcseinek békés élvezetét kínáltuk fel; azt, hogy visszatérhet a természethez, az erkölcshöz és megalapozhatja a köztársaságot. A nép alkotja a köztársaságot erkölcseinek egyszerűségével, nem pedig a szemfényvesztők, akiket előbb ki kell kergetni társadalmunkból, ha boldogok akarunk lenni. Az általunk felkínált boldogság nem

a züllött népek boldogsága; csalódtak, akik a forradalomtól azt a kiváltságot várták, hogy most ők lehetnek ugyanolyan gonoszok, mint a monarchia alatt a nemesek és a gazdagok voltak. Egy eke, egy kis föld, egy szalmatetős ház, melyet nem fenyeget a fiskus, egy család, melyet nem fenyeget valamely haramia fajtalansága: íme, ez a boldogság.[128]

Mit akartok ti, akik a boldoguláshoz hallani sem akartok az erényről? Mit akartok ti, akik hallani sem akartok a gonoszak elleni terrorról? Mit akartok ti, ó igen, ti, akikben nincsen erény, s a terrort a szabadság ellen fordítjátok? Közben pedig összeszövetkeztetek egymással; mert minden bűn egybefonódik és e pillanatban forró égövként veszi körül a köztársaságot.

Mit akartok ti, akik a közterekre futkostok, hogy mutogassátok magatokat és hogy elmondják rólatok: „Láttad azt, aki szónokolt? Láttad azt, aki erre ment?" El akarjátok hagyni apátok mesterségét, aki talán becsületes kézműves volt, s akinek mértékletessége folytán lettetek hazafiak, hogy azután befolyásos és arcátlan emberré váljatok az államban.

Mindnyájan el fogtok veszni ti, akik a szerencsét hajszoljátok és a boldogságot nem a nép boldogságában keresitek.

Polgártársak, visszatérek ama kínzó gondolathoz, hogy a külföld pártja, nyomban azután, hogy mi önöknek a boldogságról beszéltünk, nagy erőfeszítéseket tett, hogy a boldogság eszméjét eltérítse a gyalázatosság, az önzés, az emberiség megvetése felé, a megmentésünkre egyedül képes szigorú kormányzat meggyűlöltetése felé. Követelje csak a nép a szabadságát, ha el van nyomva; kövesse csak Minósz tanácsát, üldözze a közhivatalokat. De ha a szabadság diadalmaskodik és a zsarnokság kileheli lelkét, akkor gyávaság, büntetendő képmutatás megfeledkezni a közjóról, megölni a hazát a még jobb egyéni sorsa törekedve. Az ilyesmi aláássa a szabadságot. Minden eszme összekuszálódik. Mondjátok a gonosznak: „Húsz csatát nyertünk meg az elmúlt évben; egymillió kétszázezer harcosunk van ebben az esztendőben."

„Ez semmi — feleli ő — van egy személyes ellenségem, akitől meg kell szabadulnom." Hát ilyen a mi ügyvezetésünk is: minden felborult. Egy ripők, akit a Forradalmi Törvényszék el fog ítélni, azt állítja, hogy az elnyomásnak akar ellenállni, mert ellen akar állni a vérpadnak.

Nem tudom, hogy meg merné-e önöknek mondani mindezeket a dolgokat olyan, aki nem érzi azt, hogy országa bajaiban semmi vétek, semmi bűnrészesség nem terheli. Mindenre elszánt becsületességem teljes őszinteségével szólok önökhöz, hogy mindent elmondjak, ami a haza üdvét szolgálja, a becsületesség olyan hatalom, mely minden merényletet kiáll.

Ha a nép szeretni fogja az erényt, az igénytelenséget, ha a pimaszság eltűnik az arcokról, ha a szemérem visszatér országunkba; ha az ellenforradalmárok, a megalkuvók és az arcátlanok a porba hullanak; ha rettegést fogunk kelteni a forradalom ellenségeiben, és szeretetre méltók, megértők leszünk a hazafiakhoz; ha a hivatalnokok bezárkóznak irodáikba, és belátják, hogy jól kell dolgozniok, nem pedig a hírnév után futkosniok, s beérik azzal, hogy csak a saját szívük lesz a tanújuk; ha földet adnak minden nincstelennek; s elveszik minden gazembertől;[129] akkor elismerem, hogy forradalmat csináltak. Ám ha az ellenkezője következik be, ha a külföld kerekedik felül, ha a bűnök diadalmaskodnak, ha az előző hatalmasságok helyét más hatalmasságok foglalják el, ha a rejtett összeesküvőket nem üldözi a megtorlás: akkor meneküljünk a semmibe vagy az istenség kebelébe; akkor nem volt forradalom, akkor nem remélhető sem boldogság, sem erény a földön.

Tudják-e, hogy mi az utolsó támasza a monarchiának? Az az osztály, amely nem csinál semmit, amely nem lehet meg luxus és szeszélyek nélkül; amely, mert nem is gondolkozik, csak a rosszra gondol; azok, akik mindenüvé magukkal hurcolják unalmukat, élvsóvárságukat és a közösségi élet utálatát; akiket csak az érdekel, hogy mások mit szólnak, akik föltételezik, sőt állítják, hogy átlátnak a kormány szándékain,

s kíváncsiságból mindig készek pártot változtatni. Ezt az osztalvt kell visszaszorítani. Mindenkit kötelezni kell arra, hogy valamit csináljon, hogy válasszon a szabadság számára hasznos foglalkozást. Ezeknek a henyélőknek nincsenek gyermekeik; a szolgáik nőtlenek, mindig az ő nézeteiket vallják, s prostituálódnak a külföldi befolyás hatására. Nem kell-e nekünk hajókat szerkesztenünk, manufaktúrákat gyarapítanunk, földeket termővé tennünk? Milyen joga van a hazában annak, aki semmit sem csinál? Az ilyenek vallanak oly szörnyű elképzeléseket a boldogságról, ezek állnak a leginkább szemben a köztársasággal.

Van egy másik korrumpáló osztály is: a hivatalnokok háztartása.[130] Mihelyt valaki jövedelmező álláshoz jut, másnap már szerez magának egy palotát; alárendelt szolgái vannak; neje panaszkodik az időkre, hogy nem tudja rendes áron megvenni a hermelint meg az ékszereket, panaszkodik, hogy milyen sok bajjal jár az élvezetek elérése. A férj a színielőadások földszintjéről a csillogó páholyba került; s míg ezek a nyomorultak dőzsölnek, a nép műveli a földet, gyártja a katonák csizmáját és a fegyvereket, melyek megvédik a közömbös nyúlszívűeket, akik aztán este, nyilvános helyeken panaszkodnak a kormányzatra. Ha én lennék a miniszter, mondja emez, ha én lennék a gazda, mondja amaz, minden jobban menne. Tegnap még szégyenben és becstelenségben voltak. Az együttérzés elhalmozta őket javakkal; de koránt sincsenek kielégítve; egy lázadásra van szükségük, mely megszerzi nekik a holdbeli madarakat.

Figyeljék meg azokat, akik panaszkodnak az időkre, ezek egyáltalában nem a legszerencsétlenebbek; a közepes sorban élők sokkal kevesebbet panaszkodnak. Haute-Vienne és Corrèze département-ban mindig gesztenyén éltek; Puy-de-Dôme département-ban a nép kenyéren és olajban főtt zöldségfélén él. Ez régi szokás ebben az erkölcsei által boldog vidéken; az összes falvak csak gyümölcsön élnek, s az állatok, melyeket rabszolgaként nevelnek, nem arra szolgálnak, hogy táplálják és öltöztessék őket; a kereskedelem arany-

súlyban adja el nekik a tőlük vett és általuk gondozott gyapjút. Leginkább azok sértik meg a népet, akiknek többjük van, mert az ő költségére élnek. Mi az érdem abban, hogy valaki hazafi, ha el van halmozva javakkal, ha egy pamflet harmincezer livre járadékot hoz neki, ha elnyomja a polgártársakat, ő maga pedig szabad és hatalmas?

Miként a vagyon szeretete, a hírnév szeretete ugyancsak mártírt csinált sokakból: ez is egy csapda, amit a külföld a gyönge lelkeknek állít; ezzel is megszaporodott az összeesküvők száma. Akad olyan ember, aki, mint Herosztratosz tette Delphoiban, inkább felgyújtaná a szabadság templomát, semmint elviselje, hogy nem beszélnek róla. Innen származnak a hirtelen viharok. Az egyik legjobb és leghasznosabb hazafi azt állítja, hogy a forradalom befejeződött, s valamennyi gazembernek amnesztiát kell adni. Az ilyen előzékeny javaslatot felkapják az összes érdekeltek, s íme, megszületett egy hérosz! A másik azt bizonygatja, hogy a forradalom korántsem jutott el csúcspontjára; minden bolondságnak megvan a maga vásári dobogója. Az egyik a renyheség felé hajtja a kormányzatot, a másik a szertelenség felé akarja hajtani; s mindkettőnek az a törekvése, hogy a közvélemény vezére legyen, hogy a legnagyobb hírnévre tegyen szert.

Ez a valóság. Aki szerényen foglalkozik a nép dolgával, bizony csakugyan nem csilloghat! Igyekezzünk tehát, hogy minden szívben az igazságosság és minden szellemben az igazság uralkodjék avégett, hogy biztonságos kormányzatunk legyen.

Mindenki kormányozni akar, senki sem akar egyszerű állampolgár lenni. Hol van hát az ország? Majdnem teljesen a hivatalnokok bitorolják. A gyűléseken ők rendelkeznek a szavazatok és az állások fölött; a népi társaságokban ők irányítják a közvéleményt. Valamennyien kieszközlik maguknak a függetlenséget és az abszolút hatalmat, azzal az ürüggyel, hogy forradalmian cselekszenek, mintha a forradalmi hatalom őbennük lakozna. Minden elszigetelődő forradalmi hatalom újabb föderalizmust jelent, ami kétségkívül

hozzájárul az ínséghez. A kormányzat forradalmi, de a hatóságokat nem hatja át belülről a forradalmiság. Forradalmiak, amennyiben végrehajtják a nekik diktált forradalmi rendszabályokat; amikor azonban saját kezdeményezésükből cselekszenek forradalmi módon, akkor ez már zsarnokság, akkor ez a nép balszerencséjét okozza.

Az önök feladata tehát, hogy a hatóságok korlátait pontosan megszabják; hiszen az emberi szellemnek is megvannak a korlátai; sőt, még a világnak is, amelyen túl csak a halál és a semmi van. Maga a bölcsesség sem korlátlan, a szabadságon túl a rabszolgaság található, miként a természeten túl a káosz. Hogyan, hát azt akarják, hogy a természet cserbenhagyjon bennünket? Egy riadt tekintet, egy őszintétlen, mogorva és erőltetett iromány, melyben a talán régóta felállított kelepce bohózattá teszi a szabadságot, ez volna minden érdeme a hazafiasságnak? A külföld élesztgeti a fonákságokat. S maga is forradalmi a nép ellen, a köztársasági erény ellen: a bűn szellemében forradalmi. Önöknek azonban a feddhetetlenség és a törvényhozás szellemében kell forradalminak lenniük.

Szilárdítsák meg a forradalmi kormányzatot; ma ez a népnek és a szabadságnak a legdrágább érdeke. Legyenek szándékaik oly elmélyültek, mint az emberiség iránti szeretetük. Hiszen semmit sem tettek a király feláldozásával, ha nem áldozzák fel a korrupciót, mellyel a külföld pártja visszatereli önöket a királysághoz. Az erkölcstelenség a polgári állapot föderalizmusa. Általa mindenki feláldozná összes felebarátait, csak a maga külön szerencséjét keresné, s mit sem törődnék azzal, hogy szomszédja boldog és szabad-e vagy sem.

Áttekintést nyújtottam általános helyzetünkről, és kifejtettem azokat a titkos okokat, amelyek szüntelenül rongálják a társadalom életerejét: gondolatban áttekintettük mindazokat a titkos utakat, melyeken az összeesküvés halad. A közvélemény megérezte, hogy egy nagy összeesküvés szálai szövődnek; a bűnösök néhány napja görcsös rángatózásba

estek és szinte eszüket vette a kormányzat ridegsége és szilárd fellépése, a gyanúsak homlokát pedig felhők árnyékolják. Mindez előre jelzi a megtorlásnak ama példáját, melyben a vétkeseknek hamarosan részük lesz.

Európa királyai órájukra néznek e pillanatban, amikorra szabadságunk bukását és Párizs elvesztését nekik megígérték. Önök hozzá fognak járulni az előterjesztendő szigorú rendszabályokhoz; fenn fogják tartani a nemzet méltóságát; méltók lesznek önmagukhoz ebben a helyzetben, mind bölcsességük, mind erejük által.

Van egy igazság, melyet be kell látnunk, az, hogy megelégedvén az elvek kifejtésével anélkül, hogy alkalmaznánk őket, mint ahogyan nagyon is gyakran megtettük, semmi erőt sem meríthetünk a nép ellenségeivel szemben. Mit tehetnek a szavak az összesküvőkkel szemben, akik egészen a kirohanások pillanatáig álcázzák magukat?

Egy heves szónoklat egy szempillantásnyira fellelkesít minden szívet, s az összeesküvők hagynak minket beszélni: egyetértenek nézetünkkel ama rövid percekre, míg a közvélemény megilletődése tart. De hamarosan utána annál vakmerőbbek, minél kevésbé gyanakszunk rájuk.

Be kell most már fejeznem ama külföldről támogatott köpönyegforgató csoportosulás lefestését, mely a jelenlegi kormányzat megbuktatására tör, hogy helyébe egyetlen vezetőt állítson. Bárhol is talál a külföld egy gyönge korrupt emberre, körülcirógatja, mindent megígér neki, semmi sem számít, csak az, hogy a nagy hatalom csábításától, mellyel néhány félkegyelműnek hízelegni tudott, a birodalom darabokban hulljon a leigázott Európa lábai elé. Nemigen érdekli a zsarnokságot, hogy mit fogunk csinálni, feltéve, hogy megbosszulhatja magát és megszabadulhat attól a példától, melyet létünk a földnek nyújt. Egyesek Angliának dolgoznak; mások a Bourbonoknak, akik mindent elfogadnak, amit javasolnak nekik. Ha a szabadság megsemmisülne nálunk, éppen azokat fojtanák meg elsőként, akik istentelen kézzel hozzájárultak ennek az összeesküvésnek a végrehajtá-

sához, mert ők lesznek a leggyanúsabbak és a legveszedelmesebbek, a világ elé tárt romlottságuk miatt. A forradalommal szemben, amely mindenre vállalkozik, hogy gyökeret verjen a jó, a zsarnokságnak az lesz a válasza, hogy mindenéből kifosztja, hogy gyökeret verjen a rossz, s a nép egykor zokogva keresheti fel hasztalanul sajnált barátainak sírját.

Hát hazafi az, aki ma habozik, hogy támogassa-e a dolgok jelenlegi rendjét az ellenséggel szemben, s aki az összeesküvők ellen nem esküszik össze velünk?

Miután kifejtettem a külföld csoportosulásának bűnös és sötét útjait; miután megmutattam a szabadságnak állított csapdákat, az összes természetes érzelmek, az igazság, az erkölcs lezüllesztésével; miután jellemeztem a korrupció különböző fajtáit, most meg kell magyaráznom a különböző csoportosulások viszályának látszólag érthetetlen problémáját.

A külföld bujtogatja ezeket a csoportosulásokat, széthúzást kelt köztük politikai játékával, hogy megtévessze a népi igazságszolgáltatás vigyázó szemét. Ennélfogva valami perféle játszódik le a közvélemény ítélőszéke előtt; a közvélemény hamarosan megoszlik, s a köztársaság megdől. Ez a módszer megfosztja a nemzeti képviseletet és dekrétumait a legfőbb állami befolyásuktól, mert a korrupciónak azon dúlásai, melyeket említettem, a kíváncsiságot érzékenyebbé teszik a pártok vitái iránt, s elfordítják a szíveket és a gondolatokat a haza szeretetétől és szent érdekeitől. Ezek a különböző pártok ugyanazon horizonton keletkező viharokra hasonlítanak, melyek egymásba ütköznek és egyesítik villámaikat és mennykőcsapásaikat, hogy azután a népre lesújtsanak. A külföld tehát annyi csoportosulást teremt, amennyit csak tud; mindegy neki, milyenek ezek, csak kirobbanjon nálunk a polgárháború. Sőt, mint említettem, a külföld még egyenetlenségre is szítja ezeket az általa életre hívott pártokat, hogy nagyra nőjenek és elszigeteljék a forradalmat. Minden párt bűnös tehát, mert a néptől és a népi társaságoktól való elszigetelődést és a kormányzattól

való függetlenedést idéz elő. Minden csoportosulás bűnös tehát, mert a polgártársak megosztására vezet, minden csoportosulás bűnös tehát, mert közömbösíti a közerkölcs erejét.

Köztársaságunk szilárdsága maguknak a dolgoknak a természetében van. A nép szuverenitása a nép egységét jelenti; ellentétben áll tehát a csoportosulásokkal: ezért minden csoportosulás merénylet a népszuverenitás ellen.

A csoportosulások jó szolgálatot tettek a despotizmus elszigetelésére és a zsarnokság befolyásának csökkentésére; ma azonban bűnösök, mert a szabadságot szigetelik el és a nép befolyását csökkentik.

Ez a csoportosulások szelleme. A külföld jól meggondolta, hogy milyen okok döntötték meg nálunk a zsarnokságot, s most ezeket akarja alkalmazni a köztársaság megdöntésére.

Ha önök, egész Franciaország polgárai, teljes szívükkel arra születtek, hogy jót tegyenek és megérezzék az igazságot, akkor most észre kell venniük ellenségeink csapdáit, s egyesülni fognak a legfőbb hatalomban, hogy minden pártnak ellenállhassanak.

Egy szabad államnak nincs szüksége pártokra ahhoz, hogy fenntarthassa magát; a népnek és a kormányzatnak meg kell fékeznie a pártokat, mégpedig azon egyetlen okból kifolyólag, hogy mint mondottam, a külföld terveinek kedveznek. Népképviselők, önökön a sor, hogy az állam kormányrúdját bátran kezükbe ragadják, hogy szilárdan kormányozzanak, hogy úrrá legyenek a gaz csoportokon. Azok, akik forradalmakat csinálnak, a vakmerőségével felvértezett első hajósra hasonlítanak. Az ellenség nem tudja, hogy mennyi elszántság telik ki tőlünk; nap mint nap, sőt már a mai napon is, ennek a beszámolónak elhangzása után, szomorú tapasztalatokat fog szerezni arról, hogy vad hevessége milyen erényekre és mekkora bátorságra kényszerít bennünket: hasztalan kísérli meg, hogy körünkben mindent korrumpáljon; bűnökkel és büntetésekkel csak gyarlóságainktól szabadít meg és hatalmasabbakká tesz bennünket, mert férfiak-

ká válunk, Európa pedig megmarad fukarnak; el fognak múlni e nehéz idők. Látják-e a tegnapi összeesküvők sírját? Látják-e már az utolsó zsarnokunk sírja mellett? Felszabadul Európa is, megérzi királyainak nevetséges voltát; tartozunk neki egynémely igazsággal, s Európa előtt ott áll majd a példakép, mártírjainkat meg fogja becsülni. Mi képesek vagyunk megszokni a nélkülözéseket; de mi lesz Európából, ha kereskedelme egy nap már nem tudja kielégíteni mohóságát? Ugye látják az ellenünk háborút viselő királyok sírját is? Látniok kell a megrendült Európát is, mely üldözőbe veszi a királyokat. Mi előttünk járunk majd egy, már szabadságban nevelkedett nemzedékkel, s ez örök forrása lesz vezető szerepünknek, segíteni fogjuk Európát, hogy megszabaduljon barbár törvényeitől: vagy talán nem barbárok azok, akik megtámadják függetlenségünket és annyi bűn kiagyalásában vétkesek?

Értesüléseinkből megtudtuk, hogy a szövetségesek nem fogják megindítani a hadjáratot, hogy háborús eseményekkel ne tereljék el a nép figyelmét ama mozgalmakról, melyeket belföldön és Párizsban készítenek elő. S amit nekünk itt előkészítenek, az a bűnöknek, a zűrzavaroknak, a korrupciónak és az éhségnek a hadjárata. Ennek a szándéknak leleplezésére Mack ezredesnek[131] állandóan fenyegetőznie kell, ami, a szövetségesek veszélyeztetése nélkül, félelmet kelt. Eközben összeesküdtek a jelenlegi kormányzat és képviselet megdöntésére, hogy annak helyébe egy régensséget állítsanak, amely támogatná, sőt meg is ígéri a Bourbonok visszatértét. Észrevehető volt, hogy milyen ujjongás terjedt el Európaszerte az emigránsok körében. A külföld azonnal békét kínálna a bitorló, arisztokratikus régensségnek, s elismerné illetékességét. Hárommilliárdra tehető a Brüsszelben és Frankfurtban nyomtatott assignatáknak az összege, amelyek a francia hazafiak javait sújtanák, s amelyekkel a pénzváltó irodákat látnák el minden kerületben, a köztársasági assignaták becserélésére. A végrehajtás eszköze a képviselet szétverése: előbb botránnyal és korrupt emberek megutáltatá-

sával, majd pedig vassal. A nemesek és a külföldiek részesei az összeesküvésnek. Párizsban is akadnak emigránsok. Letartóztattak emigránsokat az Égalité-palotában, s naponta történnek letartóztatások. Felkavarták Párizst az utóbbi napokban; újból fel fogják kavarni, ha nem irtják ki a bajt gyökerestől. Keressék e gazembereket a bankárok körében: pantallót viselnek és szavuk forradalmi; sohasem lehet elbizakodottságukkal versenyre kelni; szelíden, valamely finoman árnyalt következtetéssel mindig a haza ellen fordulnak. Hazafi az, aki a köztársaságot teljes egészében támogatja; aki részletkérdésekben ellene küzd: áruló.

Intézkedéseket tettünk, hogy biztosak legyünk a bűnösök felől: be vannak kerítve. Már csak a korrupció tervének megakadályozására kell intézkedéseket tenni, mert ez veszedelmesebb, mint maguknak az összeesküvőknek a dühe. Ezeket az intézkedéseket egy szigorú, de igazságos törvény formájában fogjuk önöknek javasolni. Adjunk hálát a francia nép lángeszének, hogy a szabadság győztesen került ki az ellene tervezett merényletek legnagyobbikából. E roppant összeesküvés leleplezése, a rákövetkező terror, s az önöknek javasolandó intézkedések a köztársaságot és az egész földet megszabadítják valamennyi összeesküvőjétől; csak minden polgártárs őrködjék a nép biztonsága fölött, miközben a kormányzat üldözőbe veszi az összeesküvőket. Hévvel folytatjuk a háborút. Nincs többé pihenés addig, amíg ki nem irtjuk a forradalom és a francia nép ellenségeit! Nincs többé irgalom, nincs többé gyöngeség a bűnösök iránt, akik hazájuk szabadságára merészelnek támadni!

Becsületesen számot adunk önöknek ama veszélyekről, melyekkel feladataink járnak: az összeesküvők szembeszállnak az erénnyel; mi szembeszállunk ővelük: Tágítsuk ki lelkünket, hogy teljes egészében átfoghassuk a boldogságot, mellyel a francia népnek tartozunk: mindenki, aki érző lelkű a földön, tisztelni fogja bátorságunkat. Joga van vakmerőnek, rendíthetetlennek, hajthatatlannak lennie annak, aki a jót akarja.

Büntesd meg nép, bárki is sértené meg az igazságot; ez a biztosítéka a szabad kormányzatnak; az igazság teszi az embereket egyenlővé. A megrontott emberek egymás rabszolgái; a gonoszok törvényét az erősebb joga alkotja. Legyen az igazság és a megbízhatóság a francia köztársaság jelszava! Mostantól a kormányzat nem bocsát meg semmiféle bűnt. Ne hallgasd meg nép, sem az engedékenyek, sem az esztelenek hangját többé; dédelgesd az erkölcsöt; Te magad ítélkezzél; támogasd védelmezőidet; neveld gyermekeidet szeméremre, és a haza szeretetére; élj békességben önmagaddal, de háborúban a királyokkal: a királyok megkímélésére akarnak háborúba vinni önmagad ellen. Talán csak nem képesek rábírni téged, hogy a zsarnokoknak olyan régenssége alatt sínylődj, mely visszahozza a nyakadra a Bourbonokat! Talán csak nem omlott hiába a szabadságért odaveszett gyermekeid vére! Talán csak nem tilthatják meg neked, hogy ki merjed ejteni nevüket és megsirathassad őket! Lerombolnák a Szabadság emlékművét és e teret a royalistáknak és a vendée-i rebelliseknek mocskos maradványai szennyeznék be! Védelmezőid hamvait szerteszórnák a szélbe! Távozzék tőled e kép! Ez már csak a zsarnokság álma; a köztársaságot ismét megmentettük. Forduljatok egész lelkesedésetekkel a dicsőség felé. Felhívást intézünk a zsarnokság összes titkos ellenségeihez Európában és az egész világon, felhívást intézünk mindazokhoz, akik öltönyük alatt Brutus tőrét rejtegetik, hogy tartsanak velünk ebben a magasztos pillanatban!

Néhány napon belül ismertetni fogjuk mindazon személyek nevét, akik összeesküdtek a haza ellen; a bűnös csoportosulásokat le fogjuk leplezni, már a kezünkben vannak. A népnek és az igazságszolgáltatásnak az érdeke nem engedi meg, hogy erről most többet mondjunk, ám megengedhetetlen lett volna az is, hogy ennél kevesebbről szóljunk, mert a törvény, melyre javaslatot szándékszom előterjeszteni sürgető, s meg kellett indokolni.

Saint-Just beszámolója után a konvent vita nélkül, egyhangúlag dekretálta: „A Forradalmi Törvényszék továbbra is vizsgálatot indít mindazok ellen, akik a francia nép és annak szabadsága elleni összeesküvések értelmi szerzői vagy cinkosai; azonnal letartóztatja a gyanúsítottakat és ítéletet hoz felőlük." Hazaárulóknak nyilvánították mindazokat, „akikről bebizonyosodik, hogy bármi módon előmozdították a köztársaságban a polgártársak korrumpálását, a hatósági szervek és a közszellem felforgatását..."

A II. év ventôse havának 23-ról 24-re virradó éjszakáján letartóztatták a cordelier-k legfőbb vezetőit: Hébert-t, Vincent-t, Rosint, Momorót... Velük együtt tárgyalták a külföldi ügynökök: Anacharsis Cloots, Proli, Desfieux, Pereira perét. A halálos ítéletet a II. év germinal 4-én (1794. március 24-én) hajtották végre.

A dantonisták engedékeny csoportja bízott politikája diadalában. A kormányzat bizottságai valóban nem szívesen csaptak le a szélsőséges csoportosulásra, mert olyan visszahatástól féltek, amely legveszedelmesebb ellenfeleiknek, az „engedékenyeknek" kedvez; ám Saint-Just ventôse 23-i beszámolója után megszavazott dekrétum rendelkezéseit ezekre is lehetett alkalmazni. Midőn az „engedékenyek" hevesen megtámadták a bizottságokat a „Vieux Cordelier" hetedik számában (a cikket Camille Desmoulins írta 1794. március 5—7. között), Robespierre leleplezte azokat, akik el akarják veszejteni a legjobb hazafiakat, azzal, hogy eggyé veszik őket a hébertistákkal. Billaud-Varenne azt követelte a bizottságoktól, hogy tartóztassák le az ellenforradalmi összefogás középpontjában álló Dantont.

Robespierre azonban habozott, visszaemlékezve arra, hogy Danton milyen nagy szolgálatokat tett a forradalomnak. A konvent már ventôse 27-én (1794. március 17-én) jóváhagyta Saint-Just beszámolója alapján a két csoportosulással kapcsolatban álló Hérault de Séchelles letartóztatását. Végül is, tekintettel arra, hogy az „engedékenyek" Hébert-nek és a cordelier-k vezetőinek kivégzése után megerősödtek, a két bizottság elszánta magát Dantonnak, Camille Desmoulins-nek és két barátjuknak letartóztatására (II. év germinal 10. — 1794. március 30.) Ismét Saint-Justöt bízták meg, hogy germinal 11-én a konvent elé terjessze a bizottságok beszámolóját. A Forradalmi Törvényszék elé állított dantonistákat halálra ítélték és kivégezték. (II. év germinal 16. — 1794. április 5.)[132]

XI. AZ ÁLLAMRENDŐRSÉGRŐL, AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSRÓL, A KERESKEDELEMRŐL, A TÖRVÉNYHOZÁSRÓL ÉS A CSOPORTOSULÁSOK BŰNEIRŐL

A II. év germinal havának 26-án (1794. április 15-én) a Közjóléti Bizottság és a Közbiztonsági Bizottság nevében a konventnek tartott beszámoló

A csoportosulások leverése után a Közjóléti Bizottság és a Közbiztonsági Bizottság megszabadult minden ellenzéktől. A forradalmi kormány ekkor szükségesnek tartotta, hogy pontosan lefektesse politikai tevékenysége elveit. Ismét Saint-Justöt bízták meg azzal, hogy számoljon be erről a konventnek az egyesített Közjóléti és Közbiztonsági Bizottság nevében.

Szólnom kell önöknek, Közjóléti Bizottságuk és Közbiztonsági Bizottságuk nevében az államrendőrségről, az igazságszolgáltatásról, a kereskedelemről, a törvényhozásról és a csoportosulások bűneiről.

Polgártársak, nem elég az, hogy szétvertük a csoportosulásokat, jóvá is kell tennünk a bajokat, melyeket a hazának okoztak. Minthogy helyre akarták állítani a monarchiát, meg kellett gyűlöltetniök a köztársaságot és igen-igen boldogtalanná kellett tenniök a polgártársakat, hogy előkészítsék őket a változásra.

Nem nehéz bebizonyítanom önöknek, hogy Neckertől kezdve mind a mai napig forralták az éhínség tervét, hogy fenntartsák az agónia állapotát, melyben a szabadság képtelen volt megszilárdulni.

Lelepleztük a csoportosulásokat; többé már nem léteznek, de viharként vonultak el fölöttünk, s fájdalmas sebeket okoztak, melyeket be kell gyógyítanunk.

Emlékezzenek rá, polgártársak, hogy Necker és d'Orléans[133] mellszobrait diadalmenetekben hordozták körül, emlékezzenek az eleve összehangolt állítólagos egyenetlenségekre Necker és Mirabeau[134] között; emlékezzenek 1789 végének szörnyű éhínségére.[135] Ezek voltak az első eszközök, amelyekkel megpróbálták a néptől elrabolni a szabadságot, a forradalmat pedig egy dinasztikus változásba fojtani. Necker titkos tagja volt a d'Orléans-csoportosulásnak; a csoportosulás kedvéért találta ki a megkettőzött képviseletet azok számára, akiket akkoriban utolsó rendnek neveztek. S Necker, tizenöt hónappal ezelőtt, csakis azért védelmezte a zsarnokot, hogy a d'Orléans által megpályázott trón ne omoljon össze reménytelenül.[136]

Idézzék emlékezetükbe, hogy milyen törvényeket bocsátott ki az alkotmányozó gyűlés a gyarmatokra vonatkozóan, s hogy 1791 október vége, az az időszak, amikor Anglián keresztül a San Domingó-i gyújtogatásról értesültünk, egyúttal a kereskedelem megrendülésének időszaka is volt.[137] A jövő miatt nyugtalankodó kereskedők sürgősen gyarmatáru-raktárakat szereztek maguknak.

És ekkor történt, hogy mindazok a csoportosulások, amelyek a szabadság ellenségei voltak, ugyanilyen eszközökkel igyekeztek letörni a népi pártot, s összeharácsolva a külföldről érkezett árukat, ezek árát hallatlanul magasra hajtották fel, hogy lázadást szítsanak.

Ekkor kezdődött az assignaták lejáratásának rendszere, persze azután, hogy a már visszatérített kötvények tulajdonosai ellátták magukat árucikkekkel.

Azt lehetett várni, hogy az assignaták, ha nyomban beváltják őket az áruba bocsátott állami földek ellenében, sohasem mérkőzhetnek meg az árucikkekkel és a kereskedelemmel; hogy a forgalomban megmarad az ércpénz, s a nemzeti birtokok sürgős eladása a tűz martalékává teszi a papírpénzt: ám korántsem ez történt. A hosszú törlesztés időt hagyott a vásárlóknak arra, hogy tizenegy éven át üzérkedjenek földbirtokuk árából, a közszükségleti cikkeken.

S a törlesztéseknek ez a rendszere, mely első pillantásra mintha megkönnyítette volna az eladásokat, úgyszólván halálos volt a francia gazdaságra és a jólétre nézve. A nagyobb összegű papírpénz tulajdonosa valójában csak az első évi részletet fizette meg, a többiekért pedig öt százalékot: az áruk összeharácsolására felhasznált alapjai viszont száz százalékot hoztak neki. Az állam tehát öt százalékot nyert a részleteken, a nép pedig száz százalékot vesztett az állammal szemben a csoportosulások gyalázatossága folytán.

Ez a tizenkét éves törlesztési könnyítés nem a szegény polgártársakat szolgálta, ők nem vásároltak földbirtokot. Csak a gazdagoknak kedvezett, akiknek kezében meghagyták az üzérkedést tápláló alapokat. Oly kevéssé szándékoztak kedvezni a népnek, hogy az alkotmányozó gyűlés visszavonta azt a rendeletet, mely megengedte volt a szűkölködőknek, hogy 500 livre-ért húsz év alatt törlesztendő földterületeket vásároljanak.[138]

Akik túlélik a nagy bűnöket, azokat jóvátételre kell ítélni. Abban az időben, melyről szólunk, mindent megtettek egy új dinasztiáért, semmit sem tettek az emberiségért.

Végre komolyan meg kell vizsgálnunk hazánk minden bajának természetét. Biztosítani kell az összes jogokat, nyugalmat kell teremteni a szerzemények dolgában; a lehető legkevesebbet szabad újítanunk még a törlesztések rendszerében is, hogy az újabb aggodalmakat, az újabb zavarokat elkerülhessük. Jóvá kell tennünk a csoportosulások bűneit, ámde bölcsen és jósággal.

Én itt csak megismétlem mindazon módszerek sajnálatos történetét, melyekkel megpróbálták tönkretenni a forradalmat. Mondottam, hogy a kártalanítottak és a nagy összegű papírpénzek tulajdonosai az élelmiszerek összeharácsolásával az éhínségi tervet segítették elő; mondottam, hogy ez külkereskedelmünk leromlásának korszaka volt. Folytassuk. Kétségtelenül nem felejtették el, hogy ugyanabban az időben egy csomó gazfickó a közkerteken, különféle társaságokban, a tőkések körében mindenkit arra bujtogatott, hogy a tör-

lesztések kifizetése helyett gyarmatárukat szerezzenek be, és ekkor az átvállalt assignatákkal felvásárolták az összes készleteket. Dandré, aki nyakig benne volt az összeesküvésben, s aki hatalmas haszonban reménykedett, kereskedővé vált és raktárait gyarmatárukkal töltötte meg.[139] A külkereskedelem vesztének oka leginkább a bordeaux-i tőzsde volt.[140]

A kereskedők, akik csakugyan vétkesek voltak, amennyiben feláldozták az állam jólétét a pillanatnyi nyereségért, melyet nekik a harácsoló csoportosulások ígértek, sok assignatát halmoztak össze, ámde raktáraik kiürültek.

Mivel a kivitel egyáltalában nem állt ellenőrzés alatt, árucikkeiket a csoportosulások külföldre juttatták. Ekkor számos földbirtokos eladta földjét, hogy árukat vásároljon, amelyekkel emigrált, Franciaországban pedig csak a papírpénzét hagyta.

A kereskedők már nem tudták magukat ellátni; sőt, attól féltek, hogy erre a jövőben sem lesz lehetőségük, hiszen a kereskedelem annyira ingatag, annyira bizonytalan volt, hogy reszketni kezdtek vagyonukért.

Fonfréde és Ducos[141] voltak kereskedelmünk legádázabb megrontói; az egész délvidéket elijesztették attól, hogy Párizzsal üzletet kössön. Párizs már csak készpénzzel kereskedhetett, és semmi hitelre nem talált már a tengerparti városokban. Ez a bajkeverés még most is fennáll: akár hiszik, akár nem, egy párizsi kereskedőnek még az áruk útnak indítása előtt el kell küldenie annak ellenértékét Le Havre-ba.

Majd Hébert következett: olyan kedvezőtlen híresztelléseket terjesztett Párizs kereskedelméről, hogy az emberek már hallani sem akartak e nagy és nemes város élelmezéséről.[142]

Ezek a rémisztgetések Párizsról egész Franciaországban elterjedtek; azóta egyetlen váltó sem került aláírásra. Úgy éltünk, mint a vademberek, bizalom és jóreménység nélkül.

Párizs a külföldi spekulációk vadászterülete lett: a szabadság elveszejtését csak Párizs elveszejtésével érhették el; összezördítették Párizst a tengeri kikötőkkel és a termelő vidékekkel.

S ennél többet is tettek. A csoportosulások ügynökei az utóbbi időben elrekvirálták az árukat hozó szállítóeszközöket és kocsikat.

Ez volna hát az ínség egynéhány oka. S ugyanazokkal az eszközökkel, amelyekkel éhínséget igyekeztek elérni, törekedtek a közjog korrupciójára is. A föderalizmust Franciaország szétszaggatására találták ki, azért, hogy végül egy gazda uralma alatt egyesítsék töredékeit. E föderalizmust egy esztendő bűnei dédelgették, mert tönkresilányították a külkereskedelmet, a kereskedelmet, a bizalmat, az összes kapcsolatokat. És amidőn az ország mindegyik része elszigetelődött egymástól érdekeikben és kapcsolataiban, akkor az állam is önmagától bomlásnak indult. Párizs, a köztársaság központjában, mely csakis a távolról érkező termékekből él, kénytelen volt megalkudni a tengerparti városokkal. Íme, az összeesküvés terve.[143] Ezt a tervet még nem adták fel; teljes megsemmisülését csak a jólét visszatértéből fogjuk észrevenni. Ha azt akarják, hogy csakugyan visszatérjen, szigorú rendőrséggel kell elfojtani a föderalizmust, az összes hatóságok, az összes közhivatalok rendreutasításával; fel kell kutatni, mégpedig a köztársaság egész területén a csoportosulások eszközeit és bűntársait. Olyan államot, vagyis olyan állampolgárokat kell teremteniök, akik barátai, segítői és testvérei egymásnak; helyre kell állítaniok az állampolgári bizalmat; meg kell értetniök, hogy a forradalmi kormányzat nem a háborút és nem is a hódítást jelenti, hanem átmenetet alkot a rosszból a jóra, a korrupcióból a lelkiismeretességre, a rossz irányelvekből a jókra való áttéréshez. Meg kell szégyeníteniök és nevetségessé kell tenniök azokat a külföld által pénzelt hazudozókat, akik rossz tanácsokkal látják el a népet és megtévesztik a közszellemet.

A „mérsékeltek" visszaéltek a forradalmi szóval. A függetlenség eszméjével igyekeztek felruházni, amire szükségük volt ahhoz, hogy büntetlenül elnyomják a forradalmat: sajátos szigorral bántak a néppel, de engedékenyek voltak az arisztokratákkal szemben. Hébert, aki az erőszakosság

látszatát öltve magára, az „engedékenyek" csoportosulásának vezére volt, megzavarodott azon a napon, amikor az „engedékenyek" lelepleződtek.

Ronsin az egyik körúti palotában lakott; negyven lova volt; arcátlanul viselkedett a nép között; az arisztokráciával vacsorázott Passyban, de forradalmárnak tettette magát.[144] S Danton mentegette bűntársát, Dumouriez-t.[145] Ez a szörnyeteg valamennyi gonosz embernek kedvezett; gyönyörök közt élt, ellenzett mindenféle erélyes döntést: és ő is forradalmárnak tettette magát.

Az igazi forradalmár hajthatatlan, de értelmes; igénytelen, egyszerű, de nem fitogtatja szerénységét; kérlelhetetlen ellensége minden hazugságnak, minden engedékenységnek, minden színlelésnek. Minthogy célja megérni a forradalom diadalát, ezt sohasem gáncsolja el; elítéli viszont ellenségeit minden takargatás nélkül; nem gyalázkodik, hanem felvilágosít; s a forradalom tisztasága fölött őrködvén, iránta való megbecsülésből, körültekintően nyilatkozik. Nem annyira hatalommal, azaz a törvénnyel tartja magát egyenlőnek, mint inkább az emberekkel, különösen a nincstelenekkel. Egy igazi forradalmár mindenben becsületes; fegyelmezett, de nem ízetlenségből az, hanem őszintén, s mert békességben él saját szívével; meggyőződése, hogy a gorombaság a csalásnak és önvádnak a jele, s műfelháborodást leplez. Az arisztokraták zsarnoki módon beszélnek és cselekszenek. A forradalmár könyörtelen a gonoszokhoz, de érzékeny; annyira féltékenyen őrködik hazája dicsősége és a szabadság fölött, hogy semmit sem csinál meggondolatlanul; részt vesz a csatákban, üldözi a bűnösöket és védelmezi az ártatlanokat a törvény előtt, kimondja az igazat, de nem azért, hogy sértegessen, hanem azért, hogy okítással szolgáljon; tudja, hogy a forradalom megszilárdításához olyan jónak kell lenni, mint amilyen rosszak voltak az emberek annak előtte; lelkiismeretessége nem eszének fortélya, hanem szívének tulajdonsága, melyet teljesen átérez. Marat szelíd ember volt, csak az árulókat utálta. J.-J. Rousseau forradalmár volt, és a

pökhendiség minden bizonnyal hiányzott belőle. Összegezve azt mondhatom, hogy az igazi forradalmár józanul gondolkodó és feddhetetlen hős.

Ha mindenben így cselekszenek, igaz, hogy ellenfélként hívják ki az összes bűnöket, de megmentik a hazát. Ne várjanak hát más hálára, csak a halhatatlanságra. Tudom én, hogy sokan elvesztek azok közül, akik a jót akarták. Kodrosz[146] úgy halt meg, hogy betaszították egy szakadékba; Lükurgosznak kiszúrták a szemét a spártai gazfickók, akik ellenezték a szigorú törvényeit, s végül száműzetésben halt meg. Phokión[147] és Szókratész kiitták a méregpoharat; Athén pedig azon a napon virágdíszt öltött. Nem számít, az övék volt a jó ügy; s ha ez elveszett is országuk számára, nem maradt rejtve az Istenség előtt.

A föderalizmus tehát, mint mondottam, még korántsincsen szétverve, sőt, talán még a polgárháborúnál is riasztóbb. Megszűnt minden társadalmi kapcsolat város és város, falu és falu között.

Ezekben az időkben úgy tűnt, hogy a kormányzatnak már csak a hadseregekkel van kapcsolata, a köztársaság pedig a csoportosulások súlya alatt összeomlik.

A föderalizmus nemcsak abban áll, hogy a kormányzat megoszlik, hanem a nép megoszlásában is. Az egység nemcsak a kormányzat egységében áll, hanem abban is, hogy az állampolgárok valamennyi érdeke és valamennyi kapcsolata egységes.

Vadállatok vagytok ti, akik megosztjátok a köztársaság lakosságát, s mintegy kínai falat vontok mindegyik népcsoport köré. Vadak vagytok, kik elszigetelitek a társadalmat önmagától, terjesztitek a hamis híreket, hogy megrendítsétek a polgártársakat tápláló bizalmat. Hamarosan már nem is ugyanazon nyelvet beszélték volna a franciák. Egy idő óta alig köttetett házasság egymástól távol lakók között; hogy úgy mondjam, minden ház egy-egy külön társadalmat alkotott.

Ezek a haza bajai. A kereskedelem, hitel híján keveset

vásárol; a polgártársak, akik máskor két, négy, nyolc, tíz napra szereztek be készleteket, most napról napra vásárolnak; ez az oka annak, hogy az élelmiszerüzletek ajtaja előtt nagy a csődület. A kereskedők csak apránként vesznek, mert nincsen tőkéjük, s mert a váltók nem sokszorozzák meg többé az értékeket és az eszközöket.

Az arisztokraták nyomban befurakodtak a csődületekbe, melyekről szóltam, s ott szították a keserű szellemet: így a kereskedelem és a hitel egyre inkább csökkent, mi pedig sorvadoztunk.

Ezeket a szerencsétlenségeket mások is követték: a szabadosság, az igazságtalanság a néppel szemben, mégpedig olyan hivatalnokok részéről, akik nem büntették meg a viszszaéléseket, és sokkal kevesebbet foglalkoztak a közjóval, mint azzal, hogy keresett modorossággal felhívják magukra a figyelmet, s így érvényesüljenek.

A rendőrség hamis elveken alapult. Azt hitték, hogy ez a fogdmegek mestersége: pedig szó sincs róla; semmi sem áll távolabb a szigortól, mint a durvaság; semmi sem áll közelebb a rettegéshez, mint a düh. A rendőrség e két zátony között hánykolódott. Fel kellett volna ismernie, hogy kik a nép ellenségei, nem lett volna szabad kímélnie őket, sem félnie tőlük. Gyakran ennek az ellenkezője esett meg. Elszánt és méltó magatartás helyett a rendőrség sokszor gyöngeséget és elővigyázatlanságot árult el, s erőszakoskodással vagy a büntetés elmulasztásával kompromittálta a társadalmi biztosítékot. Sokan közülük nem éreztek magukban elég puritánságot, hogy ölre menjenek a bűnnel, s kételkedtek is az igazság legfőbb hatalmában: ekkor rárontottak az ártatlan népre és bántalmaztak mindenkit, mert nem álltak senkinek sem a tekintetét; megkülönböztetés nélkül bántak az arisztokratával meg a hazafival; üzletet csináltak a letartóztatásokból és a szabadon bocsátásokból; és ahelyett, hogy hatalmukat a nép számára hasznossá tették volna, végzetessé tették, ellenségei számára pedig kedvezővé. Azt mondták az arisztokratáknak: azért űzzük ezt a mesterséget, nehogy mások,

nálunk kegyetlenebbek űzzék; azt mondták a népnek: reszkessetek!

Mindent megtettek avégett, hogy lezüllesszék a közszellemet és szembefordítsák a konventtel.

Szellem, nem is ez az igazi szó, lelkiismeretet kell mondani. A közlelkiismeret kiformálására kell törekedni: ez a legjobb rendőrség. A közszellem a fejekben leledzik; s minthogy az értelem és a felvilágosodás nem gyakorolhat egyenlő befolyást mindenkire, a közszellem csak egy adott ösztönzés. Ezért kell nekünk a közlelkiismeret, mert minden szív egyenlő a rossznak és a jónak megérzésében, s a népnek az általános jó iránti hajlamából tevődik össze.

Becsüljétek a szellemet, de támaszkodjatok a szívre. A szabadság nem üres szószaporítás; a szabadság keménység a rosszal szemben, a szabadság maga az igazságosság és a barátság.

Ezek az eszmék tovatűntek: az általános felbomlás és büntetlenség elsöpörte őket. A hazafiak, elfordulván az elmélkedésektől, melyek szép törvényeket szülnek, védekezésül a csoportosulások ellen, odahagyták a köztársaságot minden vihar, minden óvatlanság, minden bűn prédájául.

Persze, nincsen olyan kormányzat, mely szigorú rendőrség nélkül őrködni tud a polgártársak jogai fölött; de különbség van szabad rendszer meg zsarnoki rendszer között: az előbbiben a rendőrség a hatalmát a közjóval szemben álló kisebbség fölött, s a hatóságok visszaélései vagy nemtörődömsége ellen gyakorolja; az utóbbiban viszont az államrendőrség a nincstelenekkel szemben, a hatalom igazságtalanságának és büntetlenségének kiszolgáltatott szerencsétlenekkel szemben lép fel.

A monarchiákban a tehetősek szabadok, s a nép rabszolga; a köztársaságban a nép szabad, s a hatalmaktól megfosztottak, jóllehet nincsenek elnyomva, de bizonyos szabályok, kötelességek, s a nagyon szigorú szerénység korlátai közé szorulnak.

Utóbbi időben a törvényszékek annyira ellanyhultak a

köztársaságban, hogy a szabadság elleni merényletek nem nyerték el büntetésüket. A bírák vétkes gyöngesége felbátorította az összeesküvéseket és csökkentette az önök tekintélyét, hiszen eltűrte, hogy erőszakot kövessenek el dekrétumaik méltósága ellen, s kiszolgáltatta a népet a csoportosulások rosszindulatának.

Igaz, a saját kebelükön belül statuált példák után[148] önök mostantól fogva már csak azoktól szenvednek, akiknek feladata, hogy igazságot szolgáltassanak a népnek, és megfeledkeznek erről az éppoly megtisztelő, mint szent kötelességről.

Önök szigorúak voltak; szigorúnak kellett lenniök, de ezt józan ítélettel tették; meg kellett bosszulnunk atyáinkat, s romjai alá kellett temetnünk e monarchiát, annyi kiszolgáltatott és meggyötört nemzedék e hatalmas koporsóját, kénytelenek voltunk hajthatatlan igazságossággal ellenállni a bűnnek, szétverni az összeesküvéseket és megbüntetni mindazoknak vérengző képmutatását, akik gyávaságból úgy tettek, mintha a köztársasággal tartanának, de közben a trón helyreállításán fáradoztak, s sötét gazságaikkal, rejtett buktatóikkal szörnyű bajokat okoztak az államnak.

Mi lett volna egy engedékeny köztársaságból, hogy állt volna helyt a dühödt ellenséggel szemben? Mi a pallost állítottuk szembe a pallossal, s megalapoztuk a szabadságot: viharok öléből keletkezett, s így közös a származása a világéval, mely a káoszból jött létre, és az emberével, aki sírva születik meg.

Ha nem volna minden birodalom szokott sorsa, hogy bölcsőjében nyugtalanul viselkedik, ha nem volna szükségszerű az emberi természet változandósága, akkor ama kormányzatok, melyek ellenségeink, joggal csodálkozhatnának a nálunk dúló viharokon. Ámde a világ minden birodalma vesse szemét arra a pontra, ahonnan kiindult, s olvassa a maga történelmét. Tehát nem az emberiség szeretetéből, hanem gőgből fogott fegyvert annyi kormány ellenünk. Nem hinném, hogy e gőg valaha is az általuk igában tartott népek jólétére vezet-

het. Mi jogosítja fel hát őket, hogy bennünket maguk alá gyűrjenek? Mögöttük az ostobaság évszázadai állanak, nekünk ötévi tapasztalatunk van az elnyomással szembeni ellenállásban, a nagy embereket létrehozó sorscsapásokban; s ők akarnának bennünket megrontani! Sokkal nagyobbak vagyunk náluk; mi egy király egy franciához képest? Szeretném tudni, milyenek voltak Pompeius idején az atyák, akiktől kortárs királyaik származnak? Mit kívántak a leszármazottak részére Nagy-Britannia, Hollandia, Spanyolország és a Birodalom kormányzatától? S minthogy a fürge gondolat és az okoskodás könnyen áthidalja a korokat, számunkra ezek a zsarnokok még most is ama földművelőknek, tengerészeknek és katonáknak unokái, akik különben voltak náluk. Kicsiny emberkék ti, akik az adószedés jövedelmező mesterségét űzitek, s ezt uralkodásnak nevezitek, pillantsatok vissza Germánia és Gallia öreg fái alatt üldögélő atyáitokra, s reszkessetek, nehogy okosabbá váljunk, mint ti: nem is olyan nehéz dolog ez.

Semmi sem új a nap alatt. Sokkal kevésbé furcsa, hogy a monarchia helyébe a francia köztársaság jött, mint az, hogy a római császárságot Európa többi állama váltotta fel. Ha a római köztársaság feltámadna, büszke lenne ránk, de nagyon pironkodna a többi utódja miatt.

Mindezt azért említettem, hogy ne habozzunk teljesíteni küldetésünket, amelyet a sors, úgy látszik, a francia nép jelen nemzedékének szánt. Legyen szilárd a hitünk, hogy ha igazságosan kormányozzuk köztársaságunkat, hamarosan kivívja magának a közmegbecsülést.

Beszéltem már arról, hogy a bírák engedékenysége, a városok és falvak rendőrtisztjeinek gyöngesége felbátorította a bűnt. Itt az ideje, hogy véget vessünk az efféle büntetlenségnek, hogy a nép szabaddá váljék, de legyünk meggyőződve arról, hogy ha zabla nélkül hagyjuk a hatóságokat, akkor a nép elnyomását is meghagyjuk.

S emlékezzenek rá, hogy milyenek voltak a polgári állapotok[149] a csoportosulások idején. Nem volt többé barátság;

a terror a nemzeti képviselet és a haza ellen fordult; a bűn üldözte a bírákat, s az erőszak az önök dekrétumai ellen harcolva, valamennyi kerületet elnyomott, mégpedig a francia nép többi részétől független befolyással.

A csoportosulások hatalma vetélkedett a törvényekkel, s ez felfüggesztette a közintézmények tevékenységét. Egy-egy hivatalnok inkább erőszakot követett el az igazság ellen, s az összes intrikákat elleplező homályba húzódott, semhogy szembeszálljon a nemzeti tekintélynél hatalmasabb pártokkal.

Másokat a becsvágy vitt tévútra; a változásnak és a nagy bűn jutalmának reménye hízelgett bűnös vágyaiknak. Ti esztelenek, akik vétkes szándékaitok beteljesüléséért képesek lennétek megzavarni a demokráciát, igen nagyon tévedtek: gyalázat és nyugtalanság környékezi a célt, amelyre törekedtek. Csak nem mentek veszendőbe a világegyetem számára azok a tanulságok, melyekkel a történelem szolgált, azok a példák, melyeket a nagy emberek adtak nekünk? Mindannyian a névtelen életet tanácsolják nekünk: a világ nagysága a kunyhókban és az erényekben található. Költözzünk a folyópartok mellé, ringassuk gyermekeinket, s tanítsuk meg őket érdekmentességre és rettenthetetlenségre. Becsvágyók, sétálgassatok csak egy órát a temetőben, az összeesküvőknek és a zsarnokoknak nyughelyén, s döntsetek, mit választotok: a hírnevet, a szavak harsogását, vagy pedig a megbecsülés dicsőségét.

A zsarnok halálával ránk testálta a polgárháborút,[150] mindent elkövettek, hogy meg is kapjuk: ellenségeink politikája mindent lezüllesztett. Ha a szükséges szigorral meg akartuk szilárdítani a kormányzatot, az összeesküvők a bitorlás vádjával léptek fel; ha erőtlenek voltunk, azt mondták, hogy meggyöngültünk, s az arisztokrácia lázadásra készül ellenünk. Amikor az összes csoportosulás támadta önöket, s önök a megalkuvás ellen verekedtek: uralomvágyó volt a nevük; amikor az ellenforradalmi vakmerőség ellen harcoltak, megalkuvással gyanúsították önöket.

Bármit is tettek volna, sohasem elégíthették volna ki a nép ellenségeit, hacsak nem állítják helyre a zsarnokságot. Ebből azt következtetem, hogy ellenségeinknek el kell veszniök, hogy másutt kell keresnie a rabszolgaságot és a királyokat a forradalommal szemben álló pártnak, melynek számára iga a nép szabadsága.

Ez a párt, ebben ne is kételkedjenek, nem köthet békét önökkel; nem egy nyelvet beszélnek, sohasem érthetik meg velük egymást. Kergessék hát el! A világegyetem koránt sincs vendégszeretet híján, nálunk viszont a közjólét a legfőbb törvény.

A zsarnokság e javíthatatlan párthívei lélegzetet is csak a mi romlásunkra vesznek, s mindennap egy ellenséggel többet fordítanak szembe a szabadsággal. Kevélykedjenek bárhol másutt; itt nálunk csak állampolgárok lehetnek.

Embertelenség volna feláldozni értük egy egész népet; de igazságtalan lenne az is, ha nem különböztetnénk meg a jókat a rosszaktól. A kegyetlenség mértéket nem ismerve csapkod, a bölcsesség azonban mindent mérlegel. Tisztítsuk hát meg a hazát nyilvánvaló ellenségeitől. A republikánus szerénység felingerli őket; nekik hatalom kellene, mely itt csakis a demokráciáé lehet. Száműzni kell őket, összes bűneikkel együtt, hogy a gondviselés egy másik féltekére kergesse, s ott erényre tanítsa őket balsorsuk révén. Meg kell tiltani a Párizsban, a kikötőkben, az erődökben való tartózkodást minden nemesnek, minden idegennek: annak idején a plebejusok voltak kitiltva az udvarból. Itt az ideje, hogy megszilárdítsák a szabadságot és lesújtsanak az arisztokráciára, akár a gyöngeség, akár az uralomvágy vádját hangoztatják önök ellen. A köz felvirágzását csak egy erős állam teremtheti meg. Akik alattomosan vádolják önöket, konspirálnak. Az egyeneslelkűség nem gyalázkodásra törekszik, hanem arra, hogy felvilágosítsa, tanácsokkal lássa el önöket.

Az előítéletek ideje véget ért; a csoportosulások szemfényvesztése a múlté; mindaz, ami sérelmes a népre és önökre; bűn, amelyet szigorúan üldözni kell.

Hazafiak, ha hitelt adnak nekem, akkor ellenség gyanánt gyűlölik mindazokat, akik lebecsülik a nemzeti képviseletet: egy hazafinak sohasem lehet komoly oka a képviselet becsmérlésére, mert nélküle nincsen többé hazája. Az arisztokrácia, a külföld támadja szüntelenül a képviseleteket, s ők pénzelnek minden viszályt, minden rendbontást. Olvasták a tudósítást a brit parlament azon üléséről, amelyen Stanhope szemére veti az angol kormánynak, hogy méltatlanul járt el, amikor egy felkelés tervét agyalta ki és javasolta, hogy a francia nemzeti képviseletet így robbantsák szét.[151] Ez hát a titka a csoportosulásoknak és az arisztokráciának, akiknek üzelmeit körünkben eltűrjük! De miféle közös ponton találkozhatunk mi velük ahhoz, hogy kimagyarázkodjunk? Ennek folytán ellenük csakis a szigort alkalmazhatjuk.

Írják nekünk külföldről, hogy az emigránsok kétségbe vannak esve a csoportosulások megbüntetése miatt. Adjunk tehát hálát a sorsnak, mely segítségünkre volt e csoportosulások leverésében, s esküdjünk meg, hogy nem tűrjük tovább azoknak a pártoknak az uralmát, melyek oly sokáig kockára tették a szabadságot.

Már nem is volt hazánk, amikor a bűn hatalmasabbá vált a népnél, s a szabadság egynéhány összesküvő zsákmányává lett; már nem is volt hazánk, amikor a képviseletből született minisztérium saját édesanyja kebelének rontott, amikor egy hivatalnok szultáni vakmerőséggel rendelkezett, s büntetlenül konspirált a közegyenlőség ellen.[152] Ne is álmodjanak arról, hogy ezt az egyenlőséget másképp is megszilárdíthatják, mint egy tiszta és szenvedélyes kormányzattal, mely az összes jogokat tiszteletben tartatja egy hatalmas és józan ítéletű rendőrséggel; mert a törvény legyen kemény a haza ellenségeivel szemben, és szelíd, anyai szeretettől áthatott a polgártársak iránt!

Ha ezek az irányelvek hamarabb uralomra jutnak, habozás nélkül lecsaphattunk volna mindenkire, aki szembeszállt a forradalommal, s a nép megelégedett lehetne. Nem lettünk volna szemtanúi ama társadalmi föderalizmus megszületé-

sének, mely elszigetelvén egymástól az állam valamennyi részét, elapasztotta a jólétet. Győzni fogunk, ha győzni akarunk, ha akarjuk, egész Európa respektálni fog minket; de mindezen sikereket csak a tartós szabadságnak, a közélet feddhetetlenségének és egy olyan kormányzatnak a segítségével érhetjük el, amely könyörtelen a bűnös csoportosulásokkal szemben.

Amióta önök hozzáláttak, hogy ily módon megvalósítsák a haza javát, az irányelveihez hű arisztokrácia diktatúrával vádolja a kormányzatot. Ugyan mióta érdekli ennyire élénken a forradalom ellenségeit a szabadság fenntartása? Netán azt nehezményezik, hogy túl nagy szigorral bántak velük és cimboráikkal? Boldogok, akik elviselik a szemrehányást, hogy vészt hoztak a haza ellenségeire! Senki sem volt oly szégyentelen Rómában, hogy zsarnokságnak nevezze és felrója a Catilina ellen alkalmazott szigort: ám Rómában akkor szerették a szabadságot. Csak Caesar volt az, aki sajnálta ezt az árulót, s aki azt állította, hogy Catilina személyében megsértették a szabadságot, azt a szabadságot, melynek lerombolója egy napon ő maga lett.

A monarchikus rendszerben az arisztokrácia lábbal tiporva a vallást, gúny tárgyává tette. A nemesség kicsúfolta a királyokat, akik, mint még ma is, birodalmuk legfőbb rászedettjei. A vétkei miatt gyűlölt arisztokrácia ránehezedett a földre; a becsület nevetség tárgya volt szemében, szenvedélyeket és szeszélyeket agyalt ki, hogy csömörét elűzze, sanyargatta a falut, meggyalázta a nyomort, s fütyült a földre is, meg az égre is.

Ma a képmutató arisztokrácia, mely tudtán kívül saját maga rombolta szét azt, amit most visszasír, arcátlanul olyan illemszabályokat állít fel velünk szemben, amelyeket ő maga mindig lábbal tiport: ámde a nép ellenségeivel szemben semmiféle illemszabály nem respektálható.

Politikai hiba volna, s ez viszályok formájában a jövőben is fennmaradna, ha a nép vitatkozna a zsarnokság híveivel. Az olyan forradalom, mint a miénk, nem folyamat, hanem

mennykőcsapás, mely végez minden gonosszal. Nekik nincs több mondanivalójuk: el kell nyomni, el kell hallgattatni őket.

Önöknek ezért az államrendőrségre kell figyelniök, s igen szigorú felülvizsgálatnak kell alávetniök a forradalom ellenségeit és a közhivatalokat. Bátorítsák a bírákat, hogy merjék szolgálni az igazságot; támogassák őket, s biztosítsák tekintélyüket is; ám ha nem tartják be az önök dekrétumait, büntessék meg őket szigorral.

Custine módszere zsarnoki módszer volt;[153] azt állította, hogy katonák agyonlövetésével fegyelemre tanítja a hadsereget. A vezetőket kell fegyelemre tanítani, mert minden rossz a hatalommal való visszaélésből származik.

Ugyanez áll a politikai helyzetre is: a nép igazságos, a hatalmi szervek gyakran méltánytalanok. A nép meggyötrése a legszörnyűbb dolog. A törvényeknek és a kormányzatnak el kell nyomniuk ama hatalmi szerveket, amelyek szüntelen függetlenségre törekszenek.

Ezentúl ez többé nem fordulhat elő; önök elé fogják terjeszteni mindazokat a panaszokat, melyekben a polgártársak a hatóságokat visszaélésekkel vádolják. Igen nagyon csalódtak azok, akik azt hitték, hogy a pökhendiség oltalmat nyújt az igazságszolgáltatással és a törvényekkel szemben, s a puszta vakmerőségük lehetővé teszi, hogy kibújjanak alóluk; mi mindent a józan ész mérlegére fogunk tenni. Különösen azokat fogjuk könyörtelenül üldözni, akik erőszakot követnek el a közszabadság biztosítéka ellen a képviselet sértegetésével. És csalódtak azok is, akik meglopták az államot, s azt hiszik, hogy sokáig élvezhetik gaztetteik jutalmát!

Az arisztokrácia gyászt öltött a csoportosulások pusztulása miatt; a francia nép minden európai ellensége gyászol; a gyászba öltözött bűn könnyekre fakad az összeesküvők tisztátalan sírja fölött. Minő reményeket veszített el az arisztokrácia egy hónap alatt! Azzal próbál bosszút állni, hogy zsarnoksággal vádolja a megszilárduló kormányzatot; felháborodik azon, hogy önök elismerték az Istenség létét és emléke-

zetbe idézték a nemes természetérzést.[154] Szerintük a francia nép képviselői, akiket ilyenformán hol anarchistáknak, hol zsarnoknak neveznek, cserben fogják hagyni a közszabadságot; ám ehhez az kellene, hogy az ilyenféle esztelen zajongás hasson rájuk.

Ma, amikor létrejött a francia szabadság alapja, fel kell készülnünk valamennyi ripők örökös sóhajtozására: publicista csoportosulás válik majd belőlük, mely szigorral vádolja az őket sújtó kezet. A szabadság megalapozása után minden azon múlik, hogy teljesítsük kötelességeinket a haza iránt, minden azon múlik, hogy valóban polgártársak legyünk.

Elképzelni sem tudom, milyen okfejtéssel lehetne igazolni a dolgok politikai rendje elleni háborút; mert mi más az, amit a felfegyverzett zsarnokok ellenünk tesznek és tenni szándékoznak? Önöknek csak a köztársaság népével kell törődniök; tiszteljék szabadságát; biztosítsák számára az azonnali igazságszolgáltatást; és ismétlem, büntessék meg a hatóságokat, ha pimaszkodnak a hazafiakkal, s fogják szorosra az állam gyeplőjét, rá sem hederítve a zsarnokság híveire, akik nagyon is tisztában vannak azzal, hogy az önök szilárdsága a trón helyreállításának leküzdhetetlen akadálya.

Legfeljebb egy hónapig kell biztosítaniok az igazságosztás uralmát, s ez máris megváltoztatja a köztársaság arculatát és újjáteremti a jólétet. A csoportosulások igája csak a szabadság árnyékát hagyta meg.

Minden hivatalban nyüzsögnek a cselszövés kreatúrái, akik sokkal többet foglalkoztak a pártok győzelemre juttatásával, mint a nép ügyével. Valamennyien engedelmesen alávetették magukat annak, amit a csoportosulások vezetői kijelentettek; személyes befolyással rendelkező valóságos uralkodók voltak ezek. Szétveretésüket az arisztokrácia diktatórikus cselekedetnek minősíti. Brutust és Cassiust is zsarnoksággal vádolták, amiért feláldozták Caesart; a vádló Antonius volt. Hol vannak ők, azok az Antoniusok, akik sajnálják Hébert-t, aki meg akarta fojtani a nemzeti képvise-

letet és a hazafiakat, hol vannak azok, akik sajnálják Dantont, aki mindent megtett a szabadság ellen? Jaj azoknak, akik védelmükbe vennék az összeesküvőket! Csak megerősítenék az ítélet igazságosságát és saját cinkosságukat lepleznék le.

Jelentkezzenek hát mindazok, akik azzal fenyegetődznek, hogy megbosszulják a törvény által sújtott árulókat! Szembenézünk velük. Behatolok lelkiismeretük legmélyére: beleásápad, ha lesz köztük olyan, aki meghallgat. Mibennünk nyoma sincs a vétkesek kishitűségének; mi valamennyien megéljük hazánk szabadságát; mi boldogok leszünk, a csoportosulások pedig elpusztulnak! Sem szabadság, sem kormányzat nincsen ott, ahol pártoskodás dúl, s ha sok csoportosulás van, az elnyomás elviselhetetlen súlyú, mert számolnia kell az ellenhatásokkal is.

Pillanatnyilag lehetetlen jóvátenni minden kárt, amit a hazának okoztak. Mindazok, akik meggazdagodtak, mindazok, akik valamilyen bűnt követtek el, odasorakoztak a csoportosulások zászlaja alá, és ott büntetlenségre találtak. Értettek hozzá, hogy ellenségeket szerezzenek önöknek, s számuk egyre nőtt. Végzetes törvényeket provokáltak; felingerelték a népet az igazságtalanságra hivatkozva, s elszigetelték magukat önöktől, hogy kiszámíthassák az önökre mérendő csapásokat. Ekkor a nemzeti tekintélynek mintegy nyoma veszett; a nép nem lelte többé az igazságot. Az összes hatóságok, a csoportosulások prédái lévén, összefogtak önök ellen. Mi csupán önöknek és lelkiismeretünknek engedelmeskedtünk, amikor megtámadtuk az önöknél hatalmasabb csoportosulásokat. Ha az önök bizottságainak szeme előtt a hatalom lebeg, akkor megkímélték volna az összes pártokat, s azok mozgatóerejévé válnak. Ez volt valamennyi zsarnoknak, ez volt a szétvert csoportosulások vezéreinek az útja. Most azonban már csak egyedül önökben van támaszunk, s abban a példában, amelyet Európának és a franciáknak adni fogunk az önök iránti respektusból.

Önök maguk is olyan példát mutattak, amelyet mindenütt

követni kell: megbüntették mindazokat, akik az önök kebelén belül konspiráltak; akad-e a köztársaság bármely területén a hazának olyan ellensége, aki önöket részrehajlással merné vádolni, még ha őt magát büntették is meg? Forgószélként terjedjen hát el az igazság mindenüvé, ahol még rejtőznek bűnrészesek. Mit tettek a törvényszékek két év óta? Hallott-e valaki igazságszolgáltatásukról? Ők tehát minden közveszedelem értelmi szerzői; mert bár a forradalom megőrzésére létesültek, engedékenységük mindenütt a bűnt tette szabaddá, nem pedig a népet. Eltűrték az önök dekrétumainak lebecsülését, s lebecsülték önmagukat lágyszívűségük révén, ahelyett, hogy félelmetesekké váltak volna a gonoszok szemében.

Itt a pillanat, hogy felébresszük álmukból a köztekintély mindezen letéteményeseit. Egyesek közülük árulókat, mások pedig csirkefogókat istápoltak. A katonai ellátás igazgatóságának is van e téren elszámolni valója: vérengzőknek nevezte két tagját, Gattaeu-t és Thullier-t,[155] akik más megbízottakkal együtt azt a feladatot kapták, hogy felkutassák a tolvajokat, s akik feljelentettek egy raktárfelügyelőt, mert hallgatásukért ötvenezer tallért ajánlott fel nekik.

A számvivőségnek azon engedékenysége miatt kell magát igazolnia, melyet a számvivőkkel szemben tanúsított.

A département-ok az utak szörnyű állapota miatt fognak felelni, hiszen a járműveknek és a közlekedésnek akadályoztatása az éhínség rémével fenyeget.

A postaigazgatóság arról fog számot adni, hogy működése miért volt a semmivel egyenlő. Hadat üzenünk mindazon visszaéléseknek, melyek a csoportosulásokat szolgálták, hogy meggyűlöltessék a szabadságot és zsarnokságot provokáljanak.

A département-ok felelni fognak azon önhatalmúságért, melyet oly gyakran tanúsítottak éppen a nincstelenekkel szemben.

A hatóságok felelni fognak a közszabadság ellen irányuló mindenfajta bűnös szövetkezés miatt.

A békebírák számot adnak arról, hogy miért tagadták meg az igazságszolgáltatást a falusi szegénységtől.

A hadbíróságok számot fognak adni az alakulatok vezetőinek fegyelméről és a tekintélyes emberekkel szembeni udvariasságukról. Ebben nincs semmi despotizmus. Sajátos kiváltság lenne, ha despotizmus címén visszautasíthatnák a szükséges szigort a gonoszok megbüntetésére. Kedvezzünk az igazságnak minden erőnkkel, egyedül az rendezi majd ügyeinket. Hirdessük meg egész Franciaország előtt, hogy valamennyi visszaélésre könyörtelenül lecsapunk, és senki sem kerülheti el büntetését, aki igazságtalan a néphez.

Az a megtiszteltetés, hogy a népszuverenitást képviselik, a legfőbb rangot biztosítja önöknek a házában. Önök legyenek a törvény minden hatalom számára. Mindegyiküknek el kell foglalni a helyét, mindegyiküknek tisztelnie kell egymást hierarchiájuk fokának megfelelően.

Főként pedig jól az emlékezetükbe kell vésni a hatalmi szerveknek, hogy önök felügyelnek rájuk, hogy a Forradalmi Törvényszék meg fogja torolni, bármilyen bűnrészességük van az összeesküvésekben.

Ez a módja annak, hogy minden eszmét megszilárdítsanak és mindazon ésszerű feladatok és kötelességek teljesítésére késztessék az embereket, amelyektől a szabadság sem mentesít senkit. Nem önöknek kell idegen sugalmazásokat követniök; a világnak kell elfogadnia az önök géniuszának sugalmazásait. Legyenek erősebbek, szigorúbbak az újjáalkotásban, mint azok, akik rombolni akarnak; legyenek nagyobbak, mint az elmúlt balsors volt; legyünk jobbak ellenségeinknél. Az önök feladata, hogy oly pontossá tegyenek minden elvet, minden eszmét, hogy azokat senki ki ne forgathassa. Le kell leplezni a mérsékelteket még akkor is, ha az erőszak álarcát viselik; meg kell becsülni a boldog lelkesültséget; emlékeztetni kell arra, hogy Cato lelkesült férfiú volt, Catilina azonban nem. Lelkesültségnek nevezem azt a konok elszántságot, hogy megvédjük a nép jogait és a konventet; lelkesültségnek nevezem a vagyon megvetését és az erkölcsök

bátor egyszerűségét; a lelkesültség erény, nem pedig őrjöngés.

Magasztos emberekké kell válnunk, hogy konszolidáljuk hazánkat; ám aki mostantól meg akarná ingatni azzal a kijelentéssel, hogy mindenki igazságos, az nem egyéb gyáva féregnél.

Alakítsuk ki a polgári intézményeket, azokat, amelyekre eddig még senki sem gondolt: nélkülük nincsen tartós szabadság. [156]Ezek fűtik a hazaszeretetet, sőt a forradalom elmúltával magát a forradalmi szellemet is. Azzal fogják meghirdetni demokráciánk tökéletességét, hogy meghirdetik nézeteik nagyságát, s azzal siettetik ellenségeink pusztulását, hogy önökkel szembeállítva kitűnik torzszülött voltuk. A felvilágosult nemzetek nemsokára perbe fogják azoknak az emlékét, akik uralkodtak fölöttük, s csontjaikat máglyára vetik. Európa bele fog rúgni zsarnokainak hamvába és emlékezetébe; s akkor valamennyi kormányzat gyűlöletessé válik, mely nem az igazságra épül. Az emberi szellem ma beteg, s a gyöngesége okozza a kórt, mert az elnyomatástól szenved. Ne kételkedjünk benne, hogy mindannak, ami körülöttünk van, meg kell változnia és meg kell szűnnie, mert mindaz, ami körülöttünk van: igazságtalanság. A világ fölött a győzelem és a szabadság lesz úrrá. Nem kell lebecsülni, de utánozni sem kell semmit, ami előttünk történt; a hősiességnek nincsenek modelljei. Ismétlem, így fognak önök megalapozni egy hatalmas birodalmat, a géniusz merészségével, az igazságosság és az igazság erejével. Mindez olyasmi, amit az arisztokrácia nem tud kihasználni. Ne kívánjunk a polgártársaktól más erényeket, csak a megbízhatóságot, a természet szabadságának, az emberi jogoknak és a képviseletnek tiszteletét; mert különben a gonoszok megpróbálják járommá tenni a hamis erényt, szokás szerint mesterkeltséggel pótolva a józan észt. Amikor önök elrendelik, hogy a törvényszékek az igazságot juttassák uralomra, korántse tűrjék el, hogy gyötörjék a nép magánéletét; de ne tűrjék el azt se, hogy az arisztokrácia belekeverje a hazafia-

kat az összeesküvők dolgába. Az arisztokrácia cinkosai azok, akik sértegették a képviseletet, azok, akik kíméletet tanúsítottak a forradalom ellenségei iránt. Úgy kell eljárniok, hogy semmilyen megtévesztés ne fordulhasson elő; mert a hatalom olyan kegyetlen és gonosz, hogy azon nyomban, mihelyt kimozdítják tunyaságából, de nem szabályozzák, menetelni kezd az elnyomás irányában; ezért szükségszerű, hogy a hatóságok csak arra szorítkozzanak, amit nekik az önök dekrétumai előírnak. A korrupt emberek egyúttal a legzsarnokibbak is, mivel, jóérzés híján, csak a napi eszmék árját követik; ilyenformán mindegyik tekintélynek, amely megtámadta a szabadságot, megvolt a maga oltára. Ezért kell a törvények pallosának a köztársaság minden részében lesújtania az elítélt összeesküvők cinkosaira is, akik új álarcot fognak ölteni. Jelenjenek meg tehát valamennyien a Forradalmi Törvényszék előtt, mely tudatában van e félelmetes tapasztalatnak. A szabadság már lélegzethez jutott, a bűnösöket mindenhol feljelentik; szegődjék sarkukba az igazságszolgáltatás és a népi bosszúállás, kapják meg a köztársaságtól méltó büntetésüket!

Minden franciát felszólítunk, hogy leplezze le a zsarnokság híveit, a külföldi összeesküvőket, a gazfickókat, a bűnös mesterkedéseket a nép jogai ellen. El kell tűnniük a csoportosulásoknak, hogy csak a szabadság maradjon meg; a közlelkiismeretnek minden pillanatban úgy kell éreznie, hogy a nemzeti képviselet és a kormányzat a saját kebeléből való, de a konventnek legyen olyan áttekintése a hatalmi szervek fölött, hogy tiszteletre bírja és a jóra késztesse őket. Meg kell különböztetni a szabadság fogalmát attól, hogy valaki, függetlennek nyilvánítva magát, bármi rosszat elkövethet. A forradalmárok római férfiak legyenek, ne pedig tatárok.

Ezzel a megmásíthatatlan elvvel fejezem be: a közhatóságoknak szinte vallásos lelkiismeretességgel kell végrehajtaniok az önök dekrétumait. Íme, ez a forrása és egyetlen szabályzata a köztársaság állambiztonsági rendőrségének és a forradalmi kormánynak; s ez semmi egyéb, mint olyan igaz-

ságszolgáltatás, amely kedvező a népnek és szörnyű az ellenségei számára.

E beszámolót követően Saint-Just javaslatot tett fontos rendszabályokra, amelyeket elfogadtak, s több dekrétum formájában a II. év germinal havában, 26-a és 29-e között nyilvánosságra hoztak. A terror szervezete központosult: a département-ok forradalmi törvényszékeit betiltották, és minden összeesküvéssel gyanúsított személy a párizsi Forradalmi Törvényszék elé került. A nemeseket és a külföldieket kitiltották Párizsból, a megerősített városokból, a tengerparti helyekről; ugyanez történt az inaktív tábornokokkal is. A közhivatalok és a polgári törvényszékek utasítást kaptak, hogy feloszlatás terhe mellett zárjanak le minden függő ügyet három hónapon belül. A központosítás megvalósult és a kormányzati tekintély megnőtt.

Ez volt Saint-Just utolsó felszólalása a konventben egészen thermidor 9-ig. II. év floréal havának 10-én (1794. április 29-én) a Közjóléti Bizottság Lebas-val együtt kiküldötte az északi hadsereghez. A kiküldetést Saint-Just rövid időre félbeszakította, mert a feszült helyzet miatt a bizottság Párizsba hívta. Prairial hó 14-én (június 2-án) ismét részt vett a bizottság munkájában. Mivel azonban az északi hadsereg nehézségei kívánatossá tették Saint-Just ott-tartózkodását, a bizottság prairial 18-án (június 6-án) újra odaküldte, Nagy szerepe volt azon hadműveletek irányításában, amelyek (1794. június 26-án) a Fleurus mellett győzelemhez vezettek.

Saint-Just nyomban a csata után visszatért Párizsba; a messidor 10-ről 11-re virradó éjszakán érkezett meg. Elhárította, hogy a konventnek beszámoljon az elért győzelemről, s hozzálátott napi politikai tevékenységéhez, a Közjóléti Bizottság kebelén belül.

XII. II. ÉV THERMIDOR 9-ÉN (1794. JÚLIUS 27-ÉN) MEGKEZDETT BESZÉDE

amelynek elmondását a konvent napirendre tűzte

A csoportosulások veresége és a forradalmi kormány újjászervezése után vitathatatlanná vált a Közjóléti és Közbiztonsági Bizottság tekintélye. De leszűkült a népi bázis, melyre a kormány támaszkodhatott.

Hébert és a Cordelier-csoport meghallgatásra talált a tömegek körében, s bizonyos mértékben kifejezésre is juttatta zavaros vágyaikat. A forradalmi hatóságok és a népi harcosok közvetlen, testvéri kapcsolata megszakadt. A párizsi községtanácsban végrehajtották ugyan a tisztogatást, de mivel már csak hivatalnokokból állt, alig-alig képviselte a lakosságot. A népi társaságoknak és szekcióknak többsége kénytelen volt feloszlani. A sajtó elvesztette függetlenségét. A bizottságok látszólag akadálymentesen kormányoztak. Ámde „a forradalom megfagyott" — írta Saint-Just a *Köztársasági intézmények*ben.

Ugyanakkor, amikor fokozódik az elkülönülés a forradalmi kormány és az őt hatalomra juttató néptömegek között, megszilárdul a külső győzelem, ami a terror rendszerét egyre elviselhetetlenebbé teszi. A Saint-Just lelkesítette republikánus csapatok 1794. június 26-án megverték Koburg seregét Fleurusnél, a határ felszabadult, Belgiumot visszahódították. A forradalom hatalmas erőfeszítéssel, látszólag elhárította a belső válságot, kikényszerítette a győzelmet és békekötésre késztette a szövetségeseket. De a forradalmi kormányzat éppen abban a pillanatban bukott el, amikor csaknem elérte célját.

Fleurus után az emberek egyre inkább belefáradtak a terrorba. Az üzleti burzsoázia nehezen viselte el a gazdaság kormányzati

ellenőrzését; a lehető leghamarabb vissza szeretett volna térni ahhoz a termelési és kereskedelmi szabadsághoz, mellyel az 1789-es forradalom megajándékozta. Egyúttal félt attól, hogy hozzányúlnak a magántulajdonhoz; a ventôse-i dekrétumokat szemlátomást aktívabban kezdték végrehajtani, népi bizottságokat alakítottak a gyanúsak „kiválogatására". A terror fokozódása végül „a vérpadtól való undorra" vezetett. A Közbiztonsági Bizottság meghamisítja a prairial 22-i törvény alkalmazását, „egybeolvasztván" a legkülönbözőbb ügyeket, hogy „kivégzendő szállítmányként" ítéljék el a vádlottakat. „A fejek – mondotta Fouquier-Tinville[157] – úgy hullanak, mint a tetőcserepek." A burzsoázia elfordult a forradalmi kormánytól, mégpedig éppen abban a pillanatban, amikor a népi tömegek elhidegülése is mindinkább megmutatkozott.

A kormány bizottságai közötti nézeteltérések siettették a válságot. A Közjóléti Bizottság lassan-lassan hatalmába kerítette a Közbiztonsági Bizottság jogkörét, fontos részt követelt magának a megtorlás irányításában, sőt, odáig ment, hogy megalakította saját rendőrhivatalát. Ha a Közjóléti Bizottság egységes marad, nem ártott volna semmit a Közbiztonsági Bizottság ellenkezése. De a meghasonlás bekövetkezett a nagy bizottságban. Robespierre a nép szemében, kiváló tetteivel a kormány valódi vezérévé lett. Ő pedig nem kíméli társainak érzékenységét, éppen olyan szigorú másokhoz, mint önmagához, nemigen barátkozik senkivel, s a többséggel szemben annyira tartózkodó, hogy az egyaránt tűnhet számításnak is, becsvágynak is. A becsvágy vádját, melyet már a girondisták, majd Hébert és barátai terjesztettek ellene, felújítják magában a bizottságban, mégpedig Carnot[158] és Billaud-Varenne[159] azok, akik ezt szóvá teszik. A személyes viszálykodások elmérgesítik a bajt. Carnot-nak heves szóváltásai vannak Saint-Justtel. Robespierre ellenfelei végül szövetségesekre találnak azoknak a képviselőknek körében, akik kompromittálták magukat a megtorlások során elkövetett kilengéseikkel: ezek közé tartozik Carrier,[160] Fouché[161]; csatlakoznak azok is, akik lejáratták magukat a hivatalos hatalommal való visszaéléssel, mint Barras[162], Fréron[163], Tallien[164]. Újjászületik a korruptak csoportosulása. Ezek az új engedékenyek hasznot húztak a katonai győzelmekből, és követelték az őket magukat fenyegető terror befejezését.

A bizottságok tagjai tisztában voltak azzal, hogy amennyiben

nem áll helyre az egyetértés soraikban, a forradalmi kormány képtelen lesz tartani magát, s az új engedékenyek és korruptok támadásának ellenállni. A két bizottság, a Közjóléti és a Közbiztonsági, plenáris ülést tartott thermidor 4-én és 5-én (1794. július 22-én és 23-án). Couthon[165] és Saint-Just hajlottak a megbékélésre, Robespierre azonban kereken visszautasította, mert véglegesen szét akarta rombolni a tervezett szövetséget hegypárti ellenfelei és a „mocsár" között, mely addig őt támogatta.

Thermidor 8-án (1794. július 26-án) Robespierre megtámadta ellenfeleit a konventben, s áthárította rájuk, az immár engedékenyeknek álcázott terroristákra, a terror nevében elkövetett összes kilengéseket. De nem volt hajlandó megnevezni az általa megvádolt képviselőket, s ezzel elvesztette a játszmát. Mindazok, akiknek valami is nyomta lelkiismeretét, veszélyeztetettnek érezték magukat. Éjszaka, míg a jakobinusok Robespierre-t ünnepelték, de nem hoztak semmiféle határozatot, a bizottságok pedig gyámoltalanul tétováztak, a korrupt terroristák, érezvén, hogy elvesztek, ha Robespierre diadalmaskodik, megnyerték a „mocsár" szövetségét azzal az ígérettel, hogy véget vetnek a terrornak: alkalmi szövetség volt ez, melyet csakis a félelem tartott össze.

Thermidor 9-én (1794. július 27-én) az összeesküvők lettek úrrá a konventben. Elsőként Saint-Just lépett a szószékre; dél felé kezdte meg beszédét. De néhány pillanat múltán – azon szavainál, hogy „ámde valaki ma éjszaka megtörte a szívemet, s én csak önökhöz akarok szólni..."[166] Tallien durván félbeszakította, s szót kért napirendi indítvány megtételére. Saint-Just tiltakozott. A konventben elnöklő Thuriot, aki részese volt az összeesküvésnek, megadta a szót Talliennak. Tallien azzal vádolta Saint-Justöt, hogy elszigeteli magát a bizottságtól, mivel csak a saját nevében beszél. „Azt kívánom – mondta a gyűlés tapsa közepette –, hogy végre vessünk véget ennek a ködösítésnek."

Ekkor az összeesküvők dühe elszabadult. Saint-Just hidegvérrel mindvégig állva maradt a szószéken. Íme a szónoklata, melyet nem hagytak végigmondani:

Nem tartozom egyik csoportosuláshoz sem; valamennyi ellen harcolok. Sohasem fognak megszűnni, ha nem hozunk létre olyan intézményeket, melyek biztosítékokat teremte-

nek, melyek határt szabnak a tekintélynek és az emberi gőgöt visszavonhatatlanul alárendelik a közszabadságnak.[167]

Az események folyása úgy hozta, hogy ez a szószék talán a tarpeji sziklává válik azon férfiú számára, aki megmondja önöknek, hogy a kormány egyes tagjai letértek a bölcsesség útjáról. Én úgy véltem, hogy joguk van megtudni a kellő megfontoltsággal előterjesztett igazságot, hogy nem szakíthatunk szemeréből azzal, amire lelkiismeretünk elkötelezte magát: hogy a haza üdvéért mindent merni kell.

Milyen szavakkal szóljak önökhöz? Hogy ecseteljem mindazokat a tévedéseket, amelyekről fogalmuk sincsen önöknek, miként érzékeltessem a bajt, melyet egyetlen szó felfed, egyetlen szó helyrehoz?

Az önök Közbiztonsági és Közjóléti Bizottsága megbízott engem, hogy tartsak itt beszámolót a közvéleményben az utóbbi időben érzékelhető megrázkódtatások okairól.

A két bizottság kitüntetett engem ezzel; ámde valaki ma éjszaka megtörte a szívemet, s én csak önökhöz akarok szólni.

Önökhöz apellálok, mert úgy tűnik, hogy egyesek azt a kötelezettséget akarják rám róni, hogy elgondolásaim ellenére beszéljek.

Azt akarták híresztelni, hogy a kormányban meghasonlás van: ám ez nem igaz: mindössze politikai nézeteltérésről volt szó, s azt meg fogom önöknek magyarázni.

Korántsem múltak még el a dicsőség napjai, s én azt jósolom, hogy Európa tervei semmivé válnak a kormányzat erejével szemben.

Szólni akarok néhány férfiúról, akiket, szerintem, az irigység odáig hajtott, hogy befolyásuk megnövelésére és a hatalomnak saját kezükben való összpontosítására meggyöngítettek vagy feloszlattak mindent, ami szándékaikat zavarta; a többi között maguk alá rendelték Párizs polgári milíciáját és elnémították magisztrátusait, hogy ezek funkcióit kisajátítsák; nézetem szerint a forradalmi kormány semlegesítését tervezték, s a legeslegderekabb emberek elveszejtésére törtek, hogy nyugodtabban uralkodhassanak.[168]

Ezek a bizottsági tagok összefogtak, hogy engem bízzanak meg a beszámolóval. Feltételezhető, hogy még nem minden szemről hullott le a hályog; nem vádolhattam hát őket a saját nevükben; hosszan kellett volna megvitatni magunk között vállalkozásuk problémáját. Ők azt hitték, hogy amennyiben engem bíznak meg azzal, hogy önökhöz szóljak, ez emberségből arra kötelez majd, hogy mindenbe beleegyezzek, vagy legalábbis az ő nézeteikhez igazodjam és az ő nyelvükön beszéljek.

Felhasználtam a reményük nyújtotta haladék pillanatait, s felkészültem arra, hogy önök előtt tárjam fel teljes mélységében a szakadékot, melybe ők belerohanni készülnek. Így tehát én a haza nevében szólok önökhöz: hitem szerint országomat szolgálom, s viharoktól mentem meg azzal, hogy szigorú ajkamat csakis az önök jelenlétében nyitottam szóra.

Hiszen éppen az önök nevében tájékoztatom önöket, mivel beszámolni tartozom arról a befolyásról, mellyel önök engem az ügyek vitelében megbíztak.

Rászántam ezért magamat arra, hogy lábbal fogok tiporni minden gyáva fontolgatást, s adott pillanatban az önök szószéke előtt kiteregetem azt az ügyet, mely, ha a kormány homályban tartja, erőszakos cselekedetekre vezetett volna. Körülményeimet, helyzetemet kényesnek és nehéznek találhatta volna bárki, akinek van valamit is a saját szemére vetni; félelemmel töltötte volna el a csoportosulások győzelme, ami számára a halált hozza: pedig nem nagy dolog lemondani az olyan életről, amelynek ára, hogy a rossz cinkosai vagy néma tanúi legyünk.

Megkértem azokat a bizottsági tagokat, akik felől önöket tájékoztatnom kell, hogy jöjjenek el és hallgassanak meg engem. Gyanúsak ők az én szememben, hogy kínos terveket forralnak a haza ellen; semmi sem nyomja szívemet, hogy félni kelljen viszontvádjaiktól, meg fogok mondani nekik könyörtelenül mindent, amit érzek.

Beszéltem már arról a szándékukról, hogy szét akarják rombolni a forradalmi kormányt. Ennek a merényletnek

egyik cinkosát elfogták és a Conciergerie-ben őrizetben tartják. Neve: Legray, egykor adószedő volt, majd tagja a Múzeum-szekció forradalmi bizottságának. Nyilatkozott a tervéről néhány személy előtt, akikről úgy vélte, hogy bevonhatja őket bűnébe.[169]

A forradalmi kormány szerinte túlságosan szigorú volt; szét kell verni; kijelentette, hogy munkálkodnak is ezen.

Legray hozzátette, hogy a szekciókban beszédeket készítettek elő a nemzeti konvent ellen; siránkozott a nemesek kiutasítása miatt, mert ez a módja felismerésüknek, majd pedig lemészárlásuknak; bizonygatta, hogy Danton emlékét rehabilitálni fogják, s hogy Párizsnak bűnhődnie kell a szeme láttára végrehajtott ítéletekért.

Ugyanekkor egész Európában elterjedt a híre annak, hogy Franciaországban helyreállították a királyságot, nyakát szegték a nemzeti konventnek, s a szabadság fáját meg az árulók kivégzésére szolgáló eszközöket elégették a trón lábánál; elterjedt a híre annak, hogy a kormányban véleménymegoszlás van... Tévedtek: a kormány tagjai forgácsolódtak szét.

Istenem! Te akartad, hogy megpróbálják megrontani azon kormány összhangját, melyben volt bizonyos nagyság, melynek tagjai bölcsen vezettek, jóllehet nem mindig óhajtottak részesei lenni a dicsőségnek! Te akartad, hogy fontolóra vegyék jó polgártársak elveszejtését! Kijelentem, a magam részéről minden lehetőt megtettem annak érdekében, hogy az összes elméket az igazság útjára térítsem vissza, s felismertem, hogy egyes tagok nyílt elhatározása ellenszegült e szándéknak.[170]

Kijelentem, hogy megpróbálták elégedetlenné tenni és elkeseríteni a lelkeket, hogy végzetes lépésekre késztessék őket, és kétségtelenül nem tételezték fel énrólam, hogy tiszta kezemmel segítséget nyújtok az igazságtalanságnak. Legalábbis ne higgyék, hogy szívemben megteremhetett volna még a gondolata is annak, hogy hízelegjek egy bizonyos embernek. Oltalmazom őt, mert feddhetetlennek vélem, s őt magát éppúgy vádolnám, ha bűnössé válnék.[171]

Nagy Isten! Micsoda engedékenységnek a terve ez, amely ártatlan férfiak vesztét akarja! A Közbiztonsági Bizottságot mindenfelől megkörnyékezték, hogy e cél felé haladjon. Jóhiszeműsége korántsem értette meg azt a nyelvet, mely e végzetes tervről suttogott fülébe; hízelegtek a bizottságnak, igyekeztek vele elhitetni, hogy meg akarják fosztani hatalmától;[172] a legcsekélyebb ürügy is jó volt a vihar felszítására. Három lőporraktári munkás, arcueili lakos, tíz vagy tizenkét bicêtre-i kegydíjassal együtt berúgott; ezeket a két bizottság elé állította Billaud-Varenne mint összeesküvő járőröket... S emiatt Párizs polgármesterét és a vezérkart le kell tartóztatni vagy el kell kergetni, s mindent kézbe venni... Még ma éjszaka, mondogatták egymásnak, és alá kerülnek; kijelentették, hogy huszonnégy órán belül jön a halál; hogy a mai napon lázadás tör ki... Ünnepélyesen szólok itt mindenkinek a lelkiismeretéhez: nem igaz-e, hogy egyidejűleg sok tagban olyan rémületet keltettek, hogy már nem mertek odahaza hálni, elhitették velük, hogy a bizottság egyes tagjai velük kapcsolatban vérengző javaslatokkal foglalkoznak: ilyen módon készítették elő a szíveket a bosszúra és az igazságtalanságra.

Tanúsítom, hogy Robespierre kijelentette: szilárd támogatója a konventnek, s hogy a bizottságban mindig csak kímélettel szólt tagjairól, nehogy kárt okozzon bármelyiküknek.

Collot és Billaud[173] egy idő óta nemigen vettek részt a tanácskozásokon, úgy tűnik, hogy más, külön érdekek és nézetek sodrába kerültek. Billaud jelen van ugyan minden ülésen, de szinte meg sem szólal, hacsak azért nem, hogy szenvedélyeinek hangot adjon: kirohanásokat intéz Párizs, vagy a Forradalmi Törvényszék ellen, támadja azokat, akiknek szemlátomást a vesztét óhajtja. Sajnálattal kell megemlítenem, hogy a viták folyamán behunyja szemét és úgy tesz, mintha aludnék, mintha figyelmét más dolgok kötnék le. Néhány napja e hallgatag magatartása nyugtalanságra fordult. E tárgyban megkísérelem felvázolni mindezen

viselkedés politikáját, s elmondok önöknek olyan dolgokat, amelyekről értesülniök kell, s amelyekről eddig nem tudhattak.

Úgy láttam, hogy egyesek kísérletet tesznek ama korszak visszahozására, amikor Valazé[174], Fabre d'Églantine[175], Desfieux[176] zavargást próbáltak szítani Párizsban, hogy ezzel igazolják Dumouriez lázadását.[177] Ezt az eszmét a következőképpen igyekeztek megvalósítani:

Billaud, színlelt rémülettel, gyakran ismételgeti ezt a kijelentését: „Vulkán tetején járunk." Erről magam is meg vagyok győződve; csakhogy a vulkán, melyen járunk: Billaud álnoksága és uralomvágya.

Külföldön az a hír járja, hogy a konvent kénytelen volt visszahívni hatvanezer katonát Belgiumból, hogy Párizs felé irányítsa őket. Nem hiszem, hogy bárki is gondolt volna ennek a híresztelésnek valóra váltására. Ám nagyon sajnálatosnak tartom, hogy Párizst éppen ebben a pillanatban nyugtalanítják, hogy éppen akkor uralkodik el benne a zűrzavar, amikor a hatalomféltés gondolata és a felforgató szándékok kézzelfoghatóvá válnak, s amikor a csapatok mozgatásának szabadsága igen kevés kézben összpontosul, mégpedig olyan áthatolhatatlan titokzatossággal körülvéve, hogy valamennyi hadsereg megváltoztathatná helyét anélkül, hogy erről, néhány személy kivételével, valaki is tudna.

Mivel állítólag egy törvény lehetővé teszi, hogy Párizsban csak huszonnégy tüzérezred maradhat, korántsem tagadom, hogy a jogcím megvolt bizonyos egységek elvezénylésére, de szükségessége ismeretlen előttem.[178] Egyáltalán nem veszélytelenül csinálták ezt; az ellenség menekül, s ránk hagyja erődítményeit.

Majd még visszatérek a katonai ügyekre; be akarom fejezni a belügyekről szóló monadnivalómat.

Minden egy terrorterv köré csoportosult. Úgy tűnik, ahhoz, hogy mindent igazolhassanak és mindent merhessenek, a bizottságokat a rágalmazások elfogadására és átérzésére készítették elő. Billaud közbeszólásokkal adta jelét szándé-

kának; olykor a Peiszisztratosz, olykor a veszély szót dobta be. Vakmerővé lett azokban a pillanatokban, amikor a feltüzelt szenvedélyek közepette úgy tűnt, hogy meghallgatják tanácsait; ámde utolsó szava mindig elhalt ajkán; habozott, ingerült lett, majd helyesbítette azt, amit előző nap mondott; egy távollevőt Peiszisztratosznak nevezett; s másnap, amikor az illető jelen volt, a barátjának;[179] hallgatag volt, sápadt; merev tekintettel igyekezett nyugalmat erőltetni feldúlt vonásaira. Nem ez az igazság jelleme, nem ez a politikája.

Ha azonban megvizsgáljuk, hogy mi adhatott alkalmat a viszálykodásra, lehetetlen igazolására még a legkisebb közérdeket is felhozni ürügyül. A kormány egyetlen határozata sem osztotta meg az elméket, nem azért, mintha valamennyi rendszabály tökéletesen bölcs lett volna, hanem azért, mert minden fontosabb dolgot, különösen a háború terén, titokban hoztak és hajtottak végre. Valamelyik, talán megtévesztett tag magára vállalta, hogy ok nélkül megsérti azt a férfiút, akit el akarnak veszejteni: szemlátomást arra törekedtek, hogy őt megfontolatlan tettekre, a nyilvánosság előtti panaszkodásra, önmaga elszigetelésére, fennhangon való védekezésre bírják, hogy azután nyomban olyan nehézségek miatt vádolhassák, amelyekről nem ismerik be, hogy azokat ők maguk okozták. Úgy tűnik nekem, hogy ez a terv sikerült is, s az előbb említett viselkedés mindent megkeserített.

Ennek a bizottsági tagnak a távollétében történt, hogy kieszeltek egy katonai expedíciót; erről majd később kell ítélni, minthogy még nem lehet nyilvánosságra hozni, én azonban esztelennek tartom az adott körülmények között. Elrendelték, hogy a Sambre-et-Meuse-i hadseregből tizennyolcezer főt vonjanak ki ezen expedíció végrehajtására anélkül, hogy akár engem, akár kollégáimat értesítették volna.[180] Velem miért nem tudatták? Miért? Ha ez a parancs, melyet messidor hó 1-én adtak ki, végrehajtásra kerül, a Sambre-et-Meuse-i hadsereg kénytelen lett volna elhagyni Charleroit, visszavonulni körülbelül Philippeville és Givet alá, s átengedni Avesnes-t és Maubeuge-t. Hozzá kell-e ten-

nem, hogy ez a hadsereg vált a legfontosabbá? Az ellenség az összes erőit e hadsereg ellen fordította, amely ugyanakkor nem volt ellátva sem lőporral, sem ágyúval, sem kenyérrel; katonák haltak ott éhen, puskájukat csókolva. Egy megbízottunk, akit kollégáim és én küldtünk a bizottsághoz, hogy muníciót kérjen, korántsem részesült olyan fogadtatásban, amilyenben kívántam volna; s dicsérettel tartozom Prieurnek, hogy fogékonynak mutatkozott szükségleteink iránt.[181] Győzni kellett: győztünk.

Fleurus napja elősegítette Belgium megnyitását.[182] Szeretném, hogy igazságot szolgáltassunk mindenkinek, hogy méltányoljuk a győzelmeket, de nem oly módon, hogy jobban méltányoljuk a kormányzatot, mint a hadseregeket; hiszen csak kétfajta ember létezik: azok, akik részt vesznek a csatákban és megnyerik őket, s azok, akik hatalommal rendelkeznek és ezen nyerészkednek; magasztaljuk hát a diadalokat, önmagunkról azonban meg kell feledkeznünk.[183]

Ha mindenki szerény lett volna, s nem irigykedik, hogy másról többet beszélnek, mint róla, akkor igen elégedettek lehetnénk; akkor nem követtek volna el erőszakot a józan ész ellen azzal, hogy védekezésre szorítottak nemeslelkű férfiakat, akiknek aztán ezt bűnéül rótták fel.

A csoportosulásokat a gőg szüli. Egy szabad nép életképességét a szomszédos kormányzatok a csoportosulások révén támadják. A társadalmi rend legrettenetesebb mérge a csoportosulás; a rágalmazás hatalmával veszélyeztetik a legjobb polgártársak életét; amikor uralomra kerülnek egy államban, senki sem biztos a jövőjében, az általuk meggyötört birodalom pedig koporsóvá válik; kérdésessé teszik a hazugságot és az igazságot, a bűnt és az erényt, az igazat és az igazságtalanságot; az erőszak válik törvénnyé. Ha a villámmal lesújtó erény nem mutatkoznék meg olykor-olykor, hogy valamennyi vétket rendreutasítson,[184] mindig az erőszak érve lenne a jobb. A sajnálkozó utókor csak egy évszázaddal később ontja könnyeit a Gracchusok sírja és Sidney[185] bitója fölött. A csoportosulások azzal, hogy megosztják a népet,

a pártdühöt teszik a szabadság helyébe; a törvények pallosa és a gyilkosok tőre összekoccan; senki sem mer többé sem szólni, sem hallgatni; a vakmerők, akik a pártok élére állnak, arra kényszerítik a polgártársakat, hogy döntsenek a bűn meg a bűn között; így esett meg, hogy Hébert és Danton uralma alatt félelemből mindenki fékevesztett és kegyetlen volt.

Ezért egy jó polgár leghőbb vágyában csak azt kívánhatja hazájának, a sors csak azt a leggyengédebb jótéteményt adhatja egy szabad népnek, egy nemesszívű nemzet csak azt tekintheti erénye legértékesebb gyümölcsének, hogy a csoportosulások elpusztuljanak, tönkremenjenek. Talán csak nem szárnyalt el a barátság a földről? Hát ezután az irigység fogja irányítani az egész társadalom megmozdulásait? Vajon a vádaskodás nyomására el kell veszíteni testvéreinket, mert ők bölcsebbek és nagylelkűbbek nálunk?

A hírnév hiú zaj. Fülünk az elmúlt századokból nem hall többé semmit; akik az eljövendő időkben a mi urnáink között sétálgatnak, majd azok sem hallanak már semmit. Amit meg kell cselekedni, bármi áron, az a jótett, mert inkább legyünk halott hősök, mint gyáva élők!

Egyáltalán nem kell eltűrni, hogy a bűn diadalmaskodjék, sem pedig azt, hogy a közerkölcs ereje csökkenjen a gonoszokkal szemben. Máskülönben a törvények és a józan ész hatalma véget ér, s megkülönböztetés nélkül mindenki reszket; már csak megfélemlített rabszolgák vannak.

Ha azt kívánják, hogy a csoportosulások kimúljanak, s hogy senki se próbáljon Machiavelli közhelyei révén a közszabadság romjaira emelkedni, akkor tegyék lehetetlenné a politikai mesterkedést és mindenben az igazságosság hideg szabályára szorítkozva őrizzék meg önmaguk számára a legfőbb befolyást; diktáljanak minden pártnak parancsoló törvényeket; a törvényeknek nincsenek szenvedélyeik, melyek megosztanák és színlelésre késztetnék őket. A törvények szigorúak, de az emberek nem mindig azok, sokáig képesek áthatolhatatlan álarc mögé rejtőzni. Ha a törvény védi a

büntetlenséget, a külföld nem képes megrontani; ám ha a bűntelenség rút intrikák játékszerévé válik, nincs többé biztonság az országban, s a pusztába kell menekülni ahhoz, hogy függetlenségre és barátokra találjunk a vadállatok között! Akkor el kell hagyni azt a világot, ahol már sem a bűnnek, sem az erénynek nincs többé ereje, ahol már nem maradt meg más, csupán a borzalom és a megvetés!

Ezért kérek én a sorstól még néhány napot, hogy ráterejem az intézményekre a francia népnek és valamennyi törvényhozójának figyelmét. Az intézmények uralma alatt nem eshetett volna meg mindaz, ami ma végbemegy a kormányzatban; mindnyájan erkölcsösek lennénk, s a rossz eszükbe sem jutott volna azoknak, akiket itt gőgös szándékokkal vádolok! Hiszen talán nem is oly régen tértek le az erény útjáról.

Amikor legutóbb visszatértem a hadseregtől,[186] már csak néhány arcot ismertem fel; a kormány tagjait szétszórták a határokra és a hivatalokba; a tanácskozásokat átengedték két vagy három férfiúnak, akik ugyanazzal a hatalommal és ugyanazzal a befolyással rendelkeztek, mint maga a bizottság, amely szinte teljes egészében felbomlott, részben kiküldetések, részben betegség folytán, részben pedig, mert egyesek ellen eljárásokat indítottak eltávolításukra. Ahogyan én láttam, a kormányt két vagy három ember vette hatalmába. Úgy vélem, ebben a magányosságban fogant meg az az igen veszedelmes eszme, hogy újításokat eszközöljenek a kormányban és nagy befolyást ragadjanak magukhoz.

Visszatértemkor, mint említettem, minden megváltozott volt; a kormányt nem is a megosztottság, hanem a teljes szétziláltság jellemezte és az egészen csekélyre olvadt létszáma, abszolút hatalomnak örvendvén, hogy ezt megtarthassa, másokat vádolt a hatalombitorlásra való törekvéssel.

Ilyen körülmények között indítottak eljárást ártatlan emberek ellen és próbáltak igazságtalan vádpontokat kovácsolni ellenük. Nekem magamnak koránt sincs okom panaszra; engem békén hagytak, olyan polgártársnak tekintvén, aki

igénytelenül és egyedül halad a saját útján, s pusztán tévedésből történt, egyes személyek szavazata folytán, hogy engem bíztak meg a jelentés megtételével, olyan eszméket adva szájamba, melyek, szerintem, egyáltalán nincsenek reám szabva.

Nem választhattam a rosszat; kimagyarázkodtam a bizottságok jelenlétében; be fogok most számolni az előttük tett kijelentéseimről; az itt következőket azon az összejövetelen mondottam, amelyre a bizottságokat, nézetem szerint, megtévesztés céljából hívták össze.[187]

„Polgártársak, így szóltam hozzájuk, rossz előérzetekkel vagyok eltelve; szemem előtt minden homályba burkolódzik; de tanulmányozni fogom, ami körülöttem történik, megfogadom mindazt, amit a becsületesség tanácsol a haza javára; magam elé képzelem majd a tisztességes férfiú mintaképét, úgyszintén azt is, hogy az erény mit követel tőle e pillanatban; ami pedig nem esik egybe a nép és a szabadság iránti tiszta szeretettel, azt gyűlöletemmel illetem."

Másnap ismét összegyűltünk; mindenki mélységesen hallgatott; jelen volt az egyik fél is, meg a másik is. Szólásra emelkedve, ezeket mondottam:

„Úgy látom, mintha valami bánat emésztené önöket; itt mindenkinek őszintén ki kell beszélnie magát, s ha megengedik, én mindjárt hozzá is kezdek."

„Polgártársak — mondottam —, említettem már önöknek, hogy egy svájci tiszt, aki Maubeuge mellett esett fogságba, s akit hárman hallgattunk ki, Guyton, Laurent és én, ébresztett bennünket első ízben annak a tudatára, hogy milyen üzelmek vannak készülőben. Ez a tiszt elmesélte nekünk, hogy a Cambraiban bekövetkezett félelmetes rendcsinálás megzavarta a szövetségesek terveit, s megváltoztatták nézeteiket; ámde Ausztriában nem egyeznek bele semmi olyan elképzelésbe, amely megegyezést jelentene Franciaországgal, hanem mindent egy bizonyos párttól várnak, mely megdöntené a kormányzat szörnyű formáját; elmesélte azt is, hogy ebben a hozzáértésre, a szigorú elvekre számítanak. Ekkor

felszólítottam önöket, hogy több gonddal ügyeljenek mindazon jelenségekre, melyek az igazságosság jelenlegi üdvös formájának megsértésére törnek; hamarosan maguk is láthatják, hogy e terv behatolt a külföldi irományokba. A követek figyelmeztették önöket a forradalmi kormányzat elleni küszöbön álló próbálkozásokra; s mi történik ma? Valóra váltják a külföldi híreszteléseket; sőt, azt is mondogatják, hogy amennyiben sikerrel járnának, akkor majd az engedékenységet állítják szembe azzal a szigorral, mellyel önök az árulókkal bánnak."

A továbbiakban arról beszéltem, hogy mivel a köztársaság híján van a biztosítékokat megteremtő intézményeknek, létezik egy olyan irányzat, mely a bölcs tanácsokkal szolgáló férfiak befolyásának eltorzítására igyekszik, hogy így zsarnokká tegye őket; hogy a külföld éppen efelé törekszik, amit éppen az előttünk fekvő feljegyzések bizonyítanak; hogy nem ismerek olyan vezetőt, aki ne tett volna szert nagy katonai hitelre, pénzügyi és kormányzati tekintélyre, és hogy ezek a dolgok korántsem azoknak a kezében vannak, akiket gyanúsítgatnak.

David,[188] a maga szokott őszinteségével mellém állt; Billaud-Varenne viszont azt mondta Robespierre-nek: A barátaid vagyunk, mindig együtt tartottunk. Ettől a képmutatástól megremegett a szívem.

Az este még Peiszisztratoszként emlegette, s elkészítette vádiratát.

Olyanfajta ember ő, aminőket Lükurgosz kiűzött volna Lakedaimónból sötét jellemük és sápadt homlokuk miatt, s nagyon fájlalom, hogy nem láttam többé sem az őszinteséget, sem az égi igazságot azoknak az arcán, akikről szólok.

Amikor a két bizottság megtisztelt engem bizalmával és rám bízta a beszámoló előadását, kijelentettem, hogy ezt csak azon feltétellel vállalom, ha a beszámoló tiszteletben tartja a konventet és annak tagjait; kijelentettem, hogy elmegyek egészen a forrásokig, s ki fogom fejteni azt a tervet, mely a forradalmi kormányzat aláásására szövődött; hogy

minden erőmmel a közerkölcs energiájának növelésére törekszem majd. Billaud-Varenne és Collot-d'Herbois azt sugalmazták, hogy meg sem kell említeni a Legfelsőbb Lényt, a lélek halhatatlanságát, a bölcsességet; vissza-visszatértek ezekre az eszmékre, indiszkréteknek tartották őket, s elpirultak az Istenség gondolatára.[189]

Ez egybeesett azzal, hogy nyilvánosságra került Magenthies-nek a petíciója, melyben istenkáromlásnak igyekezett feltüntetni a szólásokat, melyeket gyakran lehet hallani a nép száján, s halálbüntetést javasolt ezekre. [190] Ó, pedig ezek korántsem istenkáromlások! Istenkáromlás az, ha Isten előtt viszik Sulla vesszőnyalábjait; istenkáromlás rettegést kelteni a tagságban proskripciós lajstromokkal és ugyanakkor bizonygatni ennek ártatlan voltát.

Ilyeténképp arra ítéltettem, hogy egy szót se ejtsek ki önök előtt a Gondviselésről, az elszigetelt ember egyedüli reménységéről, aki a szofizmák nyomása közepette, az igazság győzelemre viteléhez az égtől kéri a szükséges bátorságot csakúgy, mint a bölcsességet.

Ha figyelmesen végiggondoljuk, ami az Önök legutóbbi ülésén történt, [191] láthatjuk, hogy ott előfordul mindaz, amit említettem; az a férfiú, akit a legsértőbb bánásmóddal távolítottak el a bizottságból, akit valójában csak akkor távolítottak el onnan, amikor a bizottság mindössze két vagy három jelenlévő tagból állott, e férfiú igazolja magát önök előtt. Csakugyan nem magyarázkodik ki eléggé szabatosan, de eltávolítása és lelkének keserűsége sok mindenben mentségére szolgálhat; korántsem ismeri üldöztetésének történetét, mit sem tud balsorsáról. Kikiáltják a közvélemény zsarnokának. Itt álljunk meg, ezt ki kell fejtenem, tűzbe kell vetnem egy szofizmát, amely képes lenne proskribálni az érdemet, s miféle kizárólagos joguk van önöknek a közvéleményre, önöknek, akik bűnnek tartják a lelkek megindításának művészetét? Vajon rossznak tartják-e a fogékonyságot? Tehát önök Fülöp udvaraból valók, s hadat üzentek az ékesszólásnak? A közvélemény zsarnoka! Ugyan kicsoda aka-

dályozza meg önöket abban, hogy vitatkozzanak a haza megbecsüléséről, ha rossznak tartják a felkeltésére irányuló igyekezetet? Nincs a világon egyetlen despota sem, hacsak nem Richelieu, akit sértene az írói hírnév. Akad-e ennél érdekmentesebb győzelem? Cato elkergette volna Rómából azt a rossz polgárt, aki az ékesszólást — szónoki emelvényen — a közvélemény zsarnokának nevezte volna. Senkinek sincs joga szerződést kötni a közvéleménnyel; a közvélemény az ésszerűségnek adja oda magát, s birodalma nem azonos a kormányzatok hatalmával.

A közlelkiismeret jelenti az országot, s őrzője az ország polgárainak; mindazok, akik hatni tudtak a közvéleményre, az elnyomók ellenségei voltak. Zsarnok volt-e Démoszthenész? Ha így vesszük, akkor az ő zsarnoksága sokáig őrködött egész Görögország szabadsága fölött. Az irigy középszerűség ily módon hurcolná a lángészt a vérpadra! Nos, minthogy az önök által itt kifejtett szónoki tehetség egyenlő a zsarnoki tehetséggel, hamarosan megvádolják önöket, mint a közvélemény zsarnokait. A közvélemény érdeklődésének felkeltése olyan jog, amely természetszerű, megtilthatatlan, elidegeníthetetlen; a magam részéről nem látok bitorlót, hacsak nem azok között, akik elnyomni igyekszenek ezt a jogot.

Láttak-e már szónokot a királyi jogar uralma alatt? Nem. A trónok körül csend honol: csupán a szabad népek tűrik el felebarátaink meggyőzésének jogát. Vagy talán nem áll-e nyitva a küzdőtér minden állampolgár előtt? Versengjen csak mindenki azon dicsőségért, hogy tökéletesítette magát az ékesszólás művészetében, s majd meglátják, hogy áradni fognak a felvilágosodás fényei, s ez fogja szabadságunkat biztosítani, feltéve, hogy köztársaságunkból száműzzük a dölyföt.

Dobják oda koncul a legékesebben szólókat, s hamarosan eljutunk ahhoz a személyhez, aki irigykedett rájuk, s aki utánuk a leginkább az volt.

Egy királyi cenzor megelégedett volna ezzel a megjegyzéssel: „Az írásuk megtámadta az udvart és az érsek urat."

Ám hová tettük mi az eszünket? Manapság azt mondják a népfelség valamely tagjának: „Önnek nincs joga arra, hogy meggyőzően szóljon."

Ama tagtársunk, aki tegnap hosszasan beszélt e szószékről, véleményem szerint nem jelölte meg elég világosan, hogy kiket vádol.[192] Semmi oka panaszra, s nem panaszkodott a bizottságokra sem, mert a bizottságok, úgy vélem, mindig méltók voltak az önök megbecsülésére, s azok a szerencsétlenségek, melyeknek történetét itt felvázoltam, néhány magára maradt bizottsági tag elszigeteltségéből és végletes hatalmából fakadtak.

El kellett következnie annak, hogy a kormány megromlott, megfosztván magát tagjaitól. Couthon szüntelenül távol volt; Prieur de la Marne nyolc hónapja van távol; Saint-André Port-la-Montagne-ban tartózkodik; Lindet beletemetkezett irodáiba; Prieur de la Côte-d'Or ugyancsak a sajátjaiba; én magam a hadseregnél voltam; s úgy tűnik nekem, hogy a maradék, amely valamennyiünk hatalmát gyakorolta, megpróbált hasznot húzni a többiek távollétéből.[193]

A közszabadságra nézve üdvös, maradandó elvnek tartottam, hogy a bizottság tanácskozóasztalát valamennyi tagja körülülje. Önök a kormányt tizenkét személyre bízták; a legutóbbi hónapban viszont ténylegesen úgy adódott, hogy a kormányt mindössze két vagy három személy tartotta kézben. Az ilyen óvatlansággal alkalmat kapnak egyesek, hogy rászokjanak a függetlenség és a tekintély ízére.

Képzeljék el, hogy mi történik, ha ez a megcsonkulás folytatódott volna; ha Párizs vezérkar és magisztrátusok nélkül marad; ha a Forradalmi Törvényszéket megszüntetik, vagy pedig két-három abszolút módon irányító férfiú kreatúráival töltik meg: az önök tekintélye semmivé vált volna.

Már csak egyetlenegy dolog feszélyezte volna ezeket a kormánytagokat, mégpedig a jakobinusok, akiket ők a közvélemény zsarnokainak neveznek; fel kellett tehát áldozni e társaság legbefolyásosabb embereit.

Hiszen ugyanakkor, hogy Billaud-Varenne és Collot-d'Herbois ezt a tervet dédelgették magukban, bizonyos idő óta a jakobinusok elleni gyűlöletüknek is tanújelét adták. Nem látogatták többé összejöveteleiket, s nem szólaltak ott fel.

Ha sikerül nekik, hogy csak néhány ember kormányozhasson, mialatt a bizottság többsége belevész a részletekbe, akkor már nem kellett volna félniük a kényelmetlen szónokoktól, s kizárólagos hírnévnek és hatalomnak örvendhettek volna.

Megvolt tehát a hatalombitorlás terve, mely magában foglalta a bizottság tagjai egyik részének feláldozását, a többi tagnak a köztársaság területén való szétszórását, a forradalmi törvényszék szétverését, Párizs megfosztását magisztrátusaitól. E cselszövény értelmi szerzői Billaud-Varenne és Collot-d'Herbois.

A két bizottság tehát semmit sem veszíthetett a köztiszteletből; csupán csak azok méltatlanok a bizottságokhoz, akik az érdekmentesség álarcában becsvágyukat táplálták, s akik azt hitték, hogy a bizottságokban összpontosíthatják az önök tagjai elleni támadások kezdeményezését.

Úgy vélem, az igazságnak és a hazának tartoznak azzal, hogy megvizsgálják vádamat. A zsarnokság tettének kell tekinteniök a bizottság minden olyan tanácskozását, amelyen nem szerepel hat tagjának az aláírása; meg kell fontolniok azt is, bölcs dolog-e, hogy a bizottság tagjai miniszteri foglalatosságot űznek, beletemetkeznek az irodáikba, eltávolodnak önöktől, s ezzel saját együttesük szellemét és elveit csonkítják meg.

A közügyek korántsem fogják megszenvedni e vihart, a szabadság nem retten meg tőle, s a kormányzat ismét az önök bölcsességének irányítása alá kerül.

Már csak az marad hátra, hogy meggyőzzem önöket: nem foglalhattam másként állást, meg kellett mondanom az igazságot. Ha bejelentettem volna ezt a szándékomat a bizottságoknak, már nem tartózkodtak volna semmilyen rendszabálytól, s mindez végzetes lépésekre vezethetett volna.

Ez esetben befolyásos helyzetükben újabb erőkre tehettek volna szert: megtévesztéssel másoknak a szolidaritását is megnyerhették volna. Reméltem, hogy elháríthatom a rendbontást és megmenthetem a bizottságokat egy súlyos viszálytól, minthogy mindent elkövettek volna az elmék megbolygatására.

Az általam megvádolt tagok nem sok hibát követtek el hivatalaik gyakorlásában; korántsem kell tehát igazolniok magukat a hadműveletekkel, hacsak nem arról van szó, hogy tizennyolcezer főt ki akartak vonni a Sambre-et-Meuse-ben állomásozó hadseregből. Azzal vádolom őket, hogy a bizottság tekintélyét saját becsvágyuk céljaira használták. Sulla igen jó tábornok volt, nagy politikus; tudott szervezni is, de ezt az érdemét meggazdagodására használta fel. Nagyon szeretem, amikor győzelmeket jelentenek nekünk, de nem szeretném, ha a hiúság ürügyévé válnának. Bejelentették Fleurus napját, de mások, akik nem beszéltek róla, ott is voltak; győzelmekről szóltak, s mások, akik hallgattak, ott voltak a lövészárokban. Vallom, hogy minden baj úgy keletkezett, hogy a teljes hatalom egynéhány kézben összpontosult, s ezek meg akarták tartani, sőt fokozni akarták a hatalmat mindannak romlása árán, ami megfékezhette volna ezt az önhatalmúságot, s mindez anélkül történt, hogy erről bárkinek sejtelme lett volna.

Végkövetkeztetéseimben nem fordulok szembe azokkal, akiket megneveztem: mindössze azt kívánom, hogy igazolják magukat, a jövőben pedig valamennyien bölcsebbé váljunk.[194]

A következő dekrétumra teszek javaslatot:

„A nemzeti konvent elrendeli, hogy a haladéktalanul megszervezendő intézmények fogják képviselni azon eszközöket, amelyek a kormányt, anélkül hogy forradalmi hatásköréből bármit is veszítene, képesek megakadályozni abban, hogy önkényeskedésre törekedjék, a becsvágynak kedvezzen és elnyomja a nemzeti képviseletet vagy annak hatalmát bitorolja."

Öt óra hosszat tartó szörnyű zűrzavar után, szabadjára eresztett háborgó gyűlölet közepette, határozatot hoztak a konventben arról, hogy vád alá helyezik Robespierre-t, Fivére kéri, hogy ő is osztozhassék sorsában, s Couthon és Saint-Just is csatlakoznak hozzájuk. Lebas, aki Saint-Just bajtársa volt kiküldetései alkalmával, kijelenti, hogy megtiszteltetésnek veszi, ha ugyancsak a proskribáltak között szerepel. „A köztársaság elveszett – kiáltja el magát Robespierre –, a haramiák ülnek diadalt."

Párizs kommünje, melynek valamennyi tagja Robespierre híve, spontán megmozdulással felkelésbe tör ki, s kiszabadítja a fogva tartottakat. De szilárd irányítás híján a mozgalom ellanyhul. A népi szekciókból kiveszett a nagy napok lelkesedése, mert forradalmi lendületüket megtörte az Hébert- és a Cordelier-csoport kivégzésével együttjáró elnyomás. A thermidor 5-én (1794. július 23-án) közzétett rendelet a munkabérek maximálásáról, ami rendszerint tényleges értékcsökkenéssel járt, még bizalmatlanabbá tette a sans-culotte-okat a kommünnel szemben. Időközben a konvent magához tért, s törvényen kívül állóknak nyilvánította a rebellis képviselőket. Barras megbízást kap fegyveres erők összeszedésére, s ehhez a mérsékelt szekciók csatlakoznak. Thermidor 10-én (1794. július 28-án) hajnali két óra tájban Barras a Városháza ellen vonul, amelyet a Robespierre és Saint-Just köré csoportosult lázadó kommün tartott megszállva, és rajtaütéssel hatalmába is keríti.

Saint-Just, a rajnai hadsereg képviselője, a fleurus-i győztes, e döntő órákban passzívan tűrte, hogy kiszabadítsák és a Városházára vezessék, majd csupán arra szorítkozott, hogy részt vegyen a konvent elleni felkelés bürokratikus előkészítésében: rendeletek, felhívások, kiáltványok megszerkesztésében... Pedig a felfegyverkezett szekciók ott topogtak a Grève-téren. Telt-múlt az idő. Saint-Just nem áll a kommünhöz hű szekciók élére, hanem bezárkózik irodájába. Szinte rejtély Saint-Just magatartása ezen a sorsdöntő éjszakán. Meg kell említeni viszont azt is, hogy Saint-Just sohasem tartozott a párizsi szekciók harcosai közé; magában a Jakobinus Klubban is mindig másodlagos szerepet játszott; ő soha nem volt sem a forradalmi tömegeknek, sem pedig a népi megmozdulások napjainak az embere.

Amikor már a szekciók utolsó zászlóaljai is szétszóródtak, Robespierre öngyilkossági kísérletet tesz, Lebas főbelövi magát.

Augustin[195] kiugrik az ablakon; Saint-Just azonban érzéketlen hallgatásba merül. „Bizonyára nem nagy dolog – jegyezte meg a *Köztársasági intézmények* című írásában –, lemondani az olyan szerencsétlen életről, amelyben arra vagyunk kárhoztatva, hogy a bűn cinkosaként vagy tehetetlen tanújaként tengődjünk."

Thermidor 10-én (1794. július 28-án) este hat óra tájban ítélet nélkül, nyaktilóval lefejezték a törvényen kívül állónak minősített képviselőket és a fellázadt kommün vezetőit a Place de la Révolutionon. Saint-Just Robespierre előtt ment a halálba. Velük együtt veszett oda a II. esztendő demokratikus köztársasága is.

A KÖZTÁRSASÁGI INTÉZMÉNYEKRŐL

VÁZLATTÖREDÉKEK

A kiadó helyesnek tartotta mellékletként közölni Saint-Justnek a *Köztársasági intézményekről* szóló, húsz pontban összegyűjtött vázlattöredékeit. Ezt egyrészt az indokolja, hogy az A. Soboul által összeállított és kommentált *Beszédek és beszámolók*ban (főként az előszóban és a jegyzetekben) igen gyakori az utalás erre a műre: ismeretében tehát élesebb megvilágításba kerül Saint-Just számos kijelentése, cselekedete, elképzelése. Másfelől a Saint-Just által felvázolt, s beszédeiben oly gyakran szorgalmazott – részben saját korára, részben a távoli jövőre vonatkozó – „intézmények" színesen és szemléletesen mutatják be ezt a forradalmár-gondolkodót, a maga mélységesen becsületes lelkességében, de egyúttal a korszaka és osztálya által meghatározott utópisztikus színezetű szűklátókörűségben is.

A *Köztársasági intézmények* nyomtatásban csak 1880-ban, tehát csaknem egy évszázaddal a szerző halála után került a nyilvánosság elé. Feljegyzéseit, vagyis a „vázlattöredékeket", fragmentumokat, Saint-Just úgyszólván a térdén vetette papírra, rövid és tragikus sorsú élete végén, katonai kiküldetése közepette a sátorban, vagy a konvent ülésezései közötti szünetekben.

Az intézmények nyújtanak biztosítékot egy szabad nép kormányzatának az erkölcsök romlása ellen; a népet és a polgártársakat pedig biztosítják arról, hogy a kormányzat nem válik romlottá.

Az intézmények beleplántálják az állampolgárokba, még a gyermekekbe is, hogy törvényes, de nem akadékoskodó ellenállást tanúsítsanak minden igazságtalansággal szemben. Erényre késztetik az elöljárókat és az ifjúságot: bátorságra és igénytelenségre nevelnek; igazságossá és tapintatossá teszik az embereket, közösségi kapcsolatokat teremtenek közöttük, s ezeket összehangolják, mégpedig úgy, hogy a törvény hatalmával a lehető legkevésbé avatkoznak be a családi viszonyokba és a nép magánéletébe. Az intézmények egységessé teszik a családot, barátokká a polgártársakat; a közérdeket állítják minden más érdek helyébe. Elfojtják a bűnös szenvedélyeket, minden szív szenvedélyévé a természetet és az ártatlanságot teszik, s így alkotják meg hazánkat.

Az intézmények a közszabadság biztosítékai: erkölcsre tanítják a kormányzatot és az egész társadalmat; letörik a nagyravágyást, mely pártoskodást szül; finom különbségtételt tesznek lehetővé igazság és álszentség, ártatlanság és bűn között; megalapozzák az igazságosság uralmát.

Intézmények nélkül egy köztársaság ereje csak esendő halandók érdemétől, illetve nagyon is ingatag eszközöktől függ

Ezzel magyarázható, hogy egy szabad nép szomszédai, megirigyelvén annak sikereit, politikájukkal mindenáron arra törekednek, hogy megvesztegessék vagy száműzessék ama férfiakat, akiknek tehetsége vagy erénye hasznára válhatnék hazájuknak.

Scipiót megvádolták; tisztára mosta magát, egész életét állítván szembe vádlóival; erre nem sokkal utóbb mégis meggyilkolták. Ekképpen pusztultak el a Gracchusok is; ekképpen lehelte ki lelkét Démoszthenész az istenek szobrának lába előtt; ekképpen áldozták fel Sidneyt,[185] Barneveldtet;[196] ekképpen végezték mindazok, akiket megvesztegethetetlen bátorságuk félelmetessé tett. A nagy emberek nem ágyban halnak meg.

Ezért ha valaki őszintén keresi a nagy birodalmak hanyatlásának okait, kénytelen arra a meggyőződésre jutni, hogy a birodalmak szilárdságát korántsem védelmezői alapozzák meg, mert ezeket mindig irigység, veszedelem fenyegeti, hanem csakis a halhatatlan intézmények, amelyek minden szenvedélytől mentesek és védve vannak a csoportosulások vakmerőségétől.

Mindazon férfiaknak, akiket előbb említettem, az volt a balszerencséjük, hogy intézmények nélküli országban születtek. Hiába tartották fenn magukat a hősiesség minden erejével, a csoportosulások, hacsak egyetlenegy napra is diadalra jutottak, sok-sok évnyi erényes életük ellenére, az örök sötétségbe taszították őket.

Mindazok között, akikhez szavam eljut, aligha akad egyetlen is, akit ne fogna el titkon borzadály e szomorú igazságok hallatán.

Ezek a szomorú igazságok sugallták nekem ama nemes tervet, hogy a kormányzat gyakorlati biztosítékát a közjó szeretetével teremtsük meg, amely minden polgártárs szenvedélyévé válna. Ezek az igazságok szülték bennem azt az eszmét – s kísértek végig mindazon viharokon és irigységeken keresztül, amelyeket láttam előre –, hogy a bűnt intézményekkel kell megbéklyózni, s mindenki számára gyakorlattá

kell tenni az általam oly sokszor hangoztatott szent szavakat: az igazságosságot és a feddhetetlenséget...

S felmerült bennem az a megrendítő eszme is, hogy az emberiség barátjának emlékezetét valamikor talán megbecsülésben fogják részesíteni. Mert hiszen, az az ember, aki kénytelen elkülöníteni magát a világtól, sőt a saját személyétől is, reménye horgonyát csak a jövőbe vetheti, s az utókort öleli keblére, mely ártatlan a jelenkor bűneiben...

Isten, ki az ártatlanságnak és igazságnak pártfogója vagy, minden bizonnyal azért vezettél engem az elvetemültek közé, hogy leleplezzem őket!...

A politika túlságosan számított arra az eszmére, hogy senki sem meri majd megtámadni az illúziókkal övezett híres embereket... Én túlléptem e gyöngeségeken; nem láttam magam előtt mást, csak a világegyetem igazságát, s ezt ki is mondtam...

A körülmények csak azok számára súlyosak, akik visszariadnak a sírtól. Én vágyom a sír, a Gondviselés e jótéteménye után, hogy ne legyek többé szemtanúja a hazám ellen, az emberiség ellen tervezett büntetlen gaztetteknek.

Bizonyára nem nagy dolog lemondani az olyan szerencsétlen életről, amelyben arra vagyunk kárhoztatva, hogy a bűn cinkosaként vagy tehetetlen tanújaként tengődjünk...

Megvetem a port, amelyből testem vétetett, s amely önökhöz szól; üldözhetik, sőt meg is ölhetik! Ámde nem tudják elragadni tőlem azt a független létet, melyet megteremtettem magamnak, a századokban és az egekben...

Igen fontos, hogy forradalmak idején, amikor az elvetemültségnek és az erénynek oly nagy a szerepe, pontosan meghatározzunk minden elvet, minden definíciót. Eljön a pillanat, amikor az agyafúrtabbak és politikusabbak felülkerekednek a hazafiasabb és becsületesebb embereken. Jaj azoknak, akik olyan időkben élnek, amikor az erény piruló arccal süti le szemét és vétek számba megy az ügyes bűn mellett! Jaj azoknak, akik olyan időkben élnek, amikor a meggyőzés eszközéül a szellemi ravaszkodás szolgál, s a lázadó pártok kö-

zepette az ártatlant bűnösnek tartják, mert képtelen megérteni a bűnt! Ekkor megszűnik minden vita, mert eredményeképpen nem az derül ki, hogy kinek volt igaza és ki tévedett, hanem csak az, hogy ki az arcátlanabb és ki a félénkebb. Amikor pedig minden közérdekű vita megszűnik, s a jog helyébe az akarat lép: akkor itt a zsarnokság.

Nem szeretem az új szavakat: csak az igazságost és az igazságtalant ismerem; ezeket a szavakat mindenkinek a lelkiismerete érti. Valamennyi definíciót a lelkiismeretre kell visszavezetni: az ész oly szofista, aki az erényt vérpadra juttatja.

Vannak a képmutató észnek olyan gyanúsításai, amelyekre az őszinte és ártatlan ember nem tud mit válaszolni. Vannak olyan férfiak, akiket diktátornak és nagyratörőnek neveznek, s akik csendben lenyelik a sértéseket. Ki a hatalmas közülük, az-e, aki büntetlenül diktátornak nevezi embertársát, vagy pedig az, akit így neveznek?...[197]

Az intézményekkel a törvények hajthatatlan erejét és igazságosságát kell a személyes befolyás helyett érvényesíteni. Akkor megszilárdul a forradalom: akkor nincs többé féltékenykedés, sem pártoskodás; akkor megszűnnek a követelődzések is, meg a rágalmazások is.

Az intézmények célja az összes társadalmi és egyéni biztosítékok tényleges megteremtése, hogy elkerülhetővé váljanak a viszályok és erőszakoskodások; hogy az egyes emberek tekintélye helyébe az erkölcsök tekintélye lépjen.

II. A TÁRSADALOMRÓL

A társadalom nem az ember műve, s nincs benne semmi közös a népek intézményével. Ez az intézmény második társulás volt, amely az embereknek új szellemet, új érdekeket adott. Mivel kénytelenek voltak erőszakkal és fegyverekkel tartani fenn magukat, azokat a szükségleteket, melyek éppen abból eredtek, hogy megfeledkeztek a természetről, a természet sajátos tulajdonságának tekintették. Ezeknek a nagy

államtesteknek megfelelő méreteket és törvényeket kellett adni, hogy így megszilárduljanak... Lassanként elterjedt az a hiedelem, hogy a vademberek élete természetes élet. A megrontott nemzetek a barbár nemzetek faragatlan életmódját természetes életnek tartották. Holott emezek is, meg amazok is vademberek voltak, mindegyik a maga módján, s csupán durvaságuk mértékében különböztek egymástól.

A politikai társadalom korántsem szüntette meg a háborús állapotokat, jóllehet ezt várták tőle. Nem, éppen ellenkezőleg, ez a társadalom volt az igazi szülőanyja a háborúknak, mert olyan függőségi viszonyokat teremtett az emberek között, amilyeneket annak előtte nem ismertek.

Mindenki, aki a természeti törvény uralma alatt él, független a magaféléktől, de azok társadalmához tartozik.

Mindenki, aki politikai törvény, illetve erőszaktörvény uralma alatt él, harcban áll mindazokkal, akik nem a saját társadalmához, illetve nem a saját fajtájához tartoznak.

Egyazon fajtából származó lények egymástól való függetlensége olyan kapcsolatokon vagy törvényeken alapszik, amelyek egyesítik őket. Mivel ezek a kapcsolatok, illetve törvények egységet teremtenek köztük, megvan az erejük arra, hogy minden tőlük különböző fajtával szembeszálljanak.

Egyazon fajtából származó állatok sohasem alakítanak külön-külön társadalmakat, amelyek fegyverrel szállnának szembe egymással. A népek azonban felfegyverkeznek a többi nép ellen.

Minden emberi lény függetlenségre született; ennek a függetlenségnek is megvannak a maga törvényei, hiszen enélkül mindenki elszigeteltségben sínylődne; viszont meglétük összetartja az embereket és létrehozza a társadalmat. Az ilyen törvények a természetes viszonyokból származnak: viszonyok pedig a szükségletek és az érzelmek. A szükségletek és az érzelmek senkit sem jogosítanak fel arra, hogy másokat leigázzon: az ilyen következmény saját alapelvét döntené meg. Megteremtik azt, amit kereskedelemnek vagy a tulajdon szabad cseréjének nevezünk.

Szükségleteikhez vagy érzelmeikhez alkalmazkodva, néha többé vagy kevésbé az állatok is társulnak egymással. Szinte mindig nyájban láthatjuk őket, hacsak az emberi kapzsiság nem okoz riadalmat köztük. Ha összetalálkoznak, nem bántják egymást és nem is menekülnek el. Az ember, aki minden élőlények között a legfogékonyabb, a legokosabb, ennél tökéletesebb társadalomra, kiterjedtebb kapcsolatokra, vidámabb élvezetekre és a függetlenség gyönyörére született.

Az emberek tehát függetlenségen alapuló természetes társadalmat alakítanak ki. De egy nép mint testület — minthogy léteznek népek — a hódítással szemben politikai erőt hoz létre. A társadalmi állapot az emberek egymás közötti viszonya: a politikai állapot a népek közötti viszony.

Azt látjuk, hogy az emberek, amikor egymással ellenségként bántak, társadalmi függetlenségük ellen fordították azt az erőt, mely csak külső és közös függetlenségük védelmére volt hivatva. S ez az erő, a társadalmi szerződés révén, fegyverré lett a nép egy részének kezében, hogy az egész népet elnyomja, mégpedig azzal az ürüggyel, hogy megvédi őt saját tagjaival és az idegen ellenséggel szemben.

Ha ez volt a célja az egyesülés megőrzését szolgáló társadalmi szerződésnek, akkor így az embereket megzabolázandó vadállatoknak tekintették. Ugyanis e szerződés folytán mindenki fegyverben áll mindenkivel szemben, mint ahogy az egymást nem ismerő különféle állatok is bármikor készen állnak egymás felfalására. Az egész biztonsága az egyes ember megsemmisítésében áll, ahelyett, hogy ezt a biztonságot, olyannyira egyszerű módon, a függetlenségükben találnák meg.

Azt hiszem, nyugodtan állíthatom, hogy a politikai tévedések többsége abból származott, hogy a törvényhozásban valamiféle nehéz tudományt láttak. Ebből származik a kormányzatok bizonytalansága és különfélesége is. Az efféle eszmék szükségszerűen örökkévalóvá tették a népek rabszolgaságát; hiszen ha abból a feltételezésből indultak ki, hogy az ember természeténél fogva kegyetlen és gyilkos,

akkor kormányzására nem képzelhettek el más módot, csak az erőszakot.

Minthogy azonban a köztársaságban az egyes ember érdekét valamennyi ember ereje oltalmazza, s az erő nemcsak egyesíti, hanem össze is kapcsolja az egyes embert az egésszel, a köztársaság a megállapodás természeténél fogva politikai, illetve erőszerződést létesített az egyének és a közösség között, és ez a politikai szerződés társadalmi megállapodást fejez ki. De mennyi az erőszak, mennyi a gyöngeség e kötelékeket nélkülöző testületben, melynek meddő mechanizmusa a gyökereitől és ágaitól különálló életet élő fatörzshöz hasonlítható! Az efféle társadalom nem egyéb, mint kalózok egyezménye, kiknek a kardon kívül más biztosítékuk nincsen. E haramiáknak is van társadalmi szerződésük hajójukon.

Rossz volt a politikai elv alkalmazása: ez az elv csakis a nemzetközi jog tartozéka, tehát csupán az egyes népek között kellett volna alkalmazni. Éppen ez alkotja intézményeink egyik törvényét: nem az emberek, hanem az államok viselnek egymással háborút.

Aligha képzelhető el most már, hogy a népek, mindaddig, amíg a hatalom kormányozza őket, lemondanak politikai dölyfükről, és alárendelik magukat a természet és az igazságosság törvényének; hogy majdan egyazon család tagjainak fogják tekinteni egymást, s kiűzik társadalmukból a részérdeket, amely egyik népet a másik nép ellenségévé teszi; hogy lemondanak a gazdagság szeretetéről, amely tönkreteszi mindannyiukat. Azok a jótét lelkek, akik ilyen illúziókban ringatják magukat, aligha vannak tudatában annak, mily hosszú utat tettünk meg az igazság birodalmán kívül. Ez az álom, ha egyáltalában mód van reá, csakis a jövőben valósulhat meg. Mi már biztosan nem fogjuk megérni.

Ezért tehát fölösleges hiábavalóan arra törekedni, hogy társadalmi kapcsolatokat létesítsünk az egyes népek között, nekünk csak arra kell szorítkoznunk, hogy helyreállítsuk az emberek közötti kapcsolatokat. A többé vagy kevésbé felvilágosult népek, a kisebb vagy nagyobb elnyomás alatt síny-

lődő nemzetek számára különben sem lehet egyazon időben egyforma törvényeket hozni. Más a helyzet egy köztársaságban, ahol minden egyformán fejlődik.

Persze, egy nép, mely újjáformálja magát és valóban humánus törvényeket hoz akkor, amikor nem humánus népekkel van körülvéve, köteles biztosítani a saját összhangjának tartósságát azzal, hogy külpolitikáját annyira csökkenti, amennyire ésszerűen csak lehetséges, az állam veszélyeztetése nélkül. Az a nép azonban, mely a természet törvényei szerint kormányozza magát és lemond a fegyverekről, hamarosan szomszédainak prédájává lenne. S ha ez a nép, az egyszerű életvitel kedvéért, még a luxusról és a kereskedelemről is lemondana, akkor nélkülözésein szomszédai gazdagodnának meg, s oly hatalmasakká válnának, hogy mihamar legyűrnék őt. E szomszédnépek kormányzó urainak ez annyival is inkább érdekében állana, mert minden okuk meglenne, hogy rettegjenek e független társadalom népe által nyújtott példától.

A társadalmi rend, mondja igen találóan Rousseau, a legelső minden törvény között. Minden népnek, bármilyen legyen is közigazgatási formája, úgy kell együtt élnie a környező népekkel, ahogyan azok élnek együtt vele. Voltaképpen nemzetek közötti kapcsolatok nem is léteznek, csak külön érdekek vannak, a jogot pedig az erőszak dönti el közöttük.

Természetesen nem állíthatjuk, hogy önmagukban szemlélve az igazságosság eszméit, a népek egymás közötti viszonyában nem lelhetők fel morális és józan elvek, melyeket tiszteletben kell tartaniok. Ezeknek az eszméknek azonban semmiféle szankciójuk nincsen. Igaz, semelyik nép sem üzenhet hadat szomszédainak, ha nem talál panaszra okot; de ha mégis méltánytalan háborút visel ellenük, ki akadályozhatja meg?

Egyesek azt hangoztatják, hogy a háborúkat és a hódítás jogát az teszi törvényessé, hogy kérdéses, mi történjék valamely ország túlnépesedésével, amikor a föld már nem tudja kielégíteni a szükségleteket. Talán fojtsa meg ez a nép a fiatal-

korúakat, hogy ne háborgassa a külföld békéjét? Vajon bűnös intézményekkel kell-e a népszaporulatot megelőznie, Spárta példájára? Az következik ebből, hogy létezik, legalábbis egy morális törvény a népek között: fölösleges a hódítás annak, akinek elegendő a földje.

Úgy látszik, hogy ebből az eszméből — tudniillik, hogy a háborút a hódításnak eme szükségszerűsége igazolja — fakad a primitív társadalmak felbomlásának tétele, s ezzel akarják bizonyítani azt is, hogy az emberek természetszerű állapota a hadiállapot. Hiszen feltételezhető, hogy a családok megnövekedésével az ember, a maga kicsi társadalmi kebelén belül, felfegyverkezett a másik ember ellen, hogy megnövelje saját földjét, s ekkor politikai törvényre volt szükség a belső erőszak megfékezésére.

Ám ha megvizsgáljuk, hogy a népek egymás közötti kegyetlensége elszigeteltségükkel függ össze, s az embernek emberhez való viszonya teljesen azonos ezzel; ha megvizsgáljuk, hogy az a vándorlás, melyet az emberek között a túl nagy létszámuk okozna, örvényként csak az országszéleket érintené, de korántsem gyakorolna hatást a központokra: akkor látnunk kell, hogy a túlnépesedés csakis a szomszédos társadalmakat háborgathatja. Sőt, mi több, merem állítani, hogy éppenséggel a hódításból fakadt a népnek, mint intézménynek a fogalma, valamint azt is, hogy a földet megtöltő lakosság azért tömörült, hogy egymást megtámadhassa és visszaszoríthassa. Az észak ezer év előtti kivándorlásai is ezt bizonyítják: ezek a más népekkel szemben kegyetlen férfiak hazájukban kétségtelenül békésen éltek, különben pusztították volna egymást, hogy így teremtsenek maguknak helyet. Amerikában felfedeztek igen sűrűn lakott szigeteket: úgy látszik, hogy ott, a kivándorlásra nem lévén lehetőség, az erőszaknak önmagára kellett visszahatnia; de vagy elegendő föld állt rendelkezésre, vagy több népet alkottak, s ezek irtották egymást.

Magam állítottam önmagam elé ezeket a nehézségeket, hogy megpróbáljam elhárítani őket. Az előbbiek szerint

világos, hogy a népek, a lakosság megszaporodása folytán hadiállapotban vannak egymással, ami szükségessé teszi, hogy politikai törvényt létesítsenek közöttük. Az is világos azonban, hogy ember és ember között ugyanez a hadiállapot már nem létezik, következésképpen az államon belül nincs helye erőszaknak.

Most pedig megvizsgálom a túlnépesedés kérdését, mégpedig abból a szempontból, hogy ez valóságos felesleg-e, vagy egyszerűen csak viszonylagos. Az északról való kivándorlások özönét tulajdonképpen nem is az okozta, hogy a terület nem volt elég nagy a lakosság számára, hanem mert némely szokásaik miatt nem volt bennük szorgalom. A hódítás szellemét korántsem a nyomor szülte, hanem a kapzsiság és a lustaság. A karthagói gyarmatok sem a túlnépesedést bizonyítják, hanem a kereskedelem és az uralom kiterjesztésének jellegzetes szándékát. A görög kolóniáknak más az elve: Görögország területe egyáltalában nem volt sűrűn lakott, de a görögök nem kereskedők, hanem harcfiak voltak; s mivel egyetlen példát sem lehet felhozni arra, hogy bármelyik háborúnak vagy bármelyik gyarmatosításnak oka egy-egy ország termékeny földje lett volna, meg kell állapítani, hogy Görögország háborúit és gyarmatosításait mindenkor csakis az indulat fűtötte.

Egyébként a terület elégtelensége nem a túlnépesedésnek, hanem a közigazgatás meddőségének bizonyítéka.

Hasztalan mondogatják nekem, hogy az ember vademberként születik, hiszen azt is hajtogatják, hogy a társadalom számára születik. Ha az ember pusztán vademberként születnék, akkor nem születhetnék a társadalom számára, hanem csakis azért, hogy önmagát eleméssze...

Nem feszegetném tovább ezt a kérdést, ha e munkám természete nem kötelezne arra, hogy meg is oldjam. Hiszen végtére, ha azt állítom, hogy az emberek korántsem a hadiállapotra születtek, de ugyanakkor termékenységüket tartom a háborúk szükséges okának, akkor ellentmondásba kerülök ama társadalomnak elvével, melyet megalapozni akarok.

Egyelőre még egyetlen példát sem tudok arra, hogy valamely háborút határozottan a termékenység miatt kezdeményeztek volna.

A világ, amilyennek most látjuk, csaknem néptelen; mindig is az volt. A népesség bejárja a földgolyót, de egészében sohasem borítja el. Meg sem merem mondani, hogy a föld milyen szertelenül sok lakost tudna táplálni; s e létszám még akkor sem okozna túltelítettséget, ha a fegyver nem pusztítaná el az emberi nem felét. Úgy tűnik nekem, hogy a népességnek minden országban megvan a maga forgandósága, megvannak a korlátjai, s hogy a természetnek sohasem volt több gyermeke, mint ahány emlője.

Azt mondom tehát, hogy az emberek természetük szerint társadalomban és békében élnek, és az erőszaknak sohasem szabad ürügyet találnia egyesítésükre avagy megosztásukra.

III. ÁLTALÁNOS ESZMÉK

1. Intézmények

Ha létezne igazi erkölcs, minden rendben lenne; intézmények kellenek az erkölcsök megnemesítésére. Erre kell törekedni: íme, mindössze ennyi a tennivaló, minden egyéb ebből következik.

A terror megszabadíthat bennünket a monarchiától és az arisztokráciától; de mi az ellenszere a korrupciónak?... Az intézmények. Ebben senki sem kételkedik; azt hisszük, mindent megtettünk azzal, hogy van kormánygépezetünk...

Sok embertől hallottam már, hogy ők csinálták a forradalmat. Tévednek, a forradalom a nép műve. De vajon tudjátok-e, hogy ma mit kell mondani, tudjátok-e, hogy mi az, ami csakis a törvényhozóra tartozik?... A köztársaságról kell beszélni...

Démoszthenész elősegítette Görögország vesztét. Befolyása úgy hatott a közvéleményre, hogy az ellenkezőjét tették

annak, amit a haza megmentésére tenni kellett volna. S ő megelégedett azzal, hogy oly tanácsokat adott, melyeket nem fogadtak meg. Görögország romlott volt: forradalom és új törvények kellettek. A régieknek már nem volt elég erejük Fülöp lángeszével szemben.

Túl sok a törvény, túl kevés a polgári intézmény. Mindössze két-három ilyen intézményünk van. Athén és Róma sok intézménnyel rendelkezett. Hiszek abban, hogy minél több az intézmény, annál szabadabb a nép. A monarchiákban kevés van belőlük, s még kevesebb az abszolút despotizmusban. A zsarnokság a hatalom egyedüli birtokosa, hatalma csak akkor csökken, ha több az intézmény.

Egyaránt zsarnoki a sok tagból álló és az egyetlen tagból álló intézmény. Az egyéni akarat győzedelmeskedik az egyikben is, meg a másikban is, s nem annyira a törvény érvényesül, mint inkább az önkényeskedés lopja be magát. A mi intézményeink sok tagból tevődnek össze, s kevés az intézményünk. Csekély számú személyből álló, és igen sok intézményre lenne szükségünk... A törvényszerűen létesített hatóságok számát viszont csökkenteni kell.

Felül kell vizsgálni a kollektív igazgatási szervek rendszerét: a municipalis hatóságokat, a közhivatalokat, a felügyeleti bizottságokat stb...., s utána kellene nézni, hogy a forradalom megbízható megszilárdításának titka nem abban rejlik-e, hogy minden egyes testület funkcióit egy-egy közhivatalnok kezébe adjuk...

Zsarnokinak tekintendő az a törvény, amely az intézményekkel ellentétes.

2. Törvények

A terjedelmesen megfogalmazott törvények közveszedelmet jelentenek.

A monarchia belefulladt a törvényekbe; s minthogy az urak minden szenvedélye és óhaja törvénnyé vált, megszűnt az egyetértés.

Csak kevés törvényre van szükség. Ahol sok a törvény, ott rabszolga a nép. A rabszolgaság a népakarat feláldozása. Ahol az embereknek engedelmeskedniök kell, s fel sem tételezik róluk a jót, ott nincsen sem szabadság, sem haza. Aki a népnek túlságosan sok törvényt ad, az zsarnok. Az a tény, hogy valamit törvénynek neveznek, nem szentesíti a despotizmust: a despotizmus olyan hatalmat gyakorol a nép fölött, mely idegen a népakarattól.

Nem természetes az, hogy engedelmeskedni kell a törvényeknek, hiszen a törvény gyakran semmi egyéb, mint annak az akarata, aki elrendelte. Az elnyomó törvényekkel szemben jogos az ellenállás...

Ha az emberi politika semmibe véve a természetet és a polgári jogot, béklyóba köti a szabad embert, s rabszolgává teszi, akkor az örök igazságosság a lánc másik végét a zsarnok nyaka köré tekeri...

Az általános törvények ereje szélsőséges. A legfőbb hatalom könnyűszerrel kormányozza a népet, de képtelen kormányozni a kormányzatot.

Franciaországnak megvan a hatalma, hogy mozgásba lendítse a francia népet, hogy áldozatokra bírja, hogy fegyvert adjon kezébe; ámde sokkal kisebb hatalma van arra, hogy az egyes és annak bűnei ellen küzdjön.

3. Erkölcsök

Egy nép sorsát azok határozzák meg, akik a dicsőségre törnek és azok, akik a vagyonra.

Mindaz, aki nyilvános értekezleteken szavaz és hozzászól, a saját eszméinek megfelelően beszél és adja le szavazatát. Ha többségben vannak azok, akik a dicsőséget tartják szem előtt, akkor az állam szerencsés és felvirágzik; ha viszont azok vannak többségben, akik a vagyonra törnek, akkor az állam elsorvad.

Minden államban csak nagyon kevesen akadnak olyanok,

akik mással is törődnek, mint saját érdekeikkel és a maguk háza tájával. Kicsi a számuk azoknak, akik részt vesznek a kormányzat ügyeiben, s foglalkoznak a kormányzat természetével. Franciaországban a patrióta szó heves érzelmeket követel meg, s azok, akiket ezzel az elnevezéssel illetnek, szöges ellentétben állanak a megszokotthoz ragaszkodókkal, akik hitvány gyönyörüket lelik abban, hogy semmibe sem ártják bele magukat.

Két fajtája van a föderalizmusnak: a poltikai föderalizmus, mely a kormányzatban jön létre, s a polgári föderalizmus, mely az állampolgárok közötti kapcsolatokból születik.

Létezik jogi föderalizmus is: ez ott keletkezhet, ahol a kormányzat elismert formája megteremti. S létezik tényleges föderalizmus, abban az esetben, amikor minden város, minden közösség, egymástól elszigetelten, csak saját érdekeivel törődik, jóllehet az államnak egységes kormányzata van.

E pillanatban éppen ez következett be: mindenki visszatartja árucikkeit a maga területén, valamennyi terméket helyben fogyasztanak el.

Ama kormányzatnak, mely ellenzi a föderalizmust, nem az a célja, hogy az egység a kormányzatnak kedvezzen, hanem az, hogy a nép hasznára váljon: ezért kell megakadályozni, hogy bárki is ténylegesen elszigetelje magát...

A haza nem maga a föld, hanem az érzelmi közösség, mert ennek köszönhető, hogy miközben mindenki annak üdvéért és szabadságáért küzd, ami szívének kedves, a haza oltalomra lel. Ha mindenki odahagyja kunyhóját, puskával a kézben, akkor hamarosan megmenekül a haza. Mindenki azért küzd, amit szeret: ezt nevezik őszinte hitnek. S ha már mindenki mindenkiért küzd, az csak a következménye ennek.

Ahol tiltják a nevetést, ott romlottság van, ahol ellenőrzik a bűnöket, ott erényesség uralkodik. Az előbbi a monarchia szülötte, az utóbbi a köztársaságé... Aki a kormányzat élén áll és mindenből csak gúnyt űz, az zsarnokságra tör...

Ma a jó is gyakran nem egyéb, mint a cselszövény eszköze. Legyünk hálátlanok, ha meg akarjuk menteni a hazát.

A durvaság az elnyomással szembeni ellenállás egyik válfaja. A szelídség csak a szabad ember büszkeségéhez társul.

Csakis a sztoicizmus, mely a szellem és a lélek erénye, képes gátat vetni a romlásnak egy kufárkodó vagy erkölcstelen köztársaságban.

Ha bekövetkeznék a nap, melyben meg kellene győződnöm arról, hogy lehetetlen a francia népet szelíd, erélyes, tapintatos erkölcsökre nevelni és kérlelhetetlenné tenni a zsarnoksággal, az igazságtalansággal szemben, azon a napon szíven döfném magam.

4. Köztársaság és kormányzat

Egy nemzet éppúgy kormányozható a közvélemény legnagyobb gyöngesége, mint a legnagyobb erély közepette. Bármily hangnemet ütünk is meg, használható lehet, feltéve, ha ügyelünk az összhangra. Ezért úgy vélem, hogy szertelenül rajongóknak kell lennünk; ez korántsem zárja ki sem a józan észt, sem a bölcsességet.

Még egy forrongó államközösségben is megteremthető a rend csakúgy, ahogyan a természet rendet teremt a folyamok áradatában, vagy egy tűzhányóban. Alapozzuk meg tanainkat, keltsük életre szabadságunkat. Szabadságunk erényességre, bátorságra, szerénységre ítél bennünket; csak üres szó lenne mindez? Szabadságunk a zsarnokság gyűlöletére kárhoztat bennünket: vajon kíméletesek legyünk-e hozzá? Alkossuk meg államközösségünket: meglepő, hogy ez az eszme mindmáig nem került napirendre.

Nehéz kormányozni egy köztársaságot, ha mindenki irigyli vagy megveti ama hatalmat, melyet nem ő gyakorol; ha a katona megirigyli tábornokának lovát, a tábornok pedig a megbecsülést, melyben a haza a katonákat részesíti; ha mindenki azt hiszi, hogy parancsnokának, nem pedig a hazának szolgál; ha az, aki parancsnokol, úgy képzeli, hogy hatalommal rendelkezik, holott csak a nép jogát gyakorolja; ha senki

sem veszi figyelembe, hogy mi tartozik rá, s mi másokra, és egyenrangú akar lenni a fölötte álló hatósággal, s uraskodni akar mindenkin, aki alatta áll; ha a hatalmat gyakorlók többnek vélik magukat polgártársaiknál, jóllehet nem az állampolgárokkal állanak kapcsolatban, hanem csak a visszaéléseket és a bűnöket üldözik.

Az állampolgárt ugyanis eredetileg csak saját lelkiismerete és az erkölcs köti, ha ezekről megfeledkezik, akkor köti őt a törvény; ha pedig megszegi a törvényt, nem állampolgár többé: itt kerül kapcsolatba a hatalommal.

Egyszóval: képtelenség kormányozni az államot akkor, ha mindenkiben csak gőg van, és semmi szerénység.

A kormányzatokban az állások többségét nem az erényes férfiak, hanem inkább az ügyeskedők töltötték be. Egy hős szerénysége nem szed rá engem. Ha magasztaljuk őt szerénységéért, mennyivel lenne veszélyesebb a szabadságra akkor, ha becsvágyát fitogtatná?

Úgy szokták mondani, hogy állampolgár az, aki megtiszteltetésben részesül, tisztségeket kap. Tévednek. Állampolgár az, akinek nincs nagyobb vagyona, mint a törvények megengedik; nem gyakorol semmiféle közigazgatási hatalmat, és független a kormányon levők felelősségétől.

A közhivatalnok már nem tartozik a néphez. Semmiféle egyéni hatalom nem férkőzhet be a nép közé. Ha a hatóságok a nép részét képeznék, hatalmasabbak lennének a népnél. Semmiféle rangra nem tarthatnak igényt a nép körében. Rangjukat csak a törvényekkel való kapcsolatuk adja, az, hogy üldözik a vétkeseket. Az erényes polgártársat többre kell becsülni a közhivatalnoknál...

Amikor valamely közhivatalnokkal beszélünk, ne nevezzük őt polgártársnak: ez magasabb rangú megszólítást jelent az ő címénél.

A köztársasági kormányzat elve vagy az erény, vagy a terror. De mit akarnak azok, akik sem az erényről, sem a terrorról nem óhajtanak hallani?...

Az erőszak nem teremt sem ésszerűséget, sem jogot; de

talán nélkülözhetetlen ahhoz, hogy tiszteletben részesíthesse a jogot és az ésszerűséget...

Gyönge kormányzat nagy súllyal nehezedik a népre. A kormányzat tagjai szabadok, de nem úgy a nép...

Azt mondják, hogy egy erélyes kormányzat elnyomó kormányzat; ez tévedés: a kérdést hibásan teszik fel. A kormányzatnak igazságosnak kell lennie, s ha az igazságosságot gyakorolja, akkor sem erélyes, sem pedig elnyomó: hiszen mindössze azt kell elnyomnia, ami rossz.

Elhangzott olyan ellenvetés, hogy nem található elegendő ember az ellenőrzésre. Csakhogy egy gyönge kormányzatban sokkal több felvilágosultságra és erényre van szüksége a közhivatalnak ahhoz, hogy funkcióit gyakorolhassa, mint egy erőteljes kormányzatban. A gyönge kormányzat csak személyes érdemekre támaszkodhat; az erőteljest viszont az intézmények hatalmas összhangja támogatja. Gyönge kormányzatnak bölcs férfiakra van szüksége, hogy megelőzze a visszaéléseket. Az erőteljes kormányzatnak egyszerűen csak emberek kellenek, hiszen az általános magatartás mindenkire kihat. Az előbbiben nincs többé szerződés; az utóbbi rendelkezik olyan szerződéssel, mely mindent szabályoz, mindenütt érvényesíti a törvényt. Az előbbiben szakadatlan kölcsönhatás és visszahatás van a külön-külön erők között, az utóbbiban csak közös erő létezik, amelynek valamennyien részesei, s amely ugyanarra a jó célra törekszik.

A nép szabadsága a magánélete szabadságában nyilvánul meg, ezt nem szabad háborgatni. Háborgatni csak a hálátlanokat és a gonoszokat kell. A kormányzat a polgártárs számára ne jelentse a hatalmat, hanem az összhang rugóját. Csak annyi erőszakot alkalmazzon a kormányzat, amennyit az egyszerűség ezen állapotának megóvásához magával az erőszakkal szemben alkalmaznia kell.

Nem annyira arról van szó, hogy boldoggá tegyük a népet, mint inkább arról, hogy boldogtalanságát megakadályozzuk. Ne nyomják el a népet: íme, ez minden. Akkor majd megtalálja ki-ki a boldogságát. Olyan népnél, amely rabja lenne

azon előítéletnek, hogy a kormányon levőknek köszönheti jólétét, a jólét nem is lenne tartós...

Tudnunk kell hogy az ember nem született gonosznak, csak az elnyomás gonosz. Az elnyomás ragályos példája szilárdítja meg a függőséget fokról fokra, a legerősebbektől lefelé, egészen a leggyöngébbekig. Efféle hierarchia csakis a kormányzatban engedhető meg avégett, hogy az önmagára nehezedő erőszak kifulladjon azon a ponton, ahol már az államközösség kezdődik.

Ameddig azt fogjuk látni, hogy bárki is a közhivatalokban vagy a törvényszékeken előszobázik, addig semmit sem ér a kormányzat. Szörnyűség, ha az emberek kénytelenek az igazságtevésért könyörögni.

Az embernek könnyen lehetnek szigorú elvei, amikor egy rossz kormányzat tönkretételéről van szó; de ritka eset, hogy ha maga jut kormányra, nem vetné el hamarosan ugyanezeket az elveket, hogy helyettük saját akaratát érvényesítse.

Köztársaságunk nyugalmát legfeljebb a külföld által nyújtandó eszközök és pénzek zavarhatnák meg. Az államban jobbára csak szomszédos kormányzatok szoktak nyugtalanságot kelteni. Annál boldogabbak leszünk, minél jobban elszigeteljük magunkat.

5. Forradalom

A forradalom megfagyott; valamennyi elv meggyengült; ami maradt, nem egyéb, mint vörös sipkás cselszövés.

A terror érzéketlenné tette a bűnt, miként ínyünket az erős italok.

Nem vitás: nem jött még el az ideje annak, hogy jót cselekedjünk. Egy-egy jótétemény csak csillapítószer. Ki kell várni, amíg az általános bajok elég naggyá nőnek ahhoz, hogy a közvélemény szükségét érezze a jóra vezető rendszabályoknak. Ami a köz javát mozdítja elő, az mindig szörnyűnek vagy különösnek tűnik, ha idő előtt fognak hozzá.

A forradalomnak akkor kell megálljt parancsolni, amikor törvényeivel már teljessé tette a jólétet és a közszabadságot. Fellángolásainak éppen ez a célja, s le kell tepernie mindent és mindenkit, aki ennek ellenszegül. S valamennyi periódusának, a monarchizmus fölött aratott valamennyi győzelmének oda kell vezetnie, hogy újabb köztársasági intézményt szentelünk a forradalomnak.

A forradalom tetőpontjáról beszélnek: ki az, aki meg tudja állapítani, hol van e tetőpont? Ez nagyon viszonylagos. Akadtak már olyan szabad népek, akik éppen a legmagasabb csúcsokról zuhantak a legmélyebbre.

IV. A KÖZJÓ KÉRDÉSE — PÉNZ — KÖZGAZDASÁG

Minthogy egy szabad államban mindenki állandóan tanácskozik és vitatkozik — személyekről, dolgokról, eseményekről —, minthogy a közvéleményt sokféle hatás éri, különféle szeszélyek és szenvedélyek hozzák indulatba, a törvényhozóknak az a feladatuk, hogy a közjó kérdését mindig világosan fogalmazzák meg avégett, hogy az összes vitatkozó gondolatait, cselekedeteit és szavait beillesszék a fennálló rend szellemébe és kereteibe.

A közjó kérdését sokoldalúan és az összes vonatkozásában kell felvetni, hogy mindenkiből harmonikus hatást és ellenhatást váltson ki.

Köztársaságunk akkor lesz csak igazán egy és oszthatatlan, akkor fogja létrehozni a népfelséget minden erényre hajló szív.

Mihelyt a közjó kérdése lekerülne a napirendről, az állam politikai helyzetének egészséges megítélésére nincs többé mérték. Akkor mindenki olyan nézetet vall, amely alkalmas arra, hogy vagyonhoz juttassa és vágyait kielégítse. A képmutatás kifürkészhetetlenné válik, mert nehezen állítható szembe a közérdekkel, amelynek nem tudni pontos mértékét.

Akkor féltékenykedni kezdenek azokra, akik a kormányrúdnál állanak; akkor a közvélemény, mely csak a hírnévre ad, nem törődik többé a közjóval; akkor az elvetemülteknek homlokán, akik a rabszolgaság helyreállításán törik a fejüket, sötét és bűnös redők jelennek meg; akkor a korlátokat már nem ismerő személyes érdek mozgat mindent, s az egyéni szempontok révén a hatalom kisiklik a törvényes hatóságok kezéből.

S akkor, végül, az idegen befolyás hatására megjelennek az árulók, meggyilkolják a Gracchusokat, s megbecsülésben részesítik a bűnt, proskribáltatják az erényt.

Győzedelmeskedik az állam? Mindenki a személyes fontosságát igyekszik növelni: a szabadság már a múlté; a szíveket az irigység és a rabszolgaság gondolatai töltik el; az ajkak csak képmutató szavakat hallatnak.

Törvényhozók, a ti dolgotok hát, hogy szüntelenül törődjetek a közjó kérdésével, s ezzel kell egybevetnetek, ennek kell alárendelnetek mindent, amit az emberek mondanak és tesznek. Így fogjátok megőrizni befolyásotokat; így tudjátok megítélni a veletek szemben álló szenvedélyeket; így állíthatjátok majd az államban a haza közös géniuszát, a csoportosulások nagyratörésének és hangoskodásának helyébe.

A közjó kérdése manapság ebben foglalható össze:

Mindenki köteles dolgozni és egymást tiszteletben tartani.

Ha mindenki dolgozik, a bőség lassanként visszatér. Kevesebb pénzre lesz szükség. Megszűnnek a közbűntények. Ha mindenki tiszteletben tartja egymást, nem lesznek többé pártok. Az erkölcsök a magánéletben szelíddé, a közéletben erőteljessé válnak. Akkor a polgár helyes érzékkel ítél majd mindenben, és a külföld nem lesz képes befolyásolni véleményét a dolgokról és a személyekről; az idegen befolyás nem tud megrontani bennünket és jelenlétét nyomban megérezhetjük.

Ismétlem, hogy a munka, s a polgártársak közötti kölcsönös tisztelet nélkülözhetetlen erények számunkra. Ugyanis, ha továbbra is oly sok assignatát fogunk kibocsátani, mint

a múltban, a végén már mindenki elég jómódúnak fogja érezni magát ahhoz, hogy ne dolgozzék. S akkor veszendőbe mennek a földek meg a gyárak.

Amikor Róma elvesztette munkakedvét, s csupán a mindenünnen beszedett adókból, sarcokból élt, akkor vesztette el szabadságát is.

Látni ma már olyan polgártársat, aki csak harmadnaponként dolgozik. Valamikor a nemesség, az udvar tagjai töltötték meg a színházakat. Ma az udvar száműzetésben van, a nemesség kisszámú csupán, s a színházakban ugyanazt a fényűzést látni. Ugyan kik parádéznak ott, ha nem olyanok, akik annak előtte dolgoztak?

Hát a köztársaságnak csak a szónoki emelvényen és törvényeink chartájában kell léteznie? A polgári életben pedig megmarad a monarchia?

Ami egymás kölcsönös tiszteletben tartását illeti, ebben csupán az véthet hibát, aki önmagát sem képes tisztelni. Éppen erre tört a külföld azért, hogy megrontsa a republikánus hitet. Azt akarta, hogy már egymás gyűlöletére, egymás szeretetére se fusson erőnkből, hanem csupán lenézzük embertársainkat és féljünk tőlük. Ezzel honosította meg a külföld a polgártársak közötti féltékenykedés elvét, ezzel tette tönkre magának az erénynek a biztosítékát, mert lerombolta a gátat, mely útjába állott volna leverésének.

Nem lesz többé szabadság azon a napon, amikor száműzik az állampolgári tiszteletet és elenyészik az erény ábrándja.

Európának ma már csak egyetlen módja van elveszejtésünkre; ha megfoszt bennünket a munkától és a becsületes emberek tiszteletétől.

Jaj azoknak a népeknek, melyeknek törvényhozása és hatalma oly erőtlenné válik, hogy a munka és az állampolgári megbecsülés veszendőbe mennek!

Mindezek megállapítása után, áttérek gazdaságunk, valamint erkölcseink részletes vizsgálatára. E két dologban oly sok a hasonlatosság, hogy aligha lehet külön-külön szólnom róla.

Nemigen akad kormányzat, mely saját gazdasági rendszere hibáival szemben kellő ellenállást képes kifejteni. A pénznek — minden államban — rendkívüli befolyása van. Mi kevés figyelmet szenteltünk neki; ami alighanem táplálta ellenségeink reményét, hogy a forradalom egy nap elemészti önmagát. Győzelmeinktől sokkal kevésbé rettegett Európa, mint amilyen hirtelen riadalmat keltene, ha könnyűszerrel végrehajtható bölcs gazdasági tervet és pénzügyi rendszert dolgoznánk ki.

Pénzügyi rendszeren korántsem új érméket, új értékjelöléseket értek. Az ilyesminek is meglehet a maga értelme, de nem tartozik a tárgyunkhoz.

Most arról van szó, hogy a jövőben lehetetlenné, vagy legalábbis nagyon nehézzé tegyük a pénzhamisítást, s azon nyomban leleplezzük a forgalomban levő hamis pénzeket. Arról van szó, hogy egyszerűsítsük az adórendszert, az adóztatást, mégpedig úgy, hogy az arányban álljon az állampolgárok hasznával. Arról van szó, hogy ki kell küszöbölni az adóbehajtásból a fiskus szívtelenségét. Egy szabad kormányzatnak őszintén és nemesen kell szót értenie a néppel.

Sohasem érződött oly mértékben mint ma, hogy feltétlenül szükséges minden dolgot pontosan végrehajtani; s ez főként a pénzügyekre vonatkozik. Hiszen a forradalom kezdete óta valamennyi gazdasági eszmét mintegy prizmán keresztül szemléltük.

Megpróbálom tehát nyomon kísérni azon gazdasági tévedések menetét, amelyeket — akár szorongató veszélyek miatt, akár külföldi sugallatra — ezen idő alatt elkövettünk; továbbá azt is, hogy mindez hogyan befolyásolta az erkölcsöket.

1789-ben igen leszűkült az éropénzkészlet; ennek oka talán az udvar konspirálásában keresendő, talán azoknak a gazdagoknak a vétkében, akik már emigrálásukat készítették elő. A bankok külföldre viszik a kereskedelmet és a francia hitel értékeit.

Nem kevésbé meglepő forradalom ment végbe a gazdasági életben, mint a kormányzás módjában: csak erre kisebb

figyelmet fordítottunk. Egyszerre kevés lett a pénz, de kevés lett az áru is. Mindenki biztonságba akarta helyezni azt, amije volt. E bizalmatlanság, e kapzsiság szétzilált mindenféle polgári kapcsolatot, s volt olyan pillanat, amikor társadalom már nem létezett; pénzt nem lehetett többé látni.

A kapzsiság és a bizalmatlanság, mely létrehozta az egyénnek ezt a teljes elszigetelődését, hamarosan ismét egymásra utalta az embereket, az emberi szellem bizarr természete folytán. Arról az időszakról akarok szólni, amikor a papírpénz helyettesítette a fémeket, melyek teljesen eltűntek.

Mindenki óvakodott attól, hogy magánál tartsa az újfajta pénzt, nehogy meglepetésként érje valamilyen esemény, amely megsemmisíti a papírpénzt, s azért sietett forgalomba dobni. Persze, erre a kereskedelem hirtelen fellendült, s ezt még mindazoknak a kapkodása is megnövelte, akik visszatérítéshez jutottak, mert iparkodtak alapjaikból raktárkészleteket összehozni.

Minthogy azonban a kereskedelem felélénkülését csak a bizalmatlanság okozta és a hitel megszűnte; minthogy nem hoztunk be többé semmit külföldről, s ily módon a cserekereskedelem ellenünk fordult — ezért a kibocsátott assignaták napról napra növekvő óriási tömege már csak a belföldön található árukkal állt szemben. Ezeket az árukat viszont összeharácsolták, mérhetetlen értékben külföldre vitték, elfogyasztották, s egyre kevésbé lehetett hozzájuk jutni. A pénz pedig mindjobban felhalmozódott és elértéktelenedett.

Minél több papírpénze volt valakinek, annál kevesebbet dolgozott, s az erkölcsök meglazultak a semmittevéstől. A munkaerő a munka csökkenésének mértékében növekedett. De minél gazdagabbak voltunk és minél kevesebbet dolgoztunk, annál több szükséglet merült fel és annál kevesebb áru volt forgalomban. Az adók nem emelkedtek, s a köztársaság, melyet egyetemes háborúba sodortak bele, kénytelen volt megsokszorozni a pénzt, hogy roppant költségeit fedezhesse.

Az egyedüli pénzforrásokat a nemzeti birtokok eladása és az adók képezték. Ámde ezekből havonta mindössze harminc-

millió folyt be, viszont a kibocsátások három- vagy négyszázmillióra rúgtak. Így az assignata hónapról hónapra vesztett értékéből. Az évi törlesztéseket nem tőkéből fedezték, s a gazdaságon sem könnyített a törlesztések lejárta. Nem, az annuitásokat kizárólag a birtok jövedelméből fizették. Ekkor az állam, mely eladta a birtokokat, már nem volt elég gazdag ahhoz, hogy megvásárolhassa annak termékeit. Aki egy holdnyi földet vett az államtól 600 livre-ért, termékét 30 livre helyett — ami az ötszázalékos kamatlábnak felel meg — 300 livre-ért adta el az államnak. Ez a haza iránti hálátlanság, mely az államot arra kényszerítette, hogy a termékeket az eladott birtokoknál drágábban vásárolja meg, maga után vonta, hogy büntetőtörvényekhez kellett folyamodni.[198]

A külföld, az idegenek egyik bajból a másikon keresztül kergettek minket e szélsőségekbe. Hiszen ők maguk sugalmazták a mindenkori gyógyírokat. Az árszabályozás eszméje is elsőnek külhonból érkezett, Batz báró hozta magával, s ez az éhínségre alapozott terv volt. Ma már nagyon is általánosan ismeretes Európában, hogy ellenségeink a népharag kitörését az éhínségtől várták, a konvent szétverését a népharagtól remélték, s arra számítottak, hogy a konvent feloszlatásával szétmarcangolhatják, ízeire szaggathatják Franciaországot.

Csak fel kell ütni a történelem lapjait, hogy meglássuk miféle hatást váltottak ki mindenütt az árszabályozások. Julianus császár árszabályozást vezetett be az élelmiszerekre Antiochiában: folyománya szörnyű éhínség lett. Miért? Nem azért, mert a törvény volt rossz, hanem azért, mert az emberek voltak kapzsiak. A kapzsiságból következik, hogy mindenki nyakló nélkül vásárol akkor, amikor mindennek az ára szabályozva van, eladni pedig nem akar senki, s ha mégis eladnak valamit, annak árát magasra srófolják. mindezt ugyanaz a kapzsiság és korrupció szüli.

Elengedhetetlen az áruforgalom ott, ahol nem mindenki rendelkezik birtokkal és nyersanyaggal. De az áruk nem

kerülnek forgalomba ott, ahol árszabályozás van. Ha az erkölcsök megreformálásának mellőzésével szabályozzuk az árakat, akkor a zsugoriság kerekedik felül. Az erkölcsök megreformálásához pedig úgy kell hozzálátni, hogy kielégítjük a szükségleteket és az érdekeket: némi földet mindenkinek kell juttatni.

Ugyanebből az okból szükség van egy közbirtokra, és szükség van természetbeni közjövedelmekre.

Állítom, hogy a szabadság nem honosodik meg, ha a nincstelenek fellázíthatók a dolgok új rendje ellen; állítom, hogy nem akad több nincstelen, ha úgy rendezzük dolgainkat, hogy mindenkinek legyen némi földje.

Ahol túl nagyok a földbirtokok, csak szegényparasztokat láthatunk: a nagybirtok országában nincs fogyasztás.

Az ember nem arra született, hogy szövőszék mellé, kórházba, menhelyre kerüljön; minden ilyesmi szörnyűség. Az ember arra született, hogy függetlenségben éljen, hogy minden férfinak takaros felesége legyen, meg egészséges és erőteljes gyermekei: nem kellenek sem gazdagok, sem szegények.

A nincstelen fölötte áll a kormányzatnak és minden földi hatalmasságnak; joga van arra, hogy úrként szóljon hozzájuk... Olyan doktrínára van szükségünk, amely ezen elveket gyakorlattá váltja és biztosítja az egész nép jólétét.

A dúskálás a legnagyobb arcátlanság: az a lényege, hogy kevesebb vérszerinti vagy fogadott gyermekünk van, mint ahány ezer livre jövedelmünk.

Ki kell vonni a forgalomból az assignatákat; egyúttal a legszigorúbb ellenőrzésnek vetendők alá mindazok, akikhez ezen ügyek vitele tartozott, akik az államkincstár zsoldjában állottak.

Véget kell vetni a koldulásnak azzal, hogy szétosztjuk a nemzeti javakat a szegények között.

A XVIII. századot el kell végre temetnünk.

Méregpoharat itattak volna azzal, aki nyolc hónappal ezelőtt efféle kijelentésekre vetemedik. Sokat számít, hogy a

balszerencsés tapasztalatok bölcsebbekké tettek bennünket. Szolgáljon tanulságul ez a példa arra, hogy sohasem szabad bántalmaznunk ama kemény embereket, akik szemünkbe mondják az igazságot.

Ám nem szabad a jószándékú férfiakat sem arra kényszeríteni, hogy a köz javáról a bűn szofizmáival szemben kelljen számot adniok. Mondani ugyan mondhatjuk, hogy a hazáért halnak meg: de nem meghalniok, hanem élniök kell, és ebben a törvényeknek kell őket támogatniok, valamint a külföld bosszújától megoltalmazniok. Tanácsolom tehát mindazoknak, akik jószándékokat hordoznak magukban, hogy ne csak akarják a jót, hanem várják is ki a kedvező alkalmat jószándékú tetteik megvalósítására, hogy elkerüljék ama hírnevet, melyben a dolgok erőszakos sürgetése révén részük lehet.

Szinte kívánatosnak tartanám, hogy olyankor, amikor egy eszme minden szellemet szinte az őrületig megszáll, legyen a szónoki emelvényen egy állampolgári korona ama férfiú számára, aki ezen eszmével szemben — akár tévesen is — tisztességgel, nemesen harcba száll.

Nem, az ész mindig nehezen hódít tért, azonban a külföldi befolyás nyolc hónappal ezelőtt annyira türelmetlen, annyira szörnyű volt, hogy hatására megköveztek volna bárkit, aki egy egészséges gazdasági eszmével állt elő.

Manapság, amikor a természet és a bölcsesség ismét visszavették jogaikat, amikor az igazság ismét érzékeny fülekre talált, manapság a hazaszeretetén a sor, hogy hallassa komor szavát. Helyzetünk igen kényes: úgy költekezünk, mint az esztelen tékozló. Az államkincstár által havonta kibocsátott háromszázmillió nem térül vissza, s alá fogja ásni a köztársaság alappilléreit, a munka szeretetét és a szent érdekmentességet.

Hogyan ne lennének gazdagok, ha négyszer annyi assignata van forgalomban, mint korábban? Hogyan ne rontaná meg a társadalmat a havonta kibocsátott három- vagy négyszázmillió? Az efféle pénzügyi rendszer tán felvirágoztathatna egy monarchiát; de el kell veszejtenie minden köztársaságot.

Hiába, bármennyire tisztelem és becsülöm a népet, kénytelen vagyok észre venni a kialakuló új erkölcsöket. Nap mint nap számos polgártárs adja fel atyja mesterségét, hogy ama puhaságnak engedje át magát, amely a monarchia emlékét oly utálatossá teszi.

Hogyan, amikor a haza szörnyű háborút visel, s egymillió kétszázezer polgártárs ontja vérét, akkor az államkincstár — roppant tömegű új pénz kibocsátásával — a feslettséget és a szenvedélyeket táplálja anélkül, hogy bárki is mérsékelni igyekeznék fukarságát és szívtelenségét?

Fejtegetéseim nyíltsága egykor igazolja majd mindazoknak derék jellemét, akik előtt lehető volt így szólanom. Csakhogy, sajnos, túl sokáig szemet hunytunk a pénzügyek rendezetlensége fölött, holott ez együtt jár az erkölcsök rendezetlenségével.

Már csak egy lépés választ el bennünket attól, hogy befolyásunkkal teljes egészében úrrá legyünk köztársaságunk ellenségein: fel kell szabadítani a kereskedelmet és a gazdasági életet ugyanezen ellenség zsibbasztó hatásától.

Az alant következő célkitűzések elérhetőknek látszanak számunkra:

1. Lehetetlenné kell tenni a pénzhamisítást.

2. Mindenfajta gabonára, mindenfajta termékre méltányos adókat kell kivetni, egyszerű módszerekkel, nem kincstári módon, kevés hivatalnokkal.

3. Az összes adókat egy és ugyanazon a napon kell behajtani egész Franciaországban.

4. Arányba kell hozni az állami kiadásokat a magánforgalomhoz nélkülözhetetlen assignatamennyiséggel.

5. Meg kell akadályozni mindenkit abban, hogy visszatartsa, tezaurálja a pénzt, és elhanyagolja az iparűzést a henye életmód kedvéért.

6. Meg kell akadályozni az assignaták külföldi tulajdonba jutását.

7. Mindenkor egyöntetűen nyilván kell tartani, hogy évenként mekkora összegű haszon keletkezett.

8. Lehetővé kell tenni minden franciának, hogy a legfontosabb létfenntartási cikkekhez hozzájusson; biztosítani kell arról, hogy a törvényektől való függőségén kívül teljes függetlenséget élvezzen, s meg kell akadályozni, hogy a polgári életben bárminő kölcsönös függőségi viszony keletkezzék.

V. AZ INTÉZMÉNYEK FELOSZTÁSA TÁRGYKÖRÜKNEK MEGFELELŐ SORRENDBEN

A francia intézmények a következőkből állanak:

1. *Erkölcsi, polgári és családi intézmények:* ezeknek a tárgykörébe tartozik a nevelés, a vonzalmak és mindaz, ami a polgári törvénykezést illeti: a gyámság, az örökbefogadás, az örökösödés és az ügyletek: ezek foglalkoznak az ünnepekkel, a templomi összejövetelekkel, az aggastyánokkal és a bírálattal, valamint a vidéket és a fényűzést érintő törvényekkel, a temetési szertartásokkal.

2. *Társadalmi és politikai intézmények:* tárgykörükbe a kormányzat és a hadsereg erkölcse tartozik; a cenzorok kijelölése, a katonaság, a tengerészet, a kereskedelem, a biztosítékok és a közélet.

VI. NÉHÁNY POLGÁRI ÉS ERKÖLCSI INTÉZMÉNYRŐL

1. A nevelésről

A gyermek ötéves koráig az anyáé, ha saját maga táplálta; ötéves korától mindhalálig: a köztársaságé.

Az az anya, aki nem maga szoptatta gyermekét, nem számít anyának a haza szemében. Ő és házastársa kötelesek

hatóságilag újraérvényesíttetni férj-feleségi kötelékűket, máskülönben házasságuknak nincs többé polgári jogereje.

A gyermek, az állampolgár egyaránt a hazáé. Szükség van a közös oktatásra. A gyermekkornak szigorú fegyelemben kell eltelnie.

A gyermekeket a hallgatagság szeretetére, a szónokiasság gyűlöletére neveljék. Beszédmódjuk tömör, lakonikus legyen. Megtiltandók mindazon játékok, amelyek szavalással járnak, s megtanítjuk őket arra, hogy az egyszerű igazsághoz alkalmazkodjanak. Csak olyan játékokkal szórakozzanak, melyek érdekesek és felkeltik bennük a becsvágyat; foglalkoztassuk őket gyakorlatokkal.

A fiúgyermekeket ötéves koruktól tizenhatodik életévük betöltéséig a haza neveli.

Vidéki iskolák lesznek az öttől tízéves korú gyermekek számára, minden szekcióban és minden kantonban egy-egy.

Valamennyi szekció és valamennyi kanton rendelkezik egy-egy olyan iskolával, melyben a tíz-tizenhat éves korú gyermekeket oktatják.

Az ötödik és tizedik életév között megy végbe az írás, az olvasás és az úszás elsajátítása.

Sem verni, sem dédelgetni nem szabad a gyermekeket. Tanulják meg mindazt ami jó, de maradjanak meg természetesnek.

Száműzetésbe küldik azt, aki megver egy gyermeket.

A növendékek öltözéke minden évszakban a gyolcsvászon. Gyékényen fekszenek és nyolc órát alszanak.

Az étkezés közös, s nem állhat másból, mint gyökérfélékből, gyümölcsből, főzelékből, tejtermékekből, kenyérből és vízből.

Azok az oktatók, akik az öt-tízéves gyermekekkel foglalkoznak, nem lehetnek hatvan évnél fiatalabbak, s a nép választja meg őket az öregségi jelvénnyel kitüntetettek közül.

Tízévestől tizenhat éves korukig a fiatalok katonai és mezőgazdasági kiképzést kapnak.

Hatvan főből álló századokra vannak osztva. Hat század egy zászlóalj. Az oktatók havonta nevezik ki a parancsnokot a legjobb magaviseletű növendékek közül.

Az azonos körzetbe tartozók alkotnak egy ezredet. Minden évben egyszer, az ifjúság ünnepén összejönnek a központban. Ott táboroznak és elvégzik az összes gyalogsági gyakorlatokat a külön e célra létesített stadionokban.

Megtanulják a lovassági gyakorlatokat is, valamint mindenfajta alakzatba fejlődést.

Nyelveket tanulnak.

Az aratások idejére beosztják őket a földművesek közé.

Tizenhat éves koruktól kezdve, egészen amíg el nem érik huszonegyedik évüket, a mesterségekkel ismerkednek és foglalkozást választanak maguknak; az ehhez szükséges gyakorlatra a földművesek körében, a manufaktúrákban vagy a hajókon tesznek szert.

Minden gyermek ugyanazt az egyenöltözetet viseli tizenhat éves koráig; tizenhat-huszonegy éves korban munkásruhában járnak, a huszonegy-huszonöt évesek katonai öltözéket kapnak, hacsak nem közhivatalnokok.

A mesterségük viseletét nem ölthetik magukra addig, amíg az ifjúság ünnepén, a nép szeme láttára át nem úsznak egy folyamon.

A huszonegy-huszonöt éves — nem közhivatalnoki munkát végző — állampolgárok belépnek a nemzeti milíciába, akár házasemberek, akár nőtlenek.

Azokat az oktatókat, akik tizenhat éves korukig nevelik a serdülőket, a körzetek direktóriumai választják meg; a jóváhagyás a kormány által kinevezett Mesterségek Főbizottsága hozzájárulásától függ.

A földművelők, a manufaktúrák dolgozói, a kézművesek, a kereskedők oktatók is egyben.

A tizenhat éves fiatalok kötelesek az instruktoraiknál maradni, mégpedig egészen huszonegy éves korukig, mert máskülönben egész életükre elvesztik állampolgári jogaikat.

Minden körzetben működik egy-egy Mesterségek Bizott-

sága, amely konzultál az instruktorokkal, s amely nyilvános tanfolyamokat rendez.

Az iskolák fenntartását a nemzeti javak egy része fedezi.

Feltehetőleg a franciák alkatának megfelelő nevelés lenne, ha a gyermektársaságok élén egy magas rangú köztisztviselő vitákat rendezne, ezek tárgyát kijelölné és megvitatásukat irányítaná, oly módon, hogy az az érzékeket, a lelket, a szellemet és a szívet formálja.

A leánygyermekeket otthon nevelik.

Ünnepnapokon tízévesnél idősebb hajadon csakis édesanyja, apja vagy pedig gyámja kíséretében jelenhet meg a nyilvánosság előtt.

2. A vonzalmakról

Minden huszonegy éves férfi köteles templomi nyilatkozatot tenni arról, hogy kik a barátai. Ezt a nyilatkozatot minden esztendőben ventôse havában meg kell újítani.

Ha egy férfi elhagyja valamelyik barátját, köteles magyarázatot adni indítékairól a nép színe előtt a templomban, egy vagy több polgártárs felszólítására; ha ennek nem tesz eleget, számkivetik.

A barátok nem köthetnek írásbeli szerződést, s pert sem folytathatnak egymással.

Csaták idején gondoskodni kell arról, hogy a barátok egymás közelében harcoljanak.

Akiket életük végéig tartó barátság fűzött egybe, azokat ugyanabba a sírba kell helyezni.

Egyik barát a másik halálakor gyászt visel.

A nép az árván maradt gyermekek gyámapját apjuk barátai közül jelöli ki.

Számkivetésben részesülnek ama férfiú barátai, aki bűnt követett el.

A barátok ásnak sírt, gondoskodnak a temetési szertartásról egymás számára; a sírhelyet a gyermekekkel együtt ők ültetik be virággal.

Száműzetik az, aki kijelenti, hogy nem hisz a barátságban, vagy egyáltalában nincs barátja.

Akire rábizonyul a háládatlanság, számkivettetik.

VII. HÁZASSÁGI ÉS CSALÁDI INTÉZMÉNYEK

1. A házassági közös javakról

Az a férfi és az az asszony, akik szeretik egymást, házastársak. Ha nem születik gyermekük, titokban tarthatják kapcsolatukat; ha viszont a feleség teherbe esik, kötelesek hivatalosan nyilatkozatot tenni arról, hogy házastársak.

Senki sem állhat útjába gyermeke szerelmi vonzalmának, bármilyen vagyonnal rendelkezzék is.

Vagyonközösség csak házastársak között létezhet; mindaz, amit magukkal hoztak, mindaz, amit együtt szereztek, közösnek számít. Nem házassági szerződés, hanem gyöngédség fűzi őket egybe; egyesülésük pusztán azzal a következménnyel jár, hogy összes javaik, bárminő feltétel nélkül, közössé lesznek.

Ha elválnak, a közös javak megfelezendők: a javak egyik felét a házastársak egyenlő részben osztják szét egymás között.

A javaik másik fele gyermekeiknek jár; ha nincsen gyermekük, köztulajdonba kerül.

A válást a házastársak kötelesek három hónappal előre közhírré tétetni a templomban.

A közhivatalnok ekkor ideiglenes gyámot jelöl ki a gyermekek mellé. A közös javak megfelezése és szétosztása még a válás előtt történjék meg.

Az elvált házasfelek gyermekeinek gyámját a nép választja meg a templomban.

A házastársak által külön-külön vállalt bármiféle kötelezettség semmis.

A közös tartozásokat a házastársakra jutó részből kell fizetni, amennyiben elváltak, ha a házasfelek valamelyike meghal, akkor a tartozásokat a gyermekek és a túlélő fél közösen fizetik ki.

Az olyan házasságot, melyben az első hét évben sem születik gyermek, vagy nem történik örökbefogadás, a törvény felbontja, a házasfeleknek el kell hagyniok egymást.

2. A gyámságról

Az egyik szülő halála esetén a túlélő házastárs a gyermekek gyámja.

Ha az özvegyen maradt szülő újból házasságra lép, akkor előzetesen gyámot kell kérnie gyermekei számára a templomban, s köteles vele elszámolni.

Ha valaki második házasságában is özvegyen marad, nem veheti vissza az első házasságából származó gyermekek gondozását, hanem az új házasságból születettek gyámja lesz.

Gyámmá csak az lehet, aki házasságban él. Ha a házasfelek elválnak, vagy valamelyikük özvegyen marad, hivatalosan új gyámot neveznek ki a templomban.

A leányoknak joguk van arra, hogy minden indoklás nélkül másik gyám kineveztetését kérjék a templomban.

Közhatalommal felruházott férfiak nem választhatók meg gyámmá.

Ha valamelyik árvagyerek teljesen vagyontalan, akkor hivatalos felszólításra a nép a templomban gyámot nevez ki részére, aki vállalja a gyermek nevelésének költségeit, egészen ötéves koráig.

Az árván maradt szegény leányoknak, huszonegy éves korukig, illetve férjhezmenetelükig, hivatalos kérésre a nép a templomban olyan gyámot választ, aki házas, megbízható és magára vállalja a neveltetés költségeit.

3. Az örökbefogadásról

Az örökbefogadás intézménye a szerencsétlen gyermekek javát és a hajadonok tisztességének megóvását szolgálja.

Fiúgyermeket csak ötéves koráig lehet örökbefogadni.

Leányokat csak férjhezmenetelük előtt lehet örökbefogadni.

Az örökbefogadók hozományt biztosítanak az adoptált gyermeknek, s ezen kötelezettségvállalásukat a hivatali szerv előtt igazolják: a hozomány elévülhetetlen, s elidegeníthetetlen az örökbefogadó szülők által. Összege nem haladhatja meg a tízezer livre-t.

Az adoptálás nem jár semmiféle örökösödési joggal, csakis a hozományt teszi kötelezővé.

Az örökbefogadottnak a hozománya a saját és családja tulajdonát képezi. Visszaszáll azonban a közösségre, ha az örökbefogadott halálakor sem felmenő rokonai, sem szülei nem élnek, ha nincsenek testvérei, nincsenek fogadott gyermekei.

Ha egy családon belül az adoptált fiú feleségül veszi ugyancsak adoptált nővérét, akkor a kettőjük hozományára együttesen életbe lépnek a közös javakra és az örökösödésre vonatkozó törvények; ez alól csak az örökbefogadó család képez kivételt.

Adoptált fiútestvérek nem örökölnek egymás után.

Az örökbefogadott gyermek hozományát apja kezeli, ha pedig elvesztette apját, akkor az anyja, Ha anyját is elvesztette, az örökbefogadó apának kell kezelnie, s ha nincsen örökbefogadó apja, akkor e feladat az örökbefogadó anya kötelessége. Ha a gyermek az összes valóságos és adoptáló szüleit elveszti, ha azok különváltan élnek vagy özveggyé lettek, akkor a hozomány kezelése a gyámra hárul.

Nőtlen férfiak nem lehetnek örökbefogadók.

A fiúk hozományából csak ötéves korukig kell biztosítani neveltetésüket. Minthogy a fiú ettől az életkortól kezdve a házáé, a haza gondoskodik eltartásáról. is. Hozományát hu-

szonegy éves koráig kezelik; ezután maga élvezheti vagy elidegenítheti.

A leányok hozományát férjhezmenetelükig kezelik, huszonegy éves koruktól a lányok is bírhatják vagy elidegeníthetik hozományukat.

Huszonegy évesnél fiatalabb személy nem adoptálhat gyermeket. Ha a házastársak közül az egyik még nem töltötte be a huszonegyedik életévét, a házaspár nem lehet örökbefogadó.

Házastársak csakis közös megegyezéssel vállalhatnak örökbefogadást.

VIII. NÉHÁNY POLGÁRI INTÉZMÉNYRŐL

1. Az örökösödésről

Az örökösödés kizárólag a közvetlen rokonokat érinti. Közvetlen rokonoknak tekintendők a nagy- illetve dédszülők, az atya, az anya, a gyermekek, mindkét nembeli testvérek.

Nem közvetlen rokonok semmilyen örökségben nem részesülhetnek.

Akik közvetlen rokonok hátrahagyása nélkül halnak meg, azoknak örököse a köztársaság.

A gyermekek egyenlő arányban örökölnek mind apjuktól, mind anyjuktól. A házastársakat nem illeti meg örökség egyik fél halálakor sem, viszont egyenlő arányban örökölnek gyermektelen gyermekeiktől. Ellenben ha különváltan élnek, semmit sem örökölnek gyermekeiktől. A nagyszülők, ha nem váltak el, egyenlő módon örökölnek unokáiktól. De a nagyszülők örökösödése nem előzheti meg a szülők örökösödését. Az unokák örökösödési joga pedig nem előzheti meg anyjuk és apjuk, illetve nagyszüleik örökösödési jogát. Másik házasságból született gyermekek nem lehetnek egymás örökösei.

A többféle házasságból származó unokák után a nagyszülők egyformán örökölnek, úgyszintén ezek az unokák is örökölhetnek nagyszüleiktől.

Ha más-más házasságból született unokák halála után sem apjuk, sem anyjuk nincs életben és gyermekeket sem hagytak hátra, akkor nagyszüleik egyenlő arányban örökölhetnek tőlük.

Amennyiben felmenő ági rokonok nincsenek életben, az egyazon házasságból született fi- és nőtestvérek egymás örökösei. Ha azonban nincsenek testvérei a halottnak, akkor javai a közösségre szállnak. Az esetben, ha egy vagy több szülő, illetve nagyszülő már halott, a túlélők a mindkét nembeli hátramaradott testvérekkel osztozkodnak.

Ha sem fivér, sem nővér nem maradt hátra, akkor a szülők és a nagyszülők egyenlő arányban osztozkodnak a közösséggel. Köztulajdonba megy át a teljes örökség, ha sem felmenő rokonok, sem testvérek nincsenek.

A felmenő rokonok, még az újabb házasságra lépett apa és anya is, örökösei ugyan gyermekeiknek, illetve unokáiknak, de csak az örökség jövedelméhez nyúlhatnak hozzá, a vagyon a többi gyermek vagy unoka kezében marad; ezek hiányában a köztársaság veszi őrizetbe és fizeti belőlük a járandóságokat.

A vagyont nem idegeníthetik el sem a gyermekek, sem az unokák, amíg életben van a jövedelem élvezője.

Sem örökségből való kitagadás, sem végrendeleti úton való örökhagyás nem engedhető meg.

2. A szerződésekről

A szerződéseknek nincsen más szabálya, mint a szerződő felek akarata: a személyeket nem köthetik meg.

Huszonegy évesnél fiatalabb egyének nem köthetnek szerződést.

Mindenki csak barátainak jelenlétében szerződhet, máskülönben szerződése semmis.

Egyazon szerződés csak két fél között jöhet létre; több félre vonatkozó szerződés semmis.

A szerződéseket a barátok kezébe teszik le.

A peres eljárásokat a szerződő felek barátainak jelenlétében folytatják le, s ezek a barátok lesznek a döntőbírák.

A pervesztes fél egy esztendőre elveszíti állampolgári jogait.

Minden kötelezettségvállalást írásba kell foglalni, ellenkező esetben semmisnek tekintendő.

Nem a törvény alkotja a jogot, a jog alkotja a törvényt.

IX. NÉHÁNY BÜNTETŐJOGI INTÉZMÉNYRŐL

Aki bárkit megver; három hónapra letartóztatandó. Ha vér is ömlött, száműzendő.

Aki megver egy nőt, száműzetik.

Aki szemtanúja annak, hogy egy férfit vagy egy nőt megvernek, s nem fogja le a verekedőt, egy évi fogházra ítélendő.

Az ittasságot meg kell büntetni; aki ittasan valami rosszat mond vagy elkövet, azt számkivetni kell.

A gyilkosok egész életükben fekete ruhát viselnek, s ha levetik ezt az öltözetet, kivégeztetnek.

X. NÉHÁNY ERKÖLCSI INTÉZMÉNYRŐL

Az ünnepekről

A francia nép elismeri a Legfelsőbb Lény létezését és a lélek halhatatlanságát. Minden hó első napját az Örökkévalónak szenteli.

Mindenfajta vallásgyakorlat egyaránt engedélyezett és oltalomban részesül. De semmiféle polgári kötelezettségvállalásban nem eshet szó vallásgyakorlatról, s minden irat, melyben erről említés történik, érvénytelen.

A nyilvános templomok valamennyi vallás számára kitárják kapuikat.

A látványos szertartások tilosak; a zárt körben tartott szertartásokat nem szabad háborgatni.

Semelyik vallás papja sem jelenhet meg nyilvánosság előtt papi jelvényeivel, máskülönben számkivettetik.

A nyilvános templomokban éjjel-nappal füstöljön a tömjén; fenntartásáról huszonnégy órás váltással, hatvanéves öregek gondoskodnak.

A templomokat nem szabad bezárni.

A francia nép vagyonát és gyermekeit az Örökkévalónak áldozza.

Az Örökkévaló kebelében van mindazoknak a halhatatlan lelke, akik meghaltak a hazáért, akik jó állampolgárok voltak, akik tisztelték atyjukat és anyjukat és sohasem hagyták el őket.

A nép minden reggel elénekli az Örökkévaló himnuszát a templomokban, minden nyilvános ünnepség ezzel a himnusszal kezdődik.

Az általános törvények ünnepélyes kihirdetése a templomokban történik.

Germinal hó első napján tartja a köztársaság az Istenség, a természet és a nép ünnepét;

Floreál hó első napján az Istenségét és a győzelemét;

Messidor hó elsején az Istenségét és az örökbefogadását;

Thermidor hó első napján az Istenségét és az ifjúságét;

Fructidor hó első napján van az Istenség és a boldogság ünnepe.

Vendémiaire hó első napján ünnepli a köztársaság az összes templomokban az Istenséget és az öregkort;

Brumaire hó első napján az Istenséget és a halhatatlan lelket;

Frimaire hó első napján az Istenséget és a bölcsességet;

Nivôse hó első napján az Istenséget és a hazát;

Pluviôse hó elsején az Istenséget és a munkát;

Ventôse hó első napjának ünnepe az Istenségé és a barátságé.

Minden esztendő floréal elsején valamennyi kommün népe

összegyűl, ki-ki a maga templomában, s megválaszt, kizárólag a saját kommünje tagjai közül, egy gazdag, erényes, testi hibáktól mentes fiatalembert, aki már betöltötte huszonegyedik életévét, de még nem érte el a harmincat: ez a fiatalember egy szegény hajadont választ élettársául, megemlékezésül arra, hogy minden ember egyenlő.

Líceumok fogják szétosztani az ékesszólási, költészeti díjakat.

Az ékesszólási díjért folyó vetélkedésben nincs helye a hangzatos szónoklatoknak. Az ékesszólás díja azt illeti meg, aki tömören, lakonikusan tudja magát kifejezni; aki veszély esetén néhány fennkölt szót ejt: bölcs szózatával megmenti a hazát, erkölcsös útra tereli a népet, felsorakoztatja a katonákat.

Költészeti díjat csak ódák és eposzok kapnak.

XI. AZ AGGASTYÁNOKRÓL, A TEMPLOMI GYŰLÉSEKRŐL ÉS A CENZORI ELLENŐRZÉSRŐL

A mindenkor feddhetetlen életű férfiak hatvanéves koruktól fehér jelvényt viselnek. Ennek átvételére az aggastyánok ünnepén megjelennek a templomban, polgártársaik színe elé járulva, s amennyiben senki sem emel vádat ellenük, megkapják a jelvényt.

Az öregkort hazánkban vallásos tisztelettel kell övezni. Fehér jelvénnyel kitüntetett aggastyánt legfeljebb száműzetésre lehet ítélni.

A fehér jelvényt viselő öregek feladata, hogy megbírálják a templomokban mindazoknak a magánéletét, akik valamely tisztséget töltenek be, úgyszintén a huszonegy évesnél fiatalabb férfiak magánéletét is.

A község legöregebb férfijának kötelessége minden tíz napban egyszer a templomban tartózkodni, s ott véleményt nyilvánítani a tisztségviselők magatartásáról.

A polgártársak gyűléseket tartanak a templomban; ezek célja, hogy megvizsgálják a tisztségviselőknek és a huszonegyedik életévüket el nem ért fiatalembereknek magánéletét; hogy számot adjanak jövedelmeik felhasználásáról, hogy nyilatkozatban tegyék közhírré, kik a barátaik. A gyűlés elnöke a legidősebb férfi. Senki sem mondhat hosszas beszédet; senki sem szónokolhat; pontos, leplezetlen tényeket kell közölni: ezzel adjuk meg a tiszteletet a helynek, ahol tartózkodunk, ezzel tartjuk tiszteletben az egyenlőséget.

Aki testileg bántalmaz, vagy szavakkal sérteget bárkit a templomban, halállal bűnhődik.

Mindazok, akik nem tagjai a népfelségnek, szavazás előtt kivonulnak a templomból.

A templomban történteket nem foglalják írásba.

Nem kapnak szót ama tisztségviselők, akiket az aggastyánok a templomban megvádolnak. Saját kezűleg írt válaszukat azonban, illő módon, valamelyik barátjuk olvassa fel, s a nép, vita nélkül, döntést hoz arról, hogy át kell-e tenni az ügyet valamely bűnügyi törvényszékhez, vagy sem. Akikről bebizonyosodik, hogy rossz életet folytatnak, azokat számkivetik.

Mindent bírálni kell a templomban, ami az erkölcsöket túlságosan vaddá vagy túlságosan engedékennyé tehetné. De tilos megnevezni vagy bírálni bárkit, aki nem hivatalos személy, vagy még nincs huszonegy éves.

A nőket tilos bírálni.

Aki név szerint bírál valakit, kivéve a törvény megszabta eseteket, számkivetésbe kerül, amennyiben ezt az érdekelt személy törvényszék előtt kéri.

XII. A TEMETKEZÉSI SZERTARTÁSRÓL

A polgártársak temetése ünnepélyes szertartások közepette történik, közhivatalnok jelenlétében.

A különböző vallásgyakorlatok rítusait tiszteletben kell tartani.

Minden család külön kis földdarabkát kap temetkezési hely gyanánt.

A temetők derűs látványt nyújtanak; a sírokat virágok borítják, elültetésükről évente a gyermekek gondoskodnak.

A kifogástalan magaviseletű gyermekek házuk ajtajára függesztik apjuk és anyjuk arcképét.

Váljék a holtak tisztelete vallásgyakorlattá; szilárduljon meg bennünk a hit, hogy a szabadság mártírjai a nép védőszellemei, a halhatatlanság vár mindazokra, akik példájukat követik.

Számkivettetik az, aki a sírhelyet meggyalázza.

XIII. A VIDÉKI ÉLETTEL ÉS A FÉNYŰZÉSSEL FOGLALKOZÓ EGYES INTÉZMÉNYEK

Minden földtulajdonos, aki nem gyakorol valamely mesterséget, vagy nem közhivatalnok, de már betöltötte a huszonötödik életévét, köteles földet művelni ötvenéves koráig.

Minden földtulajdonos köteles évente annyiszor négy juhot felnevelni, ahány holddal rendelkezik, máskülönben arra az esztendőre elveszti állampolgári jogait.

A henyélés büntetendő, a szorgalom támogatandó.

A köztársaság megbecsüli a mesterségeket, a művészeteket és a szellemi értékeket. Megkívánja állampolgáraitól a jó erkölcsöket; megkívánja tőlük, hogy fitogtatás nélkül áldozzanak gazdagságukból a közjólét céljaira és a szerencsétlenek támogatására.

Minden polgártárs évente beszámol a templomban vagyona hovafordításáról.

Senkit sem szabad háborgatni gazdagsága felhasználásában, kedvteléseiben. Kivételt képez az az eset, ha vagyonát másvalakinek a rovására gyümölcsözteti.

Cseléd nincs. Az, aki egy másik polgártárs számára végez munkát, családtagnak számít, és a családdal együtt étkezik.

Minden dekád harmadik, hatodik és kilencedik napján tilos húst enni.

Tizenhat éven aluli gyermekek egyáltalában nem fogyaszthatnak húst.

Az ércpénzek kivételével tilos az arany és az ezüst bárminő felhasználása.

XIV. POLITIKAI INTÉZMÉNYEK

A kormányzat erkölcseiről

Mindazok, akiknek feladata a köztársaság kormányzása, kötelesek példát mutatni erényességükkel és szerénységükkel.

Minthogy az állampolgári egyenlőség biztosítéka csakis a hatóságok tántoríthatatlan igazságszolgáltatása lehet, kötelező a szigorú fegyelem mindenkire, aki az igazságszolgáltatást gyakorolja.

A hatalom nem az egyes embert illeti meg, hanem a törvényt, melynek a hatóság az egyik szerve; ezért a joghatósági hierarchia szentnek tekintendő. Minden hatalmi szerv engedelmességgel tartozik a fölötte állónak.

Semmilyen vonatkozásban, semmilyen ürüggyel nem alkalmazható a kormányzatban egyetlen külföldi sem.

Egyetlen külföldi sem kerülhet az állam által fizetett munkakörbe; kivételt csak az képez, ha a nép közhivatali tevékenységgel ruházza fel.

XV. A HADSEREG ERKÖLCSEIRŐL

Minden francia kötelessége, hogy bosszút álljon azokért a holtakért, akik őérette estek el a zsarnokság elleni harcban. Ha ez az elv közszellemmé válna, köztársaságunk harcias és ellenállhatatlan lenne.

A francia helyőrségek más kapitulációt nem ismernek,

mint a hazájukba való visszatérést, s foglyul nem adják magukat, még ha belepusztulnak sem.

Katonai személy sohasem térhet vissza szülőhelyére, ha a csatában otthagyta hadrendjét, ha elvesztette fegyverét, ha dezertált, ha fegyelemsértést követett el, ha zúgolódott a nehézségek miatt. Az az atya, aki fiát keblére ölelné ilyen gyáva magatartás után is, semmi körülmények között nem viselheti az öregség jelvényét.

Becstelennek tekintendő az a katona, akinek bajtársára tőrrel, karddal vagy szuronnyal támadtak, s úgy tért vissza a csatából, hogy nem hozza magával a fegyvert, mely a mellette álló testvérre sújtott.

Lefokozandó az a tábornok, aki ütközetben szúró- vagy vágófegyver által megsebesült, amennyiben sebesülése nem akkor esett, midőn áttört arcvonalát próbálta rendezni.

Halállal büntetendő minden katonai személy, aki megsérti felettesét, vagy megtagadja az engedelmességet; ugyancsak halállal büntetendő a parancsnok, ha sértegeti vagy testileg bántalmazza beosztottját.

Azt a katonai személyt, aki francia földön lop vagy erőszakot követ el, ki kell zárni a hadseregből; ha valaki ugyanezt ellenséges országban követi el, az halállal bűnhődik.

A háború befejezte előtt senki sem hagyhatja el a hadsereget.

Nőknek halálbüntetés terhe mellett tilos a táborokba belépni.

Sebesülést szenvedett katona arany csillagot viselhet öltönyén, mégpedig azon a helyen, ahol teste megsérült; a csillagot a haza adományozza neki. Ha csonkává lett, illetve ha arcán szenvedett sérülést, a csillagot szíve fölött hordja.

A győzelmeket a Panteonban jegyzik fel, a legjellemzőbb hőstettek leírásával együtt.

A Panteonban letétbe helyezendő könyvek őrzik majd meg mindazoknak nevét, akik a jelenlegi nemzedékből hozzájárultak a forradalom győzelméhez, vagy a jövőben fognak szenvedni és meghalni érte.

Tábornokokat csak a háború befejezése után szabad dicsőíteni.

Békeidőben nyolcszázezer főnyi katonaságot kell fenntartani, szétosztva az ország minden részében. Megszervezendő a helyőrségek változtatása és cserélése; ennek célja egyfelől az, hogy megelőzzük a hadseregben a lustaság szellemének meghonosodását, másfelől pedig az, hogy az összes kormányzatok rettegjenek a francia köztársaságtól.

XVI. AZ ELLENŐRÖKRŐL, CENZOROKRÓL

Az államot minden forradalomban vagy egy diktátor óvja meg erőszakkal, vagy pedig ellenőrző cenzorokra van szükség, akik az államot az erény révén óvják meg.

Olyan közhivatalokat kell létesíteni, melyek példát mutatnak az erkölcsösségre.

Miért van az, hogy a nép csak a hatalom gyakorlására ad megbízást? Ha hatmillió olyan elöljárót választana, akik az összes erényeket hirdetik és példamutatással járnak elöl, az talán nem volna jó?...

A tisztségviselők kötelességeinek, hajthatatlanságuknak biztosítéka egyúttal az állampolgárok jogainak és szabadságának biztosítéka is.

Félelmet kell kelteni azokban, akik kormányoznak. Sohasem szabad félelmet kelteni a népben.

A legszigorúbb ellenőrzést azok fölött kell gyakorolni, akik a kormányzat alkalmazásában állanak.

A köztársaság minden körzetében, minden hadseregében rendszeresíteni kell — egészen a béke megkötéséig — a közhivatalnokok munkájának felülvizsgálatára egy ellenőrt.

Ellenőrizni a kormányzatot kell, a népet ellenőrizni tilos.

Az ellenőrző cenzorok semmilyen hatósági jogot nem gyakorolhatnak; ítéletet nem hoznak, s nem is tudnak semmit a hozott ítéletekről; elfogatási parancsot nem adhatnak ki.

A cenzorok vádat emelnek a törvényszékek előtt mindazon

közhivatalnokok ellen, akiket összeesküvőknek vagy tékozlóknak tartanak; megvádolják mindazokat, akik elnyomják polgártársaikat, akik nem hajtják végre megszabott határidőn belül a kormányzati és a közjóléti intézkedéseket, s végül mindazon közegeket, akik bárminő módon visszaélést követnek el.

A hadseregeket ellenőrző cenzorok nem ismerhetik a hadműveleteket, sem a hadimorált. Ők a fegyelemre, a tisztekre, a tábornokokra és az ellátási igazgatásra felügyelnek.

A cenzoroknak tilos nyilvánosan felszólalni. Erényük a szerénység és az önmegtartóztatás. Megingathatatlanok. Felszólítják a tisztségviselőket, s számadást kérnek tőlük magatartásukról. Jelentenek minden visszaélést, minden igazságtalanságot, amit a kormányzatban tapasztalnak. Semmit sem szépítgethetnek, semmit sem bocsájthatnak meg.

A cenzor nem indíthat eljárást. Ezek lefolytatása az ellenőri feljelentés alapján, a törvényszékek előtt történik, a közvádló részvételével.

Az ellenőrzésben gyöngének bizonyult cenzorokat el kell mozdítani. Azok a cenzorok, akik tudatosan megkíméltek hatalmukkal visszaélő közhivatalnokokat, büntetésben részesülnek. Bármelyik polgártárs vádat emelhet ellenük.

A cenzorok tiszteletdíja elérheti a hatezer frankot.

A Törvényhozó Testület ülésezésein cenzor nem vesz részt.

Nem a cenzoroknak, hanem a népnek és az állampolgárok összességének joga, hogy szükség esetén vádat emeljenek a küldöttek ellen. A küldötteket érintő feljelentések a Törvényhozó Testület elé tartoznak.

A cenzorok ellen emelt vádakat ugyancsak a Törvényhozó Testület elé kell terjeszteni.

XVII. RENDÉSZETI INTÉZKEDÉSEK HÁBORÚ ESETÉN[199]

Háború idején, hogy megelőzzünk minden külföldről szervezett összeesküvést, úgyszintén a társadalmi rend felforgatására irányuló megmozdulásokat, ki kell zárni alkalmaztatásukból az idegen állampolgárokat, a köztársasággal viszályban álló kormányzatok összes alattvalóit, s ezek a külföldi személyek nem tartózkodhatnak a városok területén.

Háború idején mindenfajta törvényreform felfüggesztendő, ezzel elkerülhetjük a külföld intrikáit és összeesküvéseit.

Veszélyben a haza! — ezzel a jelszóval a Törvényhozó Testület saját keretéből kinevez egy kilenctagú Közjóléti Bizottságot abból a célból, hogy felügyeletet gyakoroljon a Végrehajtó Tanács fölött.

XVIII. A BIZTOSÍTÉKOKRÓL

Külön nyilatkozatban kell lefektetni és jóváhagyatni a szabadságnak mindazon elveit, amelyek e nyilatkozat révén ugyanolyan érvénnyel bírnak a társadalmi viszonylatokban, mint az Emberi Jogok a kormányzattal való viszonylatban.

Utasításban kell rögzíteni azon elveket, melyek az erkölcsökre, a hatalom gyakorlására, a kölcsönös és illetékes kötelességekre és jogokra, a forradalom szellemére és céljára, a szabad nép boldogságát képező eszmékre vonatkoznak.

A szabadság az állampolgár biztosítéka a törvények alkalmazására vonatkozólag.

Kortól és nemtőlf üggetlenül az összes állampolgároknak — kivéve azokat, akik valamely hivatalos funkciót gyakorolnak — joguk van a büntető törvényszékek előtt vádat emelni bármelyik hatósági tekintéllyel felruházott polgártársuk ellen, ha az illető velük szemben bűnös módon, önkényesen járt el.

A szemben álló feleknek egymás jelenlétében kell nyilatkozniok.

Ha a hatósági tekintéllyel felruházott személy vétkesnek bizonyul, száműzetésre kell ítélni; és halálos ítélet vár rá, ha visszatér.

Amennyiben a büntető törvényszékek elutasítják a panaszos polgártárs meghallgatását, panaszát a templomban a nép elé kell terjesztenie a Legfelsőbb Lény megünneplésének napján; s a törvényszék, ha a szóban forgó ügyben harminc napon belül nem hoz ítéletet, a törvény által kiszabott büntetésben részesül.

A felkelés a nép, a polgártársak kizárólagos joga. Ha bármelyik külföldi állampolgár, bármelyik hivatalos közeg tesz javaslatot felkelésre, törvényen kívül állónak minősül, s mint a népszuverenitás bitorlóját, továbbá olyan egyént, aki a zavargásban gonoszságból vagy saját emelkedése miatt érdekelt, azon nyomban ki kell végezni.

A zsarnokság elleni felkelések mindenkor üdvösek. Egy szabad államban kirobbanó felkelés azonban olykor magára a szabadságra nézve is veszélyes, mert a bűn lázadása annak fennkölt érveit és szent nevét bitorolja. Szabad államokban a lázadások hosszan tartó és fájdalmas sebeket ejtenek, amelyek egy évszázadon át is vérezhetnek.

Népképviselők fölött csak a képviselők közül sorshúzással kijelölt huszonhat tagú esküdtszék ítélkezhet; ám a tagok fele ellen a megvádolt küldött óvást emelhet, nehogy a haza ki legyen szolgáltatva egy törvényszéknek.

A bűnösnek ítélt népképviselő köteles arra, hogy számkivetésének helyét Európán kívül válassza meg, hogy megkímélje a népet saját képviselője gyötrelmeinek látványától.

XIX. A KERESKEDELEMRŐL ÉS A GYARMATOKRÓL

Külországokban senki sem tehet szert földre, senki sem alapíthat baukot, s hajókat sem tarthat fenn.

Az állam felel az elsüllyedt hajókért, amelyeknek rakománya fa, gyapjú, olaj, és liszt volt, ha a szállítmányt hat hónappal előre bejelentették a kormányzatnak és igazoltatták a nagykövettel.

Tengeri háború esetén minden kereskedő köteles felfegyverezni a forgalomban levő hajóit.

A köztársaság semmilyen szerződéssel sem idegenítheti el kereskedelmének és gyarmatainak jogait.

Az állam négereket fog vásároltatni Afrika partjain, hogy áttelepítsék őket a gyarmatokra; ezeket a négereket azonnal felszabadítja; mindegyikük három hold földet fog kapni, a a megműveléshez szükséges szerszámokkal együtt.

XX. A KÖZVAGYONRÓL

A közvagyon és a közjövedelem az adókból, a köztársaságra maradó örökségekből és a nemzeti javakból tevődik össze.

Csak egyfajta adó lesz: minden huszonegy évesnél idősebb személy állampolgári kötelessége, hogy évenként a közhivatalnak beszolgáltassa jövedelme tized- és foglalkozása termékeinek tizenötödrészét.

Az adóbefizetések kinyomtatott lajstromát egész évre kifüggesztik.

A közvagyon célja, hogy segítséget nyújtson a társadalom szerencsétlenül járt tagjainak.

Egyúttal azt a célt is szolgálja, hogy nehéz időkben mentesítse a népet a különadók súlyától.

Az erény, a jótétemények és a balsors a közvagyonból való részesedésre jogosítanak fel. De csak az formálhat rá igényt,

aki becsületére vált hazájának önzetlenségével, bátorságával, emberségével.

A köztársaság kártalanításban részesíti a nyomorék katonákat, az öregeket, akik ifjúkorukban fegyvert viseltek, mindazokat, akik eltartják apjukat és anyjukat, akik gyermeket adoptáltak, akiknek ugyanabból a házasságból négynél több gyermekük van; támogatja az idős, nem elvált házastársakat, az árvákat, az elhagyott gyermekeket, a kiemelkedő egyéniségeket; azokat, akik feláldozták magukat a barátságért, akik elvesztették állatállományukat, akiknél tűzvész pusztított, akiknek javait háború, vihar, az időjárási viszontagságok tették tönkre.

A közvagyonból fedezik a gyermekek nevelését, a fiatal házaspároknak adott előlegeket, a teljesen nincstelenek számára biztosított földbérleteket.

IDŐRENDI TÁBLÁZAT A FRANCIA FORRADALOM TÖRTÉNETÉRŐL*

I. AZ ALKOTMÁNYOS MONARCHIA SZAKASZA

(1789 – 1792. szeptember 21)

1789. május 5	A rendi gyűlés (États Généraux) megnyitása.
június 17	A harmadik rend küldöttei nemzetgyűléssé *(Assemblée nationale)* nyilvánítják üléseiket.
június 23	A király sikertelenül megkísérli a nemzetgyűlés feloszlatását.
július 9	A nemzetgyűlés átalakul alkotmányozó gyűléssé *(Assemblée constituante)*.
július 14	A párizsi néptömegek első forradalmi fellépése: a Bastille bevétele.
július vége	A municipális forradalom és forradalmi parasztmegmozdulások.
augusztus 4	A nemesség és a papság képviselői lemondanak feudális jogaik egy részéről.
augusztus 26	„Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata" *(„Déclaration des Droits de l'homme")*.
október 5 – 6	A párizsi néptömegek második forradalmi fellépése: kényszerítik a királyt a „nyilatkozat" elfogadására és arra, hogy székhelyét Versailles-ból Párizsba helyezze át; az alkotmányozó gyűlés szintén Párizsba költözik.

* A táblázatot A. Manfred: *A nagy francia forradalom* című könyvből vettük át (Gondolat, 1958.). Készítette: Siklósi Mihály.

október 21	Törvény a népfelkelés fegyveres elfojtására.
november 2	Rendelet az egyházi javak nemzeti tulajdonba vételéről.
december 19	Az alkotmányozó gyűlés elrendeli, hogy a nemzeti vagyonból 400 millió livre értékű földet assignaták ellenében árusítsanak ki.
1790. január 15	A megyei közigazgatás szabályozása, a feudális széttagoltság felszámolása.
március 3–4, 15	A „triage" eltörlése, a feudális szolgáltatások újabb rendezése a parasztok kárára, ennek nyomán újabb parasztmozgalmak.
április	Újabb assignaták.
május 15	A nemzeti vagyon eladásának szabályozása: kisebb parcellákban, 12 évi törlesztéssel adják el a földet.
június	A május 15-i törvény módosítása: nagyobb, egységes birtokokat szabad csak eladni 4 évi törlesztésre.
június–november	Egyházügyi reformok.
június 2	Statárium a vidéki „zavargók" ellen.
június 19	Örökletes nemesség és címek eltörlése.
július 14	A „Szövetségi ünnep" – a nemzeti egység ünnepélyes megnyilvánulása – a Mars-mezőn.
november 17	A papokat kötelezik, hogy felesküdjenek az alkotmányra.
1791. június 14	A Le Chapelier-törvény elfogadása.
június 20–21	A király szökése.
június 25	A király visszaszállítása Párizsba.
július 16	A feuillantok kiválása a Jakobinus Klubból.
július 17	Sortűz a Mars-mezőn a köztársaságot követelő hazafiakra.
július 18	Törvény és bíróság felállítása a „lázadók" ellen.
augusztus 27	Az osztrák császár és a porosz király pillnitzi nyilatkozata.

	szeptember 3	Az alkotmány megszavazása.
	szeptember 13	Az alkotmányozó gyűlés által felmentett király szentesíti az 1791-es alkotmányt.
	szeptember 30	Az alkotmányozó gyűlés feloszlása.
	október 1	Összeül a törvényhozó gyűlés *(Assemblée législative)*.
	november 9	Hazatérésre szólítják fel az emigránsokat, ha a felhívásnak nem tesznek eleget, összeesküvőknek számítanak és vagyonukat elkobozzák.
	november 29	A papokat ismételten eskütételre szólítják fel.
1792.	február 7	Ausztria és Poroszország katonai szövetsége a forradalmi Franciaország ellen.
	február – március	A háborút ellenző feuillante miniszterek elbocsátása és a girondista kormány megalakítása.
	április 20	A törvényhozó gyűlés hadüzenete az osztrák császárnak, Magyarország és Csehország királyának.
	május 27	Az arisztokrata királyi testőrség feloszlatása.
	május 29	Elrendelik, hogy deportálni kell minden fel nem esküdött papot, ha azt megyéjének 20 polgára kívánja.
	június 8	A törvényhozó gyűlés Párizs védelmére 20 000 főnyi katonai tábort létesít.
	június 13	XVI. Lajos elbocsátja a girondista minisztereket és ismét a feuillantokból alakít kormányt.
	június 20	A girondisták békés tüntetése, amelynek célja, hogy visszavételükre bírják a királyt.
	június 23	Megkezdik üléseiket a szekciók képviselői.
	július 6	A porosz hadsereg bekapcsolódik a Franciaország elleni hadműveletekbe.
	július 10	A feuillantista miniszterek lemondása.
	július 11	„Veszélyben a haza!" – a törvényhozó gyűlés kiáltványa.

1792. július 25	Robespierre leleplezi az udvarral paktáló girondistákat. A braunschweigi herceg kiáltványa.
augusztus 9	A forradalmi Párizsi kommün megalakulása a szekciók képviselőiből.
augusztus 10	A párizsi nép felkelése. A monarchia megdöntése. A királyt a Temple-kolostorba szállítják.
augusztus 15	A hűbéri szolgáltatások elmulasztása miatt indított perek érvénytelenítése.
augusztus 17	A Bűnügyi Különbizottság felállítása.
augusztus 19	Az osztrák–porosz seregek behatolása francia területre.
augusztus 23	Longwy erődjének feladása.
augusztus 25	Kártalanítás nélkül érvénytelenítenek minden olyan feudális szolgáltatást, amelynek törvényes jogát a földesúr nem tudja igazolni.
augusztus 30–31	Házkutatás a „gyanús" személyeknél. 3000 fő letartóztatása.
szeptember 2	Verdun eleste.
szeptember 2–5	Forradalmi népítélet Párizsban a letartóztatott ellenforradalmárok fölött.
szeptember 4	Rendelet a termékek elrekvirálásáról.
szeptember 20	A valmyi csata. A konvent *(Convention nationale)* első ülése.

II. A POLGÁRI KÖZTÁRSASÁG

(1792. szeptember 21–1793. június 2)

1792. szeptember 21	A köztársaság kikiáltása.
szeptember 22	A köztársasági időszámítás bevezetése.
szeptember–október	A girondisták támadásai Marat, Danton és Robespierre ellen.
október	Dumouriez serege behatol Belgiumba.
november 6	Győzelem az osztrákok ellen Jemmapes mellett.
1792. november 19	A konvent segítséget ajánl minden nem-

zetnek, amely ki akarja vívni a szabadságot.

november 27 — Savoya csatlakozása Franciaországhoz.

december 11 — A király perének kezdete.

1793. január 1 — A Közbiztonsági Bizottság megalakítása.

január 17 — A király halálra ítélése.

január 21 — A király kivégzése.

január 31 — Nizza csatlakozása Franciaországhoz.

február 1 — Hadüzenet Angliának és Hollandiának.

február 24 — Rendelet 300 000 fő mozgósításáról.

március 10 — A Forradalmi Törvényszék megszervezése. A vendée-i lázadás kitörése.

március 18 — Dumouriez veresége Neerwinden mellett.

április 4 — Az áruló Dumouriez elfogatja a konvent biztosait és az osztrákokhoz szökik.

április 6 — A honvédelem ügyeinek intézésére rendkívüli hatáskörrel 9 tagú Közjóléti Bizottság *(Comité de Salut public)* alakul.

április 13 — Girondista nyomásra a konvent elrendeli Marat letartóztatását.

április 17 — Az alkotmánytervezet vitájának kezdete.

április 24 — A Forradalmi Törvényszék a tömegek nyomására felmenti és szabadlábra helyezi Marat-t.

május 4 — Az első ármaximum gabonára és lisztre.

május 18 — A konvent girondista nyomásra 12 tagú bizottságot rendel ki a kommün tevékenységének ellenőrzésére.

május 20 — Egymilliárd livre kényszerkölcsönt vetnek ki a gazdagokra.

május 29 — 33 szekció küldöttei megalakítják a felkelők 9 tagú Forradalmi Bizottságát.

május 31 — Robespierre követelésére és a néptömegek nyomására a konvent feloszlatja a május 18-án alakított 12-k Bizottságát.

június 2 — A gironde bukása. A párizsi plebejusok megmozdulása nyomán a konvent kizárja soraiból a legkompromittáltabb 29 girondista képviselőt.

III. A JAKOBINUSOK FORRADALMI-DEMOKRATIKUS DIKTATÚRÁJA

(1793. június 2 – 1794. július 27)

1793. június 3	Rendelet az emigránsok földjeinek felparcellázva, 10 évi törlesztéssel való eladásáról.
június 10	Rendelet a községi földek felosztásáról.
június 11	A jakobinus alkotmánytervezet vitájának kezdete.
június 24	A köztársaság I. évi alkotmányának elfogadása.
július 10	A Közjóléti Bizottság újjászervezése.
július 13	Marat meggyilkolása.
július 16	A girondisták Lyonban megölik a jakobinus Chalier-t.
július 17	Valamennyi földesúri jog és szolgáltatás eltörlése.
július 23	Mainz eleste.
július 26	Rendelet a gyanús egyének letartóztatásáról.
július 27	Törvény a spekuláció és harácsolás ellen. A halálbüntetés elrendelése. Robespierre-t beválasztják a Közjóléti Bizottságba.
augusztus 1	Marie-Antoinette átadása a Forradalmi Törvényszéknek. Egységes súly- és mértékrendszer bevezetése.
augusztus 6	A konvent teljhatalmú biztosokat küld a megyékbe.
augusztus 23	Általános mozgósítás.
augusztus 28	Az alkotmány felfüggesztése, rendkívüli állapot bevezetése.
augusztus 29	A föderalista lázadók átadják az angoloknak Toulont.
szeptember 4 – 5	A „szeptemberi népmozgalom": a „veszettek" által feltüzelt tömeg gazdasági és politikai terrort követel.

szeptember 4 – 5	Jacques Roux letartóztatása.
szeptember 6	Két taggal (Billaud-Varenne és Collot d'Herbois) egészítik ki a Közjóléti Bizottságot. Megszervezik a Forradalmi Hadsereget.
szeptember 7 – 8	A Hondschoote melletti győzelem.
szeptember 13	A Közbiztonsági Bizottság átszervezése.
szeptember 17	Törvény a gyanúsak ellen.
szeptember 25	Dantonista támadás a Közjóléti Bizottság ellen.
szeptember 29	Az „általános maximum".
október 5	A forradalmi naptár bevezetése
október 9	A lázadók kezére került Lyon felszabadítása.
október 10	A forradalmi kormány bejelentése.
október 15 – 16	Győzelem Wattignies mellett.
október 16	Marie-Antoinette kivégzése.
október 22	Az Élelmezés- és Ellátásügyi Központi Bizottság felállítása.
november 15	Az Indiai Társaság botrányának kirobbanása.
november 17	A „külföldi összeesküvés" részvevőinek letartóztatása.
november 21	Robespierre fellépése a „kereszténytelenítés" ellen.
december 5	A dantonista Camille Desmoulins megindítja támadását „Vieux Cordelier" című lapjában.
december 19	Toulon visszafoglalása.
1794. február 26	A ventôse-i rendelet: a jó hazafiak tulajdona szent és sérthetetlen, a forradalom ellenségeinek tulajdonát el kell kobozni a köztársaság javára.
március 3	A február 26-i (ventôse 8-i) rendelet kiegészítése: a forradalom ellenségeitől elkobzott javakat a szegény hazafiak között kell kiosztani.
március 4	Az hébertisták által kitűzött felkelés napja.
március 14	Az hébertista vezetők letartóztatása.

március 19	Az Indiai Társaság botrányával kapcsolatban letartóztatott dantonisták (d'Églantine, Basire, Chabot) vád alá helyezése.
március 24	Az hébertisták kivégzése.
március 30	Elhatározzák a dantonisták letartóztatását.
március 31	A Cordelier Klub feloszlatása.
április 5	A dantonisták kivégzése.
április 13	Chaumette kivégzése.
május 7	A „Legfelsőbb Lény" kultuszának bevezetése.
május 8	A terror központosítása: a Forradalmi Törvényszék hatáskörét kiterjesztik az egész országra.
május 11	A „Nemzeti Jótékonyság Lajstroma" összeírásának kezdete.
május 18	Pichegru győzelme Tourcoing-nál.
június 8	A „Legfelsőbb Lény" ünnepe a Marsmezőn.
június 10	A prairial 22-i törvény: a Forradalmi Törvényszék ügymenetének egyszerűsítése.
június 17	Az ypres-i győzelem.
június 25	A charleroi-i győzelem.
június 26	A fleurusi győzelem.
június 29	Robespierre kiválása a Közjóléti Bizottságból.
július 23	A bérek maximálása.
július 26	Robespierre nagy támadása a konventben ellenfelei ellen.
július 27	Thermidor 9: a jakobinus diktatúra bukása.

*-gal jelöljük a kiadó kiegészítő jegyzeteit

1* Livre: ezüstérme, 1795-ig francia pénzegység. Értéke valamivel kevesebb, mint a korabeli franké.

2 „Az *Organt* igen utálatos költemény, egy dologtalan fiatalember időtöltése, aki éppen most olvasta a *Pucelle*-t." Lásd Sainte-Beuve: Causeries du lundi (Hétfői csevegések) 1852. január 26. [La Pucelle (Az Orléans-i Szűz): Voltaire maró szatírájú komikus eposza.]

3* A Mars-mezőn tartott ünnepély a Bastille lerombolásának első évfordulóján. (Fête de la Fédération)

4 „Bármily hódolattal adózom is J.-J. Rousseau tekintélyének, azt nem tudom megbocsájtani neked, ó nagy férfiú, hogy helyeselted a halálbüntetés jogát; ha a nép nem hirdetheti meg a szuverenitás jogát, miként fogja meghirdetni tudni az élethez való jogot?" *(A forradalom szelleme*, 4. rész, IX. fej.)

5 Íme, hogyan írt akkoriban Saint-Just a Bastille bevételéről *(A forradalom szelleme*, 1. rész, III. fej.): „A lázas felindultság és az esztelen öröm kezdetben embertelenné tette a népet, a merénylet elkövetése után büszkeség töltötte el..., majd elkövetkezett az erkölcsi szégyenkezés pillanata, a nép megtagadta a gyilkosságokat, melyekkel bemocskolta kezét; elég szerencsés befolyást gyakorolt rá akár a félelem, akár néhány józan szellem sugallata, minek folytán vezetőket választott magának, akiknek engedelmeskedett is."

6 Saint-Just szellemi állapotára mindenesetre jellemző a Daubignyhez írt, 1792. július 20-i levele, jóllehet ebből sem derül ki, hogy az eseményekre milyen tettekkel reagált. Lásd Ch. Vellay:

Oeuvres complètes (Összes művek) II. 348; „Ami engem illet — írja Saint-Just Daubignynak —, amióta itt vagyok, olyan republikánus láz tölt el, hogy szinte felemészt." „Republikánuson" itt még egyszerűen „állampolgárit" kell értenünk. A levél hangvétele kapkodó, helyenként összefüggéstelen; de megmutatkozik már benne Saint-Just politikai becsvágya és lehangoltsága, hogy fiatal kora miatt még nem választották be a törvényhozó gyűlésbe.

7 Albert Mathiez a következőket írja: „S ekkor hozzálátott [a forradalom], hogy ingyenesen szétossza az újabb kategória javait a forradalmi proletariátus között." („La Révolution française", III., 148). Habár a ventôse 13-i dekrétum II. cikkelye valamennyi nincstelenről szól, az I. cikkelye csupán a szűkölködő hazafiak összeírását kéri a kommünöktől. Megjegyzendő még, hogy a II. cikkely szerint „a nincstelenek kártalanítása módozatairól" van szó, nem pedig arról, hogy a „gyanúsak" javait ingyenesen szétosszák.

8 „A dicsőségteljes zsarnok eszméje, miként azt Montesquieu ecsetelte Sulláról a híres *Dialógus*ában, szinte teljes egészében valóra vált ebben a bámulatra méltó fiatalemberben" — írja Michelet (i. m. XV. könyv. I. fejezet).

9 Egy petícióban szóvá tették az élelmiszerekre vonatkozó törvényt, s ez kisebb incidenst váltott ki a konventben.

10 Daubigny hadügyminiszter-helyettest megvádolták a bútorraktár elrablásának ügyében, de a Forradalmi Törvényszék bűntelennek találta. 1793. szeptember 30-án a hadügyminiszter megküldte a konventnek az ártatlanságát bizonyító iratokat. Robespierre nagyon dicsérőleg nyilatkozott Daubignyről, s ebben Saint-Just is támogatta.

11 *Brissot, Jacques Pierre* (1754—1793): a Sötétek Barátai Társaságnak megalapítója (1788), a „Le Patriote français" szerkesztője, Párizs küldötte az alkotmányozó gyűlésben, majd Eure-et-Loir küldötte a konventben. Az 1793. június 2-án elrendelt letartóztatása elől megszökött, de június 11-én Moulins-ban elfogták. A Forradalmi Törvényszék 1793. október 30-án halálra ítélte.

12* *Buzot, François* (1760—1794): ügyvéd, konventtag, a hegypárt ellenfele. 1793. június 2-án elrendelt letartóztatása elől megszökött. Gironde département-t fellázította a konvent ellen, de elfogták és öngyilkos lett.

13* *Le Fayette, Marie-Joseph márki* (1757–1834): az amerikai szabadságharc tábornoka, 1789-től a párizsi nemzetőrség parancsnoka. A párizsi népmozgalmak elfojtására és alkotmányos monarchia létrehozására törekedett. 1791. július 17-én leverte a Mars-mezei tüntetést. Egy év múlva, a király letartóztatásának hírére emigrált, és csak Napóleon idején tért vissza Franciaországba. Szerepet játszott 1830-ban a júliusi forradalomban is.

14 Buzot az október 8-i beszámolójában kijelentette: „Nem foglalkozom a pretoriánus gárda elnevezésével szemben tanúsított fantasztikus félelmekkel; az elnevezés azokban kelt borzalmat, akik nem fontolják meg magát az eszmét. A dekrétumjavaslat kielégítően megfelel ennek, ha azonban ehhez még hozzá kell fűznöm valamit, akkor azt mondom, hogy egyazon helység lakosaiból alakított gárda, egyetlenegy ember akaratának alávetve..." Buzot itt arra utal, hogy Lafayette az előző nyáron kísérletet tett arra, hogy hadseregét az alkotmányozó gyűlés ellen fordítsa.

15 *Santerre, Antoine Joseph* (1752–1809): ebben az időszakban a párizsi nemzetőrség főparancsnoka volt, s e minőségben ő felelt a főváros rendjéért.

16 Buzot kijelentette beszámolójában: „Párizs döntötte meg a zsarnokságot, Párizs csinálta a forradalmat, Párizs nagy szolgálatokat tett a szabadságnak, a hazának."

17 Utalás a gironde fondorlatos hadjáratára az augusztus 10-i népfelkelés részvevői ellen. Erről Robespierre az 1792. november 5-i beszédében így nyilatkozott: „Mindezek a dolgok [ti. a felkelés] törvénytelenek voltak, éppoly törvénytelenek, mint maga a forradalom, mint a trónnak meg a Bastille-nak a megdöntése, éppoly törvénytelenek, mint maga a szabadság: nem akarhatunk forradalmat forradalom nélkül."

18 A Temple börtöntornyában fogva tartott királyi családról van szó.

19 Ti. XVI. Lajos.

20 Saint-Justnek ezt a beszédét a „Journal des Jacobins" szerint „a megérdemeltnél kevésbé élénk tapssal fogadták".

21* Vendée: département Nyugat-Franciaországban, ahol 1793 tavaszán a nemesség vezetésével ellenforradalmi felkelés tört ki, amely a gazdaságilag elmaradott területek parasztságára támaszkodott. A „Vendée" a későbbiekben az ellenforradalmi megmozdulások szimbolumává lett. Lásd még 70. jegyz.

22 Ti. az 1792. augusztus 10-i felkelés alkalmából deklarálták, hogy a nép a törvények gyakorlásának jogát saját kezébe veszi.

23 Ti. Saint-Just szerint a király ellen nem a polgári törvények alapján indítandó eljárás, hanem politikai pert kellene lefolytatni, mert árulásával a király törvényen kívül állóvá lett.

24 XVI. Lajos védelmezői ugyanis az 1791-es alkotmányra hivatkoztak.

25 Augusztus 10-én a király szemlét rendezett, többek között a svájci gárdistái fölött, akik a Tuileriák palotáját védelmezték; a népi megmozdulás kezdetekor családjával együtt megfutamodott.

26 Mailhe érintette ezt a kérdést beszámolójában, s az ellenkező következtetésre jutott. Ha ugyanis az ítélet a nép szentesítésétől függne, akkor a girondisták időt nyertek volna, hogy a király érdekében mesterkedhessenek.

27* Lipót és Gusztáv halála: II. Lipót német-római császár és magyar király 1792. márc. 1-én halt meg; III. Gusztáv svéd királyt, a felvilágosult abszolutizmus képviselőjét 1792. március 29-én nemesi összeesküvők gyilkolták meg. Egyes híresztelések Lipót halálát is mérgezésnek tulajdonították, alaptalanul.

28 Az utalások a következő eseményekre vonatkoznak: a Bastille bevétele 1789. július 14-én; Buillé csapatainak véres megtorló akciója a fellázadt svájci katonák ellen Nancyban, 1790. augusztus 31-én; sortűz az antimonarchista petíció aláíróinak szétverésére a Mars-mezőn, 1791. július 17-én; a francia csapatok pánikja és veresége Tournayban (Belgium), 1792. április 30-án; a Tuileriák palotájának bevétele az 1792. augusztus 10-i népfelkeléskor.

29* *Philippe-Égalité (Égalité Fülöp)* (1747–1793): az Orléans hercegi család tagja, Lajos Fülöp későbbi francia király apja. Az „Égalité" (Egyenlőség) nevet a forradalom idején vette fel. 1789-ben a nemzetgyűlés, később a konvent tagja, megszavazta XVI. Lajos halálbüntetését. Amikor azonban fia Dumouriez tábornokkal együtt átállt az osztrákokhoz, elfogták és lefejezték.

30* Egy sou: egy garas; öt centime-os érme.

31 A konvent Mezőgazdasági és Kereskedelmi Bizottsága törvénytervezetet dolgozott ki az élelmiszerekre vonatkozóan; ez a törvény szabályozta volna a kereskedelmet.

32 *Féraud, Jean* (1764–1795): Hautes-Pyrénées küldötte, 1792.

november 16-án a gabonakereskedelem „legteljesebb" szabadságát követelte.

33 *Beffroy*, Aisne küldötte, 1792. november 16-án a gabonakereskedelem szabályozását követelte.

34 Az assignaták bizonyos idő elteltével papírpénz gyanánt kerültek forgalomba. (vö. 40–41. jegyz.)

35 A „rendészet" szót Saint-Just itt, mint általában a XVIII. században szokásban volt, a „közigazgatás" értelemben használja.

36 Saint-Just a háború gazdasági okait emeli ki. Anglia a király kivégzését csak ürügynek tekinti majd, hogy szakítson Franciaországgal.

37 „Hazát adhatnak neki...", ti. amennyiben jólétet biztosítanak számára. Lásd az előbbiekben: „Egy népnek, amely nem boldog, nincs hazája." (78. old.) Ez szinte előképe már Marx egyes gondolatainak.

38 Ez a rendelet a közösségi földek felosztásának kedvezett; következményeképp csökkent a legelőknek és növekedett a megműveit földeknek területe.

39 Harmadolás („triage"): a XVIII. század végi reakciós rendszer feljogosította a földesurakat, hogy a közösségi földek felosztásakor azok egyharmadát maguknak követeljék.

40 Eredetileg ez volt az assignata célja. 1789. november 2-án az egyház javait konfiskálták a nemzet javára; december 19-én az alkotmányozó gyűlés elhatározta, hogy áruba bocsátja a földeket 400 millióért, s ezt az összeget ugyanilyen értékű assignata képviseli majd. Ekkor az assignata még csak egy 5%-os kamattal járó, egyházi javakra átváltható értékpapír, államkölcsön volt.

41 Az assignatákat az egyház javainak eladása után folyamatosan meg kellett volna semmisíteni, hogy ezzel az államadósság megszűnjék. Mivel azonban az államkincstár nem tudott elegendő pénzt folyósítani, az alkotmányozó gyűlés 1790. augusztus 27-én átalakította az assignatát bankjeggyé, s ez, mivel már nem járt kamattal, egyszerű papírpénzzé vált. Ekkor kezdődött meg a tömeges kibocsájtás.

42* *Jeanbon Saint-André, André* (1749–1813): a Közjóléti Bizottság tagja, jakobinus, Napóleon alatt Mainz kormányzója. – *Barère, Bertrand* (1755–1841): a Közjóléti Bizottság tagja, thermidor után elítélték, majd kegyelmet kapott, a restauráció alatt száműzetésben élt.

43* *Dubois-Crancé, Edmond* (1747–1814): tábornok és politikus, a forradalmi hadsereg egyik megteremtője és reformátora.

44 Ezredek: a régi királyi hadsereg ezredei; zászlóaljak: az önkéntesek zászlóaljai.

45 Barère 1792. február 7-én az „egybeolvasztás" *(amalgam)* ellen nyilatkozott.

46 Az 1793. október 10-i dekrétum, amelyet Saint-Just beszámolója után hoztak, magában foglalta, hogy a kormány forradalmi marad egészen a béke megkötéséig, valamint azt is, hogy a tábornokokat ezentúl a konvent nevezi ki a Közjóléti Bizottság javaslatai alapján.

47 Az 1791-es alkotmány szerint a király nevezte ki a hadseregek és a flották parancsnokságát, ő adományozta a Franciaország marsallja és az admirálisi rangot. A legfőbb tisztek kétharmadát és az ezredesek és alezredesek egyharmadát szintén ő nevezte ki, „valamennyit az előléptetésekről szóló törvényekkel összhangban."

48 Condorcet az Alkotmánybizottság nevében, 1792. február 12-én terjesztette elő javaslatát.

49 A Condorcet által előterjesztett alkotmányjavaslatról van szó; e javaslat szerint a végrehajtó tanácsot a nép választaná, ami nagyobb hatalommal ruházná fel, s függetlenítené a nemzetgyűléstől.

50 Nyilvánvalóan érezhető itt a rousseau-i befolyás; vö. J.-J. Rousseau: Du contrat social (A társadalmi szerződésről) I. könyv, VI. fejezet.

51 Condorcet tervezete a küldöttek megválasztására kétlépcsős szavazást javasolt; az 1793 júniusi hegypárti alkotmány az általános és közvetlen, az abszolút többségen alapuló szavazást vezette be.

52 Saint-Justnek arról az „alkotmánytervezetéről" van szó (Essai de Constitution), amelyet az 1793. április 24-i ülésen olvasott fel.

53 A vita az Alkotmánybizottság által előterjesztett következő kérdések körül forgott: „Kommünök. Meg kell-e szabni a lakosság maximális lélekszámát a kommünális gyülekezetek számára? Felosztható-e több municipális hatóságra azok a városok, amelyeknek lélekszáma meghaladja ezt a maximumot?" – Látható a kérdés fontossága Párizs számára: felosztják e a fővárost? Egy vagy több kommünje lesz-e Párizsnak?

54 Thermidor 9-e után a thermidori konvent annyira félt attól, hogy Párizsnak egy erős kommünje legyen, hogy 12 kerületi hatóságot szervezett Párizsban. (III. évi alkotmány 183. cikkely).

55 „Gyanúsak törvénye": Ez a törvény a politikai terror bevezetésében nagy szerepet játszott. Igen tágan értelmezte a „gyanúsak" fogalmát, ami lehetővé tette a kormányzatnak, hogy a nemzet valamennyi ellenségével szemben felléphessen. A „gyanúsak" közé tartoztak a „zsarnokságnak vagy a föderalizmusnak a hívei és a szabadság ellenségei", mindazok, akiktől megtagadták az „állampolgári megbízhatósági igazolványt", a felfüggesztett vagy leváltott hivatalnokok, az emigránsok rokonai, a visszatért emigránsok stb., stb.

56 A Közjóléti Bizottságot 1793. április 5-én és 6-án hozták létre a január 1-én megalakított Általános Védelmi Bizottság helyébe, melynek működése nem volt kielégítő. A Közjóléti Bizottság eredetileg a konvent által megválasztott, havonta megújítandó kilenc tagból állt, s ülésezései titkosak voltak. Azzal a feladattal bízták meg, hogy ellenőrizze és siettesse az Ideiglenes Végrehajtó Tanácsot az intézkedések „haladéktalan" végrehajtásában. Ekkor a girondisták dühödten „diktatúrát" emlegettek. A Közjóléti Bizottság tevékenysége valójában csak a gironde bukása (1793. június 2.) után, illetve a bizottság felújítása (július 10.) révén vált hatékonnyá. Robespierre-t 1793. július 27-én választották be a Közjóléti Bizottságba.

57 A konvent által 1793. június 24-én megszavazott alkotmányt népszavazás szentesítette. Ennek eredményét 1793. augusztus 10-én, a népfelkelésnek és a monarchia megbuktatásának évfordulóján, a köztársaság egységének és oszthatatlanságának ünnepén tették közzé. De az alkotmány életbe léptetését a béke idejére halasztották.

58 Robespierre ugyanezeket az eszméket fejtette ki a forradalmi kormány elveiről szóló beszámolójában, amelyeket nivôse 5-én (1793. december 25-én) terjesztett a konvent elé.

59 A tábornokokat a hadügyminiszter nevezte ki. Saint-Just beszámolóját követően a konvent elrendelte, hogy a jövőben a Közjóléti Bizottság előterjesztése alapján maga a konvent nevezze ki a tábornokokat.

60 Dumouriez, aki Neerwindennél 1793. március 18-án vereséget szenvedett, kapcsolatba lépett legyőzőjével, Koburggal; azt a tervet forralta, hogy erőszakkal szétveri a konventet és helyre-

állítja a monarchiát. Letartóztatta az elmozdítására kirendelt megbizottakat, s kiszolgáltatta őket az osztrákoknak. Megpróbálta, hogy hadseregét Párizs ellen vezesse, de végül is 1793. április 4-én, katonái puskatüze közepette, lóháton menekült át az ellenséges vonalakba.

61 Az Ideiglenes Végrehajtó Tanácsnak hat miniszteri tárcája volt: belügyi, igazságügyi, hadügyi, tengerészetügyi, külügyi és adóügyi.

62 Az általános maximum-törvény (1793. szeptember 29.) elrendelte, hogy az árucikkeket az 1790-es átlagárak egyharmaddal növelt összegében kell rögzíteni, a munkabérek viszont az 1790-es bérek felével emelendők. E törvény alkalmazása hatalmas nehézségekbe ütközött: nagyobb szigort és erősebb összpontosítást követelt meg, s ezzel a terror bevezetése döntően előrehaladt.

63 A harácsolás ellen hozott törvényt 1793. július 25-én szavazták meg: halálbüntetést szabott ki a harácsolókra vagyis mindazokra a kereskedőkre, akik nem készítenek bevallást a készletükben levő legfontosabb közszükségleti cikkekről, s ezek listáját nem függesztik ki portájuk előtt. E törvény ily módon a kereskedelmet teljesen a hatóságok ellenőrzése alá helyezte.

64 Robespierre hívei csakúgy, mint a hegypártiak többsége az árszabályozást mindig pusztán átmeneti, a háború következtében szükségessé vált intézkedésnek tekintették. Az általános maximum-törvényt lényegében a nép nyomása csikarta ki a konventből. Saint-Just továbbra is a polgárság érdekeinek kedvező gazdasági szabadság híve maradt. (Lásd pl. a közellátásról mondott beszédét: 76. old.)

65 Az „ancien régime" (a régi, monarchikus rendszer) deficitjének és adósságainak felszámolására az alkotmányozó gyűlés 1789. november 2-án a nemzet rendelkezésére bocsájtotta az egyház javait. A nemzeti javak első forrása ez volt; második forrásává az emigránsok javai lettek. Nyomban meg is szervezték e nemzeti javak eladását. Mivel a vásárlók évi törlesztésekkel tehermentesíthették magukat, az assignata elértéktelenedése kitűnő üzletet jelentett nekik. De már szóba sem jöhetett, hogy helyreállítsák az eredeti fizetési feltételeket: ezzel szembefordították volna a forradalommal a nemzeti javak valamennyi vásárlóját.

66 E beszámolót, amely a gyarmatokkal foglalkozott volna, Saint-Just sohasem terjesztette elő.

67* A yorki herceg: *Frederick* (1763–1827): az angol király másodszülött fia, a forradalmi háborúkban egy ideig az angol hadsereg fővezére.

68* Guinea: a fontnál valamivel nagyobb értékű (21 shilling) angol aranypénz. Ismeretes, hogy Franciaországban ekkor csak papírpénz volt forgalomban.

69 Az 1793. június 24-i alkotmányról van szó. A Saint-Just beszámolóját követően hozott konventhatározat első cikkelye kimondja: „A béke megkötéséig Franciaországnak forradalmi ideiglenes kormányra van szüksége." (Vö. 136. old.)

70 A vendée-i felkelés 1793. március 10-én robbant ki abból az alkalomból, hogy a február 24-i rendelet alapján 300 000 főt újoncoztak. E föderalista lázadás megelőzte az 1793. május 31-től június 2-ig tartó népi felkelés napjait, melyek kikergették a girondistákat a konventből. Az újabb párizsi megmozdulásokra Bordeaux, Lyon stb. zavargásokkal válaszolt. A június 2-án vád alá helyezett girondista vezetők közül azok, akiknek sikerült megszökniök Párizsból, felkelőzították a département-okat. 1793. június vége felé kb. hatvan département állt szemben nyíltan a konventtel. (Vö. még 21. jegyz.)

71 1793. április 9-én rendelte el a konvent, hogy képviselőket kell kiküldeni a hadseregekhez. Kijelöltek már előbb is 82 kiküldöttet, hogy megszervezzék a 300 000 fő újoncozását a département-okban; az április 9-i rendelet alapján pedig 63 népképviselőt irányítottak a köztársaság tizenegy hadseregéhez, korlátlan felhatalmazással. Feladatuk volt, hogy „a legaktívabban ügyeljenek a Végrehajtó Tanács közegeinek tevékenységére, tartsák szemmel mindazokat a vállalkozókat, akik a hadseregnek szállítanak, figyeljék meg a tábornokoknak, a tiszteknek és a katonáknak magatartását." Természetesen gondoskodniok kellett a hadseregben a köztársasági szellem ébren tartásáról is.

72 Utalás Belgium első meghódítására. 1792. november 6-án a francia csapatok megverték az osztrákokat Jemappes-nél, s az osztrákok egy hónap alatt kitakarodtak Belgiumból. A Neerwinden melletti vereség (1793. március 18.) vetett véget ennek az első hódításnak: Dumouriez kiürítette Belgiumot.

73 Saint-Just ezekkel az eszmékkel már 1791-ben, *A forradalomnak és Franciaország alkotmányának szelleme* (Esprit de la Révolution et de la Constitution de la France) című műve 3. részében (XVI. fej.) is foglalkozott. Lásd még a hadsereg újjászervezését

taglaló 1793. február 12-i beszédét (91. old.) A *Köztársaság intézmények* című írása szintén tartalmaz egy vázlattöredéket a katonai kérdésekről. (270. old.)

74 A köztársasági hadseregek taktikáját és stratégiáját a Közjóléti Bizottság pluviôse 14-i (1794. február 2-i) utasításai szögezték le. „Az általános szabályok a következők: mindig tömegesen és támadólag kell fellépni; a hadseregekben szigorú, de nem kicsinyes fegyelmet kell tartani; a csapatok álljanak mindig készenlétben, de nem szabad agyonterhelni őket; minden lehető alkalommal szuronyrohamra kell törekedni, s az ellenség a teljes megsemmisüléséig üldözendő."

75* *Desmoulins, Camille* (1760—1794): ügyvéd és újságíró, nagy szerepe volt az 1789-es forradalom kirobbantásában. Később a hegypártban Danton híve; a dantonistákkal együtt végezték ki.

76* *Hébert, Jacques* (1757—1794): a jakobinus balszárny egyik vezére. A terror idején híveivel együtt kivégezték.

77 A gyanúsakról hozott 1793. szeptember 17-i törvény alapján letartóztatottakról van szó. Az ún. felügyeleti bizottságok, illetve forradalmi bizottságok (minden községben és a nagyobb városok minden szekciójában működött egy-egy ilyen bizottság) felhívást kaptak a gyanúsak névsorának összeírására, de a Közjóléti Bizottság hatáskörébe tartozott a gyanúsak törvényének alkalmazása. — A nivôse 4-i ülésen Bréard és Taillefer képviselők tiltakoztak a megtorlásban tapasztalható kilengések miatt: belopakodtak a bizottságokba olyanok, akik vörös sipkát öltöttek és túlzott lelkesedést színleltek; ezzel kiváló hazafiak letartóztatását is kieszközölték. A konvent felszólította mindkét bizottságot, hogy tegyenek javaslatot ezen kilengések megszüntetésére.

78 A terror kérdése 1793. szeptember 5-én került napirendre egy népi kiáltvány folyományaként, amely hatott a konvent döntésére. Szeptemberben és októberben a konvent hozzá is látott a terror megszervezéséhez; a gyanúsak törvénye egyik alappillére volt a rendszernek.

79 A „kereszténytelenítési" mozgalom 1793. októberében kezdődött. Csúcspontját brumaire 20-án (1793. november 10-én), az egykori Notre-Dame székesegyházban rendezett Ész Ünnepével érte el. Robespierre és a Közjóléti Bizottság ellenezte a „kereszténytelenítést". Frimaire 1-én (1793. november 21-én) mondott

beszédében Robespierre kijelentette: „Éppolyan fanatikus az, aki tiszteletben tartja a misét, mint az, aki meg akarja akadályozni." Frimaire 18-án (1793. december 8-án) ünnepélyes dekrétumot bocsátottak ki a szabad vallásgyakorlásról. Valójában azonban a templomok zárva maradtak.

80 1791. június 21-én a király Varennes-ba menekült. Ezt követően nagy lendületet kapott a demokratikus mozgalom Párizsban. 1791. július 17-én a Cordelier Klub tagjai összegyűltek a Marsmezőn, hogy a haza oltárán republikánus petíciót írjanak alá. Az alkotmányozó gyűlés, a rendbontás ürügyével, utasította Baillyt, Párizs polgármesterét, hogy oszlassa fel a gyűlést. Proklamálták a hadiállapotot; az akkor még kizárólag polgárokból álló nemzetőrség elözönlötte a Mars-mezőt, sortüzet nyitott a fegyvertelen tömeg ellen; ötven halott maradt a téren.

81 A nép nyomására a törvényhozó gyűlés 1792. augusztus 17-én elrendelte egy kivételes bűnügyi törvényszék megalakítását, melynek az ellenforradalmi bűnökkel kellett foglalkoznia. A Forradalmi Törvényszéket 1793. március 10-én létesítették. Jogkörébe tartozott „minden ellenforradalmi vállalkozás, minden merénylet, amely a szabadság, az egyenlőség, az egység, a köztársaság oszthatatlansága ellen irányul". Valójában a terror csak az 1793. szeptember 5-i népi megmozdulás után vert gyökeret; a Forradalmi Törvényszéket négy szekcióra osztották, s közülük kettő egyidejűleg működött. A nagy politikai perek októberben kezdődtek.

82 *Bender, Johann Blasius* (1713–1798): osztrák marsall irányította az Ausztriához tartozó Németalföld (Belgium) felkelésének leverését 1789-ben.

83 Charlotte Corday gyilkolta meg Marat-t 1793. július 13-án.

84 Margarot 1793-ban egy angol konvent elnöke volt Edinburghban. Tizennégy évi száműzetésre ítélték és Botany-Bayba (Ausztrália) deportálták.

85 Két csoportosulás támadta állandóan a kormány politikáját: egyfelől a szélsőséges „túlzók", akiknek egyik szószólója Hébert volt, másfelől az „engedékenyek" megalkuvó csoportosulása, amely Danton mögé zárkózott fel.

86 Itt Saint-Just minden bizonnyal Dantonra céloz.

87 Az „engedékenyeknek" arról a sajtóhadjáratáról van szó, amelyet Camille Desmoulins „Vieux Cordelier"-jében folytattak.

88 A két nagy csoportosulás harca heves polémiává fajult a „Vieux

Cordelier" és a „Père Duchesne" című lapok között; ugyanakkor Párizs falait elborították mindkét fél plakátjai.

89 Utalás az Indiai Társasággal kapcsolatos botrány felelőseire: Fabre d'Églantine és Delaunay d'Angers meghamisították a társaságot feloszlató rendeletet, s ennek kapcsán 500 000 livre juttatást vágtak zsebre. Chabot, akit hevesen támadtak bizonyos gyanús osztrák bankárokkal való kapcsolatai miatt, a maga fedezésére 1793. november 25-én leleplezte az ügyet. Fabre, „a szélhámosok vezére", hogy elterelje a konvent figyelmét a botrányokról, melyek őt bukással fenyegették, állást foglalt az „hébertisták" ellen és az „engedékenység" mellett. Fabre d'Églantine-t és cinkosait végül is ventôse 28-án (1794. március 19-én) vád alá helyezték.

90 *Vergniaud, Pierre Victurien* (1753–1793): az alkotmányozó gyűlés, majd a konvent girondista küldötte; 1793. június 2-án letartóztatták, a Forradalmi Törvényszék elé állították, majd 1793. október 30-án halálra ítélték.

91 Lyonról van szó. 1793. október 2-án a köztársasági csapatok, kéthavi ostrom után, visszafoglalták Lyont. A konvent elrendelte a gazdagok házainak lerombolását, s a városnak új nevet adott: Commune-Affranchie (Felszabadított Kommün).

92 A lyoni felkelést a royalista Précy gróf irányította; Larouerie 1792-ben royalista összeesküvést szervezett Bretagne-ban; Paoli volt a vezetője a Franciaország elleni támadásnak, mely Korzika egy részében kitört.

93 Múlt május óta: vagyis a gironde bukása (1793. június 2.) óta.

94 A Neerwinden melletti vereség után (1793. március 18.), amikor is Dumouriez kiürítette Belgiumot, Belgium elvesztése a Rajna bal partjának elvesztését is magával hozta, a poroszok ostrom alá vették Mainzot.

95 1793. június 2-a után a girondisták felkelést szítottak Calvadosban; Lyon, Bordeaux, Marseille, Toulon a lázadók kezére került. 1793. július 27-én a vendée-i rebellisek elfoglalták Ponts-de-Cét és Angers-t fenyegették. Ugyancsak júliusban az osztrákok elfoglalták Condét és Valenciennes-t, majd ostrom alá vették Le Quesnoyt és Maubeuge-t. A Pireneusokban a spanyolok áttörték a határt és Roussillonban nyomultak előre. Szavoját a szárd csapatok árasztották el.

96 Jobboldal: értsd a gironde-ot.

97 Ismét a népszavazással szentesített és 1793. augusztus 10-én proklamált 1793. június 24-i alkotmányról van szó.

98 *Charette de la Contrie, François de* (szül. 1753): a vendée-i felkelés egyik vezére; 1796-ban elfogták és kivégezték.

99 Ti. a Forradalmi Törvényszék.

100 A girondista vezetőket 1793. október 31-én végezték ki.

101 A terror gazdasági fegyver is volt: lehetővé tette az általános maximum alkalmazását és az assignaták elértéktelenedésének fékezését.

102 „Az események ereje", vagyis a körülmények logikája: a háborús szükségletek, a nemzeti védelem és a forradalom védelme elszakíthatatlanul egymásba fonódtak. A forradalom győzelmének biztosítására szövetséget kellett teremteni a hazafias polgárság és a nép, a sans-culotte-ok között. Itt ismét emlékeztetni kell Saint-Justnek 1792. november 29-én mondott szavaira: „egy népnek, amely nem boldog, nincs hazája". (78. old.) Ebből fakadt a ventôse-i dekrétum társadalmi politikája.

103 A tömeges újoncozásra vonatkozó 1793. augusztus 23-i dekrétum elrendelte: „E pillanattól fogva mindaddig, amíg az ellenséget ki nem űzzük a köztársaság területéről, valamennyi francia férfinak állandó készenlétben kell lennie a katonai szolgálatra."

104 Saint-Just és Lebas a rajnai hadseregnél 1793. október 17-e és a II. év nivôse hó 10-e (1794. december 30-a) között voltak kiküldetésben.

105 Polgári állapoton Saint-Just itt a társadalmi állapotot — a természeti állapot ellentétét — érti.

106* *Pitt, William, ifjabb* (1759–1806): angol államférfi, a forradalom éveiben miniszterelnök, a francia köztársaság következetes ellenfele.

107 E dekrétum jelentőségéről lásd az előszót (23. old.)

108 A ventôse-i dekrétumok fontosságára vonatkozólag lásd az előszót (21. old.)

109 Ugyanezek az eszmék szerepelnek Robespierre-nek pluviôse 18-án (1794. február 5-én) tartott beszámolójában; ebben kifejti a „politikai morál azon elveit, melyeknek a konventet vezérelniök kell".

110 A forradalmárok környezetében számos külföldi volt, s egyesek közülük az ellenség ügynökének bizonyultak. A mozgalomban játszott szerepük nyugtalanította a Közjóléti Bizottságot: nevezetesen Boyd, a Foreign Office bankára; Perrégaux, neuchâteli

bankár és porosz állampolgár; Proli, belga bankár és osztrák állampolgár; Guzman, egy deklasszált spanyol grand stb. Ezek a külföldiek szorgalmazták az annexiókat, a kereszténytelenítést, s az assignaták értékében bekövetkező besszre spekuláltak. A „külföld összeesküvését" októberben kezdte leleplezni Fabre d'Églantine, aki összekülönbözött legközelebbi híveivel; az Indiai Társaság bortánya ezzel kapcsolatban pattant ki: nyilvánosságra hozta ugyanis a korrupt képviselőknek a külföldi ügynökökkel való kapcsolatait. E két, egymással szorosan összefüggő ügy hozzájárult a konventben dúló viták elmérgesítéséhez.

111 A ventôse 3-i dekrétum II. cikkelyéről van szó.

112 „Polgári státus" itt: társadalmi állapot: társadalmi viszonyok.

113 A tél végén, főként Párizsban, erősen megnőtt az éhínség. Újból csődület volt a piacokon, a mészárszékek előtt, Párizs kapuinál a felhozott áruk körül. A nyugtalanságot Hébert és a Cordelier Klub-beli barátai is szították, hangoztatván, hogy „nagyarányú rendszabályok" kellenek: ugyanis azt hitték, hogy ilyen körülmények között nem lesz nehéz egy forradalmi nap kirobbantásával hatalomra kerülniök.

114 Semmi kétség, hogy az angol kormányzat csakugyan erősen törekedett a demoralizálódás fokozására és a válság súlyosbítására; így a hamis assignaták gyártása egyik szokásos módszere volt.

115* *Szinón:* a trójai mondakörben a ravaszság megtestesítője, az Aeneis szerint az ő hadicsele (a trójai faló) juttatta a görögöket Trója birtokában.

116 A Saint-Just által előterjesztett 1793. október 16-i törvényről van szó.

117 *Chabot, François* (1756–1794): Loir-et-Cher küldötte a konventben, denunciálta az Indiai Társaság botrányát 1793. november 15-én; 17-én letartóztatták, s germinal 2-án (1794. március 22-én) a Forradalmi Törvényszék halálra ítélte.

118 Mauger-ről, Nancy népi társaságának tagjáról' valamint Euloge Schneiderről, Strasbourg büntető-törvényszékének közvádlójáról van szó. Mindketten szélsőséges forradalmárnak mutatkoztak. A Forradalmi Törvényszék Mauger-t a II. év pluviôse havának elsején felmentette a túlkapás vádja alól. Euloge Schneider, korábban német pap, a strasbourg-i püspökség vikáriusa, majd közvádló volt. Ezen a címen részt vett egy forradal-

mi vándorbizottságban. Saint-Just és Lebas, amikor kiküldetésben voltak a rajnai hadseregnél, frimaire 24-én (1793. december 14-én) mindkettőjük ellen letartóztatást foganatosítottak túlkapásaik miatt. A Forradalmi Törvényszék Schneidert II. év germinal 12-én (1794. április 1-én) halálra ítélte.

119 Számos népi harcos ókori nagy emberek, mint Brutus vagy Gracchus nevét vette fel.

120 Feltehetően Camille Désmoulins-re és lapjára, a „Vieux Cordelier"-re való utalás.

121* *Montmorency, Anne herceg* (1493–1567): a francia vallásháborúk kezdetén a katolikusok és az udvar egyik vezére.

122 Précy gróf, XVI. Lajos egykori gárdájának alezredese, kezdetben a föderalizmus ürügyén vett részt a lyoni felkelésben, s csak később lepleződött le royalistaként.

123 Ventôse első napjaiban az éhínség és a nyugtalanság többek között azzal járt együtt, hogy röplapokat terjesztettek a vásárcsarnokokban, s mindenüvé lázító plakátokat függesztettek ki. Ezek a névtelen, kézzel írott levélkék felszólították az asszonyokat, hogy tömegesen vonuljanak a konvent elé, s jelentsék ki: „többet ér egy király, mint hétszáz hóhér". Egy kézírásos plakát a felkelést szorgalmazta: „Sans-culotte-ok, itt az ideje, doboljatok riadót!"

124 Robespierre a pluviôse 18-i (1794. február 4-i) beszámolójában (vö. 109. jegyz.) a többi között a következőket mondotta: a két csoportosulás „különböző színű zászlók alatt és egymástól eltérő utakon halad; de mindkettő ugyanazt a célt követi: a népi kormányzat dezorganizálását, a konvent pusztulását, azaz a zsarnokság győzelmét."

125* Tarpeji szikla: meredek szirt Rómában. Innen taszították a mélységbe a halálra ítélteket az ókorban.

126 A ventôse 13-i (1794. március 3-i) beszámolóban hangzott el: „A boldogság új eszme Európában."

127* Perszepolisz: az ókori perzsa birodalom egyik székvárosa; itt az ázsiai zsarnokság jelképeként szerepel.

128 Ez az egész passzus megmutatja Saint-Just társadalmi eszményképét: független kistermelők társadalma, melyben mindenkinek megvan a maga földecskéje vagy üzletecskéje, s a saját keze munkájából él; senki sem nélkülöz, de senki sem dúskál a fölöslegben.

129 Utalás arra, hogy ez volt a ventôse-i dekrétumok célja.

130 Saint-Just, hogy a hivatalnokokat saját hatáskörükön belüli munkára késztesse, a „közhivatalok felülvizsgálatát" tervezte. A *Köztársasági intézmények* című írásában is hivatkozik erre. (272. old.)

131 A későbbi ulmi vesztes akkoriban az osztrák hadseregben szolgált és Flandriában harcolt.

132 Danton pere megrendülést váltott ki, s ugyanakkor a börtönökben is eluralkodott a nyugtalanság. Germinal 15-én (1794. április 4-én) Saint-Just beszámolt ezekről a jelenségekről a konventnek, amely dekretálta, hogy: „mindenki, akit összeesküvésben való gyanúval illetnek, vagy aki ellenáll a nemzeti igazságszolgáltatásnak, nyomban kizáratik a tanácskozásból." E dekrétum tette lehetővé Danton perének gyors lefolytatását.

133* *d'Orléans: Égalité Fülöp* (vö. 29. jegyz.)

134* *Mirabeau, Honoré Gabriel Riquet gróf* (1749–1791): államférfi, az alkotmányos monarchia leghíresebb védelmezője. a forradalom egyik legnagyobb tehetségű szónoka.

135 Neckert, amidőn 1788. augusztus 25-én, a pénzügyek főigazgatója címmel felruházva visszatért a királyi tanácsba, nagy lelkesedéssel fogadták. Népszerűsége még a rendi gyűlésben 1789. május 5-én tartott igen gyönge beszéde után is fennmaradt, s újbóli menesztése (július 11.) Párizsban nyugtalanságot keltett, amely a július 14-i hatalmas népi megmozdulásban érte el csúcspontját. Július 15-én határozatot hoztak visszahívásáról. Necker képtelen volt bármiféle intézkedéssel elejét venni az éhínségnek, s ez vezetett a politikai válsággal együtt, 1789. október 5-én és 6-án a párizsi néptömegek második döntő forradalmi fellépésére.

136 Necker egyik beszámolója alapján a tanács 1788. december 27-én elrendelte a harmadik rend megkettőzését: a harmadik rend ugyanannyi küldöttel képviseltethette magát, mint az egyház és a nemesség együttesen. – A forradalom egész ideje alatt folytak az orléans-ista cselszövények, melyek a Bourbon-ház családjának ifjabb ágát, az Orléans-házat igyekeztek trónra juttatni.

137 Az alkotmányozó gyűlés, *Az Emberi Jogok Nyilatkozata* semmibevevésével, nem volt hajlandó megszüntetni a rabszolgaságot a gyarmatokon: ez az intézkedés ugyanis sértette volna az alkotmányozó gyűlést erősen befolyásoló nagy ültetvényesek érdekeit. Még a szabad félvérűek politikai jogait is kétségessé tették. Végül a színes bőrűek fellázadtak San Domingóban, a francia

Antillák legfontosabb területén, s ez mérte az első csapást az atlanti kikötők élénk forgalmára.

138 A nemzeti javak eladási feltételei főként a vagyonosoknak kedveztek. Az 1790. május 14-i törvény elrendelte, hogy a birtokokat, teljes egészükben, árverezés útján kell eladni a körzet direktóriumának közreműködésével. Ez megkárosította a szegényparasztok és a napszámosok tömegeit, mivel semmiféle előnyük nem lehetett az efféle eladási műveletekből. A későbbiekben a birtokok megvásárlói az assignata elértéktelenedése révén nagy hasznot húztak az állam kárára.

139 *Dandré (D'André):* Provence parlamentjének tanácsosa, Aix-en-Provence királyi bírósága nemességének küldötte volt a rendi gyűlésben. Az alkotmányozó gyűlés harácsolással vádolta, s ekkor Angliába emigrált.

140 Bordeaux az „ancien régime" vége felé a gyarmati kereskedelem nagy központja volt.

141 *Boyer-Fonfrède, Jean-Baptiste* (1765–1793) és sógora, *Ducos, Jean François* (1765–1793): bordeaux-i kereskedők, a gironde küldöttei a konventben, a nagykereskedelem szóvivői voltak. Mindkettőt 1793. október 31-én végezték ki a girondistákkal együtt.

142 Hébert gúnyolódásainak egyik kedvelt céltáblája volt a „Père Duchesne" c. lapjában a kereskedő, a kalmár. Valamennyit, válogatás nélkül, harácsolónak nevezte. „A haza fütyül a kereskedőkre; a haza sohasem lesz a kereskedőké" – írta 1793. szeptemberében. „Ameddig a kalmárok azt hitték, hogy a forradalom hasznukra válik, segítő kezet nyújtottak a sans-culotte-oknak a nemesség és a parlamentek szétverésében, ámde csupán azért, hogy maguk kerüljenek az arisztokraták helyére."

143 Az egyik vádpont Hébert és a Cordelier-csoport ellen az volt, hogy tervet szőttek Párizs kiéheztetésére az élelmiszerfelhozatal megakadályozásával. Ezt a bebizonyíthatatlan vádat később a per folyamán elejtették. Valójában e korszak gazdasági körülményei lehetetlenné tették az élelmezés gondos megszervezését, nem utolsósorban azért, mert a Közjóléti Bizottság mindig is vonakodott nemzeti méretű intézkedéseket tenni.

144 *Ronsin, Charles Philippe* (1751–1794): a forradalmi hadsereg tábornoka, a Cordelier Klub egyik vezetője. Barátságot tartott fenn de Kock holland bankárral, aki Passyban lakott.

145 A belgiumi vereségek idején (1793 március) Dantont megbízott-

ként kiküldték Dumouriez mellé. Visszatértekor a girondisták Dantont a tábornokkal való cimboraággal vádolták, s jóllehet Danton szerepe ebben az ügyben mindvégig tisztázatlan maradt, a gyanú árnyékától többé nem szabadult meg.

146* *Kodrosz:* a monda szerint Athén utolsó királya az i. e. XI. században. Halálával vette kezdetét az arisztokrácia uralma.

147* *Phokión* (i. e. kb. 402–318): athéni államférfi, Platón tanítványa, Démoszthenésszel szemben a makedón uralommal való kiegyezésre törekedett. Hazaárulás vádjával kivégezték.

148 A konvent kebelén belül végbement különféle tisztogatásokról van szó: a girondisták, Hébert és a Cordelier-csoport, valamint a dantonisták ellen folytatott eljárásokról.

149 Ti. a társadalmi viszonyok.

150 XVI. Lajost 1793. január 21-én fejezték le; a vendée-i felkelés március 10-én robbant ki.

151 *Lord Stanhope, Charles (1753–1816):* angol tudós és politikus. 1794. március 25-én tiltakozott a Lordok Házában a konvent ellen forralt merénylet miatt.

152 Itt Saint-Just ismét visszatér ama gondolatához, hogy „egy népnek, amely nem boldog, nincs hazája" (vö. 78. old.).

153 *Custine, Adam Philippe* (1740–1793): 1789-ben tábornagy; a metzi joghatóság nemességének küldötte a rendi gyűlésben; 1792-ben a rajnai hadseregenk, majd 1793-ban az északi hadseregnek vezénylő tábornoka. 1793-ban vád alá helyezték, s a Forradalmi Törvényszéknek adták át, amely halálra ítélte.

154 Hébert ellen a többi között az ateizmus és a kereszténytelenítés vádját is felhozták. A konvent II. év floreál 18-án (1794. május 7-én), Robespierre kezdeményezésére dekrétumban nyilvánította ki, hogy a francia nép elismeri a Legfelsőbb Lény létezését és a lélek halhatatlanságát.

155 Mindkettő Saint-Just barátja volt; 1793. augusztus 14-én küldték ki őket megbízottként a hadsereghez.

156 Az intézmények szükségességéről, Saint-Just e vissza-visszatérő témájáról lásd pl. a ventôse 8-i beszámolójában: „Az intézmények, melyek a köztársaság lelkét alkotják...", valamint a thermidor 3-i beszédében: „...az intézmények fogják megteremteni a biztosítékokat..."

157* *Fouquier-Tinville, Antonie-Quentin* (1746–1795): jakobinus, a terror idején a Forradalmi Törvényszék közvádlója. Thermidor után pert indítottak ellene és kivégezték.

158* *Carnot, Lazare* (1753–1823): matematikus, a modern geometria egyik megteremtője; a Közjóléti Bizottság tagjaként a forradalmi hadsereget szervezte meg és nagyrészt tőle származtak az 1794. év győzelmeinek haditervei. A restauráció alatt száműzték.

159* *Billaud-Varenne, Jean-Nicolas* (1756–1819): a Közjóléti Bizottság tagja, közreműködött Robespierre megbuktatásában, terrorcselekményeiért 1795-ben Cayenne-be deportálták.

160* *Carrier, Jean-Baptiste* (1756–1794): a terror idején kormánybiztosként irányította a nantes-i vérengzéseket, amiért a konvent később halálra ítélte.

161* *Fouché, Joseph* (1759–1820): a jakobinus diktatúra idején a lyoni felkelés elfojtását irányította; Napoleon alatt rendőrminiszter volt, majd Napoleont elárulva a restauráció alatt is megtartotta tárcáját. Élete végén Ausztriában telepedett le és Triesztben halt meg.

162* *Barras, Paul vicomte* (1755–1829): konventtag, Robespierre bukásának fő irányítója, később a direktórium vezető egyénisége. Napoleon lemondatta és száműzte, majd internáltatta.

163* *Fréron, Louis* (1754–1802): kormánybiztosként a marseille-i és a touloni felkelés leverésében tevékenykedett, majd a thermidori reakció egyik vezéralakja.

164* *Tallien, Jean-Lambert* (1767–1820): a Közjóléti Bizottság tagja, kormánybiztosként működött Bordeaux-ban, jelentős szerepet játszott a thermidori reakció idején. Napoleon mellett részt vett az egyiptomi hadjáratban.

165* *Couthon, Georges* (1755–1794): Robespierre és Saint-Just mellett a jakobinus diktatúra harmadik fő irányítója. Nagy szerepe volt a lyoni felkelés leverésében. Thermidor 10-én őt is lefejezték.

166 Saint-Justnek ez a kijelentése utalás arra a heves szóváltásra, amely a Közjóléti Bizottságban előző éjszaka közte, Billaud-Varenne és Collot d'Herbois között lezajlott.

167 Ismét Saint-Just dédelgetett politikai eszméje: csakis az intézmények alapozhatják meg véglegesen a köztársaságot.

168 Utalás Billaud-Varenne-re és Collot d'Herbois-ra. Billaud-Varenne már floréal 1-én (1794. április 20-án) a következő homályos célzással vádaskodott a konventben Robespierre ellen: „Minden nép, amely féltékenyen őrködik szabadsága felett, köteles éberen szemmel tartani a legmagasabb posztokat betöltő férfiaknak még az erényeit is."

169 A Legray-ügy azt bizonyította, hogy a népi harcosok rokonszenve elfordult a forradalmi kormánytól. Legray-nek egyik követelése az volt, hogy léptessék életbe az 1793. júniusi demokratikus alkotmányt.

170 Saint-Just a két bizottság plenáris ülésén (thermidor 4-én és 5-én) igyekezett összebékíteni egymással a bizottsági tagokat.

171 Az utalás Robespierre-re vonatkozik.

172 Ez a suttogás nem volt egészen alaptalan: a Közjóléti Bizottság létrehozta a saját rendőrirodáját, amivel beleavatkozott a Közbiztonsági Bizottság jogkörébe.

173 Collot d'Herbois és Billaud-Varenne 1793 szeptemberében lettek a Közjóléti Bizottság tagjaivá; thermidorkor ők voltak a Robespierre-rel ellenes csoportosulás vezérei.

174* *Valazé, Charles* (1751–1793): ügyvéd, girondista küldött. A Tuileriákban talált, XVI. Lajost terhelő iratok vizsgálatát vezeti. A király halálára szavazott. A konvent a többi girondista vezetővel együtt halálra ítélte: öngyilkos lett.

175* *Fabre d'Églantine, Philippe* (1750–1794): költő, konventtag, neki tulajdonítják a forradalmi naptár megalkotását. A dantonistákkal együtt kivégezték.

176* *Desfieux, François* (1755–1794): a bordeaux-i forradalmi törvényszék bírája, Hébert-rel együtt lefejezték.

177 Dumouriez-nek arról a tervéről van szó, amellyel szét akarta robbantani a konventet (vö. 60. jegyz.).

178 Párizs valamennyi szekciójának voltak ágyúi, s egy-egy tüzérszázaddal rendelkeztek: ez félelmetes erőt jelentett az utcai harcokban. Carnot 1794 tavaszán elhatározta, hogy ezt az erőt megosztja oly módon, hogy bizonyos századokat a hadseregbe irányít.

179 Billaud-Varenne-nek e célzásai Robespierre ellen irányultak. Robespierre, akit mélyen sértettek ezek az alattomos támadások, messidor 15-től (1794. július 3-tól) nem jelent meg a bizottságban, s csak thermidor 4-től (július 22-től) vett ismét részt annak munkájában.

180 Saint-Justöt azzal a megbizatással küldték vissza Nord département-ba prairial 18-án (1794. június 6-án), hogy „ellenőrizze a köztársaság hadseregeit a tengertől a Rajnáig". Feltétlenül tudatni kellett volna tehát vele, hogy milyen utasításokat adott a Közjóléti Bizottság a Sambre-et-Meuse-i hadsereggel kapcsolatban.

181* *Prieur de la Côte-d'Or* (tkp. Prieur-Duvernois gróf, Claude-Antoine; 1763–1827): a Közjóléti Bizottság tagja, a hadsereg ellátásában tevékenykedett, de jelentős része volt a méterrendszer és a mérnökképző École Polytechnique létrehozásában is. Nem tévesztendő össze névrokonával, Pierre-Louis Prieurrel (Prieur de la Marne, 1756–1827) aki szintén tagja volt a Közjóléti Bizottságnak.

182 A fleurusi győzelem (1794. június 26) után Pichegru és Jourdan hadseregei egyesültek Brüsszelben; majd Pichegru megfutamította az angol–holland csapatokat északnak, Jourdan pedig a Meuse folyón túlra kergette az osztrákokat.

183 Magának Saint-Justnek igen nagy része volt a Fleurus melletti győzelem kivívásában.

184 Saint-Just szemében csakúgy, mint Robespierre-ében, mindig az erény igazolta a terrort.

185* *Sidney, Algernon* (1622–1683): arisztokrata származású angol politikus, a polgárháborúban Cromwell mellett küzdött, majd sokáig emigrációban élt. II. Károly alatt hazatért, de rövidesen letartóztatták és összeesküvés vádjával kivégezték.

186 Ti. közvetlenül a fleurusi csata után, 1794. június 29-én.

187 A két bizottságnak thermidor 4-i és 5-i plenáris üléséről van szó.

188* *David, Louis* (1748–1825): jakobinus, konventtag, előbb a forradalom, majd a napóleoni monarchia ünnepelt festője. A restauráció után száműzték.

189 A Robespierre kezdeményezésére floréál 18-án (1794. május 7-én) kibocsájtott dekrétum, amely helyt adott a Legfelsőbb Lény kultuszának, nagy ellenzésre talált a bizottságok egyes tagjai körében: ők továbbra is kitartottak az ateizmus mellett.

190 Magenthies követeléseiben, hogy az istenkáromlást halállal büntessék, a jakobinusok a Legfelsőbb Lény kultuszának lejáratását látták, a thermidor 6-án (1794. július 24-én) Magenthies letartóztatását követelték.

191 A konvent thermidor 8-i üléséről van szó: Saint-Just, anélkül, hogy néven nevezné, Robespierre-t, illetve Robespierre-nek 8-i szavait magyarázza, védelmezi.

192 Robespierre a thermidor 8-i beszédében nem nevezett meg név szerint senkit, akit vádolt, s ezért mindenki találva érezte magát. Saint-Just igyekszik itt megnyugtatni a küldöttek többségét.

193 Couthon betegeskedett; Prieur de la Marne főként a tengerészet-

tel foglalkozott, s Brestben volt kiküldetésben; Jean Bon Saint-André, akinek ugyancsak a tengerészet volt a reszortja, messidor 18-i (1794. július 6-i) kiküldetése óta Toulonban tartózkodott; Lindet-re az élelmezés kérdései tartoztak, Prieur de la Côte-d'Orra pedig a hadfelszerelések gyártása.

194 Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy Saint-Just ezt a végkövetkeztetést mennyire mérsékelt hangnemben foglalta össze.

195* *Augustin:* Robespierre öccse és uralmának támogatója (1764–1794).

196* *Barneveldt (Jan von Oldenbarneveldt,* 1547–1619): holland (németalföldi) államférfi, harcolt Németalföld függetlenségéért. Ellenezte a központi hatalom erősítésének politikáját, ellentétbe került Orániai Móric helytartóval, aki 1618-ban elfogatta és felségsértés vádjával kivégeztette.

197 Saint-Just itt nyilvánvalóan Robespierre-re utal: lásd thermidor 9-i (1794. július 27-i) beszédét a konventben, amelyet elkezdett, de végigmondani már nem tudott.

198* Az assignaták keletkezéséről, felhasználásáról, a kamatok fizetéséről, majd eltörléséről stb. lásd a 40–41. jegyz.

199* Az eredeti címben „police" (rendőrség; rendészet); Saint-Just a „rendészet" szót a „közigazgatás" szó értelmében használja.

TARTALOM

Albert Soboul: Saint-Just (1767–1794) 5
A Saint-Just-legenda 7
Saint-Just életének és műveinek adatai 46
Beszédek és beszámolók 51
I. Arról a javaslatról, hogy a konventet vegyék körül a 83 département-ból toborzott fegyveres gárdával 53
II. XVI. Lajos elítéltetéséről 64
III. A közellátásról 76
IV. A hadsereg szervezetéről 91
V. Franciaország alkotmányáról 98
VI. A municipális hatóságokról 115
VII. Egy forradalmi kormányzatért 122
VIII. A bebörtönzött személyekről 137
IX. A forradalom ellenségei ellen hozott dekrétum végrehajtásának módjáról 153
X. A külföld frakcióiról 156
XI. Az államrendőrségről, az igazságszolgáltatásról, a kereskedelemről, a törvényhozásról és a csoportosulások bűneiről 181
XII. II. év thermidor 9-én (1794. július 27-én) megkezdett beszéde 204
A köztársasági intézményekről. Vázlattöredékek 225
Időrendi táblázat a francia forradalom történetéről 279
Jegyzetek 287

Kiadja a Gondolat, a TIT kiadója
Felelős kiadó a Gondolat Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Krén Katalin
Műszaki vezető: Kálmán Emil
Műszaki szerkesztő: Egri Márton
A borító és kötésterv Pap Klára munkája
Megjelent 2000 példányban, 15,6 (A/5) ív + 1 lap képmelléklet terjedelemben
Ez a könyv az MSZ 5601—59 és 5602—55 szabványok
szerint készült
69.0147/1 — Zrínyi Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató